

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRKİYE TARIM COĞRAFYASI

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

DOÇ.DR.MUZAFFER BAKIRCI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

Doç. Dr.Muzaffer BAKIRCI

ÖNSÖZ

Temel besin maddelerini sağlaması niteliğiyle nüfusun tüm kesimlerini doğrudan ilgilendiren, insanoğlunun en eski ve ilk düzenli ekonomik faaliyeti olan tarımsal üretim, uygulanmaya başlandığı ilk dönemlerden itibaren üretim metodları, kullanılan araçlar ve toprak mülkiyeti açısından birçok evreden geçmiştir. İlkel çapa tarımıyla başlayan faaliyetler zaman içerisinde bilgi ve teknolojinin daha fazla kullanılmaya başlandığı, uzmanlaşmış, modern bir üretim şekline dönüşmüş durumdadır.

Yaklaşık 10 bin yıl önce Ortadoğu’da Dicle ve Fırat Nehirlerinin oluşturduğu “verimli hilal” bölgesinde ilk kez uygulanmaya başlandığı kabul edilen tarım faaliyetleri, bitkisel ürün elde etmede insanlığın yaşadığı ilk devrim niteliğindeki değişimi ortaya koymuştur. Sonraki dönemlerde oldukça uzun süreler almasına karşın, toprak işleme ve tarımsal ürün elde etme metod ve araçlarında önemli değişimler yaşanmaya devam etmiştir.

Coğrafi özelliklerin eseri olan elverişli koşullar sonucu bin yıllardır Anadolu topraklarında gerçekleştirilen tarımsal üretim faaliyetleri, bu mekânda yerleşmiş bulunan topluluklar için her dönem önemli bir gelir ve geçim kaynağı olmuştur. Tarımın bu niteliği hemen hiçbir dönem değişmemiş, devletlerin bu faaliyet alanına ilgileri hiç eksilmeden devam etmiştir.

Günümüzde tarım faaliyetleri Ülkemiz için önemini sürdürmekle birlikte bu faaliyetin genel ekonomi içindeki katkısının giderek azaldığını görmekteyiz. Ancak bu genel eğilime karşın, ülke nüfusunun beslenme ve giyinme ihtiyaçlarının devamlılığı, sanayi sektörüne hammadde sağlanması, istihdam yaratması, milli gelire ve ihracata katkısı ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanılması ve çevrenin korunması gibi toplumun tümünü ilgilendiren konuları kapsamı bakımından tarım, bir stratejik faaliyet alanı olma özelliğini devam ettirmektedir.

Hızlı bir gelişme süreci yakalama çabası içinde olan Türkiye’nin, sahip olduğu oldukça elverişli coğrafi koşullar da dikkate alındığında, tarım sektörünün kalkınmanın itici bir gücü olarak kullanmasının olası olduğu gerçeği açıkça ortadadır. Ayrıca dünyada gittikçe daha fazla gündeme gelmeye başlayan tarımın gıda güvencesi boyutu ile tarım sektörünün Türkiye sosyal hayatındaki yeri değerlendirildiğinde sektörün salt bir ekonomik faaliyet alanı olmaktan öte anlamlar taşıdığı görülmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER.....	5
KISALTMALAR	8
YAZAR NOTU	9
1. TARIM VE TARIM COĞRAFYASI: KAVRAMSAL BOYUT VE TÜRKİYE'DE TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİ	11
1.1. Tarım ve Tarım Coğrafyası: Kavramsal Boyut	17
1.2. Türkiye'de Tarımın Tarihsel Temelleri.....	19
2. TARIM FAALİYETLERİNİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN DÜNYA TARIMSAL ÜRETİMİNDE YERİ.....	35
2.1. Tarım Faaliyetlerinin Önemi	41
2.1.1. Toplum Beslenmesine Katkısı	41
2.1.2. İstihdama Katkısı	43
2.1.3. Milli Gelire Katkısı ve Dış Ticaret.....	43
2.1.4. Tarımın Genel Ekonomiye Maliyeti	45
2.2. Türkiye'nin Dünya Tarımsal Üretiminde Yeri.....	46
3. TÜRKİYE'DE TARIM FAALİYETLERİNE ETKİ EDEN FİZİKİ COĞRAFYA FAKTÖRLERİ	56
3.1. Topografik Şartlar	62
3.1.1. Yükselti Kademeleri.....	64
3.1.2. Eğim Değerleri	65
3.2. İklim Özellikleri	66
3.2.1. İklim Elemanları-Tarım İlişkisi.....	67
3.3. Toprak Şartları.....	70
3.4. Su Kaynakları	72
4. TÜRKİYE'DE TARIM FAALİYETLERİNE ETKİ EDEN BEŞERİ COĞRAFYA FAKTÖRLERİ	79
4.1. Mülkiyet Sistemi	85
4.2. Arazi İşletme Yapısı.....	85
4.3. Tarımsal Sulama.....	87
4.4. Makineleşme	90
4.5. Gübreleme	92
4.6. Tarımsal Mücadele	93
4.7. Tarımsal Örgütlenme.....	94

4.8. İşleme ve Pazarlama.....	95
5. TÜRKİYE’DE ARAZİ KULLANIMDA TARIMIN YERİ VE TARIMSAL ÜRETİM METODLARI	101
5.1. Türkiye’de Arazi Kullanımında Tarımın Yeri	107
5.2. Tarımsal Üretim Metodları.....	112
5.2.1.Klasik (Geleneksel) Tarım	113
5.2.2.Nadaslı Tarım.....	114
5.2.3.Örtüaltı Yetiştiriciliği (Seracılık)	115
6.ORGANİK TARIM VE TÜRKİYE’DEKİ DURUMU	124
6.1. Organik Tarımın Tarihsel Gelişimi	130
6.2. Organik Tarımın İlkeleri	132
6.3. Organik Tarımın Genel Avantajları	132
6.4. Türkiye’de Organik Tarımın Gelişimi	133
6.5. Türkiye’nin Organik Tarıma İlişkin Avantajları	134
7. TOPRAKSIZ TARIM	140
7.1. Topraksız Tarım: Kavramsal Boyut ve Genel Esaslar	146
7.1.1.Topraksız Tarımı Gündeme Getiren Faktörler.....	147
7.2. Topraksız Tarımın Tarihsel Gelişimi	148
7.3.Topraksız Tarım Tipleri	148
7.3.1.Su Kültürü (Solüsyon-Hydroponic)	148
7.3.1.1.Su Kültürü Uygulama Yöntemleri	148
7.3.2. Katı Ortam Kültürü (Substrat-Agregat)	149
7.3.2.1.Katı Ortam Kültürü Uygulama Yöntemleri.....	149
7.4.Topraksız Tarımın Avantaj ve Dezavantajları	149
7.5.Topraksız Tarımın Dünyada ve Türkiye’de Mevcut Durumu	150
8. TARIM - DİĞER SEKTÖR (SANAYİ, TİCARET, ULAŞIM, ENERJİ) ETKİLEŞİMLERİ	156
8.1. Tarım – Sanayi Etkileşimi.....	162
8.1.1.Gıda Sanayi	166
8.1.2.Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi	168
8.1.3.Dokuma ve Giyim Sanayi	168
8.2.Tarım-Ulaşım Etkileşimi.....	169
8.3.Tarım – Ticaret Etkileşimi	170
8.4.Tarım – Enerji Etkileşimi.....	171
9.TÜRKİYE ZİRAATININ GÜÇLÜ YANLARI, ZAYIF YANLARI, POTANSİYELLERİ VE TEHDİTLERİ	179

9.1. Türkiye’de Tarımın Güçlü Yanları	185
9.2. Türkiye’de Tarımın Zayıf Yanları.....	186
9.3. Türkiye’de Tarımın Potansiyelleri, Fırsatları ve Tehditleri	188
9.4. Türkiye’de Tarımın Sorunları	189
10.TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ: PLANLI DÖNEM ÖNCESİ (1920-1959)	199
10.2. Planlı Dönem Öncesi Tarım Politikaları (1920-1960)	208
11.TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ: PLANLI KALKINMA DÖNEMİ (1960-2004).....	222
11.1. Planlı Kalkınma Dönemi Tarım Politikaları (1960-2004)	228
12.TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ: AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİ (2005- +)	245
12.1. Avrupa Birliği Süreci Tarım Politikaları (2005-+)	251
13. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI TARIMSAL İLİŞKİLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)	267
13.1. Tarımın Uluslararası Boyutu	273
13.2.Türkiye’nin Uluslararası Genel Tarımsal İlişkileri	273
13.3.Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)	276
14. BİR TARIMSAL KALKINMA MODELİ OLARAK; TÜRKİYE TARIM HAVZALARI MODELİ	288
14.1. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli	294

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ETO	Ekolojik Tarım Organizasyonu
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations-Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safı Milli Hâsıla
IFAD	International Fund for Agricultural Development-Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IFOAM	International Federation of Organic Agriculture Movements-Uluslararası Ekolojik Tarım Hareketleri Federasyonu
IMF	International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development-Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OTP	Ortak Tarım Politikası
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi

YAZAR NOTU

Bu kitapta coğrafi çevreyle etkileşim açısından en önde gelen ekonomik faaliyet olan tarımsal üretimin, doğal ortamdan nasıl etkilendiği ve buna karşılık coğrafi çevrede ne tür değişimlere sebep olduğu irdelenerek özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye’de tarımın tarihsel gelişim süreci ve geçirdiği evrelerin ele alındığı kitapta ayrıca, Türkiye’de arazinin kullanım karakterleri, Türkiye’nin temel tarımsal ürünlerinin üretim şartları ve alanları, uygulanan tarımsal üretim metotları, tarımın diğer sektörlerle etkileşimi, tarım politikaları, tarım sektörünün uluslararası boyutu ve nihayet tarımsal faaliyetlerin belli başlı sorunları gibi temel başlıklar altında konular irdelenmektedir.

1. TARIM VE TARIM COĞRAFYASI: KAVRAMSAL BOYUT VE TÜRKİYE’DE TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1.1. Tarım ve Tarım Coğrafyası: Kavramsal Boyut**
- 1.2. Türkiye’de Tarımın Tarihsel Temelleri**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Tarımın tanımında yer alan temel unsurlar nelerdir?
- 2- Tarıma ilişkin ne gibi kavramları biliyorsunuz?
- 3- Tarımsal üretimin başlamasına hangi durum ve şartlar neden olmuştur?
- 4-Tarımsal üretime başlanması insanlık tarihinde ne gibi değişimler ortaya çıkarmıştır?
- 5- Anadolu'nun Dünya'da ilk tarımsal üretime geçilen mekanlardan biri olmasının temel sebepleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tarım ve Tarım Coğrafyası: Kavramsal Boyut	Tarım ve tarıma ilişkin kavramların anlamlarını bilir.	Okuyarak
Türkiye’de Tarımın Tarihsel Temelleri	Türkiy’nin dünya tarımsal gelişim tarihindeki yerini ve önemini kavrar.	Sorgulayarak

Anahtar Kavramlar

Tarım

Tarım Coğrafyası

İyi Tarım

Hasas Tarım

Organik Tarım

Topraksız Tarım

Türkiye

Giriş

Tarım; insanoğlunun toplayıcılık devresini kapatıp yerleşik hayata geçişinin temel sebeplerinin başında gelmektedir. Böylece insanların sadece doğal çevrede hazır olarak bulunan çeşitli bitki kökleri, yumrular ve yabani meyvelerle bitkisel gıda ihtiyaçlarını temin ettikleri toplayıcılık devresi büyük ölçüde kapanmış, tarım yoluyla yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Bir bakıma gıda garantisini sağlamaya başladığı ilk dönemden itibaren insanlar için temel ekonomik sektör özelliğini her dönem muhafaza eden tarımsal üretim, hızla gelişen teknolojik ve sosyal değişimlere karşın önemini korumaya devam etmekte ve zaman zaman meydana gelen gıda sıkıntıları sonucu da gündemde ilk sırayı alabilmektedir.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de coğrafi şartlar dünyanın her bölgesinde tarımsal üretim gerçekleştirmeye izin vermemiştir. Bu çerçevede, tarihsel süreçte ilk defa tarım faaliyetlerinin uygun koşullar barındıran orta iklim kuşağında, esas olarak Mezopotamya olarak adlandırılan Ortadoğu'da ortaya çıkmış olduğu yaygın kabul gören bir görüştür.

Anadolu, bahsi geçen bölgeye komşu olması dolayısıyla benzer potansiyeli taşımış ve tarım faaliyetlerinin ilk olarak gerçekleştirildiği mekânlardan biri olmuştur. Sahip olduğu doğal zenginlikler ve tarım potansiyeli, Anadolu'nun tarih boyunca kesintisiz şekilde bir yaşam alanı olarak tercih edilmesine zemin hazırlamış ve bu şartlar çeşitli büyüklüklerde pek çok devletin hayat bulmasına olanak tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu potansiyel üzerinde hayat bulan son devlet olma niteliğini taşımaktadır.

1.1.Tarım ve Tarım Coğrafyası: Kavramsal Boyut

En yalın haliyle, “insanların çeşitli yöntem ve araçlarla toprağı işlemek suretiyle bitkisel ürün elde etmesi” olarak tanımlayabileceğimiz Tarım, değişen ve gelişen şartlar dolayısıyla ilk uygulanişından günümüze büyük aşamalar kaydetmiştir. Temel amaç toprağı işleyerek bitkisel ürün elde etmek olsa da bunun yöntem ve araçlarında muazzam bir çeşitlilik söz konusu olmuştur.

Yukarıda kısa bir cümleyle tanımladığımız Tarım kavramı, detaylı olarak irdelendiğinde, aslında bu faaliyetin temel bileşenlerine dair ipuçları verdiğini görmekteyiz. Tanımda, öncelikle bunun insanın yapay yolla oluşturduğu bir faaliyet olduğu anlaşılmakta, ardından ise faaliyetin birden fazla yöntemle yapılabildiğı veya yapılabileceğı öğrenilmektedir. Her yöntemin kendine özgü araçlarının olması, tarımsal üretimde başlangıçtaki araç tekdüzeliğinin neredeyse tamamen ortadan kaldırdığı, yine üretimin daha hızlı ve verimli olması için her geçen gün yeni araçların devreye girdiğı görülmektedir. Tanımda hernekadar “toprağı işlemek” tabiriyle, toprağın bu faaliyetin temel bileşenlerinden biri olduğu anlaşılrsa da günümüzde “topraksız tarım” uygulamalarının gündeme gelmesi, halen tarımsal üretim için hayati bir önemi olan bu unsurun yerine de alternatif materyallerin kullanılabileceğine işaret etmektedir.

Tarımsal üretim alanında yeni yöntem ve araçların veya hassasiyetlerin devreye girmesi farklı kavramların da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğın bunlardan biri **Sürdürülebilir Tarım (Sustainable Agriculture)**’dır. “İnsan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğın programlanması” anlamını gelen sürdürülebilir kalkınma kapsamında, tarımsal kaynakların korunarak işlenmesi ve geleceğe taşınması da çok önemli bir yer tutmakta, ülkeler tarımsal üretimlerini gerçekleştirirken, bir yandan çevre duyarlılığını diğır taraftan toplum sağlığını da dikkate almak zorunda kalmaktadır.

Sürdürülebilir tarımın temel hedefleri; tarımsal üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma, doğal kaynakların etkin biçimde kullanılabilirliğinin devamlılığını sağlama, yeterli ve kaliteli ürün üretme, çiftliğin ekonomik devamlılığını sağlama ve kırsal kesimin yaşam kalitesini artırmaktır.

Sürdürülebilir tarımda; bitki besin maddelerinin kullanımını ve devamlılığını sağlayan başta bitki çeşidinin seçimi olmak üzere, yetiştirme tekniklerinin düzenlenmesi, toprakta organik maddeyi artıran ve dengede tutan bitkilerin ekim nöbetine alınması, minimum toprak işleme yaparak tohum yatağının hazırlanması, yabancı ot, hastalık ve zararlılarla entegre mücadele yöntemlerinin seçilmesi, toprak ve iklim koşullarına, bölgenin sosyal ve kültürel yapısına uygun bitki seçilmesidir.

Tarımda sürdürülebilirliğin üç boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi çevresel sürdürülebilirliktir. Bu kapsamda, toprak ve su yönetimi, biyolojik çeşitlilik, doğal yaşam ve ekosistem tarıma elverişli olmayan alanların korunması, enerji, atık yönetimi, tarımsal girdiler, iklim değışikliği esas alınan alt başlıklar olmaktadır. İkinci boyut sosyal sürdürülebilirliktir. Bu kapsamda, çalışan ve işçi hakları ile çalışma ortamı, eğitim, yerel toplum ile ilişkiler yer almaktadır. Üçüncü boyut ise, ekonomik sürdürülebilirliktir. Yönetim Sistemi, Kayıtlar Düzeni ve Şeffaflık, Finansal İstikrar, Ürün Seçimi ve Verimliliğı gibi hususlar yer almaktadır

Tarımsal üretime yönelik diğır bir yaklaşım ise **İyi Tarım Uygulamaları (Good Agricultural Practices)**’dır. “Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal

üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yapılan tarımsal üretim modeli” olarak tanımlanan bu yaklaşımda esas gaye yeteri kadar üretim yapma yanında doğal kaynakların da korunmasıdır.

İyi tarım uygulamalarının üreticiye, tüketiciye ve çevreye yönelik birtakım faydaları söz konusudur. Bu çerçevede iyi tarım uygulamalarının üreticiye faydalarını; İç ve dış pazarda tercih edilme sebebi olması, eşit rekabet şartlarında önde olmayı sağlaması, kaliteli ürün yetiştiriciliğine olanak sağlaması, uzun vadede üretim maliyetlerinde düşüşle birlikte kârda artış imkânı sağlaması şeklinde sıralamak mümkündür. Bu uygulamanın tüketicilere faydaları **ise**; gıda güvenliği ve insan sağlığı ile ilgili riskleri azaltması, ürünün kaynağı hakkında yeterli bilgi sağlaması (izlenebilirlik), üründe kalite ve güvenilirliği sağlaması, tüketicilerin gıda kalitesi ve güvenliği ile ilgili taleplerini başarılı bir şekilde karşılaması şeklinde belirtmek mümkündür. Son olarak, iyi tarım uygulamalarının çevreye yönelik olumlu etkileri ise, sürdürülebilir, çevreye karşı sorumluluk alan bir üretim, doğal hayatın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlaması olarak ifade edilebilir.

Teknolojide gelişmeler birçok yönüyle tarımda da etkisinin göstermektedir. Özellikle bitkisel üretimde bilgisayar sistemlerinin devreye girmesi **Hassas Tarım (Precision Farming)** yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. “Toprağın ekime hazırlanmasından hasada kadar bitkisel üretimin hemen her döneminde, elektronik, bilgisayar ve veri tabanı ile hesap bilgisini bir araya getirerek oluşturulan geliştirilmiş bilgi ve kontrol sistemlerinin kullanılması” olarak tanımlanabilecek bu yaklaşımda, temel hedef teknolojiye faydalanarak üretimi maksimuma, riskleri ise minimuma indirmektir.

Hassas tarımın hedefleri arasında; gübre ve ilaç gibi kimyasal giderlerinin azaltılması, çevre kirliliğinin azaltılması, yüksek miktarda ve kaliteli ürün sağlanması, işletme ve yetiştiricilik kararları için daha etkin bir bilgi akışının sağlanması, tarımda kayıt düzeninin oluşturulması sayılabilir.

Tarımsal üretiminin toplum beslenmesine katkı amacıyla gerçekleştirildiği gerçeğinden hareketle, toplumun sağlıklı temel besin kaynaklarına erişiminin gözardı edilmesi düşünülemez. Bu bakımdan üretimin her aşamasında çevre ve toplum sağlığını tehdit edecek herhangi bir kimyasal ilaç veya gübrenin kullanılmadığı üretim metodları toplumların gündemine girmiş ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede **Organik Tarım / Ekolojik Tarım (Organic / Ecological Farming)** üretim metodu; “kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimi” olarak tanımlanabilir.

Binyıllardır tarımsal üretimin vazgeçilmezi olan Hava, toprak ve su unsurlarının yapay müdahalelerle kısmen bertaraf edildiği izlenmektedir. Doğal ortamdaki hava koşullarının olumsuz yönlerinin bertaraf edilmesi maksadıyla **örtüaltı üretimi (seracılık)** devreye girerken, baraj ve göletler oluşturmak suretiyle istenen dönemde bitkilerin su ihtiyacının karşılanması, doğal yağış koşullarına bağımlılığı kısmen ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Yine toprağın tarımsal üretimdeki rolünün de **Topraksız Tarım (Soiless Farming-Hydroponics)** olarak adlandırılan yöntemler kısmen değişime uğradığını belirtmek mümkündür. “Her türlü tarımsal üretimin durgun veya akan besin eriyiklerinde veya besin eriyikleriyle beslenmiş katı ortamlarda gerçekleştirilmesi” olarak tanımlanabilecek bu yöntemde temel amaç toprak örtüsünün olmadığı veya zayıf olduğu yerlerde tarımsal üretimi imkân dâhiline sokmaktır.

Tarımsal faaliyetler diğer ekonomik sektörle birlikte coğrafyanın önemli ilgi ve inceleme alanlarından biri durumundadır. Tarımsal üretim, doğal çevreyle etkileşimi, nitelikleri

ve önemi gibi birçok yönüyle coğrafi çalışmaların konusu haline gelmektedir. Bu bakımdan **Tarım Coğrafyası**’nı; “dünya tarımsal üretim alanlarını, tarımsal üretimi etkileyen faktörleri, tarımsal üretim metodlarını, tarımsal ürünlerin dağılışı özellikleri ile tarımın sosyal yapı ve genel ekonomi üzerindeki etkilerini inceleyen coğrafya alt bilim dalı” olarak tanımlamak mümkündür.

1.2. Türkiye’de Tarımın Tarihsel Temelleri

Binlerce yıl süren ve insanların doğada varolan bitkisel gıdaları tüketerek hayatta kalmaya çalıştıkları “toplayıcılık devresi”ni sona erdiren ve günümüzdeki medeniyet seviyesinin oluşmasında temel faktör olan “tarım”, geçen 10 bin yıla rağmen, her geçen gün artan büyük nüfus kitleleriyle birlikte önemini kaybetmek bir yana daha da arttırmaktadır.

Bilindiği gibi temel ihtiyaç hiyerarşisinde birinci sırayı alan beslenme ihtiyacı, insanları yeryüzünde ortaya çıkmasından itibaren yiyecek madde peşinde koşmaya ve bunun için büyük çaba harcamaya zorlamıştır. Bu çerçevede, ilk çağ insanı temel bitkisel ihtiyacını doğada hazır olarak buldukları kök, yumru, yabani ot ve meyveleri tüketerek, hayvansal besin ihtiyacını ise avlanmak suretiyle elde ettikleri hayvanlardan karşılamışlardır. Doğal çevreye uyumlu veya doğaya bağımlı bir karakter taşıyan bu yaşam tarzı uzun dönem özelliğini büyük ölçüde değiştirmeden devam ettirmiştir. Mevcut bilgiler ışığında 4. jeolojik zamanda ortaya çıktığı genel kabul gören insanoğlu, toplayıcılık devresi adı verilen bu uzun devrede diğer canlılar gibi doğal ortama uyum sağlamış ve ona tâbi olma şeklinde bir yaşayış sürdürmüştür.

M.Ö. 8. binyıla tarihlenen ve henüz tam olarak nasıl gerçekleştiğini bilmediğimiz, ancak insanı diğer canlılardan ayıran temel özellik olan düşünme yeteneğinin bir yansıması olduğu açık olan bitkisel ürün üretme, insanlık tarihinin dönem noktalarından birini teşkil etmiştir.

Kuşkusuz günümüzden 10 bin yıl öncesine tarihlenen bu devrim niteliğindeki gelişmenin o dönemde yeryüzünde var olan bütün insan grupları arasında aynı anda ortaya çıkmış ve gelişmiş olacağı beklenemez. Bu tür bir üretim tarzının zamanla yaygın bir hal alabileceğini ileri sürmek olasıdır. Hatta insanların tarım yapmayı öğrenmelerinden 10 bin yıl sonra bugün bile, dünyanın çeşitli bölgelerinde varlıklarını sürdüren insan toplulukları arasında kısmen toplayıcılık faaliyetlerinin sürdürülüyor olması binlerce yıl süren bu temel uğraşının izlerine işaret etmektedir.

Tarımsal gelişmeler sonucu, sürekli hareket etme zorunluluğu ortadan kalkmış, ihtiyaç duyulan bitkisel besinlerin elde edilmesinin ötesinde, ihtiyaç fazlası üretimin gerçekleştirilmesine olanak tanınmış ve geleceğe yönelik gıda depolama imkânı ortaya çıkmıştır. Bu durum insanların bugün bile dünyanın çeşitli bölgelerinde karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri olan gıda temini sorununu büyük ölçüde aştıklarını ve yiyeceklerini garanti altına aldıklarını göstermektedir.

Kuşkusuz bu gelişme, sadece istenilen alanda bitkisel ürün elde edilmesiyle sınırlı kalmamış, başka pek çok gelişmenin de tetikleyicisi olmuştur. Sürekli göç etmenin zamanla ortadan kalkması, yaşanan alanda barınma ihtiyacına yönelik yapıların inşa edilmesini gerekli kılmış, başlangıçta iptidai meskenlerden oluşan yerleşmeler günümüzde Metropol veya Megapol adı verilen devasa şehirlere kadar uzanan çeşitli büyüklükte yerleşme ünitelerinin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

İnsanlar bir yandan tarımsal üretim dışında bir takım faaliyet kollarında gelişmeler sağlarken, diğer taraftan da tarımsal üretime yönelik yeni teknik ve metodları uygulamaya

koyma uğraşısı vermişlerdir. Başlangıçta çok ilkel aletlerle (çubuk, sopa vb. yardımıyla) gerçekleştirilmeye çalışılan tarımsal üretim, ilerleyen dönemlerde çapa ve saban gibi aletlerin icat edilmesi ve üretim tekniklerinin bulunmasıyla yeni bir boyut kazanmış ve daha sistematik olarak uygulanabilir bir niteliğe bürünmüştür.

Yukarıda gelişim süreci kısaca ele alınan tarımsal üretime geçiş olgusunun yeryüzündeki mekânsal dağılım özelliklerine baktığımızda, ilgili bilim insanlarının farklı yaklaşımlar göstermesine karşın genel anlamda Anadolu yarımadasının da bir bölümüyle dâhil olduğu, Fırat ve Dicle nehirlerinin sınırlarını belirlediği Mezopotamya havzasının insanlığın tarımsal üretim sürecine girdiği ilk coğrafi mekân olduğu kabul edilmektedir.

Mevcut arkeolojik verilere göre insanlar bu bölgede, adı geçen iki nehrin oluşturduğu alandaki verimli nehir kenarı ovalarında tarımsal üretim yapmaya başlamışlar ve birçok hayvanı da ilk kez bu bölgede evcilleştirmişlerdir. Mezopotamya sadece tarımsal üretim sürecinin başlatıldığı bölge olarak değil, aynı zamanda sonraki dönemlerde tarımsal üretim tekniklerinin de geliştirildiği ve çok çeşitli bitkisel ürünlerin üretilmeye başlandığı bir bölge niteliğinde olmuştur.

Yine var olan bilgiler ışığında, ilk tarım faaliyetlerinin başladığı ve geliştiği bölgeler göz önüne alındığında, yukarıda kısaca özetlenen süreci en eski çağlardan itibaren yaşayan coğrafi mekânlardan birinin de Anadolu yarımadası olduğu görülmektedir. Coğrafi konumu, iklim ve bitki örtüsü, verimli toprak ve su kaynakları, insanların Anadolu yarımadasını tarihsel sürecin her döneminde neredeyse kesintisiz bir şekilde yerleşim alanı olarak seçmesine vesile olmuştur.

Anadolu'nun yerleşim tarihi söz konusu edildiğinde, tarım medeniyetlerinin ilk defa başladığı M.Ö.8. bin yıla yakın bir döneme tarihlenen yerleşim birimlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede özellikle Anadolu'nun güney ve güneydoğu bölgelerinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucu elde edilen bulgular, Anadolu yerleşim tarihinin eski devirlere dayandığını teyid eder nitelik taşımaktadır.

M.Ö.8000–5500 dönemine tarihlenen ve neolitik çağ olarak adlandırılan dönemde, Çayönü, Hacılar, Köşk Höyük ve Çatalhöyük antik yerleşim üniteleri, Anadolu'nun önemli bir yerleşim sahası olma karakteri taşıdığının kanıtları niteliktedir. Bu dönemde, Paleolitik dönemin toplayıcılık ekonomik sistemi ve mağara kullanımı yerleşim tarzının yerini “tarımsal ürün elde etme ve hayvan besleme”nin almaya başladığı görülmektedir.

Anadolu'nun yerleşim tarihi ve tarımsal üretim geçmişine ışık tutan bir diğer kanıt ise Burdur yakınlarındaki hacılar antik yerleşim alanıdır. Adı geçen alanda yapılan karbon 14 ölçümlerine göre yerleşimin M.Ö.7040 sınırlarında meydana getirilmiş olduğu belirlenmiş, burada yapılan kazılar sonucunda da buğday, arpa ve mercimek kalıntıları bulunmuştur (Akurgal E., 1995:22).. Bu bakımdan Anadolu sadece yeryüzünde tarım faaliyetlerinin ilk olarak gerçekleştirilmeye başlandığı sahalardan biri olması yönüyle değil, aynı zamanda birçok tarımsal ürünün ana vatanı olması ve bazı üretim tekniklerinin geliştirildiği bir mekân olması bakımından da dünya tarım tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Neolitik çağı takiben M.Ö.5500–3000 yılları arasını kapsayan Kalkolitik çağda, ekonomik faaliyetler ve bunlara bağlı olarak yerleşim birimlerinde gelişmeler kaydedilmiş, ancak esas değişim madenden yapılan aletlerin, binlerce yıldan beri alet yapmakta kullanılan çakmak taşının yerini alması olmuştur. Her iki malzemenin birarada kullanılması nedeniyle bilim adamlarınca taş ve maden çağı anlamına gelen “Kalkolitik” adı verilen çağda, hayvancılık

ve tarımsal üretim daha güvenli bir ortamda gerçekleştirilmeye başlandığından avcılık faaliyeti büyük ölçüde önemini yitirmiş görünmektedir.

M.Ö. 3000–2500 dönemini kapsayan Erken Tunç çağı yeryüzünde en önemli değişiklik yerleşme birimlerinin örgütlenmesinde meydana gelmiş, Kalkolitik çağa kadar köyümsü topluluklar halinde ve kısmen bağımsız sosyal birliklerden meydana gelen yerleşmeleri idareci sınıfın ortaya çıkması izlemiştir. Kuşkusuz bu örgütlenme ve idareci sınıfın doğması, yerleşme birimleri arasında köyden daha farklı bir merkezin yani “kent” yerleşme biriminin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (Tunçdilek N. 1986:15). Ancak bu evrede Anadolu, tunç aletlerin çok yaygın olmadığı, daha çok kalkolitik çağın sadece tarıma dayalı “köy kültürü”nü sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Anadolu, uzun bir duraklama sürecinden sonra Orta Tunç çağında (M.Ö.2500-2000) yeniden bir parlak dönem yaşamış, bu sırada icad edilen ve sonraları dünyada sanayileşme ve endüstrileşme atılımının ilk adımı olan çömlekçi çarkı dönemin en önemli buluşu olmuştur. Anadolu’da büyük siyasi organizasyonların oluşturulmaya başlandığı bu dönemde de tarım en önemli ekonomik faaliyet olma özelliğini muhafaza etmiştir.

Yeryüzünde medeniyetin beşiklerinden biri olan Anadolu, sonraki dönemlerde de büyük siyasi organizasyonların teşekkül ettiği, uzun süre varlığını sürdürerek adeta dünyanın ekonomik ve sosyal hayatına hükmeden bir mekân olduğu görülmektedir. Tarımsal ve hayvansal ürünlerin dış ticarete en etkili ve kıymetli materyal olduğu bu dönemlerde Anadolu’da Hitit Medeniyeti (M.Ö.2000–1200) ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Anadolu yerleşim ve devletleşme sürecinde yeni bir aşamaya işaret eden bu dönemde Hitit devleti her yönden güçlü bir örgütlenme modeli ortaya koymuş, özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerine yönelik pek çok yasa ve düzenleme daha o yıllarda ortaya konulmuştur. Adı geçen devlet döneminde, sadece genel anlamda tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin düzenlenmesi için değil, aynı zamanda daha fazla ve kaliteli ürün elde edilmesine yönelik önemli faaliyetler yürütülmüş, bu amaç doğrultusunda sulamalı tarım sistemleri ortaya konulmuştur.

Hitit döneminde tarımsal üretim bakımından gerçekleştirilen bir diğer düzenleme ise mülkiyet sistemi konusunda olmuştur. Bu düzenlemeye göre devletin denetimi altında bulunan topraklar yasa gereği öncelikle tanrıya ait sayılmış, kralın ise tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak bu toprakları işletmekle görevli bulunduğu kabul edilmiştir. Bu kapsamda kral, toprakların işlenmesi için dağıtılması ve ürünün vergi olarak toplanması yetkisine sahip olmuştur.

Anadolu’nun merkez ve kuzeybatı bölgelerinde Hitit hâkimiyetinden sonra karşımıza çıkan diğer güçlü bir siyasi organizasyon, yarımada’nın doğusunda yani günümüz Doğu Anadolu Bölgesini oluşturan kesimde yer almış olan Urartu Devletidir (M.Ö.860–560). Belirtilen dönemde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılayacak elverişli şartlara sahip olması, su kaynaklarının zenginliği, doğal barınakların varlığı, çayır ve orman alanlarının av hayvanları bakımından zengin bir potansiyel yaratması gibi faktörler, günümüz Doğu Anadolu Bölgesinin ilk çağlardan itibaren insanları çekmesine ve bu sahayı yerleşim alanı olarak tercih etmelerine zemin hazırlamıştır.

Doğu Anadolu Bölgesinin bu potansiyelini en iyi değerlendiren topluluk Urartu Devleti olmuştur. M.Ö. 9. yüzyıl ortalarından itibaren bölgede uzun süre hâkimiyet kurmuş olan Urartular, bölgede tarım ve hayvancılık ekonomik ağırlıklı bir medeniyetin oluşmasını

sağlamıştır. Çavuştepe’de yapılan kazılar sonunda, bu dönemde açıldığı belirlenen, bahçe ve tarlaları sulamakta kullanıldığı anlaşılan bir su kanalının bulunması bunun en önemli delili sayılmaktadır (Akurgal E., 1995:176).

Kuzey ve kuzeybatı Anadolu’da Hititler, doğu Anadolu’da Urartular, Anadolu coğrafyasının sağladığı uygun koşulları değerlendirerek gelişmiş siyasi organizasyonlara imza atarken, iklim ve toprak koşulları bakımından yukarıda adı geçen bölgelerden daha iyi şartlar gösteren Batı Anadolu’da da çeşitli devletler kurulmuş ve belirtilen alanda ileri sayılabilecek düzeyde tarımsal faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Sözü edilen bu devletlerden biri Frig devletidir. M.Ö. 750–300 yılları arasında Ege bölgesinde hâkimiyet sahibi olan Frigler, yerleştikleri topraklara süratle adapte olarak bu sahaların uygun iklim koşulları ve bereketli topraklarından en iyi yararlanmanın yollarını aramışlardır. Bunun sonucunda tarıma bağlı bir toplum karakteri gösteren Frigler sayesinde Batı Anadolu’da bir tarım kültürünün yerleşmesi mümkün olmuştur. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin başlıca ekonomik faaliyetler olduğu adı geçen devlette, tarımsal üretime ilişkin kanunlar düzenlenmiştir. Özellikle saban kırmanın veya öküz öldürmenin ölüm cezasıyla cezalandırılması tarımsal üretime verilen değeri açık bir şekilde ifade eder niteliktedir.

Yaklaşık aynı dönemlerde bölgede varlığına rastladığımız diğer bir siyasi organizasyon olan Lidya devleti de, yine Ege Bölgesinin verimli topraklarını iyi değerlendiren bir topluluk karakterini göstermiştir. Bölgedeki vadi tabanı ovalarının yoğun bir şekilde tarıma açılması, adı geçen devletin tarımsal üretim bakımından oldukça zengin bir duruma gelmesine olanak tanımış, başta üzüm ve zeytin olmak üzere, tahıl türleri ve diğer birçok tarımsal ürünün yetiştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Anadolu’nun hemen bütününü hâkimiyeti altına almış bulunan Roma döneminde (M.Ö.30-M.S.395) Anadolu, dünyanın en gelişmiş ve refah düzeyi yüksek sahalarından bir olmuştur. Bu dönemde tarım faaliyetleri daha da ileriye taşınmış, elde edilen tarımsal ürünler oldukça iyi organize edilmiş yol şebekeleri vasıtasıyla hem güneye ve hem de batıya dünyanın başka bölgelerine gönderilmiştir. Tarım ürünleri ticareti bir yandan da bu ürünlerin başka bölgelerde de üretilmeye başlanması sonucunu doğurmuş, böylece anavatanı Anadolu toprakları olan birçok ürün yeryüzünün diğer bölgelerine yayılmıştır.

Tarımsal faaliyetlerin devlet ekonomisinde önemli yer tuttuğu Roma İmparatorluğunda bu faaliyetin sistematik bir şekilde yürütülmesi için bir takım yasalar çıkarılmış, toprak sahipliği konusunda da yeni yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

Roma İmparatorluğunun M.S. 395’te doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasıyla Bizans egemenliğine giren Anadolu topraklarında, ilk zamanlarda genel anlamda Roma geleneklerinin sürdürüldüğü bir yapı içerisinde tarım faaliyetleri canlılığını devam ettirmiş, Anadolu’nun sosyo-ekonomik yapısında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Yine bu dönemde tarla kültürüne ve meyveciliğe bağlı tarımsal yapı ile gelişmiş manada hayvancılık faaliyetleri gerçekleştirilmeye devam edilmiş, elde edilen tarım ve hayvancılık ürünleri diğer bölgelere ihraç edilmeye devam edilmiştir.

Bizans döneminde Anadolu’nun (özellikle kırsal alanın ve tarımın) içine düştüğü olumsuz koşullar Selçukluların bu sahalarda egemenlik kurmalarıyla yavaş yavaş değişmeye ve gelişmeye başlamıştır.

Göçebe bir hayat tarzına sahip ve temel uğraşları büyük ölçüde hayvancılık olan Selçuklu Türkleri, Anadolu'ya akınları sırasında sahip oldukları yaşam şeklini ve üretim yöntemlerini de beraberinde getirmişler ve Anadolu'da gerek üretim şekli ve gerekse farklı ürün türleri bakımından önemli bir kırsal faaliyet çeşitlenmesinin oluşmasına katkı sağlamışlardır.

Selçuklu Devleti döneminde (M.S.1071–1299), özellikle idare merkezi olan Konya ve çevresindeki ovalarda, birtakım bendler yapılmak suretiyle sulamalı tarım faaliyetleri geliştirilmiş, tahıl üretimi başta olmak üzere çeşitli tarımsal ürün (pamuk ve çeşitli meyveler) üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ticaret faaliyetlerine konu olan temel malları da tarım ürünleri teşkil etmiş aynı zamanda tarımsal ürünlere dayalı bir takım işleme sektörleri de (dokumacılık gibi) gelişme göstermiştir.

Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra Anadolu'da kurulan küçük beylikler döneminde de tarım ve hayvancılık iktisadi hayatta büyük bir öneme sahip olmuş olmakla birlikte, büyük ölçüde kendi ihtiyacına yönelik üretim karakteri taşımaktan öteye gidememiştir.

Osmanlı Beyliğinin, Osmanlı Devletine dönüşmeye başladığı dönemde Anadolu'da tarım ve hayvancılık faaliyetleri yeniden eski önemine ve gelişmişlik seviyesine dönmeye başlamıştır. Osmanlılar 600 yılı aşan bir süre boyunca (M.S.1299–1923) Anadolu topraklarından gücünü alarak dünyanın geniş bir sahasına hükmetmiş ve Anadolu yerleşim tarihinde çok önemli bir yer tutmuşlardır.

Anadolu'nun kuzeybatısından başlayarak 14. yüzyıl ile birlikte uzun bir süre tarihte önemli bir yer almış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım ağırlıklı bir iktisadi hayat varlığını sürdürmüştür. Başlangıçta konar-göçer bir hayat yaşayan ve temel ekonomik faaliyeti hayvancılık olan halk, devletin gelişmesi, genişlemesi ve idari düzenin oluşturulmasının etkisiyle yerleşik tarzda hayata geçmiş ve tarımsal üretim çok önemli bir ekonomik faaliyet alanı olmaya başlamıştır. İmparatorluk süresinin hemen tamamında, bütün sanayi öncesi toplumlarda olduğu gibi nüfusun büyük bir oranı (%80–90) tarımsal faaliyetlerden gelir elde etmiş, böylece istihdam alanında da belirtilen faaliyet alanı açık ara üstünlüğünü korumuştur. Devletin ilk dönemlerinde yerleşik bulundukları bölgelerin, tarımsal üretimi gerçekleştirmeye ve geliştirmeye uygun şartlar göstermesi adı geçen faaliyetin daha verimli koşullarda uygulanmasını mümkün kılmıştır.

Osmanlıların tarımsal üretime verdikleri önem neticesinde, özellikle Bizans İmparatorluğunun son dönemlerinde bozulmaya yüz tutmuş tarımsal faaliyetler hızla yeniden canlandırılmaya başlanmış, hayvancılık faaliyetleriyle birlikte devletin güç kazanmasında etkili rol oynamıştır.

Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde tarımsal üretimin temel aracını, öküzler tarafından çekilen saban teşkil etmiş, daha ziyade kuru tarım sistemi içerisinde tarımsal üretim araçlarında, makineleşmenin başladığı döneme kadar, sabanın imal edildiği hammaddenin cinsinin (odun veya demirden imal edilmesi) farklılaşmasından başka önemli bir değişim yaşanmamıştır.

Bu dönemde uygulanan tarımsal üretim sisteminde kiracı durumunda olan köylülerde aşırı miktarda vergi alınmaması, çiftçilerin nispeten daha rahat şartlarda üretim yapmalarına ve yaşamlarını sürdürmelerine olanak tanımıştır. Sözü edilen dönemde çiftçiler ürettikleri toplam ürünün %20–30 kadarını aşar veya diğer vergiler karşılığında devlete verirken, sonraki yıl üretiminde değerlendirmek üzere ayrılan tohum miktarı da çıkarıldığında, üretilen ürünün yaklaşık yarısından fazlası köylüye kalmıştır. Kусkusuz bu durum Osmanlı klasik döneminde çiftçilerin refah içinde yaşamaları konusunda önemli ölçüde etkide bulunmuş olmalıdır.

Osmanlı devletinin varolduğu bütün süreç boyunca etkili olmakla birlikte özellikle hayvancılık faaliyetlerinin genel ekonomideki ağırlığının devam ettiği ilk dönemlerinde tarımsal üretimin büyük ölçüde tahıl tarımına ayrıldığı görülmektedir. Bu dönemde Hayvancılık faaliyetiyle de doğrudan bağlantılı hububat üretiminin %90'lara vardığı ve adeta mono kültür haline geldiği yörelerin yanı sıra, başta pamuk olmak üzere, kendir ve üzüm üretiminin de genel tarımsal ürün deseni içinde hızla yer almaya başladığı yörelerin varlığı göze çarpmaktadır.

Şüphesiz ülke ekonomisinin büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı olması ve bu üretimin de neredeyse tamamen devlet kontrolünde gerçekleştirilmesi (üretim miktarının devlet tarafından belirlenmesi), başlangıçta çok olumlu sonuçlar vermiş olmakla birlikte gerek hızlı nüfus artışının ortaya çıkardığı gıda ihtiyacının karşılanması ve gerekse çok daha geniş sahaları kontrol altında tutma zorluğu üretimde artış zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Devlet tekeli ve üreticilerin yeniliklere kapalı düşünce yapısının üretimde teknolojik değişimlerin zamanında gerçekleşmesini engelleyici rol oynaması ise beraberinde birtakım zorlukların yaşanmasını getirmiştir.

Özetle Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişme dönemlerinde tarımsal üretimde sistemli bir yapının oluşturulmuş olması, üreticileri zor durumda bırakabilecek vergilerin uygulanmasından kaçınılması, tarım-hayvancılık faaliyetlerinde bir denge sağlanması uzun süre kırsal alanda belirgin sorunların yaşanmasını engellemiştir. Yine bu dönemde tarımsal faaliyetlerinin ülke ekonomik hayatındaki önemi nedeniyle toprakların kesintisiz işletilmesi için bir takım tedbirler alınmış, bu kapsamda köylerini veya arazilerini terk eden çiftçilerin tekrar köylerine döndürülmesi uygulaması geliştirilmiştir. Bu durum köy yaşantısının bazen sadece bir çeşit ürün yetiştirmeye dayalı tekdüze bir hayat tarzına dönüştüğü, bu düzen içinde kiracı olarak kabul gören nüfusun temel görevinin devlete ürün yetiştirmekten ibaret olduğunu göstermektedir. Belirtilen kapsamda izin almaksızın yerleşim yerini terk edemeyen nüfusta meydana gelen artışın ise genelde erkek nüfusun orduya asker alınması şeklinde değerlendirildiği görülmektedir.

Osmanlı devletinin genişleme döneminde tarım, tahıl üretimi, bağcılık ve hayvancılık eksenli olarak gelişme göstermiştir. Bu çerçevede en eski faaliyet alanı olan hayvancılık, hüküm sürülen hemen her bölgede gerçekleştirilirken, çeşitli meyve ve sebze üretimi ise genellikle şehir ve kasabalara yakın kesimlerde, sulama imkânı olan sahalarda yaygın olarak gerçekleştirilmiştir.

Yine devletin sahasını geliştirmesiyle sahip olduğu yeni alanlarda başlangıçta tarım ve hayvancılığın birlikte yürütüldüğü, ancak daha sonraları tarımsal ürün yetiştirmenin baskın karakter kazandığı bir yapının yerleşmesine zemin hazırlanmıştır. Fethedilen yerlerde yaşayan ve tarım işleriyle uğraşan halkın mevcut yaşantısına müdahale edilmediğinden bu sahalarda üretimde bir kesinti yaşanmamış, böylece devletin tarımsal alandan elde ettiği gelirde güngeçtikçe artış meydana gelmiştir.

Tarımsal faaliyetlerin devlet ekonomisinde önemli yer tuttuğu Osmanlı İmparatorluğunda, bu önemine bağlı olarak bir takım yasalar geliştirilmiş, bir bölümü kendilerinde önce de Anadolu topraklarında uygulanan kanunlar olmakla birlikte bu yasalar özgün bir yapıya kavuşturulmuş, etkin bir niteliğe sahip olan idari yapının etkisiyle de Osmanlı'da tarımsal faaliyetler yüzyıllar boyunca en verimli şartlarda ve kesintisiz olarak gerçekleştirilebilmiştir.

Üretim, sulama, vergi vb. konuları kapsayan yasal düzenlemelerin en dikkat çekici olanları mülkiyet sistemiyle ilgili olanları teşkil etmiştir. Belirtilen sistemde sahip olunan veya

zapt edilen topraklar doğrudan doğruya devletin malı sayılmış ve bu toprakların dağıtımı, işlenmesi veya kullanılmasında padişah tek yetki sahibi kabul edilmiştir. Devlet sahip olduğu toprakların işletilmesini düzenleyerek buralarda elde edilen ürünlere karşılık vergi toplanması esası getirmiş, mir-î arazi sistemi adı verilen bu işletme sisteminde toprakların cinsi, genişliği ve özelliğine göre birtakım kategoriler belirlenmiştir.

Devletin ilk dönemlerinde (15–16. yüzyıl) köylüler tasarruflarındaki arazilerin büyüklüklerine göre çift, nîm çift, bennâk, caba ve mücerret gibi sınırlara ayrılarak vergilendirilirken, sonraki dönemlerde oluşturulan ve has, zeamet ve tımar olarak adlandırılan işletmelerden oluşan mir-î arazi sisteminde ise toprak sahipliğinde padişah başta olmak üzere, sadrazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi ve sipahiler şeklinde bir hiyerarşi içinde şekillendirilmiş, bu düzende köylü ise daimi kiracı olarak toprağı işlemekle yükümlü tutulmuştur.

Sadece toprağı işleten ve bundan dolayı vergi alınan değil, aynı zamanda köylüyü her türlü doğal ve toplumsal tehlikelere karşı da koruyan ve gerektiğinde çiftçilere tohum ve hayvan desteği sağlanan bir sistem niteliğinde olan mir-î arazi sistemi, toprağı kiralayan ve işleyen çiftçiye (reaya) tanınan haklar bakımından da Osmanlı toprak düzeninde en önemli konulardan biri olmuştur. Tımarından memnun olmayan bir reayanın şikâyet etme hakkına sahip olduğu bu tarımsal işletme düzeninde, bir reayanın ölümü halinde toprak, belirli önceliklere göre mirasçılara, belirli bir ölçeğin altına düşürülmeden veya genişletilmeden devredilme hakkı da getirilmiş, ancak, köylünün toprağını terk edemez yükümlülüğü veya terk ettiğinde ise geri getirilme ihtimaliyle bir anlamda özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Diğer yanda belirtilen arazi sisteminde toprağını nadas dışında 3 yıl üst üste işlemeyen çiftçiden “çift bozan” veya “leventlik akçesi” adı altında toprağın boş kalmasından doğan zararları ödemek için vergi alınmıştır.

Kuşkusuz köylüye verilen toprağın belirli bir ölçeğin altına inecek kadar parçalanamayacağı şartı, günümüzde tarımsal alanda yaşanan en önemli sorunlardan biri olan arazilerin küçük ve parçalı olması tehdidine karşı daha Osmanlı devletinin gelişme devresinde gerekli tedbirlerin alındığına işaret etmekte, aslında adı geçen devlette bu faaliyetlerin ne kadar sistematik bir şekilde organize edildiğini göstermesi bakımından ilgi çekici bulunmaktadır.

Diğer yandan sadece toprağın işletme hakkıyla değil aynı zamanda toprağın işlenmesi yöntemleriyle ilgili de düzenlemeler yapılmış, örneğin; tarımsal üretimde sulama imkânlarının kısıtlı olduğu kesimlerde devlet bir takım düzenlemeler getirmiş ve sulama işlerinin bir sıraya tâbi olmasını düzenlemiştir. Mevcut sudan kimin ne zaman ve hangi miktarda kullanacağını belirleyen bu düzenlemede karışıklıklara meydan verilmemesi için yer yer devlet tarafından bir görevli de tayin edilebilmiştir.

Osmanlının gelişme döneminde fetihlerden elde edilen ganimetlerin fazlalığı nedeniyle çiftçilerden ağır bir vergi alınmıyor olması çiftçiler üzerinde vergi baskısının az olmasını beraberinde getirmiş, tarımsal faaliyetler uğraşan halk uzun dönem refah içinde yaşama imkânı bulmuştur. İlerleyen dönemlerde genel asayişin bozulması fethedilen sahalardan yeteri kadar gelir elde edilememesi ve suiistimaller, çiftçiden daha fazla vergi alınmasını kaçınılmaz kılmış ve bu durum adeta imparatorluğun gerileyerek çökmesinin de temel anahtarı olmuştur.

Mir-i arazi sisteminin de desteğiyle büyük ve güçlü bir orduya sahip olan Osmanlı devleti üç kıtada çok geniş bir sahayı hâkimiyeti altına alabilmiş ve bu alanlarda uzun dönem hükümlanlık göstermiştir. Kuşkusuz bu gücün oluşmasında yukarıda ifade edildiği üzere uygulanan toprak işletme sisteminin etkisi büyüktür. Bu sistemle gerek ihtiyaç duyulan askerin

yetiştirilmesi ve gerekse askerin gıda ve giyim gibi ihtiyaçlarının yeterli ve kesintisiz bir şekilde karşılanması mümkün olmuştur.

Ancak Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve gelişmesinde önemli derecede rol oynayan mir-î arazi sisteminde meydana gelen olumsuzluklar devlet işleyişini doğrudan etkilemiş ve tarım sektörü devlete eskisi kadar verimli bir katkı yapamaz duruma gelmiştir. Kuşkusuz bu durumun oluşmasında birbirine bağlı veya ilişki içinde pek çok faktör önemli rol oynamıştır. Başta, çok geniş sahaları kontrol etme ve koruma gereği ile yeni seferlerin yol açtığı maliyetler olmak üzere, savaşlarda yeni teknolojilerin kullanılamamasının neden olduğu yenilgiler ve bu nedenle fethedilen sahalardan yeterince ganimet toplanamaması, devleti yeni gelir kalemleri aramaya itmiş ve buna yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu yeni düzenlemelere tarımsal üretim açısından baktığımızda; geçmişte savaşta yararlılık göstermiş olan sipahilere verilen toprak işleme yetkilerinin, bu asker kesimine artık savaşlarda yeterince ihtiyaç duyulmaması nedeniyle toprakların ellerinden alınması ve ihale yoluyla mültezim adı verilen kişilere verilmesinin sonun başlangıcını hazırladığını görmekteyiz. Bir yandan topraklara sahip çıkmaya çalışan sipahiler diğer taraftan mültezimlerin keyfi uygulamaları, kiracı nitelikte köylülerin artık ırgat veya işçi durumuna düşmelerine zemin hazırlamıştır.

Mültezimler bir yandan ihale yoluyla aldıkları topraklara ilişkin ödemeleri gerçekleştirmek, diğer yandan daha fazla kâr sağlamak amacıyla çiftçiler üzerindeki baskıları arttırmış, eski küçük işletmelerin feodal bir yapı kazanmasının yolunu açmışlardır. 16. yüzyıl itibarıyla başlayan ağır vergiler ve suistimaller sonraki dönemlerde önü alınamaz bir hale gelmiş, büyük çaptaki isyanlar ise sistemin tekrar işler hale getirilmesini engel bir durum teşkil etmiştir.

Osmanlı hâkimiyetindeki sahalarda bu olumsuzluklar yaşanırken, özellikle batı Avrupa'da tarımsal faaliyetleri dışındaki sektörlerde önemli değişimler yaşanmaya başlanmış, mülkiyet sisteminde bireyselliğin de ön plana çıkması ve özellikle sanayi ve ticaretteki gelişmeler, tarımsal ürün elde etmede teknolojinin daha fazla kullanılmasının önünü açmıştır. Birim alandan daha fazla ürün almayı da mümkün kılan bu durum Osmanlı topraklarında tarımsal ürün ticaretinde büyük çalkantıların meydana gelmesine yol açmıştır.

Devletin yüzyıllarca güçlü bir şekilde ayakta kalmasına büyük etkisi ve katkısı olan tarımsal üretimin sistematik işleyişi bu dönemden sonra büyük oranda kesintiye uğramış, 19. yüzyıla gelindiğinde durumun düzeltilmesine yönelik yeni düzenlemeler yapılmaya çalışılmışsa da devletin genel kötü gidişine paralel olarak tarım sektöründe de arzu edilen iyileştirmeler sağlanamamıştır.

Özellikle bir yandan üretim düzenleri bozulan köylü nüfusunun hareket haline geçmesi, diğer taraftan kaybedilen topraklardan büyük nüfus kitlelerinin Anadolu'ya akını beraberinde çabaların sıklaştırılmasını da getirmiş, bir yandan göçer hale gelen nüfusun yerleşik hale getirilmesi diğer taraftan göçle gelen nüfusun uygun alanlara yerleştirilmesi, 19. yüzyıl başlarında Osmanlı'nın kırsal alana yönelik en belirgin faaliyetlerini teşkil etmiştir.

Devletin genel işleyişinin yanında kırsal alana ilişkin bu düzensiz ve arızalı yapı en şiddetli haliyle Tanzimat dönemine kadar devam etmiş, Tanzimat Fermanıyla (1839) yeni düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır. Adı geçen fermanla birlikte Tımar sistemi tamamen kaldırılarak, mültezim uygulamasına son verilmiş ve vergilerin yeniden devlet eliyle toplanması benimsenmiştir. Tanzimatla birlikte tarımsal üretimin daha sağlıklı ve verimli yapılabilmesi için eğitim alanında yeni düzenlemeler yapılmış, ilk ziraat okulu bu dönemde (1846) açılmıştır.

Osmanlıda asayişsizlik ortamında ferdi mülkiyetçiliğin gelişmesi büyük tarımsal işletmelerin oluşmasına sağlarken, 1847 yılında çıkarılan ve toprağın miras yoluyla sadece babadan oğula değil aynı zamanda kız evlatların da mirastan pay sahibi olmasını getiren bir tebliğ, Anadolu’da tarımsal işletmelerin parçalanması ve küçülmesinin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Yukarıda kısaca değinilen yeni düzenlemeler de istenen sonucun alınmasında yeteri kadar katkı yapmayınca yeniden mültezim uygulaması başlatılmış (1841), işletmelerin parçalanarak küçülmenin yanı sıra verim arttırıcı tedbirlerin uygulanamaması beraberinde tarımsal gelirin giderek düşmesini getirmiştir.

Tanzimat düzenlemesiyle yeniden işler hale getirilmeye çalışılan tarımsal üretim faaliyetlerinin; diğer uluslararası ilişkiler, dünyanın diğer bölgelerinde ticaret, sanayi ve ulaşımdaki gelişmeler ve siyasi çalkantıların devam etmesi gibi nedenlerle başarılı olmaması, belirtilen alanın 20. yüzyıl başlarına aynı düzensiz yapı içinde gelmesine neden olmuştur. Adı geçen yüzyılın ilk çeyreğinde, bir yandan yaşanan Dünya savaşı, diğer taraftan Osmanlı devletinin içinde bulunduğu olumsuz şartlar nedeniyle tarımsal üretim alanı bütünüyle özelliğini kaybetmiş, neredeyse gelişigüzel ve kontrolsüz bir sistem içinde ürün elde edilmeye gayret edilmiştir. Belirtilen bu olumsuz koşullar 600 yıldan fazla Anadolu topraklarında hâkimiyet kurmuş olan devasa bir imparatorluğunda bir bakıma sonunu getirmiştir.

Osmanlı devletinin sıkıntılar içinde bıraktığı kırsal alan faaliyetleri, özellikle tarımsal üretim, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine miras olarak kalmış ve kuruluş yıllarında geliştirilmesi için en fazla çaba harcanan sektör olmasına neden olmuştur. Kurtuluş savaşını takiben temelleri atılan bu yeni devlet, birçok alanda hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Bir yandan savaşların ekonomi ve insan kaynakları üzerindeki olumsuz ve tahripkâr etkileri, diğer yandan neredeyse olmayan bir sermaye birikimi, gerçekleştirilmek istenen reform hareketlerini büyük ölçüde kısıtlamıştır.

Bütün bu olumsuz koşullara rağmen mevcut şartlarda en iyi sonuç almaya yönelik idari, yasal ve kurumsal düzenlemelere süratle gidilmiş, içinde bulunulan koşullar da dikkate alındığında büyük sayılabilecek başarılar kazanılmıştır. Bu dönemde ekonominin içinde bulunduğu genel şartların ve sorunların belirlenmesi için 1923 yılında İzmir’de İktisat Kongresi düzenlenmiş, adı geçen kongrenin kararları içinde tarımsal üretimi doğrudan ilgilendiren tek el idaresinin kaldırılması, aşar vergisinin kaldırılması, lüks ithalattan kaçınılarak yerli üretimin geliştirilmesine çalışılması gibi kararlar alınmış, bu kararlar doğrultusunda 1925 yılında aşar vergisi kaldırılmıştır.

Yine Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alanın belirli bir düzen içinde yöneltilmesi amacına yönelik olarak 1924 yılında 224 sayılı Köy Kanunu çıkarılmış, 1926 yılında medeni kanun kabul edilerek özel mülkiyet yasal güvence altına alınmıştır. 1940’lı yıllara gelindiğinde çeşitli alanlarda gelişmeler kaydedilmesine karşın İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması pek çok faaliyetin askıya alınmasını gerektirmiş, Türkiye savaşa fiilen dâhil olmasa da savaşın dış ticaret üzerindeki etkileri nedeniyle olumsuzluklar yaşamak durumunda kalmıştır. 1950’li yıllara gelindiğinde çok partili sisteme geçilmesi nedeniyle siyasal işleyişteki değişimler, diğer bütün sektörlerde olduğu gibi tarımsal üretim alanında da farklı politik yaklaşımların ortaya konulmasına ve uygulama alanı bulmasına olanak tanımış, 1960’lı yıllardan itibaren ise tarımsal üretim planlı dönem olarak adlandırılan 5 yıllık kalkınma planları çerçevesinde değerlendirilerek geliştirilmeye çalışılmıştır.

Hemen her dönem, hem iç ve hem de dış gelişmelerden fazlaca etkilenen tarım sektörünün sorunları kısmen çözüme kavuşsa da, gerek bu çözümlerin kalıcı bir yapı arz etmemesi ve gerekse dünya genelinde meydana gelen tarımsal gelişmelere ayak uydurulamaması, Türkiye cumhuriyetinde adı geçen sektörün her dönem en sorunlu alanlardan biri olmasına neden olmuştur. 1980'li yıllarda ortaya konulan yeni politikalar ve liberal ekonomik yaklaşım, tarımsal üretimi geri planda tutarken, 2005 yılından itibaren müzakerelerin başlatıldığı Avrupa Birliğine üyelik süreci ise, Tarım sektörünün gelişim ve planlamasına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Uygulamalar

1-Türkiye'nin Dünya tarım tarihindeki yerini farklı kaynaklardan araştırınız.

Uygulama Soruları

1-Tarım’da faklı kavramların ortaya çıkmasına neden olan gelişmeler neler olmuştur?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Tarımın kavramsal boyutu ve bununla ilintili olarak ortaya çıkan yeni kavramlar ile tarım coğrafyası kavramı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede sürdürülebilir tarım, iyi tarım, hassas tarım, organik tarım ve topraksız tarım gibi kavram ve yöntemler işlenmiş, bir kavram ve bilim alt dalı olarak tarım coğrafyası ele alınmıştır.

Ayrıca, dünya genelinde tarımsal üretime geçiş sürecine kısaca değinildikten sonra Anadolu'nun dünya tarımsal üretim tarihindeki yeri, Anadolu'da tarımsal üretimin gelişmesine katkı yapan, Hititler, Urartular, Romalılar, Selçuklular, Osmanlılar gibi medeniyetler ve ortaya koydukları üretim modelleri kronolojik sırayla işlenmiştir.

Bölüm Soruları

Soru 1: “Kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimi” aşağıdakilerden hangisidir?

- a-Örtüaltı tarım
- b-İyi tarım
- c-Ekolojik tarım
- d-Topraksız tarım
- e- Hassas tarım

Soru 2:“Her türlü tarımsal üretimin durgun veya akan besin eriyiklerinde veya besin eriyikleriyle beslenmiş katı ortamlarda gerçekleştirilmesi” modeli aşağıdakilerden hangisidir?

- a-Örtüaltı tarım
- b-İyi tarım
- c-Ekolojik tarım
- d-Topraksız tarım
- e- Hassas tarım

Soru 3: M.Ö.860–560 arasında Van gölü çevresinde hüküm süren ve bu bölgede sulamalı tarıma ilişkin sistemler gerçekleştiren devlet aşağıdakilerden hangisidir?

- a-Osmanlı Devleti
- b- Roma Devleti
- c-Urartu Devleti
- d-Hitit Devleti
- e- Selçuklu Devleti

Soru 4: Tarımsal üretime verilen değer bakımından, özellikle saban kırmanın veya öküz öldürmenin ölüm cezasıyla cezalandırıldığı devlet aşağıdakilerden hangisidir?

- a-Osmanlı Devleti
- b- Frig Devleti
- c-Lidya Devleti
- d-Hitit Devleti
- e- Selçuklu Devleti

Soru 5: Osmanlı Devleti arazi sisteminde toprağını nadas dışında 3 yıl üst üste işlemeyen çiftçiden alınan vergi aşağıdakilerden hangisidir?

- a-Aşar vergisi
- b- Gelir Vergisi
- c-Çift Bozan vergisi
- d-Arazi vergisi
- e- Toprak vergisi

Soru 6: Osmanlı Devletinde ilk Ziraat Okulu hangi yıl açılmıştır?

- a- 1714
- b- 1783
- c- 1846
- d- 1853
- e- 1896

Soru 7: Osmanlıda asayişsizlik ortamında ferdi mülkiyetçiliğin gelişmesi büyük tarımsal işletmelerin oluşmasına sağlarken, toprağın miras yoluyla sadece babadan oğula değil aynı zamanda kız evlatların da mirastan pay sahibi olmasını getiren ve Anadolu’da tarımsal işletmelerin parçalanması ve küçülmesinin başlangıç noktasını oluşturan tebliğ hangi yıl çıkarılmıştır.

- a- 1847
- b- 1860
- c- 1867
- d- 1882
- e- 1891

Soru 8: “Sürdürülebilir Tarım” kavramı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru tanımlanmıştır?

- a) Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yapılan tarımsal üretim modeli
- b) İnsan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin programlanması
- c) Toprağın ekime hazırlanmasından hasada kadar bitkisel üretimin hemen her döneminde, elektronik, bilgisayar ve veri tabanı ile hesap bilgisini biraraya getirerek oluşturulan geliştirilmiş bilgi ve kontrol sistemlerinin kullanılması
- d) Kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimi
- e) Her türlü tarımsal üretimin durgun veya akan besin eriyiklerinde veya besin eriyikleriyle beslenmiş katı ortamlarda gerçekleştirilmesi

Soru 9: “Hassas Tarım” kavramı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru tanımlanmıştır?

- a) Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yapılan tarımsal üretim modeli
- b) İnsan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin programlanması
- c) Toprağın ekime hazırlanmasından hasada kadar bitkisel üretimin hemen her döneminde, elektronik, bilgisayar ve veri tabanı ile hesap bilgisini biraraya getirerek oluşturulan geliştirilmiş bilgi ve kontrol sistemlerinin kullanılması

- d) Kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimi
- e) Her türlü tarımsal üretimin durgun veya akan besin eriyiklerinde veya besin eriyikleriyle beslenmiş katı ortamlarda gerçekleştirilmesi

Soru 10: “İyi Tarım” kavramı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru tanımlanmıştır?

- a) Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yapılan tarımsal üretim modeli
- b) İnsan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin programlanması
- c) Toprağın ekime hazırlanmasından hasada kadar bitkisel üretimin hemen her döneminde, elektronik, bilgisayar ve veri tabanı ile hesap bilgisini biraraya getirerek oluşturulan geliştirilmiş bilgi ve kontrol sistemlerinin kullanılması
- d) Kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimi
- e) Her türlü tarımsal üretimin durgun veya akan besin eriyiklerinde veya besin eriyikleriyle beslenmiş katı ortamlarda gerçekleştirilmesi

Cevaplar

1)C 2)D 3)C 4)B 5)C 6)C 7)A 8)B 9)C 10A

2. TARIM FAALİYETLERİNİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE’NİN DÜNYA TARIMSAL ÜRETİMİNDE YERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

2.1. Tarım Faaliyetlerinin Önemi

2.1.1. Toplum Beslenmesine Katkısı

2.1.2. İstihdama Katkısı

2.1.3. Milli Gelire Katkısı ve Dış Ticaret

2.1.4. Tarımın Genel Ekonomiye Maliyeti

2.2. Türkiye'nin Dünya Tarımsal Üretiminde Yeri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Tarım faaliyetlerini diğer ekonomik faaliyetlerden ayıran en önemli özelliği nedir?
- 2-Dünyanın en fazla tarımsal dış ticaret yapan ülkeleri hangileridir?
- 3-Türkiye her yıl bütçesinin ne kadarını tarım sektörüne ayırmaktadır?
- 4- Türkiye üretim miktarı bakımından hangi tarımsal ürünlerde dünyada ilk sırada yer almaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tarım Faaliyetlerinin Önemi	Tarımsal üretimi diğer ekonomik faaliyetlerden ayrıcalıklı kılan özelliklerini kavrar. Tarımın toplum beslenmesine, istihdama, milli gelire ve dış ticarete etkisini öğrenir.	Okuyarak
Türkiye'nin Dünya Tarımsal Üretiminde Yeri	Türkiye'nin Dünya tarımsal üretiminde yerini ve nedenlerini bilir.	Araştırarak

Anahtar Kavramlar

Tarımsal üretim

Beslenme

İstihdam

Milli Gelir

Dış Ticaret

Türkiye

Dünya

Giriş

Toplam alanı 510 milyon km² olan dünya yüzeyinin ancak % 3'ünün sürekli ürün elde edilen tarım arazisi niteliğinde olması, aslında yeryüzünde tarımsal üretim için çok geniş sahaların var olmadığına işaret etmektedir.

Bu oransal azlığın yanında, giderek artan nüfus miktarı nedeniyle kişi başına düşen tarımsal arazi miktarının da her geçen gün azaldığı günümüzde, hatalı tarımsal üretim faaliyetleri ve yanlış arazi kullanımı sonucu dünya arazilerinin büyük bir bölümünün bozulma sorunuyla karşı karşıya olması, dünyada tarım alanlarının maruz kaldığı tehlikeleri açıkça ortaya koymaktadır. Yine, son yıllarda daha sık gündeme gelen ve uluslararası anlaşmalara da konu olan küresel iklim değişikliklerinin de tarım faaliyetleri üzerinde belirgin olumsuzluklar oluşturacağı ileri sürülmektedir. Nedeni olursa olsun iklim koşullarındaki büyük ölçekli (küresel) ve önemli yerel etkileri bulunan, uzun süreli ve yavaş gelişen değişiklikler olarak tanımlanabilecek olan iklim değişikliğinin, tarım alanlarında değişime sebep olması, sulama problemleri yaratması ve ürün kayıplarını yol açması gibi potansiyel etkileri olduğu kabul edilmektedir.

Kendisi de aynı zamanda, hayvancılıkta sindirim işlemlerinden ve depolanan hayvan gübresinden, organik ve azotlu mineral gübreler kullanılmasından dolayı, Metan (CH₄) ve Azotoksit (N₂O) gibi iki güçlü sera gazı üretmek suretiyle bir emisyon kaynağı olan tarımsal faaliyetlerin iklimdeki değişimden en fazla etkilenecek alanlardan bir olacağı varsayılmaktadır.

Türkiye de ana hatlarıyla küresel iklim değişikliklerinin tarımsal üretim üzerinde olumsuz etkilerinin yaşanacağı ülkeler arasında yer almakta, diğer taraftan ülkemizde tarımdan kaynaklanan sera gazı emisyonları, tarımsal ürünlerin üretimi ve işlenmesi, hayvan nüfusu (enterik fermantasyon, gübre yönetimi) ve tarımsal artıkların açıkta yakılmasından kaynaklandığı kaydedilmektedir.

Diğer taraftan dünya tarım arazilerinin yeryüzünde dengeli bir dağılım göstermemesi, yerinde üretim ve tüketim olasılığını büyük ölçüde ortadan kaldırmakta ve diğer sahalara gıda temini açısından bağımlılığı beraberinde getirmektedir.

Sahip olduğu fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri dolayısıyla bir **“tarım ülkesi”** olma kavramı, uzun dönem Türkiye'yi karakterize eden bir olgu olmuştur. Kuşkusuz böyle bir tanımlamanın ortaya çıkması ve kullanılması yersiz değildir. Hemen her türlü bitkisel üretimin yapılabildiği, milli gelirinin büyük bir bölümünün elde edildiği, çalışabilir nüfusun ağırlıklı olarak belirtilen sektörde istihdam edildiği ve dış ticarete konu olan malların büyük ölçüde tarımsal ürünler olduğu hesaba katıldığında bu tanımlamanın çok yerinde olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin bir tarım ülkesi olması beraberinde yeni bir kavramsal tanımlamayı da getirmiştir. Bu tanım **“kendi kendine yeten ülke”** kavramıdır. “Kendi barındırdığı nüfusun tüketim ihtiyacına yetecek veya bu ihtiyaçtan fazlasını elde edecek kadar tarımsal üretim yapma” anlamına gelebilecek bu durumun Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren uzun süre gerçekliğinin korunduğu söylenebilir.

2.1. Tarım Faaliyetlerinin Önemi

Tarımsal açıdan önemi herne kadar toplum beslenmesine katkısı açısından öne çıkıyor olsa da bu faaliyet alanı aynı zamanda sağladığı büyük istihdam potansiyeliyle, başta dış ticaret olmak kaydıyla Millî gelire katkı sağlaması bakımından, özellikle sanayiye hammadde sağlaması olmak üzere, ulaşım, ticaret ve enerji gibi sektörlerle etkileşimi gibi konularda da ülke siyasal, sosyal ve ekonomik hayatlarında önemli yer tutmakta, bu alana yönelik yatırım ve desteklemeler ise genel ekonomiye bir maliyet olarak yansımaktadır.

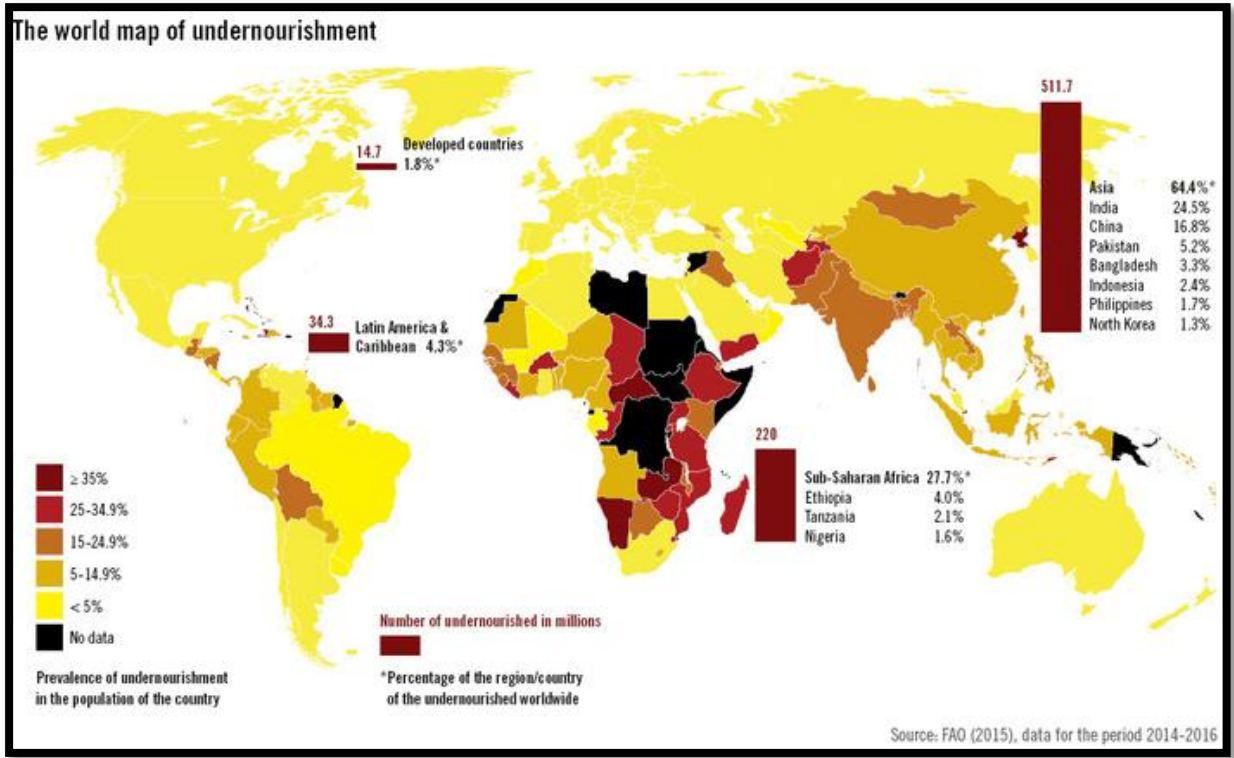
2.1.1. Toplum Beslenmesine Katkısı

Tarım faaliyetleri gıda temini gibi insanlığın devamı için hayati bir işleve sahip olması bu faaliyetleri sadece bir ekonomik sektör algılamasının ötesinde anlam ve önem taşımasını beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede mutlaka ifade edilmesi gereken diğer bir husus ise, dünyanın yapısı ve hareketleri gereği yeryüzünün her bölgesinin aynı coğrafi özellikleri taşımadığı gerçeğidir. Bu durum özellikle doğal ortam koşullarına neredeyse bütünüyle bağlı olan tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve nitelikleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Günümüz dünyasında yaşanan en büyük problemlerden birisi ne yazık ki yetersiz ve dengesiz beslenmedir. Besin üretim ve dağılımının dengesiz bir yapı göstermesi, bilgisizlik, hızlı nüfus artışı, ekonomik güçsüzlük ve çevrenin bozulmasına bağlı olarak ortaya çıkan beslenme sıkıntıları her geçen yıl artmaya devam etmektedir.

Beslenme sıkıntısı yaşanan ülkelere bakıldığında, iklim şartlarının olumsuz olduğu ve buna bağlı olarak ekonomik gelişimlerinin çok düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Güney Amerika'nın Ekvatorial ve Savan iklim bölgeleri, Orta Asya'nın kurak ve yarı kurak iklim bölgeleri ve özellikle Afrika'nın Ekvatorial, Savan ve Çöl iklim bölgeleri bu çerçevede değerlendirilebilir. Kıta olarak bakıldığında, beslenme konusunda en büyük sıkıntının Afrika Kıtası'nda yaşanmakta olduğu görülmektedir. Sözü edilen bu alanlar olumsuz iklim şartlarından dolayı tarım faaliyetlerinin yapılamadığı veya çok düşük verimle yapılabildiği yerlerdir. Bunun sonucu olarak ekonomik gelişimin sağlanamadığı bu sahalarda açlık ve beslenme sorunları kaçınılmaz olmaktadır.

Beslenme konusunda ileri derecede imkânlara sahip ülkeler ise genelde orta kuşağın ılıman iklim bölgelerinde toplanmışlardır. Kuzey Amerika'da ABD ve Kanada, Batı Avrupa ülkeleri, Akdeniz ülkeleri ve Avustralya bu kapsamda değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu ülkeler iktisadi bakımdan da gelişmiş ülkeler niteliği taşımaktadır. Bu durum FAO tarafından hazırlanan dünya yetersiz beslenme haritasında (Harita 1) açık olarak ortaya konulmuş bulunmaktadır. Sözü edilen haritaya göre, Afrika ülkelerinin büyük bir bölümünde nüfusun %35'inden fazlası yetersiz beslenmeyle karşı karşıya bulunmakta, Güney Amerika, Güney Asya ülkelerinin içinde bulunduğu ülkeler grubu nüfuslarının ise %5-15'i açlıkla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin de içinde bulunduğu çok geniş bir ülkeler topluluğunda ise bu oranın %5'in altında kaldığı gözlenmektedir. Dünya nüfusundaki hızlı artışla birlikte yeterli ve güvenli gıdaya ulaşmada yaşanan sorunların gelecekte daha sıklıkla gündeme geleceği açık bir şekilde görülmektedir.

Harita 1: Dünya yetersiz beslenme haritası (FAO 2015).

Yeryüzündeki tarımsal üretimin dağılışı, dünyada açlık ve beslenme sorunlarının yaşandığı yerlerin dağılışına paralellik göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkelerin dünya tarımsal üretiminden aldıkları pay, beslenme imkânları hakkında fikir vermektedir. Tarım faaliyetlerinin modern metotlarla yapıldığı ülkelerde birim alandan alınan verim yüksek olduğu için açlık ve beslenme zorluğu gibi sıkıntılar yaşanmamaktadır. Bu ülkeler ayrıca ihtiyacından fazlasını üretebildiği için tarım ürünü ihracatı da yapabilmektedirler. Dünya tarım ihracatından büyük paylar alan ülkeler ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerdir. Geri kalmış ülkeler ise kendi ihtiyacını bile karşılayamamakta ve önemli oranda diğer ülkelere bağımlı kalmaktadırlar.

Dolayısıyla çeşitli fiziki ve beşeri faktörlerin etkisiyle dengesiz bir dağılışı özelliği gösteren tarımsal üretimin bu niteliği, elde edilen ürünlerin uluslararası ticaretinde ciddi boyutta bir hareketlenme ve rekabet ortamı meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır. Tarımsal ürünlerin uluslararası hareketlerinde, ülkelerin üretmedikleri ürünleri ithal etmeleri veya ihtiyaçlarından fazla ürettikleri ürünleri ihraç etmeleri şeklinde olabilirken, aynı zamanda sözü edilen ürün üretiminin ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmaması nedeniyle dış satım yoluyla bunu sağlamaları şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. Kuşkusuz bu ticaretin mutlaka sadece tarım ürünleri özelinde olması gerekmemektedir. Genel ekonomik seviyeleri belirli bir düzeyin üzerinde olan ülkeler, tarımsal ticarete talep konusunda daha seçici bir konuma sahip olabilirken, genel ekonominin zayıf olduğu ülkelerde ise, ihtiyaç olmasına rağmen dış alımın gerçekleştirilmesinde büyük sıkıntılar yaşandığı görülmektedir.

2.1.2. İstihdama Katkısı

Tarımsal faaliyetler geçmişten beri en önemli istihdam alanını teşkil etmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan makineleşme ise insan gücüne dayalı tarımsal üretimin büyük ölçüde değişmesine yol açmıştır. Bu durum gelişmiş ülkeler açısından kesin hatlarla belirlenmiş olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde kısmen, geri kalmış ülkelerde ise büyük bir bölüyle halen insan ve hayvan gücüne dayalı olarak gerçekleştirilmeye devam edilmektedir.

Tarımda makine kullanımı, çok sayıda insanın gücüyle daha uzun sürede yapılan bir işlemin daha kısa sürede daha az emek harcanarak yapılmasına imkân sağlasa da, özellikle tarım dışı ekonomik sektörler bakımından gelişmemiş olan ülkelerde makineleşmeyle birlikte atıl kalan işgücünün oluşması ve bu nüfusun yaşadıkları sahalarda yeteri kadar gelir elde edememeleri nedeniyle şehirsiz merkezlerle göç etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum vasıfsız tarım işçilerinin şehirlerde güç durumlarla karşı karşıya kalmalarına sebep olduğu gibi, birçok başka sosyo-kültürel sonunun da ortaya çıkarmasına neden olmaktadır.

Ekonomileri gelişmiş ülkelerde tarımda çalışan nüfusun genel işgücüne oranı daha düşük düzeylerde kalırken, ekonomik açıdan gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde bu oran yüksek bir değer göstermeye devam etmektedir. Örneğin, ABD’de çalışan nüfusun sadece %1,6’sı (2010 yılı) tarımda istihdam edilirken, Avrupa Birliğinde ise 28 üye ülkesinin genel ortalaması alındığında tarımda çalışan nüfusun toplam istihdamın %5,2’sini (2012 yılı) teşkil ettiği görülmektedir. Türkiye ise geçmişten beri tarımda çalışan nüfusun yüksek olduğu bir ülke niteliğindedir. 1920’li yıllarda %90’ı bulan tarımsal istihdam, 1960’larda %75’e, 1980’lerde %54’e, 2000’lerde %36’ya ve nihayet 2014 yılında %21,1’e gerilemiş durumdadır. Kuşkusuz bu bir oransal azalmadır. Diğer sektörlerdeki gelişmeyle birlikte tarımda çalışan nüfusun payı düşmektedir.

2.1.3. Milli Gelire Katkısı ve Dış Ticaret

Aynı zamanda bir ticaret malı olan tarımsal ürünler gerek ham haliyle ve gerekse işlenmiş bir biçimde iç ve dış pazarlarda ticarete konu olmaktadır. Ülke içinde gerçekleşen ticaret sonucu elde edilen katma değer yine ülke içinde kaldığından genel ekonomide belirgin değişimlere sebep olmazken, tarımsal ürünlerin ihracatından elde edilen gelir ülke milli ekonomilerine önemli etkide bulunmaktadır.

Dünya toplam dış ticaretinin %7 civarındaki bir bölümünü tarım ürünleri ticareti teşkil etmektedir. Dünya’nın en önemli tarım ürünü ihracatçıları gösteren tabloya bakıldığında (Tablo 1), ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri ile tarımsal ihracattan aldıkları pay arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Örneğin, Dünya’nın en gelişmiş devleti olan ABD, dünya tarım ihracatından en büyük payı almaktadır (%10,7). Hollanda ise yüzölçümü çok küçük olmasına rağmen uyguladığı modern tarım metotları ile yüksek derecede verim almakta ve dünya tarım ihracatında % 6,8’lik payla ikinci sırada bulunmaktadır. Avrupa Kıtası’nda yer alan Almanya, Fransa, Belçika önemli tarımsal ürün ihracatçısı ülkeler olurken, bu ülkeleri Güney Amerika ülkesi Brezilya, Arjantin, takip etmiştir. Genelde soğuk ve karasal iklimin hâkim olduğu, ılıman iklim sahalarının yüzölçümüne oranla az alan kapladığı Kanada ise modern tarım yöntemleri ile önemli tarım ihracatçıları arasına girmiştir. 1.3 milyar nüfusu ile beslenme konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan Çin ise yüzölçümünün büyüklüğüne bağlı olarak iklim çeşitliliğinin sağladığı olumlu şartlar sayesinde dünyanın önde gelen tarım ihracatçıları içinde yer almış bulunmaktadır.

				FAO 2011			
İHRACAT				İTHALAT			
Sıra	Ülke	Değer (\$)	Pay %	Sıra	Ülke	Değer (\$)	Pay %
1	ABD	139.891.089	10,7	1	Çin	128.264.973	8,7
2	Hollanda	89.329.878	6,8	2	ABD	107.109.145	7,2
3	Almanya	80.321.346	6,1	3	Almanya	94.997.392	6,4
4	Brezilya	79.630.341	6,1	4	Japonya	68.470.353	4,6
5	Fransa	73.960.489	5,6	5	İngiltere	59.786.884	4,0
6	Arjantin	43.206.677	3,3	6	Hollanda	57.833.353	3,9
7	Belçika	42.909.630	3,3	7	Fransa	55.611.260	3,8
8	Çin	42.304.534	3,2	8	İtalya	49.937.030	3,4
9	Endonezya	41.867.553	3,2	9	Belçika	39.102.640	2,6
10	Kanada	41.041.943	3,1	10	Rusya	37.233.201	2,5
11	İtalya	40.992.469	3,1	11	İspanya	32.930.037	2,2
12	İspanya	40.915.988	3,1	12	Kanada	31.000.458	2,1
13	Tayland	36.779.807	2,8	13	Meksika	26.035.799	1,8
14	Malezya	35.709.575	2,7	14	Kore Cumhuriyeti	23.129.073	1,6
15	Avustralya	32.655.860	2,5	15	Hong Kong	20.045.763	1,4
16	Hindistan	30.288.815	2,3	16	Suudi Arabistan	19.492.724	1,3
17	İngiltere	28.822.398	2,2	17	Malezya	18.579.490	1,3
18	Meksika	20.997.304	1,6	18	Endonezya	18.338.684	1,2
19	Polonya	19.422.095	1,5	19	Hindistan	17.246.819	1,2
20	Danimarka	19.203.452	1,5	20	Polonya	16.251.101	1,1
21	Yeni Zelanda	15.215.480	1,2	21	Mısır	14.686.163	1,0
22	Türkiye	14.228.577	1,1	22	Avusturya	14.087.373	1,0
23	Vietnam	13.527.573	1,0	23	Birleşik Arap Emirlikleri	13.780.101	0,9
24	Avusturya	12.827.146	1,2	24	Türkiye	13.748.485	0,9
25	Ukrayna	12.679.998	1,1	25	Vietnam	12.276.349	0,8
TOPLAM		1.311.106.986	80	TOPLAM		1.478.998.358	66,1

Tablo 1: Dünya Tarımsal Ürün Ticaretinde Ülkelerin Payı (FAO 2011)

Dünya tarım ihracatından yeterli payı alamayan ülkeler ise, iklim şartlarının tarıma elverişli olmadığı veya nüfusun fazla olduğu ülkelerdir. Türkiye %1,1'i bulan oranı ile tarım alanları kendinden çok daha az birçok ülkenin gerisinde kalmıştır. Bu durum ülkemizde tarımda istenilen düzeyde verim alınamadığının bir kanıtı niteliğindedir.

Tarım ürünü ithalatında önde gelen ülkelere bakıldığında ise bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Dünya'nın en önemli tarım ithalatçısı ülkeler aynı zamanda genel olarak dünyanın en büyük tarım ihracatçı ülkeleridir. Bu durum sözü edilen ülkelerin iklim şartlarından dolayı bazı tarım ürünlerini yeterince yetiştiremediğini ve ihtiyacını ithalat yoluyla karşıladığını göstermektedir. Nüfusun kalabalık olması ve özellikle yaşam standardının yüksek olması bu ülkelerin tarım ürünü ithalatının fazla olmasına zemin hazırlamaktadır.

Dünya tarımsal ürün ithalatından en fazla payı alan ülke Çin'dir (%8,7). Çin yüksek miktardaki nüfusunu beslemek zorunda olması ve tarım faaliyetlerinden istenilen düzeyde verim alamamasının etkisi ile dünyanın en büyük üçüncü tarım ithalatçısı durumundadır. Dünyanın En büyük tarımsal ürün ihracatçısı olan ABD ise aynı zamanda en önemli ithalatçı ülkelerden biri durumundadır (%7,2). Avrupa kıtasında Almanya'nın ithalata ön sırada olduğu tabloda İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika ve İtalya da önemli tarım ithalatçıları arasındadır. Tablo 1'de en dikkat çekici ülke ise Japonya'dır. Genel olarak engebeli yüzey şekillerine sahip Japonya, modern tarım metotlarına sahip olsa da tarım alanlarının dar olması nedeniyle tarımsal üretimde sıkıntı yaşamaktadır. Ülkede yaşam standardının ve nüfus miktarının da fazla olması, Japonya'yı tarım ürünü ithalatına yönlendiren diğer bir faktör niteliğindedir. Rusya Federasyonu Tarımsal ürün ithal eden ilk 10 ülke içinde yer almaktadır.

Dünya tarım ithalatından çok küçük paylar alan ülkeler ise, tarım ürünlerine ihtiyaç duyan fakat alım gücü düşük ülkelerdir. Bu ülke grubunda büyük bir bölümüyle Afrika ülkeleri yer almaktadır. Genel ekonomileri büyük ölçüde tarımsal üretime dayanıyor olmakla birlikte, adı geçen ülkeler grubu dünya tarım ihracatında önde gelen ülkeler arasında yer almamakta, yine ekonomik düzeyin düşük olması nedeniyle de dünya tarımsal ithalatında da herhangi ciddi bir paya sahip olamamaktadırlar. İhracatından daha az ithalat yapan Türkiye ise yine dünya tarım ithalatından nüfusuna oranla az bir pay almaktadır (%0,9).

Ülkelerin tarımsal ihracat ve ithalat dengelerine bakıldığında ise, İhracat yönünde ABD'nin, ithalat yönünde ise Çin'in ilk sırada yer aldığı tabloda, ABD'nin dış satımının dış alımından daha fazla olduğu, dolayısıyla tarımsal dış ticaret açısından net dış satımcı bir ülke özelliği taşıdığı görülmektedir. Çin'in ise net dış alımcı bir ülke olduğu anlaşılmaktadır.

Tablonun ihracat yönünde yer alan 25 ülkeden sadece, Çin, İtalya, İngiltere, Meksika ve Avusturya'nın İhracatı ithalatından az olduğu için net dış alımcı olurken diğerlerinin ihracatı daha fazla orandadır. Bu çerçevede Türkiye'nin durumuna baktığımızda, belirtilen verilere göre tarımsal dış ticaret açısından ülkemizin daha ziyade dış satımcı bir ülke olduğunu görmekteyiz. Ülkemiz dünya tarımsal ihracatında 22'inci sırada, buna karşılık ithalatta dünyanın 24'üncü ülkesi durumunda bulunmaktadır.

Dünya yüzölçümüne ve karaların kapladığı sahalara göre oldukça sınırlı olan tarımsal üretim alanları, bu özelliklerine karşın, uygulanacak uygun üretim metotlarıyla hâlihazırda dünya nüfusunu besleyecek kadar gıda sağlamaya yeterli potansiyeli barındırmaktadır. Ancak buradaki temel sorunlar, dünya nüfusunun hızla büyümeye devam ediyor olmasına karşın, tarım arazilerinin neredeyse sabit kalması, bu arazilerin dünya yüzeyinde dengeli bir dağılışı göstermemesi ve dolayısıyla tarımsal üretimin de dengesiz bir dağılışı özelliğine sahip olmasıdır. Dış ticareti zorunlu kılan bu durum neticesinde ortaya çıkan tarımsal dış ticaret politikalarının ise belirli gelişmiş ülkeler tarafından organize ediliyor olması, gıdaya erişim konusunda gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerin aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Dünyadaki açlık ve beslenme sorunları, gıdanın ve dolayısıyla tarımsal üretimin ne kadar hayati boyutta olduğunu ispatlamaktadır. Kısacası gittikçe büyüyen bir sorun olan açlık ve beslenme sorunu, tarım faaliyetlerinden alınan verimin artırılmasıyla çözümlenebilecek bir sorundur.

2.1.4. Tarımın Genel Ekonomiye Maliyeti

Tarım sektörü, beslenmeye katkısı, istihdam yaratması ve ticaret yoluyla milli gelire katkı sağlamasının yanı sıra, aynı zamanda önemli bir yatırım alanı olduğundan genel ekonomide bir maliyet kalemi meydana getirmektedir.

Hernekadar genel bir kanaat olarak tarım sektörü, sanayi başta olmak üzere diğer sektörlerle göre daha düşük katma değer yarattığından, ekonomik yatırımlar içinde daha az pay ayrılması sıkça rastlanan bir husustur. Ancak, özellikle kırsal alanların sürdürülebilirliği, gıda güvenliği ve gıda güvenliği ile kırsal nüfusun yerinde kalmasının sağlanması gibi endişeler, bazı ülkelerde tarımsal alana bütçeden çok büyük paylar ayrılmasına neden olmaktadır.

Belirtilen çerçevede dünyanın en gelişmiş ülkelerinden bir olan ABD’de genel bütçenin %1,2’sini (2015 yılı) tarımsal alana ayrılırken, Avrupa Birliğinde bu oran 2014-2020 bütçe dönemi için %39 olmuştur. Türkiye ise bütçesinin %2’sini (2017 yılı) tarım sektörüne ayırmıştır.

2.2. Türkiye’nin Dünya Tarımsal Üretiminde Yeri

Özellikle son yıllarda artan iklim değişikliklerinin olumsuz etkileri sonucu azalan üretim miktarı ve giderek artan nüfusun gıda talebinin karşılanmasında yaşanan güçlükler nedeniyle stratejik bir ekonomik sektör olma özelliği daha da ön plana çıkan ve pekişen tarım sektöründe, Türkiye’nin dikkat çeken stratejik ürünleri bulunmaktadır.

Kuşkusuz Türkiye’nin coğrafi konumu ve sahip olduğu fiziki ve beşeri coğrafya koşulları ona tarımsal üretim açısından büyük bir avantaj sağlamış bulunmaktadır. Ancak teorik olarak çok büyük bir anlam ifade eden bu durum, uygulama ve üretilen ürünlerin gereğince değerlendirilmesi aşamasına gelindiğinde, ülkemizin pek çok sorunla karşı karşıya olduğu görülmektedir.

Türkiye’de tarımsal üretimin dünya üretimindeki yerine bakıldığında birçok tarımsal ürünün üretiminde ilk sıralarda yer aldığını görmekteyiz. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve TÜİK 2014 yılı verilerine göre Türkiye, dünya tarımsal üretimi çerçevesinde 15 üründe dünyada ilk üç ülke arasında yer almaktadır (Tablo 2). Belirtilen kapsamda fındık, kiraz ve incir, üretiminde ülkemiz dünyada ilk sırada yer alırken, kavun, kayısı, karpuz, hıyar ve haşhaş (Tohum) üretiminde ikinci, mercimek, antepfıstığı, ayva, vişne, kestane, biber ve taze fasulye üretiminde ise dünyada üçüncü sırada yer almaktadır.

Topografik özellikler, iklim koşulları ve sosyo-ekonomik şartlar bakımından oldukça çeşitli yapı karakterlerine sahip olan Türkiye’de bu farklılıkların etkisiyle coğrafi bölgeler itibariyle tarım arazilerinin dağılımı, tarımsal üretim metodları ve üretilen ürün çeşitleri oldukça farklı özelliklere sahip bulunmaktadır.

Yurdumuzun kenar bölgelerini teşkil eden denize komşu bölgeleri topografik özelliklerin kısıtlı imkân sağlamasına karşın ülkemizin en verimli tarımsal arazilerine sahip bulunurken iç ve doğu bölgeler ise düzlük alanların nispeten fazla yer tutmasına karşı iklim faktörünün etkisiyle daha az verimli ve ürün çeşidi açısından da daha kısıtlı imkânlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Her bölgenin çeşitli tarımsal avantaj ve dezavantajlar ile potansiyellere sahip olduğunu, ürün deseninin de bu şartlara göre şekillendiğini görmekteyiz. Bu kapsamda, sahip olduğu coğrafi özelliklerin, **Karadeniz Bölgesinde** kendine özgü bir tarımsal üretim yapısının ve ürün deseninin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olduğunu görmekteyiz. Türkiye’nin kuzey kesimini büyük bir bölümüyle kapsayan Karadeniz bölgesi, doğudan batıya ve kıyı ile iç kesimler olmak üzere farklı topografik ve iklimik koşullara sahip bulunmaktadır. Bölge tarımsal açıdan değerlendirildiğinde göze çarpan ilk özellik bölge genelinde bitkisel üretime uygun sahaların genellikle az yer tuttuğu ve bu arazilerin de kıyı kesiminde dar şeritler halinde sıralandığıdır.

Topografik koşulların zorluğu nedeniyle tarımsal arazilerin oldukça az yer tuttuğu bölgede, tarımsal üretime uygun sahalar genellikle kıyı bölgesinde yer alan delta sahalarında karşımıza çıkmakta, bu alanlar dışında ise yamaç kesimlerinde bölgeye özgü ürünlerin üretildiği bir yapı meydana gelmiş bulunmaktadır. Bafra ve Çarşamba delta ovaları ile iç

kesimlerdeki tektonik ovalar bölgenin en önemli düzlük alanlarını dolayısıyla tarıma elverişli sahalarını teşkil ederken, eğimli yamaç sahaları ile dağların yüksek kesimlerinde yer alan plato sahaları ise daha ziyade orman ve mera sahasına uygun karakterde VI. ve VII. sınıf toprakların yaygın olarak belirdiği arazileri teşkil etmektedir.

TÜRKİYE’NİN DÜNYADA LİDER OLDUĞU ÜRÜNLER (2014)

Sıralama	Ürünler	Dünya Üretimi* (ton)	Türkiye Üretimi** (ton)	Üretimdeki Payımız(%)
1	FINDIK	713.451	412.000	58
	KİRAZ	2.245.826	445.556	20
	İNCİR	1.137.730	300.282	26
2	KAVUN	29.626.335	1.707.302	6
	KAYISI	3.365.738	270.000	8
	KARPUZ	111.009.149	3.885.617	4
	HIYAR	74.975.625	1.845.749	2
	HAŞHAŞ (TOHUM)	83.577	16.223	19
3	MERCİMEK	4.827.121	345.000	7
	ANTEP FISTIĞI	857.878	80.000	9
	AYVA	649.364	107.243	17
	VİŞNE	1.362.231	182.577	13
	KESTANE	2.051.564	63.762	3
	BİBER	32.324.345	2.127.944	7
	FASULYE (TAZE)	21.720.588	638.469	3
4	CEVİZ	3.462.731	180.807	5
	ZEYTİN	15.516.980	1.768.000	11
	DOMATES	170.750.767	11.850.000	7
	İSPANAK	24.277.812	207.676	1
	MANDALİN	29.864.484	1.046.899	4
5	NOHUT	13.731.001	450.000	3
	ŞEKERPANCARI	269.714.067	16.742.968	6
	ELMA	84.630.275	2.480.444	3
	PATLICAN	50.193.117	827.380	2
Dünya Üretiminde ilk 10 içerisinde olan ürünler :				
Aspir (6), Çay (kuru) (6), Kuru Soğan (6), Greyfurt (alıntop) (8), Armut (6), Limon (8), K.Pamuk(8), Çavdar (8), Ayçiçeği(8), Arpa (9) Buğday (11), Portakal (10)				
Kaynak: *FAO, **TÜİK				

Tablo 2: Türkiye’nin Dünya Üretiminde İlk Sıralarda Yer aldığı Ürünler (Kaynak: BÜGEM, Mart 2017 Faaliyet Raporu)

Bölgenin bitkisel ürün deseni yörelere göre farklılık göstermekle beraber, fiziki coğrafya koşulları, başta çay ve fındık olmak üzere bölgenin kendine özgü ürünlerinin yaygınlık kazanmasına olanak tanımıştır. Türkiye’de üretilen miktarın tamamının bölgeden sağlandığı çay ve tamamına yakın bir bölümünün elde edildiği fındık aynı zamanda ülkemizin en önemli ve stratejik tarımsal ürünleri durumundadır. Yine bölgede uygun toprak ve iklim koşullarının sağlandığı sahalarda özellikle kıyı ovalarında pirinç, iç kesimlerde ise tahıllar yaygın tarımsal ürünleri teşkil ederken, bölgede yer yer tütün üretimi de önemli bir yer tutmakta, yaygın olarak yetiştirilen mısır ise diğer önemli bir tarımsal ürün karakterini kazanmış bulunmaktadır.

Yurdumuzun gerek şehirleşme ve gerekse tarım dışı sektörlerin gelişimi açısından en önde gelen bölgesi olan **Marmara bölgesi**, bu karakterine karşı bölgede tarım, başta İstanbul olmak üzere kalabalık şehir merkezlerinde yaşayan nüfusun tarımsal üretim ihtiyacının karşılanması ve tarımsal ürün işleyen sanayi kollarına hammadde sağlanması bakımından bölge ekonomisinde önemli bir yer tutmaya devam etmektedir.

Birbirinden farklı topografik ve iklimik özellikler gösteren bölge yöreleri bu özelliklerine paralel olarak ürün desenlerine sahip olmuşlardır. Bölgenin yıldız dağları ve ergene havzasını içine alan Trakya bölümünde, yer şekillerinin etkisiyle Yıldız dağları yöresi tarımsal araziler bakımından nispeten düşük bir değer arzederken, Ergene havzası bu bakımdan daha elverişli şartlar göstermektedir. Adı geçen bölümde çok çeşitli tarımsal ürünler yetiştirme imkânı bulmakla birlikte, ayçiçeği ve bağcılık öne çıkan tarımsal ürünler olarak belirginleşmektedir.

Marmara bölgesinin farklılık gösteren diğer bir bölümü olan Çatalca–Kocaeli Bölümünde ise, Adapazarı ovası tarımsal üretim açısından öne çıkan saha niteliği taşımakta ve özellikle sebze üretimi bakımından öne çıkmaktadır. Sanayi tesislerinin hızla tarım alanlarını kaplamaya başlamış olmasına karşın, özellikle büyük bir metropol olan İstanbul’a yakınlığı ve buna bağlı olarak pazar potansiyelinin varlığı belirtilen sahalarda tarımsal üretimin ekonomik hayatta önemli bir yer tutmaya devam etmesine olanak sağlamaktadır.

Bölgenin diğer bir bölümünün oluşturan Güney Marmara bölümünde tarımsal alanlar daha çok yörede bulunan çeşitli göllerin kenarlarında ve akarsuların vadileri boyunca yer alan alüvyal düzlüklerden oluşmaktadır. Bir yönüyle Akdeniz ikliminin hâkim olduğu bölümde, belirtilen iklim tipine uygun bitki deseni oluşmuş, bu nedenle yörede başta zeytin ve bağ alanları olmak üzere çeşitli meyve ve sebzelerin üretimi imkan dahiline girmiştir.

Kıyı kesimi ve iç kesimler olmak üzere iki farklı bölümden oluşan **Ege Bölgesinde**, bölümlerin coğrafi özelliklerine uygun bir tarımsal yapı şekillenmiş ve tarımsal ürün deseni ortaya çıkmıştır. Karadeniz bölgesinden farklı olarak topografik bakımdan denizel etkilerin iç kesimlere ulaşmasına imkân tanıyan denize dik dağlık sahaların varlığı, adı geçen bölgede kıyı kesimi özelliklerinin daha fazla iç sahalara yansımaya olanak tanımış bulunmaktadır.

Bölgede tarımsal araziler bölgenin topografik karakterini ortaya koyan horst/graben sistemi içinde alçak kesimleri teşkil eden grabenlerin tabanları ile iç kesimlerde plato sahalarında yaygın olarak yer almaktadır. Yine bölgede doğu – batı yönünde akış gösteren büyük akarsuların oluşturduğu vadi tabanlarında yer alan tarım arazileri bölgenin en verimli tarımsal topraklarını teşkil etmekte, iklim koşullarının da elvermesiyle bölgede çoğu yerde yılda iki ürün almak imkân dahiline girmektedir.

Sadece verimli toprakların bulunması bakımından değil elverişli coğrafi koşullar da adı geçen bölgede çok çeşitli türde tarım ürünlerinin elde edilmesine imkân sağlamakta ve ülkemizin önde gelen ürünlerinin büyük ölçüde üretildiği bir bölge karakterine bürünmüş bulunmaktadır. Özellikle Akdeniz iklim özelliklerinin büyük ölçüde hâkim olduğu kıyı Ege bölümünde adı geçen iklime uyumlu tarımsal ürünlerin yaygın olarak üretilmesi olanaklı olmuş, başta zeytin ve incir olmak üzere, bağcılık, narenciye üretimi, pamuk ve sebze gibi tarımsal ürünler bölgenin karakteristik tarımsal ürünleri olmuşlardır. Buna karşılık bölgenin iç kesimlerine gidildiğinde iklim özelliklerinin Akdeniz iklim tipinden uzaklaşması ve daha karasal bir özellik göstermeye başlaması nedeniyle yukarıda belirtilen ürün deseni yerini büyük ölçüde tahıl tarımına terk etmiş bulunmaktadır. Ege bölgesi elde edilen tarım ürünleri bakımından değerlendirildiğinde, özellikle ülke üretiminin büyük bir kısmının bölgeden sağlandığı zeytin, incir ve çekirdeksiz üzüm ile yine sözü geçen ürünlerden daha az olmak üzere tütün üretimi bakımından ön plana çıktığı izlenmektedir.

Genel topografik özellikleri bakımından Karadeniz Bölgesi ile benzerlikler gösteren **Akdeniz Bölgesinin** özellikle bölge iklimine son derece iyi uyum sağlamış bulunan bazı tarımsal ürünler bakımından Türkiye tarımsal üretiminde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Kıyı kesiminde birkaç büyük alüvyal saha dışında tarıma elverişli sahanın yer almadığı bölgede tarımsal araziler kıyı boyunca adeta serpilmiş halde yer almaktadır. Bölgede tarımsal araziler genel toplam içinde az yer tutmakla birlikte bu ekonomik faaliyet bölge için çok önemli bir faaliyet özelliği taşımaktadır.

Özellikle iklim faktörünün elverişli şartlar oluşturmuş olması nedeniyle bölgede dar sahalarda dahi çok zengin ve verimli bir tarımsal üretim ortaya konulabilmektedir. Deniz seviyesinden itibaren özellikle 1000 m yükseltiye kadar olan kesimlerde yoğun olarak çeşitli sebze ve meyve üretiminin gerçekleştirildiği bölgede bu yükseltiden sonra daha ziyade orman sahası ve yüksek yayla kesimleri uzanış göstermiş bulunmaktadır. Bölge tarımsal ürün deseninde kıyı kesiminde yoğun olarak gerçekleştirilen seracılık sistemi içinde sebze tarımı önemli yer tutmakta, yine turuncgiller, muz, diğer çeşitli meyveler bölgenin önde gelen tarımsal ürünlerini teşkil etmektedirler.

Akdeniz Bölgesi tarımında dikkati çeken diğer bir husus ise, bu bölgede büyük ölçüde modern bir tarımsal üretim modelinin uygulanıyor olması ve yine büyük oranda pazara yönelik bir tarımsal üretim karakterine sahip olmasıdır. Bu bakımdan bölge ülkemiz tarımsal üretiminde özellikle turuncgiller ve sebzeler olmak üzere önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarım sektörü açısından ülkemizde hızla kabuk değiştiren bir sahası özelliği taşımaktadır. Uzun dönemler boyunca, yerşekilleri ve toprak şartları elverişli olmasına karşın, kurak iklim özelliklerinin kısıtladığı verimli tarımsal üretim, gerçekleştirilen büyük sulama projeleri neticesinde gerçek değerinde uygulama şansına giderek kavuşmuş bulunmaktadır.

Yer yer komşu bölgelerin iklim özelliklerinin hissedildiği bölgede genel, olarak karasal kurak bir iklimin hüküm sürmesi bölge tarımsal ürün deseninin oluşmasında önemli bir faktör teşkil etmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan bölge topraklarının yaklaşık yarısının tarımsal üretime elverişli bir karakter göstermesi, bölgenin Türkiye tarımsal üretimi açısından önemini de açıkça ortaya koymaktadır. Geçmiş dönemlerde su noksanı nedeniyle büyük ölçüde nadas sistemine dayalı olarak işlenmiş olan bu arazilerin her geçen gün inşa edilen barajlar ve sulama sistemleri sonucu, her yıl veya bazı yerlerde yılda birkaç kez ürün almak imkan dahiline girmiş bulunmaktadır.

Bölgenin ürün deseni her geçen gün hızlı bir değişim sürecine girmiş olmakla birlikte, bu ürün deseni içinde tahıllar halen ağırlığını muhafaza etmeye devam etmektedirler. Bunun yanında özellikle bölgenin batısında Akdeniz ikliminin kısmen hakimiyet sahasına giren alanlarda üzüm ve zeytin üretimi yaygın bir hal almakta, antepfıstığı üretimi sadece bölgenin bu bölümü için değil aynı zamanda ülkemiz genel üretimi için de önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Tahıl gurubunda ise, özellikle mercimek üretimi ülke genel üretimi içinde büyük bir ağırlığa sahip bulunurken, buğday, arpa ve susam da üretim deseninde kendine önemli bir yer edinmiş bulunmaktadır. Bölgede sulama imkânlarının yaygınlaşması, daha önce büyük ölçüde tahıl tarımına ayrılan sahalarda günümüzde bu ürünler yerlerini pamuk, şekerpancarı ve soya fasulyesi gibi çeşitli sanayi bitkilerine terk etmiş görülmektedirler.

Ülkemizin ortalama yükseltisi en fazla olan bölgesi durumunda bulunan **Doğu Anadolu Bölgesi**nde tarımsal alanlar bu özelliğine bağlı olarak genel arazi görünümünü içinde az bir yer kaplamış bulunmaktadır. Bölge, tarımsal alanların az yer tutmasının yanı sıra bu arazilerin seyrek bir biçimde özellikle vadi tabanları boyunca yer almasıyla da farklı bir karakter

göstermektedir. Yer şekillerinde karşılaşılan bu güçlükler sert iklim koşullarının da eklenmesiyle bölge, tarımsal üretim açısından olumsuz koşullarla karşı karşıya gelmektedir. Özellikle oldukça sert geçen kış mevsiminin de menfi etkisiyle tarımsal üretim dar alanlarla ve birkaç ürünle sınırlanmış bulunmaktadır.

Bu bakımdan belirli vadi tabanlarında yer alan dar ama verimli tarım sahaları ile mikro klima özelliklerine rastlanılan çeşitli yöreler, bitkisel üretimin gerçekleştirildiği sahalar niteliği taşımaktadır. Bu özelliklere bağlı olarak özellikle yazlık tahıl üretimi bölgede yaygın olarak gerçekleştirilen bitkisel üretim şekli olmaktadır. Malatya, Erzurum, Elazığ, Iğdır, Muş, Bingöl ve Erzincan ovaları bölgenin geniş ve verimli tarımsal alanlarının başında gelirken bu sahalarda genellikle tahıl tarımının ön planda yer aldığı görülmekte, buna karşılık özellikle mikroklima özelliği gösteren sahalarda (Iğdır ovası gibi) kayısı ve pamuk gibi tarımsal ürünler üretilebilmektedir.

Bölgenin belirtilen olumsuz koşullarına karşın dikkati çeken diğer bir özelliği ise tarımsal üretim sınırının oldukça yüksek bir seviyeye çıkmış olmasıdır. Bölgenin kuzeydoğusunda yer alan sahalarda 2000 m'nin üzerinde arazilerde tahıl tarımının yapılabilmesi buna açık bir örnek teşkil etmektedir. Bölgenin Türkiye bitkisel üretim desenindeki yerine baktığımızda ise tahıl üretimi dışarıda bırakıldığında, bölgenin kayısı üretiminde ön plana çıktığını görmekteyiz. Başta Malatya çevresi olmak üzere üretilen kayısı Türkiye genel üretiminin neredeyse tamamını teşkil etmektedir.

Yerçekilleri itibarıyla çevresindeki yüksek dağ sıralarıyla karakterize edilen bölgeler arasında sıkışmış bir çukur saha niteliği taşıyan **İç Anadolu Bölgesi**'nin bu yapısı, sadece tarım arazilerinin varlığı ve dağılışına değil aynı zamanda iklim özelliklerinin de şekillenmesine büyük ölçüde etki etmekte bu durum adı geçen bölgenin tarım karakterinin ortaya çıkmasında da en büyük faktör durumunda bulunmaktadır.

Tarımsal üretimin en önemli ekonomik faaliyet durumunda bulunduğu bölgede, tarımsal arazilerin büyük ölçüde nadasa ayrılan arazilerden oluşması bölgede etkin ve verimli bir tarımsal üretim modelinin uygulanmasını güçleştirmektedir.

Bölgede nadasın yaygın olarak yer aldığı ve tahıl üretimine dayalı bir üretim deseni hakim durumda bulunurken, diğer taraftan su ve arazi koşullarının elverişli bir ortam sağladığı dar arazilerde ise çeşitli sebze ve meyve tarımı gerçekleştirmek imkan dahiline girmiş bulunmaktadır.

Bölgenin tarımsal ürün desenine bakıldığında tahıl tarımının (özellikle buğday, çavdar ve yeşil mercimek) önemli yer tuttuğu bu ürünlerin ülke genel üretiminde de önemli bir pay sahibi olduğu görülmektedir. Sulama imkânı sağlanan sahalarda şekerpancarı gibi ürünlerin öne plana çıktığı bölgede, su ve sulama imkânlarının azlığı zaman zaman tarımsal üretimde önemli üretim düşmelerine ve sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Uygulamalar

1-Bir yetişkin insanın günlük beslenmesinde bitkisel ürünlerin yerini gözlemleyiniz.

Uygulama Soruları

1-Toplum beslenmesinde bitkisel besinlerin yeri nedir? Araştırınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde tarımsal üretimin önemi ve Türkiye'nin dünya tarımsal üretiminde yeri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede tarımın sadece toplum beslenmesine katkısı bakımından değil aynı zamanda iş sahası yaratma, ticarete konu olarak milli gelire katkı sağlama gibi nitelikleriyle de önemli olduğu vurgulanmıştır. Yine, büyük ölçüde doğal ortam koşullarına göre şekillenen tarım sektörünün mutlaka desteklenmesi gerektiği ifade edilmiş ve ülkelerin bütçelerinde çeşitli oranlarda bu alana pay ayrıldığına işaret edilmiştir.

Bölümde Türkiye'nin dünyanın en önemli üretici ülkelerinden bir olduğu öğrenilmiş, ülkemizin birçok üründe dünyanın en büyük üretici ülkesi olduğu görülmüştür. Bu önemli özelliğine karşın dış ticarete Türkiye'nin oldukça gerilerde yer aldığı anlaşılmıştır. Son olarak ise, bir bütün olarak Türkiye'nin tamamı tarımsal üretim açısından önemli potansiyeller barındırmasına karşın, bu potansiyelin bütün coğrafi bölgelerde homojen bir şekilde dağılmadığı, bölgelerin kendine özgü coğrafi koşullarına uygun ürünlerin öne çıktığı vurgulanmıştır.

Bölüm Soruları

Soru 1: İthalat miktarı ihracat miktarından fazla olma durumuna net dış alımcı ülke olarak adlandırılmaktadır. Bu tanıma göre 2011 yılı Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre aşağıda ülkelerden hangisi net dış alımcı ülkedir?

- a- Hollanda
- b- ABD
- c- Fransa
- d- İngiltere
- e- Belçika

Soru 2: Avrupa Birliğinde (AB) 2014-2020 döneminde genel bütçeden Tarım sektörüne ayrılan pay aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doru olarak verilmiştir.

- a- %39
- b- %3
- c- %52
- d- %11
- e- %26

Soru 3: Beslenme sıkıntısı yaşanan ülkelere bakıldığında, iklim şartlarının olumsuz olduğu ve buna bağlı olarak ekonomik gelişimlerinin çok düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Buna göre aşağıdakilerden hangisi bu çerçevede değerlendirilemez?

- a- Güney Amerika'nın Ekvatorial ve Savan iklim bölgeleri
- b- Orta Asya'nın kurak ve yarı kurak iklim bölgeleri
- c- Avrupa'nın Akdeniz İklim Bölgeleri
- d- Afrika'nın Ekvatorial iklim bölgeleri
- e- Afrika'nın Savan ve Çöl iklim bölgeler

Soru 4: Beslenme konusunda ileri derecede imkânlara sahip ülkeler genelde orta kuşağın ılıman iklim bölgelerinde toplanmışlardır. Buna göre aşağıdaki bölge ve ya ülkelerden hangisi bu kapsamda değerlendirilemez?

- a- ABD
- b- Nijer
- c- Portekiz
- d- İspanya
- e- Yunanistan

Soru 5: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 2011 yılı verilerine göre Dünya tarımsal dış ticaretinde Türkiye ihracatta kaçınıcı sırada yer almıştır?

- a- 8
- b- 14
- c- 24
- d- 22
- e- 40

Soru 6: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve TÜİK 2014 yılı verilerine göre aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin dünya üretiminde ilk sırada yer aldığı ürünlerden biridir?

- a- Kavun
- b- Kiraz
- c- Zeytin
- d- Ayva
- e- Kestane

Soru 7: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve TÜİK 2014 yılı verilerine göre aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin dünya üretiminde ikinci sırada yer aldığı ürünlerden biri değildir?

- a- Kavun
- b- Kayısı
- c- Karpuz
- d- Zeytin
- e- Hıyar

Soru 8: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve TÜİK 2014 yılı verilerine göre aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin dünya üretiminde üçüncü sırada yer aldığı ürünlerden biridir?

- a- Ceviz
- b- Şekerpancarı
- c- Biber
- d- Elma
- e- Ispanak

Soru 9: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve TÜİK 2014 yılı verilerine göre Türkiye dünya üretiminde kaç üründe kaç üründe ilk 5 sırada yer almıştır?

- a- 18
- b- 5
- c- 15
- d- 30
- e- 24

Soru 10: Tarımsal ürün desenine bakıldığında tahıl tarımının (özellikle buğday, çavdar ve yeşil mercimek) önemli yer tuttuğu bu ürünlerin ülke genel üretiminde de önemli bir pay sahibi olduğu, sulama imkânı sağlanan sahalarda şekerpancarı gibi ürünlerin öne plana çıktığı bölge aşağıdakilerden hangisidir?

- a- İç Anadolu Bölgesi
- b- Marmara Bölgesi
- c- Ege Bölgesi
- d- Akdeniz Bölgesi
- e- Karadeniz Bölgesi

Cevaplar

1)D 2)A 3)C 4)B 5)D 6)B 7)D 8)C 9)E 10)A

3. TÜRKİYE’DE TARIM FAALİYETLERİNE ETKİ EDEN FİZİKİ COĞRAFYA FAKTÖRLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

3.1. Topografik Şartlar

3.1.1. Yükselti Kademeleri

3.1.2. Eğim Değerleri

3.2. İklim Özellikleri

3.2.1. İklim Elemanları-Tarım İlişkisi

3.3. Toprak Şartları

3.3.1. Türkiye Toprak Tipleri ve Dağılışı Özellikleri

3.4. Su Kaynakları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Türkiyede dağlık bölgeler daha ziyade hangi tür ürünlerin yetiştirilmesine elverişli koşullar sağlar?
- 2- Türkiyede belirli bir yükseltiden sonra ürün çeşidinin azalmasının temel nedeni nedir?
- 3- Eğimli arazilerde tarımsal üretim yapmanın ne gibi olumsuzlukları bulunmaktadır?
- 4- Türkiye’de iklim şartlarının üretim sahasını sınırladığı temel ürünler nelerdir?
- 5- Türkiye’de tarımsal üretim açısından su noksanının en fazla hissedildiği bölge hangisidir?
- 6- Türkiyede kısa masafelerde bile birbirinden farklılaşan toprak tiplerinin varlığının sebepleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Topografik Faktörler	Yerçekillerinin tarımsal faaliyetler üzerindeki etkisi, yükselti kademeleri ve eğim değerleri bağlamında kavrar.	Okuyarak
İklim Özellikleri	İklim ve iklimi oluşturan her bir hava olayının tarımsal üretime etkisini bilir.	İnceleyerek
Toprak Şartları	Toprak oluşumu, toprak türleri ve toprak verimlilik sınırlarının tarımsal üretim için taşıdığı anlamı açıklayabilir.	Sorgulayarak
Su Kaynakları	Suyun gerek doğal yağış ve gerekse su kaynakları olarak tarımsal üretimdeki yerini kavrar.	Okuyarak

Anahtar Kavramlar

Topografya

Yükselti

Eğim

İklim

Toprak

Su kaynakları

Giriş

Yeryüzü genelinde olduğu gibi, yurdumuzda da tarımsal faaliyetleri olumlu veya olumsuz etkileyen birçok coğrafi faktör bulunmaktadır. Bu faktörler doğrudan veya dolaylı olarak tarımsal üretim deseninin veya metotlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Fiziki ve Beşeri Coğrafya faktörleri olarak sınıflandırabileceğimiz bu faktörler, çok çeşitli coğrafi özellikleri bünyesinde barındıran ülkemiz için daha fazla anlam ifade etmektedir.

Genel anlamda tarımsal üretimi sınırlandıran veya şekillendiren temel faktörlerin başında fiziki coğrafya koşulları gelmektedir. Yükselti ve eğim değerlerini içeren topografik koşullar, bütün elemanlarıyla iklim, tip ve verimlilik özellikleriyle toprak, yeraltı ve yerüstü potansiyelleriyle su kaynakları tarımsal üretimi mümkün kılan veya bu imkânı ortadan kaldıran özellikler göstermektedir.

Türkiye sahip olduğu fiziki coğrafya koşulları bakımından oldukça çeşitlilik gösteren bir ülke niteliğindedir. Türkiye ortalama yükseltisi 1000 m'nin üzerinde, eğim değerleri genel olarak fazla olan, uzun mesafe kateden sıradağlara sahip bir coğrafi mekân niteliğindedir. Bu koşullarında etkisiyle farklı iklim özelliklerinin görüldüğü, toprak çeşitliliğinin fazla olduğu ve nihayet su kaynaklarının da dengeli dağılmadığı bir saha özelliğindedir.

3.1. Topografik Şartlar

Genel olarak topografik özellikler tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu çerçevede tarım faaliyetlerinin arazinin düz veya eğimli olması yanında yükseltisiyle de yakından ilgisi vardır. Topografik özelliklerden yükselti tarımsal faaliyetleri doğrudan veya dolaylı yollardan etkilemekte, bu etki bazen yükselmeyle birlikte iklim şartlarında meydana gelen değişimler bazen de baki şartlarıyla ilgili olabilmektedir. Baki şartları ise, özellikle dağlık sahanın kuzey ve güneye bakan yamaçları arasında ortaya çıkan güneşlenme, rüzgâra maruz kalma gibi nedenlerle tarımsal üretim açısından farklı koşulların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Ülkemizin geçirdiği jeolojik evreler boyunca maruz kaldığı tektonik ve orojenik hareketler, bu sahada birçok farklı topografik ünitenin yan yana yer almasına olanak tanımış, bu oluşum sürecini takiben ise başta iklim olmak üzere çeşitli dış faktörlerin etkisiyle de oldukça büyük oranda derine ve yana doğru aşındırma faaliyetleri engebeli bir görünümün oluşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede yurdumuzda dağ sıraları, derin vadiler, kıyı ve iç çöküntü alanları (ovalar) ile yüksek düzlükler (platolar) birbirini takip eder vaziyette sıralanmış bulunmaktadır. Yükselti ve bunun sonucunda oluşmuş eğim değerleri ülkemizde oldukça yüksek değerler göstermekte, bu durum diğer birçok fiziki coğrafya faktörünü de etkilemek suretiyle tarımsal faaliyetlerle birlikte diğer pek çok beşeri faaliyetin şekillenmesinde etkili rol oynamaktadır.

Türkiye'nin genel topografik görünümüne baktığımızda, sahip olduğu topografik çeşitlilik içinde dikkati çeken hususun kuzey ve güney kesimlerinde doğu-batı yönünde uzanan yüksek **sıradağların** varlığı olduğunu görmekteyiz. Kıyı sahasından hemen sonra başlayan bu dağlar, kısa mesafede büyük yükseklik değerlerine ulaşmakta, yatay yönde ise uzun mesafelerde kesintisiz devam etmektedir. Kıyıya paralel uzanan dağlar yer yer karşımıza çıkan delta sahaları dışında genellikle kıyı şeridinin dar bir yapı göstermesine zemin hazırlamaktadır.

Ülkemizin batısı bu bakımdan farklı özellikler göstermekle birlikte temel olarak yükseklik olgusuyla karakterize edilmekte, kıyıya dik bir yönde uzanan yüksek kütleler bölgeye farklı bir topografik karakter kazandırmış bulunmaktadır. Belirtilen sahada yüksek alanlar ile çöküntü sahaları kuzey-güney yönünde sıralı olarak birbirini takip eder bir özellik taşımaktadır.

Türkiye'nin iç bölgeleri genel anlamda bir **plato** karakteri göstermekte, ancak devam eden morfolojik hareketler nedeniyle yer yer parçalanmış ve plato sahasının sürekliliği kesintiye uğratılmıştır. Yine belirtilen bölgelerde hafif eğimli plato karakteri yanında önemli çöküntü sahaları da ayırt edilmekte ve bu üniteler geniş sahalar kaplamaktadır.

Yurdumuzun doğu kesimleri ise bütünüyle yüksek bir topografik özellik ortaya koymaktadır. Burada yüzey, akarsu şebekesi tarafından parçalanmak suretiyle derin vadilerin oluşmasına imkân tanırken ülkenin en yüksek noktaları da yine bu bölgede yer almış bulunmaktadır.

Türkiye'nin güneydoğu kesimi ise üç temel morfolojik üniteyi bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar bölgenin kuzeyinde Toros sıradağlarının doğu kolu, sınıra yakın kesimlerdeki ova sahaları ile bu iki ünite arasındaki plato sahaları olarak ayırdedilebilir.

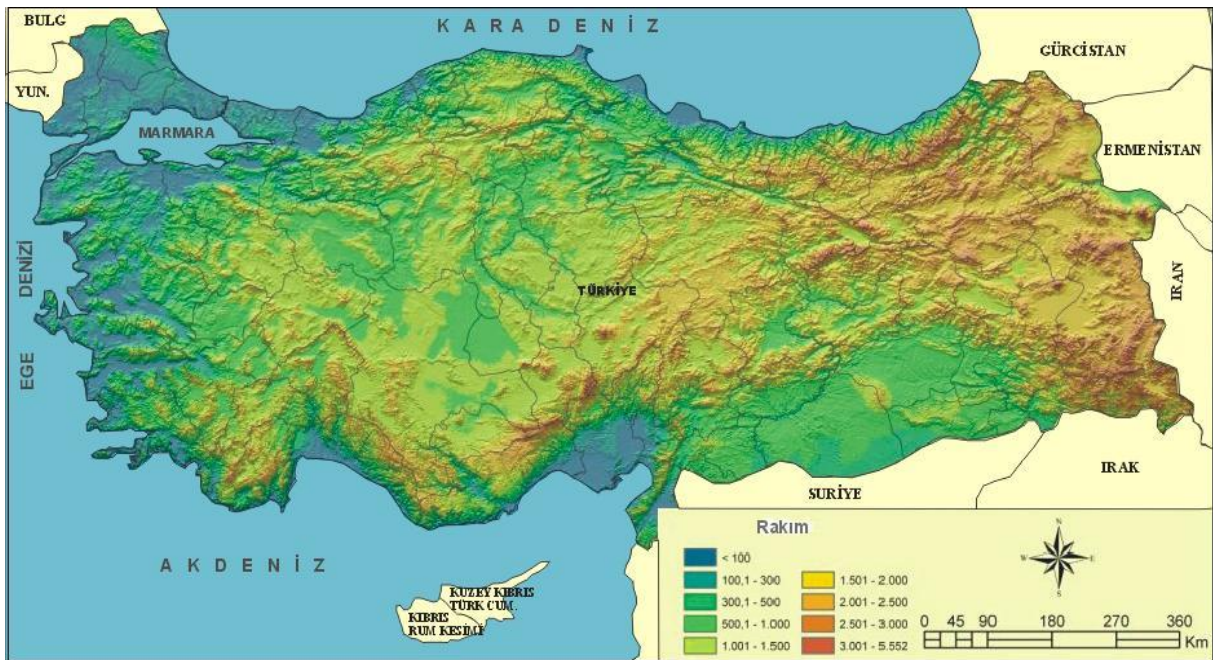
Yurdumuzda yaygın olarak karşılaşılan topografik ünitelerden **ovalar**, genel yüzölçümünde az yer kaplamakla birlikte, tarımsal açıdan en önemli sahaları teşkil etmektedir. Delta ovaları, kıyı ovaları, vadi tabanı ovaları, taşkın ovaları, tektonik çöküntü ovaları, dağ eteği

ovaları, eski göl tabanı ovaları ve karstik ovalar gibi kavramlarla ifade edilen ova tiplerinin hemen hepsi ülkemizde yer almakta ve tarımsal açıdan önemli potansiyel alanları durumunda bulunmaktadır.

Bunlardan delta ovaları akarsuların dağlık sahalardan ve iç kesimlerden getirdikleri malzemeleri kıyıda biriktirmeleriyle oluşan ovalar durumunda bulunmakta, bu çerçevede değerlendirilen Çukurova, Bafra ve Çarşamba ovaları yurdumuzun en değerli tarımsal alanlarını oluşturmaktadırlar.

Diğer bir ova tipini oluşturan kıyı ovaları ise, ülkenin çok uzun bir kıyı kuşağına sahip olmasına karşın çeşitli nedenlerle fazlaca gelişme göstermemiş ve dar kıyı şeritleriyle sınırlı kalmışlardır. En az miktar ve genişlikte Karadeniz sahili boyunca yer alan kıyı ovaları aynı zamanda oldukça kesik şeritler halinde yer almaktadır. Yine aynı şekilde kıyı ovalarını az yer tuttuğu Marmara bölgesinin aksine, Ege bölgesi ve Akdeniz bölgesinin batısı bu konuda daha olumlu şartlar göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu sahalarda küçük alan kaplamalarına karşın çok verimli tarımsal araziler olarak göze çarpmaktadırlar.

Ülkemizde akarsu ağının zengin olduğu bölgelerde vadiler tarafından oldukça büyük ölçüde parçalanma meydana gelmiş, bu genel görüntü içerisinde vadi tabanında dar veya geniş, akarsuların dönem dönem taşmaları sonucu oluşan taşkın ovaları, akarsuyun akış yolunu değiştirmesi sonucu oluşan vadi içi ovaları da yaygın olarak yer almaktadır. Diğer yandan tektonik çöküntü sahaları da önemli birer ova karakteri göstermekte, dağlık alanların büyük saha kapladığı ülkemizde dağ eteği ovaları da ülkenin hemen her bölgesinde yayılmış bulunmaktadır.

Harita 2: Türkiye Topografya Haritası

(Kaynak: Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) 2008, www.tagem.gov.tr/gis/13_turkeytopog.jpg, 28.12.2008)

Kısacası ister kıyıda veya içeride olsun, ova sahaları tarımsal üretimin en verimli olarak gerçekleştirildiği sahaların başında gelmekte ve bu alanlar bakım şartları gereği gibi yapıldığında yüksek kalite ve miktarda ürün elde etmeyi mümkün kılmaktadırlar.

Türkiye’de diğer bir önemli topografik üniteyi teşkil eden plato sahaları, kullanım kabiliyetleri bakımından farklı potansiyeller arz etmekte, zeminin bütünüyle yükselmesinin eseri olan bu sahalar tarımsal açıdan ovalar kadar verimli arazileri meydana getirmemekle birlikte kendine özgü koşulları ihtiva eden çeşitli ekonomik faaliyetlerin yürütülmesine olanak tanımaktadır. Bunlardan bir bölümü hafif yarılmış aşınım platoları karakteri gösterirken, diğerlerini ise peneplen platoları, karstik platolar, volkanik platoları oluşturmaktadır.

Hafif yarılmış aşınım platoları ülkemizde geniş sahalar kaplamakta ve bu tip platolara başta iç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere hemen her bölgede rastlanmaktadır. Yukarı Sakarya Platosu, Haymana-Cihanbeyli Platosu, Urfa-Viranşehir-Hilvan Platosu bu kapsamda değerlendirilmektedir. Birer aşımın yüzeyi olan Peneplen Platolarına ise yine ülkenin pek çok yerinde rastlanmakta, bulundukları bölgelere göre bazen alçak, bazen de yüksek platoları meydana getirmektedirler. Bu karakterdeki platolara ise İç Menteşe Platosu ve Safranbolu Platosu örnek olarak verilebilir.

Karstik olayların yer yer cereyan ettiği yurdumuzda karstik karakterli platolar da yer almaktadır. Bu nitelikte platolara, Torosların orta bölümünde yer alan Taşeli platosu örnek olarak verilebilir. Yine volkanizmanın da yakın döneme kadar faal olduğu Türkiye’de bu faaliyetler sonucu oluşmuş volkanik platolar bulunmakta, İç Anadolu bölgesinin güneydoğusunda yer alan Niğde-Kayseri volkanik platosu bu kapsamda değerlendirilmektedir.

3.1.1. Yükselti Kademeleri

Türkiye’nin topografik özellikleri konusunda ilk göze çarpan konu ülkemizin bir bütün olarak yüksek bir saha karakteri göstermesidir. Anadolu 1000 m’yi aşan ortalama yükseltisiyle (1130 m), dünya genel ortalamasından (700 m), batısında bulunan Avrupa kıtasından (330 m) ve doğusunda bulunan Asya kıtasından (1050 m) farklı olarak özel bir karakter arz etmektedir.

Kıyı kesiminden başlayarak çok büyük yüksekliklere ulaşan dağlık alanlar ülkemizde yükselti kademelerinin oldukça belirgin bir hal almasına neden olmuş bulunmaktadır. Tablo 3’de yurdumuz genel topografyasında yükselti kademelerine göre alanlar ve oranları verilmektedir. Tablodan da takip edilebileceği üzere Türkiye yüzölçümünün yarısında fazlasının (% 55,9) yükseltisi 1000 m’nin üzerinde bulunmaktadır.

Yükselti Kademeleri	Kapladığı Alan (km²)	Oranı (%)
0-250	79.254	10.4
250-500	53.912	7.1
500-1000	201.999	26.6
1000-1500	230.775	30.4
1500-2000	118.284	15.5
2000-25000	54.240	7.1
2500-3000	19.530	2.6
3000 +	1.984	0.3
Toplam	(göller hariç) 759.978	100

Tablo 3: Türkiye yükselti kademeleri ve oranları (Kaynak: Tanoğlu A., 1947 s: 43-44)

Kuşkusuz her yükselti kademesinin diğer tüm beşeri faaliyetlerde olduğu gibi tarımsal üretim açısından da büyük değişikliklere meydan vermesi, bu yükselti kademelerinin daha dikkatle göz önüne alınmasını gerekli kılmaktadır.

Yurdumuzda yükselti arttıkça tarımsal faaliyetler hem yoğunluk hem de çeşitlilik kaybetmekte, hatta belirli bir yükselti kademesinden sonra artık ekip biçme faaliyetleri göze çarpmamaya başlamaktadır. Yükselti artışına paralel olarak yıllık yağış miktarlarının azalması bitki gelişme devresinin kısılması, don olaylarında ekstremelerin sıklıkla görülmesi ve böylece doğal çevre şartlarının kısırlaşması, tarımsal üretimi büyük ölçüde sınırlandırıcı bir rol oynamaktadır. Özellikle 2000 m. üzerindeki sahalarda şiddetli karasallığa dayanıklı ürünler olarak bilinen tahılların bile ekonomik olarak yetiştirme imkânı bulamadığı izlenmektedir.

Ülkemizde kıyılardan 500–600 m. yükselti kademesine kadar çok çeşitli bir tarım hayatı görülürken bu yükselti kademesinden itibaren 2000 m yükselti çizgisine kadar tarımsal faaliyetler giderek zayıflamakta, çeşit kaybetmekte, yetiştirilen ürünlerin ise verim ve üretim miktarı düşmektedir. 2000 m'den sonraki yükselti kademelerinde ise arpa ve çavdar gibi ürünlerle daha ziyade hayvancılığa dayalı iktisadi faaliyet türü ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin ancak % 10'unu teşkil eden 0–250 m. seviyesi, ülke genel yüzölçümünde düşük oranlarda bir saha kaplamakla birlikte ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi bakımından en değerli yöreleri teşkil etmektedir.

Genellikle ülkenin kıyı sahalarından oluşan bu yükselti kademesi, her türlü yerleşme ünitesinin en fazla sayıda yer aldığı sahalardan olması yanında, çeşitli tarımsal ürünlerin en kaliteli ve verimli bir şekilde elde edilebildiği alanlar niteliğinde bulunmaktadır. Özellikle Karadeniz bölgesinin doğu kesiminde çay, aynı bölgenin hemen her yöresinde fındık, Ege kıyılarında incir, üzüm ve zeytin, Akdeniz sahili boyunca turuncgiller, muz ve pamuk belirtilen yükselti kademesinde en geniş yetiştirme alanlarına sahip ürünler durumundadır.

3.1.2. Eğim Değerleri

Eğim değerleri, tarımsal üretim bakımından hem toprak kalınlığı ve hem de toprağın bakımı ve işlenmesi konusunda önem arz etmekte, eğimin arttığı sahalarda çeşitli bakım ve koruma tedbirlerinin uygulanması koşuluyla ancak tarımsal üretim yapılabilir. Dolayısıyla eğim değerleri tarımsal üretim sahalarını kısıtlayıcı bir faktör niteliği taşımaktadır.

Türkiye gerek orojenik hareketlerin sebep olduğu yükselme ve gerekse aşındırma faaliyetleri sonucu meydana gelen derine doğru yarıma neticesinde çok keskin eğim değerlerine sahip olmuş bulunmaktadır.

Tablo 4'de Türkiye genelinin eğim değerleri verilmektedir. Buna göre Türkiye'de eğim değerleri oldukça yüksek oranlarda bulunmaktadır. Bu eğim şartlarına göre Türkiye'de, bazı toprak koruma önlemleri almak şartıyla, % 20 civarında arazinin devamlı olarak tarıma uygun olduğu görülmekte, geriye kalan arazilerin ise otlak ve orman alanlarına dâhil olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de kır uğraşlarına uygun düşecek eğim değerlerinin % 5–15 arasındaki dilim içinde toplandığı ve eğimlerin bu değerleri gösterdiği yerlerin genellikle hafif dalgalı yüzeylerle, hafif tepelik arazileri kapsadığı göz önüne alındığında bu tip sahalardan Türkiye'nin ancak %29'unu meydana getirdiği görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin büyük bölümünün ise, dik eğimli sahalardan meydana geldiği anlaşılmakta, eğimin %15'in üzerinde olduğu eğim dilimi % 62,5 oranında alan kaplamaktadır. Türkiye'de topografik ünitelerin kısa mesafeler dâhilinde değişim göstermeleri etkisini eğim değerleri üzerinde hissettirmekte, kısa mesafelerde büyük farklılaşmaların meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır.

Arazi Durumu	Eğim (%)	Alan (km ²)	Oran (%)
Düz ve hafif eğimli	0-5	65.846	8.5
Orta eğimli, hafif dalgalı	5-10	100.386	12.8
Çok eğimli	10-15	125.909	16.2
Dik eğimli	15+	487.864	62.5
Toplam		780.005	100

Tablo 4: Türkiye Eğim Değerleri (Kaynak: Tunçdilek N., 1969. s:17)

Eğim şartları Türkiye’de sosyal ve ekonomik hayat üzerinde son derece etkili olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede yaşayan insanların temel faaliyetlerini sınırlayıcı bir etkiye bulunan bu durum tarım faaliyetlerinde, toprak kullanım zorlukları, makinelerin kullanılamaması, toprak kaybı gibi sorunların yanında yol yapımında yaşanan güçlükler, sık sık heyelanların yaşanması nedeniyle ulaşım da birtakım güçlükleri beraberinde getirmekte, üretilen ürünlerin zamanında ve kolaylıkla pazarlara ulaştırılmasında zorluklara neden olmaktadır.

3.2. İklim Özellikleri

Sıcaklık, basınç, rüzgâr, yağış, nem ve bulutluluk gibi birbirine bağlı atmosfer olaylarının uzun süreli ortalama değerlerini ifade eden iklim şartları tarımsal üretime doğrudan etki etmesi nedeniyle çok önemli bir fiziki coğrafya unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim faktörleri olumlu etkileriyle bir bölgede kısa veya uzun süreli tarım potansiyelinin üst seviyeye çıkmasına neden olabilirken, olumsuz etkileriyle de yine yeryüzünün herhangi bir yöresinin tarımsal potansiyelinin tamamen veya kısmen ortadan kalkmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Matematik ve özel konumu Türkiye’de birbirinden oldukça farklı iklim tiplerinin görülmesine olanak tanımıştır. Ülkemizin bölgeleri arasında bariz olarak izlenebilen bu iklim farklılıkları, topografik unsurların etkisiyle yer yer aynı bölge içinde de farklı mikroklimatik özelliklerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

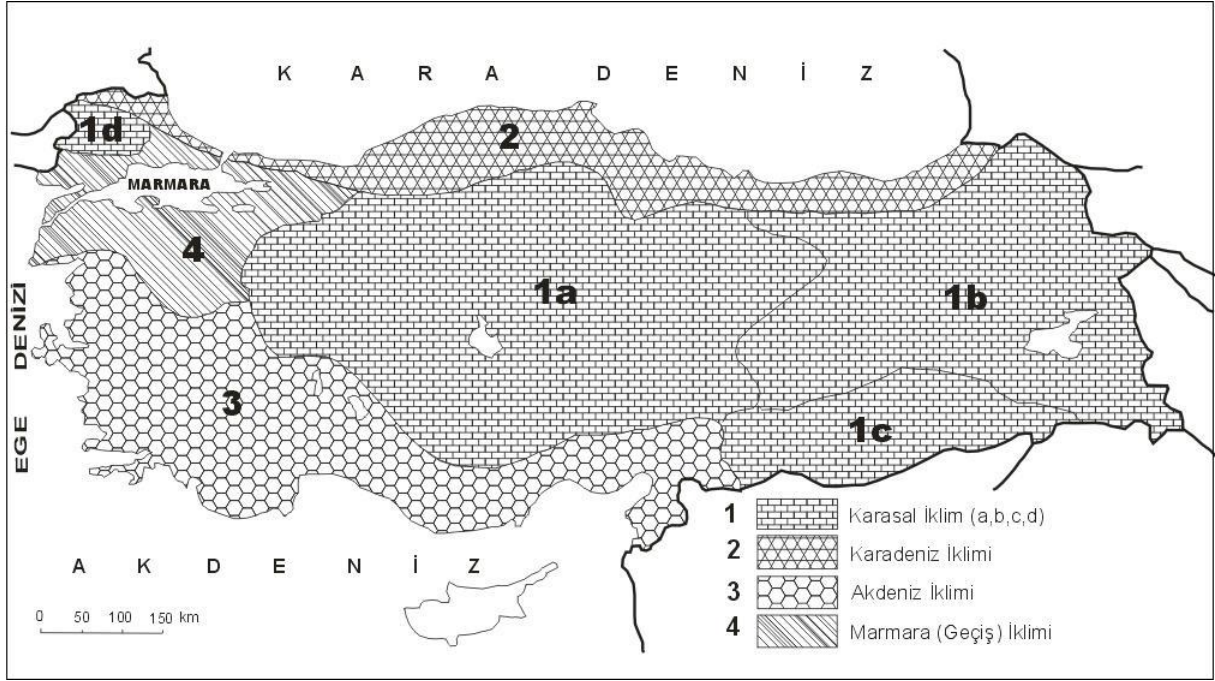
Yurdumuzda 4 temel ve bu temel iklim özelliklerinin yaşandığı bölgelerdeki yöresel farklılıklar nedeniyle de geçiş tipi olmak üzere birtakım farklı iklim özelliklerinin açık bir şekilde yaşandığı görülmektedir (Harita 3). Kuşkusuz bu iklim tiplerinin oluşmasında enlem kadar ülkenin sahip olduğu özel konumu (denizlerin etkisi), ortalama yükselti ve relief şartları etkili rol oynamaktadır.

Akdeniz İklimi: Akdeniz ve Ege bölgelerinde hâkim olan bu iklim tipinin genel özellikleri yazların sıcak ve kurak kışların ise ılık ve yağışlı bir karakter göstermesidir.

Bu iklim tipinin oluşturdıkları özgün ortamlarla tarımsal bitki deseninin şekillenmesine neden olmakta, özellikle Akdeniz kıyı kuşağında turuncgiller, Ege bölgesinin kıyı kesiminde ise çeşitli meyve (üzüm, incir) tarımının yaygın olarak gerçekleştirilmesini olanaklı kılmaktadır.

Karadeniz İklimi: Ülkemizin kuzeyinde yer alan Karadeniz kıyıları boyunca hâkim karakterde olan bu iklim tipi, her mevsimin yağışlı ve denizel termik özellikler göstermesiyle karakterize edilmektedir.

Bölgede etkili olan iklim tipi, güv ve zengin doğal bitki örtüsünün yanı sıra, bölgeye has bir tarımsal ürün deseninin oluşmasına zemin oluşturmakta, özellikle çay, fındık ve mısır tarımı bakımından ülkenin önde gelen bölgesi olmasına olanak tanımaktadır.

Harita 3: Türkiye’de Görülen Makro İklim Tipleri ve Etkili Oldukları Bölgeler.

(Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü. www.meteor.gov.tr 6.11.2007)

Marmara (Geçiş) İklimi: Karadeniz sahil şeridi hariç bütün Marmara Bölgesinde hâkim iklim tipi olan Marmara İklimi genel özellikleri itibarıyla, Akdeniz ile Karadeniz iklimi arasında bir geçiş tipini teşkil etmektedir.

Marmara (Geçiş) İklim tipi, hüküm sürdüğü Marmara bölgesinde bir yandan Karadeniz iklim tipine, diğer taraftan Akdeniz iklimine ait çeşitli tarımsal ürünlerin yetiştirilebildiği bir ortam sağlamakta (zeytin, mısır, fındık ve çeşitli tahıllar gibi), dolayısıyla tarımsal ürün çeşitliliğinin fazlaşmasına zemin hazırlar bir özellik arz etmektedir.

Karasal iklim: Ülkemizin bütün iç bölgelerinde hâkim olan bu iklim tipi özellikle kuzeyde Karadeniz sıradağları ve güneyde Toros dağlarının dik bir duvar gibi uzanarak denizel etkilerini nüfuz etmesini engellediği iç bölgelerde etkili bir iklim tipi olarak karakter kazanmaktadır. Bu bakımdan belirtilen iklim tipi, İç Anadolu’nun bütününde, Akdeniz Bölgesinin iç kesimlerinde, Ege Bölgesinin doğu kesimlerinde, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin tamamında etkili olmaktadır.

3.2.1. İklim Elemanları-Tarım İlişkisi

Sıcaklık, basınç ve rüzgârlar, nem ve yağış gibi iklimi oluşturan atmosfer olaylarının bölgeden bölgeye farklılık göstermesi, bitki örtüsü, ekonomik faaliyetler, su kaynakları, yaşam tarzı ve mekâna ait diğer pek çok farklılığının yeryüzünde kimi zaman birbirine çok yakın mesafelerde yer almasına zemin teşkil etmiştir. Adı geçen elemanların bir araya gelerek ve birbirini etkilemek suretiyle oluşturdukları iklim tipi, yer aldığı bölgenin her bakımdan karakter kazanmasında etkili rol oynarken, belirtilen elemanların her birinin tek tek etkileri de meydana geldikleri bölgelerde çeşitli olumlu ve olumsuz farklılaşmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Sıcaklık: Sıcaklık diğer bütün canlılar için olduğu gibi bitkilerin yetişmesinde de en temel iklim unsurlarından birini teşkil etmektedir. Bu faktör, vejetasyon süreci, sıcaklık eşik

değerleri, optimal sıcaklıklar ve toplam sıcaklık istekleri bakımından bitkisel üretimin bütün evrelerine etkilerde bulunmaktadır. Bu değerlerin ihtiyacın altında veya üstünde olması bitkilerin yetiştirmelerini güçleştirmekte, zarar vermekte veya imkânsız hale getirebilmektedir. Sadece dış sıcaklık değil aynı zamanda toprak sıcaklığının da belirleyici olduğu yetiştirme evresinde, bu hassas yapı nedeniyledir ki bir bitki her iklim bölgesinde yetiştirmemekte veya düşük kalite de verim verebilmektedir.

Herhangi bir kültür bitkisi adeta dünyaya gelebilmek için nasıl ki belirli bir sıcaklık değerine ihtiyaç duyuyorsa, yine bitkinin ömrünü devam ettirebilmesi içinde de bu dönem boyunca türüne göre sıcaklık değerlerinin belirli aralıklarda olması gerekmektedir. Sıcaklık eşik değeri olarak tanımlanan bu faktör her bitki için alt ve üst sınır olmak üzere farklı düzeylerde etkisini göstermektedir. Bu çerçevede alt sınır olarak örneğin, muz, kauçuk, kahve, pamuk ve turuncgiller gibi tropikal ve subtropikal bitkiler için bu değer 0 C°'nin altına düşmezken, ılıman kuşak ürünleri için bu değerler -20 C°'lere kadar inebilmektedir. Buna karşılık bitkinin dayanabildiği en yüksek sıcaklık sınırları da bitki yetiştirme ve verimliliğinde önemli ölçüde etkide bulunmakta, belirlenen sınırın üzerindeki yüksek sıcaklık değerleri bitkilerin yanması ve solmasıyla sonuçlanabilmekte, ürün miktar ve kalitesinde önemli düşüslere neden olabilmektedir.

Türkiye'nin kıyı bölgelerini oluşturan kenar kısımları ile dağ sıraları vasıtasıyla kıyıdan ayrılan iç kesimlerde sıcaklıkların nispeten daha yüksek olduğu izlenmektedir. Buna göre ülkemizde en yüksek sıcaklık değerleri; ortalama sıcaklığın 16 C°'nin üzerinde seyrettiği Akdeniz ve Güney Ege sahilleri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin güney kesimlerinde yaşanmakta, bu sahaları ortalama olarak 12–16 C°'yle İç Ege ve Marmara Bölgesi ile Karadeniz Bölgesinin kıyı kesimleri takip etmektedir (Harita 4).

Ortalama sıcaklığın ülke genelinde dağılımda, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümünde sıcaklık ortalamalarının 12 C°'nin altına düştüğü gözlenmektedir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer bir saha ise, Doğu Anadolu'nun doğu ve kısmen güney doğu parçalarıdır. Bu sahalarda yıllık sıcaklık ortalamaları 8 C°'nin altına kadar inmektedir.

Don Olayları: Tarımsal faaliyetleri doğrudan etkileyen bir diğer unsur ise ani sıcaklık değişimlerinin neden olduğu donma olaylarıdır. Sıcaklığın günün herhangi bir anında 0 C°'nin altına düşmesi sonucu meydana gelen bu hava olayı bitkilerin çimlenme, yetiştirme ve olgunlaşma dönemlerinde farklı etkiler yaratarak tarımsal üretim sürecinde olumsuz koşulların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.

Genel iklim karakteri bakımından kurak sahaların büyük bir alan kapladığı ülkemizde, soğuk hava kütleleri, denizden uzaklık, yükselti ve diğer coğrafi unsurlarında etkisiyle hemen her bölgede zaman zaman don olayları gözlenmektedir. Diğer taraftan bu doğa olayının ortaya çıkma dönemi ve gün sayısı da bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Yine don olaylarının yaşandığı gün sayısı yıldan yıla da farklılıklar göstermektedir.

Bu çerçevede Türkiye'de don olayları, en erken Kuzeydoğu Anadolu'nun yüksek kesimlerinde başlamakta ve kısa sürede Doğu ve İç Anadolu bölgelerini de içine alarak sahasını genişletmektedir. Buna karşılık ise, en geç kıyı bölgelerinde başlamakta ve yer yer kıyı kesiminin gerisindeki dağlık saha yamaçlarında karşımıza çıkmaktadır.

yavaş yavaş almak suretiyle gidermeleri bakımından olumlu koşullar sağlarken, bu yağış tipinde de yağışın düşme zamanı ve yerde kalma süresi tarımsal üretim açısından zaman zaman olumsuz koşulların oluşmasına neden olabilmektedir. Diğer taraftan sağanak şeklinde düşen yağışlar bitkisel üretime verdikleri zarar yanında toprak kaybı ve sellenmelerin oluşması bakımından da olumsuz sonuçlar doğurabilmekte, bu şekilde düşen yağışlar toprağa gerektiği şekilde nüfuz edemediğinden toprağın su tutma yeteneğini de sınırlayabilmektedir

Genel anlamda Türkiye’de, coğrafi faktörlerin şekillendirdiği yağışın dağılışına baktığımızda en fazla miktarda yağışın kuzey ve güney bölgelerin denize bakan yamaçlarında meydana geldiğini görmekteyiz. Kuşkusuz bu durumun oluşmasında denizin etkisi kadar, kıyıya paralel olarak uzanan yüksek dağ sıralarının denizden gelen nemli hava kütlelerinin adeta bloke etmesinin de payı son derece büyüktür.

Bu çerçevede en fazla yağış alan kıyı kesimlerinden içerilere doğru gidildikçe yağış miktarlarında belirgin azalmalar meydana gelmekte, yağışların mevsimlere göre dağılışında da büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bütün bu faktörler ülkemizde ekstrem yağış değerlerinin görülmesine olanak sağlamakta, bir yandan yıllık ortalama 2500 mm’ye yaklaşan yağış miktarları görülürken, diğer tarafta, ortalama 400 mm’ye kadar inen değerlerde yağış miktarları birbirine bazen kısa mesafelerde meydana gelebilmektedir (Harita 5).

Harita 5: Türkiye’de Yıllık Ortalama Yağışın Alansal Dağılımı.

(Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü www.meteor.gov.tr 26.11.2007)

3.3. Toprak Şartları

Çeşitli süreçlerden geçerek meydana gelen toprak örtüsü bütün canlılar çok önemli bir doğal kaynak niteliğindedir. Çeşitli faktörlerin etkisiyle meydana gelmiş olan toprak kaynağı, dünyanın farklı bölgelerinde farklı nitelikler ortaya koymaktadır. Böylece çeşitli yönleriyle birbirinden ayrılan oldukça fazla sayıda toprak türü yerküre üzerinde dağılmış bulunmaktadır. Bu topraklar görünümleri, mineral içerikleri ve bulundukları bölgenin özellikleriyle kavramsallaştırılmakta ve buna göre isim almaktadırlar.

Toprak türlerinin yanı sıra, kullanım kabiliyetlerine göre de topraklar çeşitli sınıflara ayrılmaktadırlar. Sekiz temel grupta değerlendirilen bu toprak sınıflarından ilk dört sınıf toprak, işlemeye uygun, son dört grup ise orman ve mera gibi sürekli bitki örtüsü altında bulundurulmak zorunda olan toprak grupları niteliğindedir.

Kuşkusuz tarımsal üretimin olmazsa olmaz unsurlarından biri ve en önemlisi topraktır. Günümüzde dar alanda toprak dışı çeşitli şekillerde bitkisel üretim yapma yöntemleri geliştirilmeye çalışılsa da, insanın ilk tarımsal faaliyetlere başlamasından günümüze toprak şartları; tarımsal üretim türü, verimliliği ve miktarı konusunda belirleyici unsur olmaya devam etmektedir. Bu bakımdan toprak, tarımsal açıdan tohumların çimlendiği, köklerin yayıldığı, bitki için su ve minerallerin depolandığı ana kaynak niteliğindedir.

Toprak şartlarının Türkiye’de özellikleri ve dağılışı şartlarına baktığımızda, Türkiye’nin değişik bölgelerinde birbirinden farklı zamanlarda oluşmuş bulunan litolojik unsurların, bölgesel ve hatta yöresel iklimatik farklılıkların, eğim ve zaman faktörü gibi nedenlerin farklı kabiliyette büyük toprak grupları ve bu grupları ait toprak tiplerinin oluşması zemin hazırladığını görmekteyiz.

Türkiye’de topraklar genel olarak zonal, azonal ve intrazonal topraklar olmak üzere üç ana grupta ele alınmaktadır. Zonal topraklar iklim ve bitki örtüsüne bağlı olarak gelişirken, intrazonal topraklar anakaya yapısına, jeomorfolojik şartlara ve drenaja bağlı olarak teşekkül etmekte, azonal topraklar ise dış etkenler ile taşınmış alüvyon, kil ve moren depoları gibi dolgu maddelerinden meydana gelen topraklardan oluşmaktadır.

H. OAKES’a göre (Erinç S., 1965:15), Türkiye topraklarının yaklaşık %45’i Zonal topraklardan oluşmakta bu oranı, %26 ile İntrazonal topraklar, %9’u ise azonal topraklar sınıfından teşkil edilmektedir. Zonal toprak sınıfına dahil olan kırmızı kahverengi podzollar ülkemizin kuzey ve güney bölgelerini doğu-batı yönünde kateden sıradağlarında yaygın bir sahaya sahip bulunurken, kahverengi orman ve kırmızı podzolik topraklar ise ülkemizin kuzey batı kesimlerinde yayılışı göstermektedirler. Bu gruba dahil olan diğer bir toprak türü olan kahverengi topraklara ise daha ziyade İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde tesadüf edilmektedir (Harita 6).

Daha önce de ifade edildiği üzere içerdikleri mineral yapılarına göre toprak türlerini ayırt edilmesinin yanında verimlilik ölçülerini ortaya koyan verimlilik değerlerine göre de sınıflamak mümkündür. Bu çerçevede topraklar 2 temel grupta 8 verimlilik sınıfına ayrılmakta ve her biri tarımsal verimlilik açısından farklı özellikler ortaya koymaktadır. Bunlardan birinci gruba, sürüme elverişli olan I. II. III. ve IV. sınıf topraklar dahil edilirken, ikinci grupta sürüme elverişli olmayan V. VI. VII. ve VIII. sınıf topraklar yer almaktadır.

Bu çerçevede; I. sınıf topraklar; diğer koşulların uygun olması halinde her türlü bitkiyi yetiştirmeye elverişli olan, düz meyilli, iyi drene olmuş, kolay işlenebilir özellikte topraklar niteliği taşıırken, II. sınıf topraklar; verimlilik değerleri açısından I. sınıf topraklardan daha düşük kapasiteli olan, bakım yapıldığında ve gerekli tedbirler alındığında tarımsal üretim için verimli alanlar sayılabilen topraklar özelliğindedir. Yine III. sınıf topraklar; önceki iki toprak sınıfına oranla tarımsal açıdan daha fazla sınırlandırmalara sahip olan, topografya ve yüzey akışına ait şiddetli tehdit faktörlerine sahip, kültür bitkileri ekimi için kullanıldığı taktirde özel koruma tedbirleri alınmasının şart olduğu toprak verimlilik sınıfını oluştururken, IV. sınıf topraklar; bitki seçimi daha sınırlı, özenli bakım tedbirleri isteyen, taşlılık, nemlilik ve meyil yönünden tehditlere sahip olan, kullanımları çok dikkat isteyen çeşitli tedbirlerle özel birkaç bitki cinsi için uygun olan ve sürümle tarım yapılabilen topraklar niteliğindedir.

yetersizliği görülen özellikle kurak ve yarı kurak sahalarda tarımsal üretim sulama imkânları nispetinde gerçekleştirilebilmektedir.

Yeryüzünü saran iklim özellikleri nedeniyle dünyanın belirli bölgeleri su imkânlarından tamamen yoksun bir şekilde kuraklık sorunu yaşarken, aşırı yağış alan kimi tropikal bölgeler ise sel ve su baskınları sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Çöl ve kutup sahaları dışında özellikle ılıman iklimin hüküm sürdüğü kuşak, dar alanlarda farklı yağış koşulları ve su kaynağı potansiyeli görülmekle birlikte, ister kuru veya isterse sulamalı tarım bakımından en uygun sahaları oluşturmaktadır.

Yurdumuz yukarıda kısaca belirttiğimiz şartları en bariz şekliyle yaşayan bir yeryüzü parçası konumundadır. Yağış şartlarının çeşitli nedenlerle ülke sathında dengeli bir dağılım göstermemesi, belli yörelerde su noksanına ve kuraklığa, başka bir alanda ise su fazlasına zemin hazırlamaktadır.

Uygulamalar

1-Türkiye topografya haritasında yüksek kesimler ile temel tarımsal ürünleri karşılaştırınız?

Uygulama Soruları

1-Türkiye’de bazı tarımsal ürünler neden sadece belirli alanlarda yoğunlaşmaktadır

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde temel fiziki coğrafya faktörlerini ve bu faktörlerin tarımsal üretime etkisi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Türkiye'nin topografik özellikleri kapsamında yükselti ve eğim değerlerinin tarımsal üretimine etkisi, iklim ve iklimi oluşturan sıcaklık, yağış, rüzgar, nem ve bulutluluk gibi unsurların tarımsal üretimin biçimlenmesindeki katkısı, toprak koşullarının Türkiye'deki durumu ve tarımsal üretimdeki yeri, nihayet su kaynaklarının nitelikleri, Türkiye'deki durumu ve tarımsal üretimdeki önemi işlenmiştir.

Belirtilen çerçevede Türkiye'nin bir bütün olarak yükseltisi fazla bir ülke olduğu, ortalama yükseltisinin 1000 m'nin üzerinde olduğu, yükseltinin artmasıyla eğim değerlerinin de yükseldiği öğrenilmiştir. Türkiye'de mekanın %62,2'sinin dik eğimli arazilerden oluştuğu ve bunu da tarımsal üretimi kısıtlayıcı bir etki yarattığı öğrenilmiştir.

Sadece topografik özellikler değil, iklim ve iklimi oluşturan hava olaylarının da tarımsal üretimin biçimlenmesinde önemli bir etkisi olduğu, bu kapsamda Türkiye'de birbirinde farklılaşan iklim tiplerinin yaşandığı anlaşılmaktadır. İklim unsurlarından sıcaklık değerlerinin bölgeler arasında büyük farklılıklar oluşturduğu, kıyı kesimlerinin yüksek sıcaklık ortalamalarına sahip olduğu anlaşılmıştır. Yine yağış şartları açısından da ekstrem değerlerin yaşandığı öğrenilmiştir.

Tarımsal üretim süreçlerinde etkili olan diğer bir faktörün toprak şartları olduğu, Türkiye'nin geçirdiği jeolojik süreçler ve dış faktörlerin etkisiyle çok çeşitli toprak tiplerini bünyesinde barındırdığı, en fazla zonal toprakların görüldüğü öğrenilmiştir. Sadece toprağın türü değil aynı zamanda toprağın verimlilik ölçüsünün de tarımsal üretim açısından büyük önem arzettiği anlaşılmış, bu kapsamda toprakların sekiz verimlilik sınıfına ayrıldığı öğrenilmiştir.

Son olarak su kaynaklarının tarımsal üretimde önemli bir role sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu çerçevede yağışla birlikte oluşan yer üstü ve yer altı su kaynaklarının tarımsal üretim açısından büyük değer taşıdığı öğrenilmiştir. Bu çerçevede su kaynaklarının yurt genelinde dengeli bir dağılışı göstermediği anlatılmıştır.

Bölüm Soruları

Soru 1: Yükseltinin artmasıyla birlikte aşağıdaki hususlardan hangisinin gerçekleşmesi beklenmez?

- a- Eğim değerlerinin artması
- b- İklimde sertleşmenin meydana gelmesi
- c- Ulaşım imkânlarının kısıtlanması
- d- Tarımsal ürün çeşitliliğinin artması
- e- Toprak tabakasının incelmesi

Soru 2: Aşağıdakilerden hangisi Karadeniz iklim tipinin karakteristik ürünlerinden biri değildir?

- a- Antepfıstığı
- b- Fındık
- c- Çay
- d- Mısır
- e- Kivi

Soru 3: Türkiye'nin ortalama yükseltisi aşağıdakilerden hangisidir?

- a- 1330
- b- 1130
- c- 1430
- d- 1530
- e- 930

Soru 4: Türkiye'de eğim değerleri oldukça yüksek oranlarda bulunmaktadır. Bu eğim şartlarına göre Türkiye'de, bazı toprak koruma önlemleri almak şartıyla, arazinin yaklaşık ne kadarı devamlı olarak tarıma uygun olduğu görülmektedir?

- a- %30
- b- %15
- c- %20
- d- %40
- e- %5

Soru 5: Tarımsal açıdan daha fazla sınırlandırmalara sahip olan, topografya ve yüzey akışına ait şiddetli tehdit faktörlerine sahip, kültür bitkileri ekimi için kullanıldığı takdirde özel koruma tedbirleri alınmasının şart olduğu toprak verimlilik sınıfı aşağıdakilerden hangisidir?

- a- V. sınıf topraklar
- b- IV. sınıf topraklar
- c- III. sınıf topraklar
- d- VI. sınıf topraklar
- e- VIII. sınıf topraklar

Soru 6: Türkiye'de en geniş arazileri bünyesinde barındıran 1000-1500m yükselti kademesinin toplam alandaki payı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a- %10.4
- b- %26.6
- c- %7.1
- d- %41.3
- e- %30.4

Soru 7: Eğim değerleri bakımından Türkiye’de dik eğimli araziler Türkiye toplam alanında ne kadarlık bir paya sahiptir?

- a) %91.0
- b) %27.3
- c) %62.5
- d) %12.8
- e) %87.6

Soru 8: Tarımsal açıdan ekonomik olmayan, zayıf mera veya orman alanlarına ayrılabilen, erozyon tehdidine oldukça açık olan ve üzerinde büyük ölçüde mera ve orman alanları yer tutmuş bulunduğu toprak verimlilik grubu aşağıdakilerden hangisidir?

- a) III. sınıf topraklar
- b) IV. sınıf topraklar
- c) V. sınıf topraklar
- d) VI. sınıf topraklar
- e) VII. sınıf topraklar
- f) VIII. sınıf topraklar

Soru 9: Bitki seçimi daha sınırlı, özenli bakım tedbirleri isteyen, taşlılık, nemlilik ve meyil yönünden tehditlere sahip olan, kullanımları çok dikkat isteyen çeşitli tedbirlerle özel birkaç bitki cinsi için uygun olan ve sürümle tarım yapılabilen toprak sınıfı aşağıdakilerden hangisidir?

- a) III. sınıf topraklar
- b) IV. sınıf topraklar
- c) V. sınıf topraklar
- d) VI. sınıf topraklar
- e) VII. sınıf topraklar
- f) VIII. sınıf topraklar

Soru 10: III. Sınıf toprakların özellikleri aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a) Tarımsal açıdan daha fazla sınırlandırmalara sahip olan, topografya ve yüzey akışına ait şiddetli tehdit faktörlerine sahip, kültür bitkileri ekimi için kullanıldığı taktirde özel koruma tedbirleri alınmasının şart olduğu toprak verimlilik sınıfıdır
- b) Bitki seçimi daha sınırlı, özenli bakım tedbirleri isteyen, taşlılık, nemlilik ve meyil yönünden tehditlere sahip olan, kullanımları çok dikkat isteyen çeşitli tedbirlerle özel birkaç bitki cinsi için uygun olan ve sürümle tarım yapılabilen topraklardır
- c) Sürümle tarım yapılması son derece sakıncalı olan ve kullanma olanakları çok kısıtlı bulunan topraklardır
- d) Tarımsal açıdan ekonomik olmayan, ancak zayıf mera veya orman alanlarına ayrılabilen topraklardır
- e) Diğer koşulların uygun olması halinde her türlü bitkiyi yetiştirmeye elverişli olan, düz meyilli, iyi drene olmuş, kolay işlenebilir özellikte topraklardır

Cevaplar

1)D 2)A 3)B 4)C 5)C 6)E 7)C 8)E 9)B 10)A

4. TÜRKİYE’DE TARIM FAALİYETLERİNE ETKİ EDEN BEŞERİ COĞRAFYA FAKTÖRLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 4.1. Mülkiyet Sistemi
- 4.2. Arazi İşletme Yapısı
- 4.3. Tarımsal Sulama
- 4.4. Makineleşme
- 4.5. Gübreleme
- 4.6. Tarımsal Mücadele
- 4.7. Tarımsal Örgütlenme
- 4.8. İşleme ve Pazarlama

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Arazi işletme yapısı ne demektir?
- 2- Tarih boyunca Anadolu’da hangi mülkiyet sistemleri uygulanmıştır?
- 3-Tarımsal sulama, makine kullanımı ve gübreleme tarımsal üretim için neden önemlidir?
- 4- Hangi yöntemlerle tarımsal mücadele gerçekleştirmektedir?
- 5- Tarımsal örgütlenmeden ne anlıyorsunuz, tarımsal işleme ve pazarlama neden önemlidir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Mülkiyet Sistemi ve İşletme Yapısı	Mülkiyet sistemi kavramını ve bunun tarımsal işletmelere etkisini bilir.	Okuyarak
Tarımsal Sulama, Makineleşme, Gübreleme ve Tarımsal Mücadele	Girdi maliyetleri ve üretime etkisi bakımından sulama, makine kullanımı, gübreleme ve tarımsal mücadelenin önemini kavrar	Sorgulayarak
Tarımsal Örgütlenme	Örgütlülüğün tarımsal faaliyetlerdeki yerini kavrar	Sentezleyerek
Tarımsal İşleme ve Pazarlama	Tarımsal işleme ve pazarlamanın tarım sektöründeki yerini açıklar	İnceleyerek

Anahtar Kavramlar

Mülkiyet sistemi

İşletme yapısı

Sulama

Gübreleme

Makineleşme

Tarımsal mücadele

Örgütlenme

İşleme

Pazarlama

Giriş

Şüphesiz fiziki koşular tarımsal üretimin hemen her aşamasında etkin rol oynamakta ve bitkisel ürün yetiştiriciliğinin adeta sınırlarını belirlemektedir. Ancak diğer taraftan tarımsal üretimin insanların organize ettiği bir ekonomik faaliyet olması, fiziki coğrafya koşulları kadar birtakım beşeri faktörlerin de tarımsal üretimin türü, miktarı, kalitesi ve verimi üzerinde belirleyici rol oynamasına yol açmaktadır.

Bu çerçevede insan ve doğanın birlikte esaslarını ortaya koyduğu tarımsal üretim üzerinde mülkiyet sistemi, arazi işletme yapısı, sulama faaliyetleri, makineleşme, gübreleme, çiftçi örgütlenmesi, işleme ve pazarlama gibi beşeri faktörler de etkin rol oynamakta ve tarımsal üretim sürecinin düzeyini ortaya koymaktadırlar.

4.1. Mülkiyet Sistemi

Tarihsel süreçte toprak mülkiyeti konusu, önemli değişimler göstererek günümüze kadar gelmiş bulunmaktadır. Tarihin her döneminde izlenen mülkiyet sistemleri, bir yandan tarımsal üretim tarzı ve üretilen ürünlerin niteliği üzerinde büyük ölçüde etkili olurken, diğer taraftan tarımsal üretimde, sosyal ilişkilerin şekillenmesinde ve teknoloji kullanımında önemli bir rol oynamışlardır.

Eski bir yerleşim tarihine sahip olan ve büyük siyasi organizasyonlara ev sahipliği yapmış Anadolu’da, mülkiyet sistemi de bu uzun süreçte çeşitli evrelerden geçerek günümüzde Türkiye Cumhuriyetinde uygulanan sisteme kadar gelmiştir.

Hititlerde başlayıp Bizans’a kadar gelen zaman diliminde, toprağın tanrıya ait olduğu, toprakların idaresinin de tanrı adına hükümdara ait olduğu prensibi yaygın olarak benimsenmiş, ilkçağ ve ortaçağ Anadolu’sunda toprak; onun üzerinde yaşayanlarla beraber bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre toprak ve köylü, bir bütün olarak yeni gelenin mülkü sayılmış ve devletten devlete el değiştirmiştir. Burada köylünün temel fonksiyonu ise tarımsal üretimi devam ettirmek şeklinde ortaya çıkmıştır.

Anadolu topraklarıyla birlikte çok geniş bir sahayı uzun bir süre hâkimiyeti altında bulundurmuş olan Osmanlı devletinde ise, “mir-î sistem“ adı verilen bir arazi işleme sistemi uygulanmıştır. Genel esasları itibarıyla Selçuklu devletinden esinlenen ve temelde daha önce bu topraklarda hâkimiyet kurmuş olan devletlerin mülkiyet sistemlerinden de izler taşıyan bu sistemde arazilerin büyük bir bölümü devlete ait olmuş ve devlet bu arazileri işlemek üzere belirli şartlar altında dağıtımını yapmıştır.

20.yüzyıla gelindiğinde Osmanlı devletinin çöküşüyle birlikte Anadolu’da kurulan Türkiye Cumhuriyetinde mülkiyet konusu daha ilk zamanlarda üzerinde önemle durulan bir konu olmuş, 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı köy kanununun yürürlüğe girmesiyle devlet ilk kez köylere özel mülkiyet hakkı tanımış,

1926 yılında yürürlüğe giren 743 sayılı “Türk medeni Kanunu ile Göçler Kanunu”yla da, toprak hukukunda miri toprak sistemi kaldırılarak yerine özel mülkiyet sistemini getirilmiştir. Ayrıca Türk Medeni Kanununun, mirasta reel taksim esasını getirmiş olması, arazilerin mirasçılar arasında paylaşılması imkânını sağlamış, ilerleyen dönemlerde hızlı nüfus artışının tetiklediği toprakların miras yoluyla bölünmesinin diğer fiziki coğrafya faktörleriyle birleşmesi, Türkiye’de tarımsal arazilerin giderek küçülmesi ve parçalı bir hal almasına yol açmıştır.

4.2. Arazi İşletme Yapısı

Tarım işletmeleri, tarımsal üretimin gerçekleştirildiği ekonomik birimlerdir. Ülkedeki tarımsal yapıyı belirleyen temel unsurlar olan tarım işletmelerinin sahip olduğu sermaye, toprak varlığı, üretim deseni, arazi yapısı, tarım sektöründe verimliliği ve gelişmeyi etkileyen temel faktörler olmaktadır. Bu nedenle tarımsal politika ve programların belirlenmesinde arazi işletme yapısı özellikle gözönünde bulundurulması zorunlu olan unsurlardan biri niteliğindedir.

Gerek topografik özellikler ve gerekse toprak mülkiyet rejiminden kaynaklanan nedenlerle Türkiye’de arazi işletmeleri oldukça çok sayıda ve küçük çapta işletmeler olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye, genel olarak işletme büyüklükleri açısından küçük veya cüce işletmeler olarak adlandırılan işletmelerin oransal fazlalığıyla dikkati çekmektedir.

İşletme sayısının fazlalığının yanı sıra ülkemiz işletme büyüklükleri açısından da farklı özellikler göstermekte, mevcut 3 milyondan fazla işletmenin %65'inin 5 ha'nın altında olması küçük işletmelerin baskın karakterini teyid etmektedir (Tablo 5). Belirtilen kapsamda tarımsal işletmelerin %95'i 20 hektarın altında, 20 hektardan büyük işletmelerin oran ise sadece %6 civarında bulunmaktadır. Diğer taraftan 50 ha'dan büyük işletmelerin toplama göre %1'in altında bir oran göstermesi diğer dikkat çekici bir husustur. Burada ifade edilmesi gereken diğer bir konu ise, işletme sayısı bakımından düşük oran teşkil eden 10–50 ha büyüklüğündeki işletmelerin toplam arazi miktarının yaklaşık yarısını oluşturuyor olmalarıdır (%47).

Türkiye ayrıca, ortalama işletme büyüklüğü açısından da gelişmiş ülke veya ülke gruplarına göre oldukça düşük değerler göstermektedir. Ülkemizde işletmeler ortalama olarak 6 ha'lık bir büyüklüğe sahipken Avrupa Birliğinde bu ortalamanın yaklaşık 19 ha olması aradaki farkı açıkça ortaya koymaktadır.

İşletme Büyüklüğü (ha)	İşletme Sayısı	İşletme Sayısı Oranı (%)	Arazi Miktarı Oranı (%)
0-5	1.959.123	65	21
5-10	560.049	19	21
10-20	327.363	11	24
20-50	153.685	5	23
≥ 50	21.907	0,7	11
Toplam	3.022.127	100	100

Tablo 5: Türkiye İşletme Sayısı ve Büyüklükleri (Kaynak: DİE., 2001 Genel Tarım Sayımı)

Türkiye’de tarımsal işletmeleri karakterize eden sayısal çokluk ve küçük çaplı olma özellikleri yanında bir diğer niteliği ise çok parçalı olmaları durumudur. Arazinin çok engebeli olması tarımsal birimlerin düzensiz ve dağınık parsellerden oluşmasını beraberinde getirmekte, bu durum tarımsal üretimin daha verimli olmasını önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Ülkemizde işletmelerin yalnızca %19,5’inin arazisinin tek parça halinde olması bunun en açık göstergesi durumundadır (Tablo 6).

Parça Miktarı	İşletme sayısı	%	Parça sayısı	%
1	588.000	19,5	588.000	4,8
2-5	1.734.000	57,4	5.444.000	44,2
6 - 9	485.000	16,1	3.450.000	28,0
9 +	214.000	7,0	2.839.000	23,0
Toplam	3.021.000	100	12.321.000	100

Tablo 6: Türkiye’de Tarım İşletmelerinin Parça Sayısı ve Oranları (Kaynak: DİE 2001 Genel Tarım Sayımı)

Tarım arazilerindeki aşırı parçalanmanın tarımsal yapıyı bozduğu, arazilerin dağınık yapıya sahip olmalarının arazi kullanımını olumsuz yönde etkilediği ve üretimde verimliliği düşürdüğü, üretim maliyetlerini artırdığı ve mekanizasyonu engellediği açıktır. Toprak koruma tedbirlerinin uygulanmasını da büyük ölçüde güçleştiren bu durumun önüne geçilmesi için sadece yasal düzenlemelerin değil aynı zamanda toplumsal bir toprak koruma ve kullanma bilincinin oluşturulması zorunlu bulunmaktadır. Çeşitli tedbirler uygulandığında arazilerden optimal bir verimin alınabileceği, sulama işlerinin daha rentabl gerçekleştirilebileceği, zaman içinde dağılan bu işletmeleri yeniden bir araya getirilmesinin imkan dahiline gireceği öngörülebilir.

4.3. Tarımsal Sulama

Gerek içme ve kullanma, gerekse tarımsal sulama açısından büyük önem arz eden su potansiyeli ve kaynakları aynı zamanda yeryüzünde yaşamın genel sınırlarını da tayin eden çok önemli bir faktör durumundadır. Dünya toplam su miktarının sadece % 2,5'inin tatlı su kaynaklarından oluşması dünya genelinde kullanılabilir su miktarının da kısıtlılığını açıkça ifade etmektedir. Diğer taraftan tarımsal topraklar konusunda olduğu gibi kullanılabilir tatlı su potansiyelinin yeryüzünde dengeli bir dağılım göstermemesi, belli bölgelerde sıklıkla su sıkıntılarının yaşanmasına sebep olmakta tarımsal üretimin gerçekleştirilmesini büyük ölçüde engelleyici bir faktör olabilmektedir.

Yukarıda belirtilen genel şartlara özellikle son zamanlarda sıklıkla dile getirilen ve etkilerinin izleri ortaya konulmaya başlanan küresel ısınmayla birlikte ortaya çıkan iklim değişimleri, var olan su kaynaklarının da büyük bir risk altında bulunduğunu ve acil tedbirler alınmasını gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kuşkusuz geline nokta su kaynaklarında yaşanan ve gelecekte daha da yoğun yaşanması muhtemel olan su sıkıntısının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında yenilenebilir kaynak miktarının sınırlı olması gelmektedir. Bununla birlikte suyun kullanım şeklindeki yanlışlar ve yüksek nüfus artışıyla birlikte kişi başına düşen su miktarında azalmanın meydana gelmesi gibi faktörler de dünya su kaynaklarının yetersiz hale gelmesinde önemli ölçüde etkili olmaktadır. Böylece, nüfus yoğunluğunun artması ve su kaynaklarının dünya genelinde dengeli dağılmaması beraberinde, birçok ülkede nüfusun büyük bir bölümü için su arzının mevcut talebi karşılayamaması durumunu ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

Diğer yandan dünyadaki toplam su tüketiminin yaklaşık % 70'inin tarım sektöründe kullanılması, hâlihazırda suyun tarımsal üretim için önemini açık olarak ortaya koymaktadır. Bu nedenle yeryüzünde kullanılabilir su kaynaklarında meydana gelebilecek bir azalmanın, doğrudan tarımsal üretim üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı, zaten kısıtlı oranda sulamanın gerçekleştirildiği dünya tarım alanlarının daha da daralacağı ve verimin büyük ölçüde düşmesine sebep olacağı açıktır.

Tarımsal üretimde verim ve kalitenin yükseltilmesinde sulama çok büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle kurak devrelerde bitkilerin su ihtiyacının zamanında karşılanması, kuraklıktan dolayı meydana gelebilecek olumsuzlukları önlediği gibi verim ve kalitenin sağlanmasına da büyük rol oynamakta ve daha fazla sayıda ürün çeşidinin üretilmesini imkân dâhiline sokmaktadır.

Sulamanın gerçekleştirilmesi, her şeyden önce sulanacak arazilerin sulamaya elverişli olmasına, sulamada kullanılacak su kaynağının yeterli bulunması ve kalitesinin uygunluğuna bağlıdır. Bu iki esas şartın mevcudiyeti halinde, suyu sulama sahasına iletecek ve çiftçi tarafından kullanımını sağlayacak sulama şebekesi ile fazla suları sulama sahasından uzaklaştıracak olan drenaj şebekesinin tesisi gerekli olmaktadır. Bütün bu fiziki tesislerin tam ve mükemmel olması dahi başarılı bir sulama için yeterli olmayacaktır.

Sulama faaliyetlerinin tarımsal üretime etkisine gelince; sulamanın amacına uygun yapılması ve sulamadan beklenen yararların elde edilmesi, ancak toprak-bitki-su ve atmosfer olayları arasındaki ilişkiyi anlamakla mümkündür.

Sulamada olumlu sonuçlara ulaşılabilmesi için öncelikle mutlaka bilinmesi gereken hususlardan biri, bitkilerin buharlaşma ve terleme yoluyla kaybettikleri su miktarını ifade eden

bitki su tüketiminin tespit edilmesidir. Bitkilerin su tüketimleri ise, bitkinin türüne, bitkinin fizyolojik özelliklerine, büyüme dönemlerine, toprak sıcaklığına, hava sıcaklığına ve gübreleme koşullarına göre farklılık göstermektedir.

Bitki için hayati önemde olan sulama oldukça hassas bir yapı teşkil etmektedir. Bu çerçevede sadece bitkinin ihtiyaç duyduğu su miktarının gerekli zaman ve miktarda toprağa verilmesi değil aynı zamanda bitki büyümesine zarar verecek maddelerin bulunmadığı kaliteli bir su ile bu suyun en uygun sulama yöntemiyle toprağa verilmesi de büyük önem arz etmektedir.

Suyun toprağa verilmesi konusunda geçmişten beri uygulanan klasik sulama yöntemleri ile gün geçtikçe suyun daha verimli ve tasarruflu kullanımını ön plana çıkaran çeşitli çağdaş sulama metodları sözkonusu olmaktadır. Bu çerçevede klasik yüzey sulama yöntemleri, yağmurlama sulama, damla sulama yöntemleri en yaygın olarak kullanılan sulama sistemleri olarak uygulanırken, tarlanın düzgün olup olmaması, yetiştirilen ürünün cinsi, toprağın kimyasal ve fiziksel özellikleri, sulama suyunun miktarı ve kalitesi, çiftçi alışkanlıkları, çiftçilerin ekonomik durumu, bölgenin hâkim iklim şartları gibi faktörler, bu sistemlerden hangisinin kullanılacağı veya kullanılması gerektiğini belirleyen unsurlar olmaktadır.

Sulama yöntemleri konusunda geçmişten beri en fazla bilinen ve kullanılan yöntem **yüzey sulama sistemidir**. Sulamanın kaplamalı veya kaplamasız açık kanal sistemleri ya da düşük basınçlı kapalı boru sistemleriyle araziye ulaştırıldığı bu sistemde su, arazi yüzeyine belirli bir eğim doğrultusunda bırakılmakta ve toprak tarafından emilmesi sağlanmaktadır.

Yüzey sulama sistemi; ilk yatırım ve işletme masraflarının düşük olması, bakım ve onarım işlerinin kolay olması, kalifiye işçilik gerektirmemesi, yağışlardan en üst düzeyde yararlanılabilmesi, tuzlu toprakların etkin bir biçimde yıkanıp ıslah edilebilmesi gibi üstünlükleri olmasına karşın, belirli bir eğime kadar sulamaya izin vermesi, derine sızmayı önlemek için kontrollü sulama yapılmasını gerektirmesi, erozyonu önlemek için özel yapılara ihtiyaç duyması ve su kayıplarının fazla olması gibi dezavantajları da bünyesinde barındırmaktadır.

Bir diğer temel sulama sistemi olan **yağmurlama sulama sistemi**; sulama suyunun kaynağından alınıp, belirli bir basınç altında borular yardımıyla yağmurlama başlıklarına iletilerek yapay bir yağmur şeklinde arazi yüzeyine uygulanması esasına dayanmaktadır. Sulanacak bitki ve toprak özellikleri ile ekonomik şartlara bağlı olarak, uygulamada çok değişik tip ve özelliklerde yağmurlama sistemleri kullanılabilir.

Yağmurlama sulama yönteminin; varolan su miktarından azami yarar sağlaması, eğimli arazilerde bile erozyona sebep olmadan sulama yapma imkânı vermesi, toprak derinliği az olan topraklarda en uygun sulama sistemi niteliğinde olması ve sulama işçiliğini en az seviyede tutması gibi olumlu özelliklerinin yanı sıra, yüzey sulama yöntemlerine göre ilk yatırım ve işletme giderleri yüksek olması, sıcak ve kurak bölgelerde buharlaşma kayıplarının yüksek olması nedeniyle özellikle gündüz yapılan sulamalarda sulama randımanının düşmesi, su dağılımında rüzgârın olumsuz etkisine açık olması ve pompaj için yakıt sarfıyatı dolayısıyla ayrı bir masraf gerektirmesi gibi olumsuz nitelikleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Son yıllarda en fazla tercih edilen sulama sistemlerinden biri haline gelen **damla sulama yönteminde** temel ilke, her defasında az miktarda sulama suyunu sık aralıklarla yalnızca bitki köklerinin geliştiği ortama vermektir. Adı geçen yöntemde arındırılmış su, basınçlı bir boru ağıyla bitki yakınına yerleştirilen damlatıcılara kadar iletilmekte ve

damlatıcılardan düşük basınç altında toprak yüzeyine verilmektedir. Bu yöntemde genellikle alanın tamamı ıslatılmadığından, mevcut sulama suyundan en üst düzeyde yararlanma imkânı ortaya çıkmaktadır.

Suyun çok randımanlı bir şekilde kullanılabilmesi, sulanan bitkilerden daha yüksek ve kaliteli ürün elde edilmesi, toprak tuzlanmasına sebep vermeyerek bitkilerin tuzdan zarar görmesini önlemesi, rüzgârdan etkilenmemesi, buharlaşma yoluyla su kaybına sebebiyet vermemesi ve eğimli arazilerde diğer sulama yöntemlerine göre su ve toprak kaybına yol açmaksızın daha başarılı ve kolay bir şekilde uygulanabilmesi, damla sulama sisteminin olumlu yanlarını teşkil ederken, ilk yatırım masraflarının yüksek olması, kum parçacıkları, organik ve inorganik maddeler ile kimyasal maddeler tarafından damlatıcıların tıkanması riskinin yüksek olması gibi faktörler adı geçen sulama sisteminin dezavantajları olarak belirmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sulamaya büyük önem verilmiş ve buna yönelik kurumsal yapılanmalar gidilmiştir. 1923 yılında su rejimlerine göre ülke 12 bölgeye ayrılarak planlama yoluna gidilmiş ve çeşitli şehirlerde su müdürlükleri kurulmaya başlanmıştır. Bu gelişmeleri takiben 1929 yılında sular genel müdürlüğü kurulmuş, baraj yapımı ve dere ıslahına yönelik çeşitli etüt çalışmaları başlatılmıştır.

Türkiye, özellikle 1930'lu yıllarda ülkenin su kaynaklarını geliştirme yolunda geniş çaplı girişimlerde bulunmuş, bu dönemden itibaren pek çok baraj inşa edilmeye başlanmıştır. 1939 yılında da Nafia Vekâleti'ne bağlı olarak "Su İşleri Reisliği"nin kurulmasıyla su işlerinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması sözkonusu olmaya başlanmıştır. 1954 yılında yürürlüğe giren 6200 sayılı kanunla Devlet Su İşleri (DSİ) Umum Müdürlüğü'nün kurulmuş olması Türkiye'de su işleri konusunda yeni bir dönemi başlatmıştır. DSİ'nin kurulmasından sonra sulama işleri düzenli bir yapı kazanmış daha sonra Toprak-Su Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla su ve sulama işleri yönetilmeye çalışılmıştır. Bu kurumların oluşturulması sulama konusunda hızlı gelişmelerin sağlanmasına yol açmıştır.

DSİ ve 1960 sonrası uygulanan planlı kalkınma döneminde sulamaya yönelik yapılan yatırımlar sayesinde sulanan alanlarda önemli artışlar sağlanmış, 1970'de 1,9 milyon hektar olan sulanan alan, 1980'de 2,8 milyon hektara, 2000'de 4,7 milyon hektara 2015'te ise 5,9 milyon hektara ulaşmıştır (Tablo 7).

Türkiye'de sulanan alan (000 ha.)	
Yıllar	Sulanan alan
1960	1.319
1970	1.930
1980	2.769
1990	3.840
2000	4.709
2015	5.900

Tablo 7: Türkiye'de Sulanan Alanların Tarihsel Gelişimi
(Kaynak: DSİ 2016: <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>)

Ülkemizde hâlihazırda 28,05 milyon ha tarım arazisinin topografik yapı itibarıyla 25,75 milyon hektarı sulamaya elverişlidir. Ancak bunun teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek kısmı 8,5 milyon hektar civarındadır. 2015 yılı verilerine göre ülkemizde toplam sulanan alan ise 5,9 milyon hektardır. Bu miktar Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilecek toplam arazi

miktarının yarısından fazlası (%69) ve toplam tarım alanlarımızın ise %21'i anlamına gelmektedir.

Memleketimiz genel şartları itibarıyla su kaynakları bakımından zengin bir görüntü çizmektedir. Ancak üç tarafı denizlerle çevrili olması ve özellikle belli bölgelerde yağışlı bir iklimin hüküm sürmesine karşılık su varlığı konusunda dengeli bir dağılımın olmaması, bir yandan su fazlalığından kaynaklanan sel ve taşkınlar gibi olumsuzlukların yaşanması, diğer taraftan su noksanı nedeniyle kuraklığın yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

4.4. Makineleşme

İnsan, hayvan, mekanik elektrik v.b. güç kaynakları ile uygun makineleri kullanarak bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerinin ve ürünlerin temel değerlendirme işlemlerinin mekanize edilmesi, böylece gerek tarımsal üretimde gerekse insan iş gücü kullanımında verimliliğinin artırılması, ayrıca tarım alanlarının geliştirilmesi şeklinde tanımlanabilecek olan tarımsal makineleşme, tarımsal üretimde büyük miktar artışlarını beraberinde getiren bir uygulama niteliği taşımaktadır. Makineleşme ayrıca toprak, su, gübre, ilaç ve diğer girdilerin etkin kullanımını olanaklı kılarak tarımda verimliliği sağlayan önemli bir üretim aracı durumu göstermekte, kalkınmış ülkeler tarımında verimlilikte sağlanan gelişmelerin tümünde mekanizasyon anahtar rol oynamış bulunmaktadır.

Traktörle özdeşleşen tarım makineleri konusu, tarımsal alanda daha az işgücüyle daha fazla ürün elde edilmesini mümkün kılan uygulamaları kapsamaktadır. Tarımda makine kullanımı ekim dikimden hasada kadar her türlü tarımsal faaliyette zaman ve işgücü tasarrufu sağlamaktadır. Ülkemizin hızlı gelişimine paralel olarak tarım makineleri de gelişimini sürdürmekte, tarımsal faaliyetlerin zamanında gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez bir girdi haline gelen tarımsal mekanizasyon araçları, her geçen gün önemini giderek artırmaktadır.

Türkiye’de traktör özelindeki makineleşme 1900’lü yılların başında gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle yurtdışından getirilen traktörler bir bakıma numune özelliği taşımış, yaygınlaşması ise zaman almıştır. 1907 yılında Adana Belediye Reisi İbrahim Rasih efendi Türkiye’ye traktörü ilk getiren kişi olurken, bunu 1911 yılında Aydın vilayetinde bir rum çiftçi ile 1912 yılında Adana mebusu Hacı Beyzade Kadri Beyin getirdiği birer traktör takip etmiştir (Köymen O., 1999:6). Böylece 5 yılda ancak 3 traktör sayısına ulaşılabilmiş, ilerleyen dönemlerde özellikle birinci dünya savaşının başlaması ve işgücü kaybının yüksek seviyelere ulaşması tarımsal üretimde makine kullanımını adeta zorunlu hale getirmiştir. Ancak bu gerekliliğe karşın belirtilen dönemde çeşitli yollarla getirilen makinelerden yeteri ölçüde yarar sağlanamadığı, makineleşme konusunun kurtuluş savaşı sonrasında yeni bir ivme kazandığı görülmektedir.

İkinci dünya savaşı ve sonrasında, makine imalatında ve teknoloji alanında görülen gelişmeler, Türkiye’de tarımsal makine kullanımını daha cazip hale getirmiş, bunun sonucunda meydana gelen talebi karşılamak üzere tarımsal makine (özellikle traktör) imal eden yabancı şirketler Anadolu’da tanıtım faaliyetlerine girişmiş ve satış kampanyaları başlatmışlardır. Bu dönemde traktör sahibi çiftçilerin askerlikten muaf tutulması, makineleşmeyi özendirme amaçlı bir gelişme olarak görülürken, yapılan tanıtım ve teşvikler sonucu 1924 yılında sadece Adana’da 100 traktör satıldığı ifade edilmiştir (Köymen O., 1999:6).

Cumhuriyetin ilanından sonra Ziraat Bankasının da gerek çiftçilere kiralanmak üzere traktör alması ve gerekse traktör alımına yönelik kredi teşvikinde bulunması, traktör sayısında hızlı bir artışa yol açmış 500’leri aşan bir sayıya ulaşmasını sağlamıştır.

İzmir İktisat Kongresinde diğer birçok alanda olduğu gibi makineleşme konusunda da alınan kararlar bu konudaki hassasiyeti ortaya koymuş, bu kararlarda makine imalatı, tamiri, yedek parça temini, yakıt ve yağ ihtiyacının karşılanması ile traktör kullanımına yönelik eğitim verilmesi gibi hususlara yer verilmiştir (Afetinan A., 1989:30-31).

Gerçekleştirilen çabalara paralel olarak tarımda traktör yoluyla makineleşmenin hızlı artışı 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranıyla kesintiye uğramış, tarımsal üretim ve ihracatında büyük gerilemelere yol açan bu gelişme traktör kullanımını rantabl olmaktan çıkarmıştır. Bir yandan tarımdan elde edilen gelirin düşmesi diğer taraftan traktör yakıtında muafiyetlerin kaldırılması traktör kullanım talebini azaltmış bu durum traktör sayısında da büyük azalmalara yol açmıştır. Nitekim 1930'larda 1850 civarında olan traktör sayısı, 1933'te yaklaşık 1400'e, 1936'da ise 1300'e kadar düşmüştür (Köymen O., 1999:7).

1940'lı yıllara yaklaşırken tarımda traktör kullanımı yeniden gündeme gelmeye başlamış, 1937 yılında kabul edilen 3130 sayılı kanunla ziraat vekâletine bağlı ziraat kombinaları idaresine makine, alet alımına ilişkin yetki verilmesi yeni bir dönem açmıştır. 1943 yılında Türkiye Ziraat Kurumunun kurulmasıyla tarımda makineleşme bir safha daha ileriye taşınmış, adı geçen kurum sonraki dönemlerde tarımda makineleşme konusunda önemli bir rol oynamıştır.

1950'li yıllara gelindiğinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde kabul edilen kalkınma stratejisine göre tarıma öncelik verilmesi kararlaştırılmış, belirtilen strateji çerçevesinde sağlanan Marshall yardımı yoluyla da tarım kesimi çok hızlı bir traktörleşme süreci yaşamaya başlamıştır.

Yaşanan bu hızlı değişim, tarımsal alanda önemli dönüşümlerin de habercisi olmuş, artan traktörlü tarımla birlikte bir yandan atıl kalan işgücünün şehirlere yoğun göçü, diğer taraftan ekili alanların artması birbirine tezat iki görüntü ortaya koymuştur. Özellikle 1960'lı yıllara gelindiğinde mera sahaları bile tarımsal üretime sahne olmaya başlamış ve Türkiye'de tarım arazileri maksimum sınırına dayanmıştır.

Belirtilen gelişmeler ışığında 1930'lu yıllarda binlerle ifade edilen traktör sayısı 1970'li yıllara gelindiğinde sayıları yüz binlerle ifade edilen miktarlara ulaşmış, bu dönemden sonra da her beş yılda bir neredeyse katlanarak artışına devam etmiştir.

2000 yılı ve sonrasında da traktör varlığı bakımından sayıca artış devam etmiş 2005 yılında traktör sayısı ilk kez milyon rakamını aşmıştır. 2015 yılında ise Türkiye toplam traktör sayısı 1,3 milyona yaklaşmıştır (Tablo 8).

Kuşkusuz tarımda makineleşme sadece traktör sayısının artmasıyla izah edilemez. Tarımsal mekanizasyon, üretim aşamalarında kullanılan tüm tarım makinelerinden ve bu makineleri çalıştıran güç kaynaklarından oluşmaktadır. Bu çerçevede traktörle birlikte, çeşitli pulluklar, kültivatörler, toprağı havalandırmaya ve bitki aralarını açmaya yarayan tırmıklar, tohum atma makineleri, mibzerler, fide dikim makineleri, biçerdöverler, harman makineleri, çeşitli yumrulu bitki sökme makineleri, gübreleme ve ilaçlama makineleri, sulama motorları ve silaj makineleri gibi pek çok tür ve sayıda makine tarımsal ürün elde etme ve diğer süreçlerinde kullanılmaktadır.

Yıllar	Traktör Sayısı
1970	135.726
1975	243.066
1980	436.369
1985	583.974
1990	692.454
1995	776.863
2000	942.441
2005	1.022.365
2010	1 096 683
2015	1 260 358

Tablo 8: Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Traktör Varlığı (TÜİK 2016)

4.5. Gübreleme

Gübreler, tarımsal üretim sonucu toprakta eksilen bitki besin maddelerini toprağa geri kazandıran ve toprağın verimini artıran maddeler niteliindedir. Tarımsal üretimi artırmanın ve gıda kalitesini iyileştirmenin en etkin araçlarından biri olan gübreler, tek başına %40'ın üzerinde verim artışı sağlayarak dünya gıda güvenliğine ve yaşam standardının yükseltilmesine çok önemli katkıda bulunmaktadır. Artan nüfus ve değişen beslenme alışkanlıklarının yarattığı gıda maddeleri talebi ile azalan kişi başına düşen ekilebilir alanlar, birim alandan daha fazla üretimi zorunlu hale gerektirmekte, dolayısıyla gübrelerin bugün olduğu gibi gelecekte de tarımın en önemli girdilerinden biri olmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Gübrelemenin toprakları bitki besin maddelerince zenginleştirmek ve toprakların fiziksel ve biyolojik özelliklerini düzeltmek suretiyle yetiştirilecek bitkiye daha iyi bir gelişme ortamı sağlamak olmak üzere iki temel amacı bulunmaktadır.

Toprakta eksilen veya zaten az olan ve tarımsal üretimi kısıtlayan mineral eksikliğini tamamlamayı amaçlayan gübreleme sonunda; toprakların verim gücünü yükselterek, birim alandan daha yüksek verim alınması, ürünlerin kalitesinin artırılması, toprak verimliliğinde sürekliliğin sağlanması ve bitkilere daha iyi bir gelişme ortamının oluşturulması gibi olumlu sonuçlara varılması hedeflenmekte ancak, bu yararlı sonuçlara ulaşılabilmesi ve doğru gübreleme için öncelikle çevre ve toprak şartları iyi bilinmesi gerekmektedir.

Toprak analizi, gübrenin çeşidi ve miktarı, gübrenin toprağa uygulanma zamanı ve gübrenin toprağa verilmiş biçimi toprak verimliliğini gübreleme açısından etkileyen önemli faktörler durumundadır.

Türkiye'nin ilk kimyevi gübre tesisi 1954 yılında kamu tarafından kurulmuş, sonraki yıllarda artan gübre talebini karşılamak amacıyla kamu yatırımları devam etmiş, 1970'li yıllarda özel kuruluşlar da sektörde yerini almıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye gübre sektöründe üretici olarak toplam 9 kuruluş faaliyet göstermeye başlamıştır. 2004 yılında gübre sektöründe yer alan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesine başlanmış ve kamu kesimi gübre sektöründen tamamen çekilmiştir.

Türkiye'de gübre tüketimi, 2005 yılına gelindiğinde 10 milyon tonu aşmış, 2010 yılında bu miktarın biraz altına gerilese de 2015 yılında tekrar 11 milyon tona yaklaşmıştır. Kullanımının her yıl belirli oranlarda artış gösterdiği toplam gübre tüketiminde 2015 yılında en

büyük payı azotlu gübreler almış (% 66), bu gübre türünü % 32'lik oranla forfor içerikli gübreler takip etmiştir. Gübre kimyasal içerikleri bakımından en az miktarda potaslı gübreler kullanıma konu olmuştur (Tablo 9).

Gübre Türü	Yıllar			
	2001	2005	2010	2015
Azotlu (%21N)	5 391 889	6 533 647	6 397 089	7 077 214
Fosforlu (%17 P 205)	2 765 223	3 538 860	3 028 666	3 437 368
Potaslı (%50 K 20)	135 640	187 632	166 997	263 197
Toplam	8 292 752	10 260 139	9 592 752	10 777 779

Tablo 9:Yıllar İtibariyle Kimyevi Gübre Kullanımı (Ton)

(Kaynak: TÜİK 2016, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001)

Kimyevi gübre maliyetinin % 80'ini hammadde oluşturmaktadır. Hammaddenin ise tamamına yakınının dış kaynaklı olması, dolayısıyla dünya piyasalarında hammadde fiyatlarının artması, ülkemizde üretim maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Üretim maliyetlerindeki artış, üretilen gübrenin fiyatının yükselmesine, tüketimin azalmasına ve ithalatın artmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan aşırı gübre ve kimyasal ilaç kullanılmasının bitkilerde insan sağlığına ve çevreye zarar verici etkilerinin de olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla sadece ürün miktarının arttırılmasını hedefleyen gelişigüzel bir gübreleme değil çevreye ve insan sağlığına duyarlı bir gübreleme tekniğinin uygulanması günümüzde daha fazla kabul gören bir yaklaşım niteliğindedir.

4.6. Tarımsal Mücadele

Bitkisel üretimi sınırlayan, hastalık, zararlı ve yabancı otların zararından bitkileri korumak; bu yolla tarımsal üretimi arttırmak ve kalitesini yükseltmek amacıyla yapılan tüm işlemler tarımsal mücadele kapsamına girmektedir. Bu çerçevede tarımsal verimin arttırılmasında sadece gübreleme yeterli olmayıp çeşitli dış zararlılara karşı bitkinin korunması için birtakım kimyasal ilaçların kullanılması gerekmektedir.

Farklı ekolojik bölgelere ve buna bağlı olarak çok zengin bir bitki çeşidine sahip olan ülkemizde, bu çeşitliliğe paralel olarak çok sayıda hastalık, zararlı ve yabancı ot türü de yer almış bulunmaktadır. Büyük ürün kayıplarına neden olan adı geçen zararlılarla mücadele yapılmadığı zaman bu kayıp iki katına kadar çıkabilmektedir. Dolayısıyla üretimin kalitesini ve miktarını arttırmada sulama, gübreleme, toprak işleme, ıslah çalışmaları ne kadar önemli ise zirai mücadelede o kadar önemli bir nitelik taşımaktadır.

Tarımsal mücadele kapsamında; kültürel önlemler, fiziksel ve mekanik mücadele, biyolojik mücadele, kimyasal mücadele ve entegre mücadele gibi çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Sadece birinin veya birkaçının birada uygulama alanına taşınabildiği bu mücadele yöntemlerinde **kültürel önlemler**; bitkilerde hastalık oluşmadan önce yapılması mümkün olan tedbirleri içermektedir. Bir diğer zararlı ve hastalıklarla mücadele yöntemi olan **fiziksel ve mekanik mücadele**de temel kural zararlıların el, araç ya da makinalar kullanarak toplanması, öldürülmesi ya da davranışlarının bozulması gibi işlemlerin uygulanmasıdır. Zararlıların yaşayışı ve davranışları üzerine etkili olan bazı doğal veya yapay maddeler kullanarak zararlıların normal davranış özellikleri bozulmak suretiyle uygulanan yöntemler olan **biyoteknik yöntemler** de zararlılarla mücadelede uygulanan yöntemlerden bir diğerini teşkil etmektedir.

Son dönemlerde daha fazla gündeme gelen ve çevreye dost bir mücadele yöntemi olarak kabul edilen ve kısaca “bir canlının diğer bir canlıya karşı kullanılması” olarak tanımlanabilecek olan **biyolojik mücadele**; kültür bitkilerinde zarara yol açan böcek ve yabancı otlara karşı, onlarla beslenerek yaşamını sürdüren doğal düşmanlarının kullanılarak yoğunluklarını azaltmak için yapılan işlemleri içermektedir.

Belirtilen mücadele yöntemleri tek başına uygulanabildiği gibi bunların birkaçının birlikte kullanıldığı durumlar da sözkonusu olabilmektedir. **Entegre mücadele** olarak tanımlanabilecek bu yöntemde temel amaç, belirli bir alanda bulunan hastalıklar, zararlılar ve yabancı otların mücadelesinin ayrı ayrı değil, hepsinin birlikte, birbirini tamamlayacak şekilde uygulanmasıdır.

Doğal dengeyi koruyucu özellik taşıması, insan sağlığına olumsuz etkisinin bulunmaması, daha düşük finansal birikimle gerçekleştirilebilmesi ve bu çerçevede tasarruf sağlayıcı bir nitelik taşıması, ürünlerde ilaç kalıntılarının oluşmasına yol açmaması gibi olumlu yanları, biyolojik mücadele yönteminin daha fazla tercih edilmesini beraberinde getirmektedir.

4.7. Tarımsal Örgütlenme

Örgütlü hareket, diğer bütün benzeri faaliyetlerde olduğu gibi tarımsal alanda da önemli bir faktör olarak belirginleşmekte, aynı amaç için bir araya gelen tarafların güç birliği yapması adı geçen faaliyetin daha verimli ve sağlıklı yürütülmesini sağlamaktadır.

Tarımsal alanda örgütlenmeyi **kamu örgütlenmesi** ve **sivil örgütlenme** olarak iki temel başlık altında ele almak mümkündür. Kamusal örgütlenmeyi; Tarım Bakanlığı ve alt birimleri, bağlı birimleri ile tarımsal alana kredi sağlamak amacıyla kurulan ziraat bankası teşkil ederken, sivil örgütlenmeler ise çeşitli birlik, kooperatif, vakıf ve şirket gibi yapılanmalardan oluşmaktadır.

Ülkemizde işletmelerin küçük ölçekte olması, topraksız çiftçilerin fazlalığı gibi gerçekler, örgütlenme gerekliliğinin daha etkili bir biçimde ortaya koyan olgulardır. Bu yolla tek başlarına üretim girdilerini ve tarımsal kredilerini uygun koşullarda sağlayamayan, üreticilerin bu sorunlarını çözme yoluna gitmektedirler.

Türkiye’de tarımsal alanda kamu dışı örgütlenme oldukça fazla çeşitlilik göstermektedir. Kooperatifler, sulama ve üretici birlikleri ile meslek odaları bunlardan ana başlıkları teşkil etmekte, adı geçen temel yapılanmalar altında da farklı amaçlara hizmet eden çeşitli örgütlenmeler oluşmuş bulunmaktadır. Ayrıca vakıf ve dernek gibi gönüllü kuruluşlar ile sosyal amaçlı bazı örgütlenmelerde (ziraatçılar derneği gibi) tarım alanında faaliyet göstermektedirler.

Belirli sayıda kişinin belirli bir faaliyeti gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelmesiyle kurulan kooperatiflerin temel amacı, ürün pazarlama, üretim için gerekli girdileri temin etme, kredi sağlamaktır. Bunlardan, ortak olan çiftçilerin ekonomik haklarını savunmak amacıyla bizzat çiftçiler tarafından kurulmuş olan **tarım kooperatifleri**, çiftçiler, tüketici, üretici ya da kredi alıcısı olarak ekonomik haklarını savunmak için birleşmesi sonucu teşkil ettirilmiş birliklerdir.

Türkiye’de tarımsal kooperatifçiliği faaliyet alanlarına ve niteliklerine göre, “tek amaçlı tarım kooperatifleri” ve “çok amaçlı tarım kooperatifleri” olmak üzere iki temel başlık altına toplamak mümkündür. Bunlardan tek amaçlı olarak faaliyet gösteren tarım kooperatifleri; tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve tarım hizmet kooperatifleri olmak üzere çeşitli

faaliyet alanlarından oluşan kooperatifler teşkil ederken çok amaçlı kooperatifler kapsamından ise “Tarımsal kalkınma kooperatifleri” ele alınabilmektedir.

Türkiye’de tarımsal alanda kooperatif tarzı örgütlenmenin yanı sıra **tarımsal birlikler** şeklinde tarımsal hizmet örgütlenmesine rastlanmaktadır. Başlıcaları sulama birlikleri ve üretici birlikleri olan bu örgütsel yapı da tarımsal faaliyetlerin daha verimli şekilde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

Çiftçilerin meslek kuruluşu olan **ziraat odaları**, mesleki hizmetleri görmek, tarım sektörünün her alanda genel menfaatlerine uygun olarak gelişmesine ve devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak ve üreticiler arasında işbirliğini sağlamak amacı taşıyan örgütler niteliği taşımaktadır.

4.8. İşleme ve Pazarlama

Tarımsal sürecin şekillenmesinde etkin rol oynayan diğer önemli beşeri koşulları ise, işleme ve pazarlama faaliyetleri teşkil etmektedir.

Tarımsal ürünler bir bölümüyle taze olarak tüketime konu olabildiği gibi çeşitli şekillerde işlenmek suretiyle de tüketime sunulabilmektedir. Tarımsal ürünlerden özellikle sebze ve meyve grubuna dahil ürünlerin çabuk bozulabilir nitelikte olmaları, bunların raf ömürlerini uzatma çabalarını zorunlu hale getirmekte, gerek piyasada daha uzun süre kalabilme ve gerekse ürün sezonunun dışında arz yaratmak suretiyle daha yüksek fiyatla ürünü pazarlayabilme imkânı, tarımsal ürün işlemlerini daha da cazip hale getirmiş bulunmaktadır.

Günümüz koşullarında tarımsal ürün açısından sadece ürünün yetiştirilmesi tek başına çok büyük anlam taşımamakta, özellikle pazara yönelik üretimin ön planda olduğu bu ortamda elde edilen ürünün en iyi fiyatla değerlendirilmesi temel öncelikli hedeflerden biri olmuş bulunmaktadır. Bu hedefin gerçekleşmesi ise, her türlü ürünün tüketim merkezlerine taşınarak tüketiciye satılması olarak tanımlanabilecek olan pazarlama faaliyetleriyle mümkün olabilmektedir.

Talep ve arz dengesi içinde şekillenen, hem iç ve hem de dış piyasalarda cereyan eden bu faaliyetler tarımsal ürün değerlendirmesinde de olmazsa olmaz bir koşul niteliğine bürünmüş durumdadır. Bu gelişmeler tarımsal üretimin milli ekonomiye katkısını arttırmak için pazarlama faaliyetlerinin önemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tarımsal ürünlerin hasadından başlayarak nihai üreticiye ulaştığı ana kadar olan süreci kapsayan pazarlama olgusunda kayıpların en aza indirilmesi, kalitenin korunması ve uzun bir zamana yayılarak tüketicinin bundan her mevsim yararlanması diğer temel hedefleri teşkil etmektedir.

Dolayısıyla, ürünlerin iç ve dış pazarlarda etkin bir şekilde pazarlanmasının sağlanması ve özellikle dış piyasalarda rekabet edebilirliğin sağlanmasında pazarlama politikaları büyük önem taşımakta, politikaların etkinliği aynı zamanda pazarlamanın etkinliğini de belirlemektedir. Bu çerçevede politika eksikliği veya etkin olmaması, depolama koşullarının ve ulaştırma imkanlarının yetersizliği ile kalite ve hijyen eksiklikleri pazarlama etkinliğini kısıtlayan koşullar olmaktadır. Türk tarımında elde edilen ürünlerin pazarlanması; devletin destekleme alımları yoluyla çiftçinin ürününü satın alması, tarım satış kooperatifleri, özel sektör (tüccarlar) ve üreticinin kendisinin yaptığı pazarlama yoluyla gerçekleşmektedir.

Uygulamalar

1-Tarımı etkileyen beşeri faktörlerden birini detaylı olarak araştırınız

Uygulama Soruları

1-Tarımsal ürün pazarlama yöntem ve araçları nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde bir bütün olarak tarımı etlileyen beşeri coğrafya faktörlerini ele aldık. Bu kapsamda arazi büyüklükleri ve işletme yapısı gibi fiziki alana ilişkin temel bilgileri paylaştık, bu yapı üzerine konumlanmış olan diğer beşeri faktörler olan makineleşme, sulama, gübreleme, zirai mücadele gibi tarımsal üretimi arttırmaya yönelik müdahalelerin Türkiye ölçeğindeki durumunu irdeledik. Ayrıca tarımsal üretimin ayrılmaz unsurları olan örgütlenmeyi, kamu ve sivil örgütlenme olarak işleyerek, konunun sonunda tarım faaliyetlerinin son aşaması olan işleme ve pazarlama faktörlerinin etkisi üzerinde durduk.

Belirtilen kapsamda Türkiye’de tarımsal arazilerin dağınık ve parçalı bir nitelik taşıdığı, tarımsal işletmelerin sayıca fazla ve küçük parsellerden oluştuğu öğrenilmiştir. Türkiye’de makineleşmenin simgesi olarak kabul edilen traktör sahipliğinin Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başladığı, 1950’li yıllarda Marshall planının da etkisiyle sayıca arttığı ve 2000’li yıllarda bir milyon sayısının üzerine çıktığı anlaşılmıştır. Sulamanın tarımsal üretimde çok önemli bir yere sahip olduğu görülmüş, Türkiye’de 2015 yılında sulanabilir arazinin %69’unun sulanabildiği görülmüş, tarımsal sulamanın yüzey sulama, yağmurlama sulama ve damla sulama gibi yöntemlerle gerçekleştirdiği öğrenilmiştir. Yine gübrelemenin tarımsal verimi arttırmanın önemli bir yolu olduğu anlaşılmış, Türkiye’de en fazla oranda Azotlu gübrelerin kullanıldığı öğrenilmiştir.

Zararlılarla mücadelelenin Tarımsal üretim sürecinin önemli bir aşaması olduğu vurgulanmış, bu amaçla kültürel yöntemler, fiziksel ve mekanik mücadele, biyoteknik mücadele, biyolojik mücadele ve entegre mücadele gibi yöntemlerin kullanıldığı öğrenilmiştir. Tarımsal örgütlenmenin tarımsal üretimi etkileyen faktörlerden biri olduğu görülmüş, Türkiye’de kamu ve sivil örgütlenmenin varlığına işaret edilmiş, çeşitli kooperatiflerin tarımsal üretim örgütlemesi olarak faaliyet gösterdikleri öğrenilmiştir. Son olarak tarımsal faaliyetlerin son aşaması olan işleme ve pazarlamanın önemine vurgu yapılmıştır.

Bölüm Soruları

Soru 1: Türkiye’de kamu tarafından kurulan ilk kimyevi gübre tesisi hangi yıl kurulmuştur?

- a- 1937
- b- 1943
- c- 1954
- d- 1967
- e- 1970

Soru 2: Aşağıdakilerden hangisi, sulama suyunun kaynağından alınıp, belirli bir basınç altında borular yardımıyla yağmurlama başlıklarına iletilerek yapay bir yağmur şeklinde arazi yüzeyine uygulanması esasına dayanan yağmurlama sulama sisteminin avantajlı yönlerinden biridir?

- a- İlk yatırım ve işletme giderleri yüksek olması
- b- Sıcak ve kurak bölgelerde özellikle gündüz yapılan sulamalarda sulama randımanının düşmesi
- c- Su dağılımında rüzgârın olumsuz etkisine açık olması
- d- Pompaj için yakıt sarfiyatı dolayısıyla ayrı bir masraf gerektirmesi
- e- Sulama işçiliğini en az seviyede tutması

Soru 3: Aşağıdakilerden hangisi, sulamanın kaplamalı veya kaplamasız açık kanal sistemleri ya da düşük basınçlı kapalı boru sistemleriyle araziye ulaştırıldığı yüzey sulama sistemi dezavantajlarından biri değildir?

- a- Kalifiye işçilik gerektirmemesi
- b- Belirli bir eğime kadar sulamaya izin vermesi
- c- Derine sızmayı önlemek için kontrollü sulama yapılmasını gerektirmesi
- d- Erozyonu önlemek için özel yapılara ihtiyaç duyması
- e- Su kayıplarının fazla olması

Soru 4: Türkiye’de tarımsal işletmelerin ortalama büyüklüğü kaç hektardır?

- a- 8 hektar
- b- 16 hektar
- c- 27 hektar
- d- 6 hektar
- e- 2 hektar

Soru 5: Aşağıdakilerden hangisi Dünya’da su kaynaklarının yetersiz hale gelmesinde etkili olan faktörlerden biri değildir?

- a- Yenilenebilir kaynak miktarının sınırlı olması
- b- Su kaynaklarının dünya genelinde dengeli dağılmış olması
- c- Suyun kullanım şeklindeki yanlışlar
- d- Kişi başına düşen su miktarında azalma
- e- Nüfus yoğunluğunun artması

Soru 6: Aşağıdakilerden hangisi etkin bir sulamanın gerçekleşmesi için içi gerekli koşullardan biri sayılamaz?

- a- Sulanacak arazilerin sulamaya elverişli olması
- b- Sulamada kullanılacak su kaynağının yeterli bulunması
- c- Su kalitesinin uygun olması
- d- Suyu sulama sahasına iletecek sulama şebekesi olması
- e- Fazla suları sulama sahasında tutacak sulama şebekesinin olması

Soru 7: Aşağıdakilerden hangisi, arındırılmış suyun basınçlı bir boru ağıyla bitki yakınına yerleştirilen damlatıcılara kadar iletilmesi ve damlatıcılardan düşük basınç altında toprak yüzeyine verilmesi esasına dayanan damla sulama sisteminin avantajlarından biri değildir?

- a- Suyun çok randımanlı bir şekilde kullanılabilmesi
- b- Sulanan bitkilerden daha yüksek ve kaliteli ürün elde edilmesi
- c- Organik ve kimyasal maddeler tarafından damlatıcıların tıkanması
- d- Rüzgârdan etkilenmemesi
- e- Buharlaştırma yoluyla su kaybına sebebiyet vermemesi

Soru 8: Aşağıdakilerden hangisi biyolojik mücadele yönteminin olumlu yanlarından biri değildir?

- a- Doğal dengeyi koruyucu özellik taşıması
- b- Daha yüksek finansal birikimle gerçekleştirilebilmesi
- c- İnsan sağlığına olumsuz etkisinin bulunmaması
- d- Tasarruf sağlayıcı bir nitelik taşıması
- e- Ürünlerde ilaç kalıntılarının oluşmasına yol açmaması

Soru 9: Türkiye Cumhuriyetinde toprak hukukunda mir-i toprak sistemini kaldırarak yerine özel mülkiyet sistemini getiren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu hangi yıl kabul edilmiştir?

- a- 1922
- b- 1936
- c- 1926
- d- 1937
- e- 1954

Soru 10: Dünyadaki toplam su tüketiminin yaklaşık ne kadarı tarımsal üretimde kullanılmaktadır?

- a- %70
- b- %50
- c- %15
- d- %90
- e- %5

Cevaplar

1)c 2)E 3)A 4)D 5)B 6)E 7)C 8)B 9)C 10)A

5. TÜRKİYE’DE ARAZİ KULLANIMDA TARIMIN YERİ VE TARIMSAL ÜRETİM METODLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

5.1. Türkiye’de Arazi Kullanımında Tarımın Yeri

5.2. Tarımsal Üretim Metodları

5.2.1.Klasik (Geleneksel) Tarım

5.2.2.Nadaslı Tarım

5.2.3.Örtüaltı Yetiştiriciliği (Seracılık)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Türkiye’de tarım arazilerinin toplam arazi varlığın içinde düşük oranda olmasının sebepleri nelerdir?
- 2-Yeni tarımsal üretim modellerinin ortaya çıkmasına neden olan faktörler nelerdir?
- 3-Seracılık üretim modelinin diğer üretim şekillerine göre üstünlükleri nelerdir?
- 4-Nadaslı üretimi zorunlu kılan sebepler nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de Arazi Kullanımında Tarımın Yeri	Tarımsal arazi varlığının önemini kavrar	Karşılaştırarak
Klasik (Geleneksel) Tarım	Tarımsal üretim metodlarının ortaya çıkış sebeplerini bilir	Okuyarak
Nadaslı Tarım	Toprağı nadasa bırakmanın gerekçesini öğrenir	Sorgulayarak
Örtüaltı Yetiştiriciliği (Seracılık)	Seracılığın avantaj ve dezavantajlarını anlatabilir	İnceleyerek

Anahtar Kavramlar

Tarım

Metod

Geleneksel

Nadas

Seracılık

Giriş

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mekânsal kullanımın ve planlamanın önemi her geçen gün daha fazla açığa çıkmaktadır. Artık ülkeler için, sadece sahip oldukları ova ve kıyı alanları değil topografyanın bütün yönleriyle değerlendirilmesi ve korunarak sürdürülebilir bir anlayış içinde geleceğe taşınması çok önemli bir hal almış bulunmaktadır. Hatta ülkeler sadece kendi sınırları içinde kalan alanlara değil, aynı zamanda çeşitli kuruluşlar yoluyla, sınırları dışında kalan kesimlerdeki mekânlara da müdahale etmeye ve bu mekânları bir dünya mirası olarak değerlendirme yoluna gitmeye başlamış bulunmaktadır.

Birbirinden oldukça farklı özellikler gösteren topografik ünitelerin her birinin ayrı potansiyel ve avantajlarının bulunması, bu ünitelerin kullanımında da farklılıkların oluşmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla mekânsal ünitelerin sahip olduğu potansiyel aynı zamanda onun kullanım karakterini de belirlemektedir.

İnsanların yerleşik hayata geçmesi ve günümüz medeniyet seviyesine ulaşılmasında en önemli faktör olan bitkisel üretime geçiş veya tarımsal üretim olgusu, belirtilen dönemden itibaren çeşitli şekillerde uygulanarak, günümüzde toplum yaşamındaki etkinliğini koruyarak devam etmektedir.

Klasik veya geleneksel üretim bütünüyle doğal ortam uyumlu bir şekilde uygulanırken, su şartlarının yetersiz olduğu durumlarda toprağın bir yıl boş bırakılması esasına dayana nadas, özellikle hava olaylarının kontrol altına alınmasını hedefleyen seracılık ve nihayet toprakla ilgili sorunların bertaraf edilmesi maksadıyla topraksız tarım gibi üretim metotları uygulama alanına taşınmış bulunmaktadır.

5.1. Türkiye’de Arazi Kullanımında Tarımın Yeri

Doğal koşullarda gerçekleşen insan-mekân ilişkisi, daha ziyade insanın doğal ortama ayak uydurması şeklinde uzun süre devam etmiş, ancak bilindiği üzere insanın tarımsal ürün elde etmek amacıyla araziden yararlanmaya başlamasıyla bu yapı büyük ölçüde değişmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra sadece tarıma elverişli arazilerden değil, değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlara paralel olarak orman alanlarından, çayır ve meralardan da çeşitli şekillerde yararlanmanın yolları keşfedilmeye başlanmıştır.

Sonraki dönemlerde artan nüfus ve bu nüfusun hızla artan ihtiyaçları, araziden en verimli ve maksimum yararlanma arayışlarını beraberinde getirmiş bu durum araziden farklı yararlanma metotlarının ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Kuşkusuz belirtilen dönemde icat edilen bir takım aletler, toprak işlenmesi ve arazinin kullanım karakterinin farklılaşmasında çok önemli pay sahibi olmuş görünmektedir.

Uygulanan bu yeni arazi kullanım metotları bir yandan insanların ihtiyaçlarının daha iyi ve kaliteli bir nitelikte sağlanmasına olanak tanırken diğer yandan araziden aşırı ve bilinçsiz yararlanma sonucu, doğal ortamda önemli tahribatların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Geçtiğimiz yüzyıla gelindiğinde hızla artan nüfusla birlikte doğal kaynakların yetersiz gelmeye başlaması, bu kaynakların korunması ve geliştirilmesini gündeme getirmeye başlamış, yüzyılın ortalarına doğru ise tarım alanlarının genişleme sınırlarına dayanması nedeniyle farklı üretim ve işleme yaklaşımları ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu arayışlar sonucunda bir taraftan birim alandan daha fazla verim etmek amacıyla makine ve gübre kullanımı hızla artarken diğer yandan daha kaliteli ve verimli tohumların elde edilmesi çabaları hızlandırılmıştır.

Bilindiği üzere, ova, vadi, plato, sırt ve yamaç gibi kavramlarla tanımlanan topografik üniteler, yapısal özellikleri gereği aynı ekonomik faaliyet alanında kullanılması mümkün olmayan özellikler taşımaktadır. Özellikle tarımsal üretim söz konusu olduğunda bu durum daha da hassas bir durum göstermektedir. Kuşkusuz her topografik üniteden faydalanma değişik metot ve araçların kullanılmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede bir ova ile dağlık saha ünitesinin kullanım karakterleri aynı olmayacağı gibi, oluşum yeri ve nitelikleri nedeniyle de her ova ünitesinin kullanımı da aynı özellikleri göstermeyebilmektedir.

Türkiye topografik özellikleri bakımından gerek yükselti ve eğim, gerekse bu iki temel faktöründe de etkisiyle oluşmuş bulunan engebeli yapı içinde her türlü topografik şekli bünyesinde barındırmakta, zaman zaman yan yana veya birbirine çok yakın olan bu üniteler ülkenin sahip olduğu mekân üzerinde farklı ve çeşitli arazi kullanım karakterlerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Orojenik, epirojenik ve volkanizmanın şekillendirdiği topografik yapı Türkiye’nin yüksek dağ sıraları, derin vadiler, delta ve vadi tabanı ovaları, geniş plato yüzeyleri ve eğimli yamaçlar gibi çeşitli ve keskin yer şekillerini bünyesinde barındırmasına olanak tanımıştır. Bir bütün olarak ortalama yükseltisinin fazla olması, adı geçen topografik ünitelerin daha keskin hatlarla yer almasına neden olmuştur.

Topografyanın temel ünitelerinden biri olan **ovalar**, aynı zamanda tarımsal üretim için en elverişli sahaları teşkil etmekte, dolayısıyla tarımsal üretimin temel unsurlarını oluşturmaktadırlar. Hemen her tipte ovanın yer aldığı ülkemizde, bu üniteler genel topografik yapı içerisinde fazla yer kaplamamakta, buna karşın varolan ova sahaları ise arazi kullanımı açısından büyük önem gösteren sahalar niteliği taşımaktadır.

Kuşkusuz genel özellikleri itibariyle önemli tarımsal üretim sahaları durumunda olan bu topografik üniteler, aynı zamanda arazi kullanım özellikleri açısından özel hassasiyet gösterilmesi gereken sahalar durumundadır. Özellikle bu kesimlerde eğim değerlerinin az yer tutması yeraltı suyunun da yüzeye çok yakın olması zaman zaman ciddi su baskınlarının yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu durum belirtilen sahalardan maksimum yaralanmayı kısıtlamakta, drenaj sistemlerinin kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Sözü edilen bu fiziki sorunun yanı sıra belirtilen sahalarda arazinin yanlış kullanılması, yoğun nüfus baskısı nedeniyle bu kesimlerin yerleşmeye açılması önemli tehditler olarak belirmektedir.

Türkiye’de ovalar eskiden beri tarımsal faaliyetlere sahne olmaları nedeniyle yoğun bir yerleşmeye sahne olmuş, geçmişte belli dönemlerde bu sahaların (özellikle kıyı ovaları) bataklık niteliği taşıması ve sıtma tehlikesi halkı bu kesimleri tercih etmekten uzak tutmuşsa da artan tarımsal arazi ihtiyacı ve gelişen teknik yöntemler nedeniyle bu sorunların çözülmesi, belirtilen alanların sadece tarımsal üretim için değil diğer bütün faaliyetler ve yerleşmeler için en cazip yeryüzü şekilleri olmalarına zemin hazırlamıştır.

Tarımsal üretim bakımından en değerli arazileri oluşturan ova ünitelerinin yanı sıra ülkemizin topografik karakteri içinde önemli yer tutan **plato sahaları** da kendine özgü kullanım özellikleri ortaya koymaktadır. Oluşum süreçleri, bulundukları sahanın yükseltisi, litolojik yapısı, toprak ve bitki örtüsünün özellikleri, akarsu ağının niteliği gibi şartlarla birbirinden ayrılan bu yüksek düzlükler aşınım platoları, penneplen platoları, karstik platolar ve volkanik platolar gibi kavramlarla tanımlanmakta ve özellikleri ortaya konulmaktadır.

Tarımsal açıdan değerlendirildiğinde plato sahalarının ova üniteleri kadar olumlu potansiyeller taşımadığı açıktır. Gerek iklim şartlarında farklılaşma, toprak kalınlığı ve verimliliği, gerekse su şartlarında kaynaklanan sıkıntılar plato yüzeylerinin tarımsal üretime daha az elverişli sahalar olmasına sebep olmuştur. Ancak belirtilen kısıtlamaların çeşitli bakım faaliyetleriyle giderilebildiği kesimlerde verimli bir tarımsal üretimin bu sahalarda da yapılabileceği açıktır. Özellikle su ve toprak koşulları bakımından çok seçici olmayan belirli tarımsal ürünlerin bu sahalarda yetiştirilmesinin olanaklı olması, belirtilen kesimleri sadece hayvancılık faaliyeti için değil aynı zamanda tarımsal üretim için de önemli alanlar olmasına zemin teşkil etmektedir.

Dağlık sahalar tarımsal üretim açısından önemli potansiyeller vaatetmeyen topografik üniteler durumundadır. Bu özelliklerinin oluşmasında, yükselti ve bunun eseri olan iklim değişimleri, yüksek eğimin toprak işlemeyi zorlaştırması, toprak örtüsünün ince ve verimsiz olması gibi şartlar etkili rol oynamaktadırlar.

Dağlık alanların bu olumsuz özelliklerine ve zayıf potansiyellerine karşın geçmişten beri koşulların zorlamasıyla yer yer tarımsal üretime sahne olduğu görülmektedir. Üretilen ürünün nitelik ve nicelik açısından sağlıklı bir yapı ortaya koymamasının ötesinde bu tür bir faaliyetin doğal ortam dengesini olumsuz yönde etkilediği ve zararlı sonuçlara yol açtığı bilinen bir gerçektir. Ancak burada belirtilen sahaların tamamen tarımsal üretime sahne olamayacağı görüşü yanıltıcı bir yönlendirmeye sebep olabilmektedir. Kuşkusuz dağlık sahaların olumsuz bir potansiyel arz ettiği tarımsal üretim tarzı daha ziyade yıllık bitkilerin ekimiyle ilgili olmak durumundadır. Buna karşılık adı geçen sahaların çok yıllık bitkilerin yetiştirilmesi için (en azından belirli yükseltilere kadar) uygun koşullar sağladığı gözardı edilmemelidir.

Dağlık sahalar topografik özellikleri sebebiyle yerleşme ve iktisadi faaliyetler bakımından pek çok olumsuzluğa sahip olmakla beraber, aynı zamanda birçok özgün potansiyeli de bünyesinde barındırmaktadır. Bu sahalar, özellikle sürekliliği olan kaynakları

sunma yönleriyle öncelik taşımaktadırlar. Dağlık alanlar; temiz su temini, orman varlığı ve doğal bitki örtüsü yoluyla erozyonun önlenmesi, hızlı akışlı akarsular yoluyla enerji üretimi, çeşitli tarımsal ve hayvansal ürün yetiştirme, doğal görünimleri nedeniyle rekreasyonel imkân sağlama ve sahip olduğu biyolojik ve doğal çeşitlilik gibi birçok önemli potansiyeli barındırmaktadırlar.

Her ne kadar geçmişte ve günümüzde bu sahalar yer yer ve farklı yoğunlukta iskân edilmiş, tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerine sahne olmuşsa da bunun sağlıklı ve sürdürülebilir bir anlayışla gerçekleştirildiği söylenemez. Aksine bilinçsizce ve gelişigüzel kullanım, bu alanlarda büyük tahribatlara ve geri dönüşümü mümkün olmayan değişimlere neden olmuştur. Bazen daimi bazen de geçici yerleşmeler yoluyla ve ekonomik şartların zorlamasıyla gerçekleştirilen faaliyetler, yöre halkının iyi bir yaşam düzeyine ulaşmasını sağlamaktan çok uzaktır ve bu zorlamalar, başta orman tahribatı olmak üzere, erozyon, sel, taşkın, heyelan, çığ ve benzeri birçok sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Genel görünimleri itibariyle mekânsal kullanımının ayrı bir önem ve teknik donanım gerektirdiği dağlık sahalar, Türkiye yüzölçümünde önemli oranda alanlar kaplamaktadır. Bu yönüyle de, her ne kadar son dönemlerde ülkede gerek bölge planlamaları ve gerekse yerel kalkınma projelerinde düzlük sahaların sulanması ön plana çıkmışsa da, sahip olduğu alansal genişlik bakımından dağlık sahaların kullanımı, en az düzlük sahaların kullanılması ve ekonomiyi kazandırılması kadar önem taşımaktadır.

Türkiye'nin sahip olduğu araziden yararlanma şekillerine baktığımızda, 2015 yılı verilerine göre 60 milyon hektarın üzerinde olan toplam işlenen arazinin en fazla tarım alanı olarak kullanıldığını görmekteyiz (%40). Türkiye arazi kullanımında koruluk ve orman araziler de oldukça yüksek bir oran gösterirken (% 36), çayır ve mera olarak yararlanılan araziler ise toplam işlenen arazilerin % 24'ünü kaplamaktadır (Tablo 10). Böylece Türkiye toplam 78,4 milyon ha'lık yüzölçümünün %77'sinde fayda elde ederken, bu alanın ancak %30'luk bir bölümünü tarımsal amaçlı olarak kullanabilmektedir.

Tarım ve Orman Alanları			(Bin Hektar)	
Yıl	Toplam İşlenen Arazi	Tarım Alanı	Çayır ve Mera Arazisi	Koruluk Orman Alanı
1995	59 411	26 834	12 378	20 199
2000	59 460	26 379	12 378	20 703
2005	62 412	26 606	14 617	21 189
2010	60 549	24 395	14 617	21 537
2015	60 245	23 950	14 617	21 678

Tablo 10: Türkiye’de Araziden Faydalanma ve Tarım
(Kaynak: TÜİK 2016, İstatistiklerle Türkiye 2015.)

Türkiye'nin genel arazi kullanımında tarımsal üretim açısından gözümüze çarpan özellik, adı geçen faaliyete uygun olan toprakların genel arazi varlığı içinde az yer tutmasıdır. Ekili dikili arazilerin toplam içindeki azlığının yanı sıra bu varlığın ülke sathında dengeli bir dağılım göstermemesi de diğer dikkati çeken bir husus durumundadır.

Burada vurgulanması gereken diğer bir husus ise, tarıma elverişli arazilerin varlığının ancak diğer fiziki ve beşeri unsurlarla destelendiği takdirde üretim açısından anlam ifade edeceği gerçeğidir. Çünkü ülkemizde yer yer araziler tarıma elverişli olduğu halde bazen su noksanlığı veya fazlalığından bazen de arazinin amaç dışı kullanımından dolayı gereği gibi değerlendirilememektedir.

Türkiye’de arazi kullanımının tarımsal boyutuna baktığımızda toplam arazi kullanımının yaklaşık %30’unun oluşturan tarımsal arazilerin çeşitli amaçlara ayrıldığını görmekteyiz. Bunların içinde kuşkusuz en fazla yer tutan üretim şekli tarihten beri Anadolu topraklarında önemini muhafaza etmiş ve halen bu önemini sürdüren tarla kullanımı şeklinde yıllık bitki üretimidir. 15 bin hektardan fazla üretim sahasına sahip olan bu kullanım şekli, toplam ekili-dikili arazilerin %66’sını teşkil etmektedir (Tablo 11).

Büyük ölçüde tahıl ve baklagillerden oluşan ekili arazileri %17 ile nadas arazileri takip etmektedir. Su noksanı, nadas adı verilen tarımsal üretim uygulamasını zorunlu kılmaktadır. Toprağın bitki yetişmesi için ihtiyacı olan su ve mineralleri biriktiresi için dinlenmeye bırakılması esasına dayanan bu işleme şekli, araziden bir yıl verim alınmaması anlamına gelmekte, zaman geçtikçe ve bir takım bakım ve işleme tekniklerinin gelişmesine paralel olarak azalmasına rağmen halen Türkiye toplam arazi kullanımında önemli bir oran teşkil etmeye devam etmektedir.

Tarımsal Üretim Türü	Toplam Arazi (1000 ha)	Oran (%)
Ekilen alan	15 738	66
Nadas	4 114	17
Sebze bahçeleri alanı	809	4
Süs bitkileri alanı	5	0
Bağ alan	462	2
Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alan	1 985	8
Zeytin ağaçlarının kapladığı alan	837	3
Türkiye Toplam Tarım Alanı	23 950	100

Tablo 11: Türkiye’de Ekili Dikili Arazilerin Kullanım Şekilleri (2015)
(Kaynak: TÜİK 2016, İstatistiklerle Türkiye 2015.)

Türkiye tarımsal arazi kullanımında ekili ve nadas arazilerinin ardından en fazla saha kaplayan üretim şekli meyveler, içecek ve baharat bitkileridir. Bu üretim toplam tarım arazilerinin %8’inde uygulanmaktadır. Yine alansal olarak düşük oranlara sahip olan sebze ve zeytin üretim sahaları da Türkiye tarımında vazgeçilmez ürünler özelliğini muhafaza etmektedir.

Kuşkusuz, her arazinin kendine özgü belirli bir potansiyeli ve kullanım kapasitesi bulunmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda her arazi ünitesinden çeşitli şekillerde yararlanma imkânı bulunmaktadır. Ancak adı geçen arazinin potansiyelinden maksimum yarar sağlamanın koşulu arazinin niteliğine ve özelliklerine göre bir kullanım biçimi ortaya konulmasıdır. Aksi takdirde yanlış kullanımından dolayı arazilerin özelliklerini hızla kaybettiği ve zaman zaman yarar sağlanamayacak ölçüde bozulmaya uğradığı izlenmektedir.

Belirtilen kapsamda, araziden kabiliyet sınıflarına uygun olmayan kullanımdan dolayı ortaya çıkan en bilinen bozulmalardan biri erozyondur. Tarımsal üretimin ve diğer bitkisel kaynakların devamlılığının temel kaynağı olan toprak örtüsünün çeşitli dış etkenlerle (su ve

rüzgâr gibi) aşınıp başka sahalara taşınması sonucu özelliğini kaybetmesi anlamına gelen erozyon ülkemizde arazinin yanlış kullanımı veya doğal bitki örtüsünün tahribi sonucu oluşan en önemli arazi kullanım sorunu durumundadır.

Arazi kullanımı konusunda yaşanan sorunların ortadan kaldırılması veya olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesinin temel yolu arazilerin belirli bir plan çerçevesinde kullanılmasıdır. Sözü edilen plan çerçevesinde öncelikle etkili yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, ardından toprağın verimli şekilde işletilmesine, korunmasına, birim alandan azami ekonomik verimin alınmasına, değerlendirilmesine ve buralarda istihdam imkânlarının artırılmasına yönelik araç ve yöntemlerin, izlenebilir ve sonuçları gözlenebilir bir nitelikte uygulamaya konulması gerekmektedir.

Belirtilen kapsamda gerçekleştirilen yasal düzenlemeler çerçevesinde, 5403 sayılı **Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu** 19 Temmuz 2005 tarih 25880 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Temel amacı; “toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, plânlı arazi kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemek” olan adı geçen kanun, “arazi ve toprak kaynaklarının bilimsel esaslara uygun olarak belirlenmesi, sınıflandırılması, arazi kullanım plânlarının hazırlanması, koruma ve geliştirme sürecinde toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutlarının katılımcı yöntemlerle değerlendirilmesi, amaç dışı ve yanlış kullanımların önlenmesi, korumayı sağlayacak yöntemlerin oluşturulmasına ilişkin sorumluluk, görev ve yetkilerin tanımlanması ile ilgili usûl ve esasları” kapsamaktadır.

Adı geçen kanunla, bir yandan tarımsal arazilerin optimal büyüklüklerin altına düşmesi engellenmeye çalışılırken, diğer taraftan arazinin niteliklerine göre en iyi şekilde kullanımının düzenlenmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda kanunun dördüncü bölümü, toprakların korunması ve arazi kullanımı konularına ayrılmış, sözü edilen hususun düzenlendiği 9. maddede “arazi kullanımını gerektiren her türlü girişim ve yatırım sürecinde toprakların korunması, doğal ve yapay olaylar sonucu meydana gelen toprak kayıplarının önlenmesi; arazi kullanım plânları, tarımsal amaçlı arazi kullanım plân ve projeleri ile toprak koruma projelerinin uygulamaya konulması ile sağlanır” ifadesi yer almıştır.

Arazi kullanım plânlarının yapılması hususunu düzenleyen 10. maddede ise “arazi kullanım plânlarına temel oluşturan su potansiyeli, toprak veri tabanı ve haritalarının esas alınarak, çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda toprağın niteliği, arazinin yeteneği ve diğer arazi özellikleri gözetilerek uygun arazi kullanım şekillerinin belirleneceği” ifade edilmiştir.

Özetle Türkiye’nin arazi kullanım özellikleri kısaca değerlendirildiğinde, yükselti ve eğimin arazi kullanım üzerinde belirgin rol oynadığı, bu topografik niteliklerin yanısıra, iklim unsurlarının tarımsal üretim sınırlarının belirlenmesinde etkili bir faktör olduğu görülmektedir. Ayrıca nüfus artışının toprak kullanım üzerindeki baskısı sonucu tarıma elverişli olmayan sahaların tarımsal kullanıma açıldığı, sözü edilen bu baskının yanısıra, sanayi ve yerleşme ünitelerinin tarımsal arazileri tehdit eden niteliklerinin, zaten kısıtlı bir oranda yer alan tarım arazilerinde, başta erozyon ve tuzlanma olmak üzere çeşitli sorunların oluşmasına yol açtığı görülmektedir.

5.2. Tarımsal Üretim Metodları

Tarihsel süreç boyunca, en ilkel halinden günümüzdeki en karmaşık şekline kadar çok sayıda yol ve yöntemle gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerin ana gayesi hiç değişmemiş, her dönem en fazla ve en kaliteli ürün almak başlıca hedef olmayı sürdürmüştür. Başlangıçta bir takım basit aletler kullanılarak yapılan tarım faaliyetleri, zaman geçtikte yeni keşiflerle aletlerin şeklinde ve fonksiyonlarında da önemli değişimler meydana gelmiş, istenilen ürünün elde edilmesi amacıyla sadece çeşitli ilkel aletler değil aynı zamanda hayvan gücünden de yararlanmanın yolları bulunmuştur.

Zaman içerisinde, yukarıda belirtilen amacın gerçekleştirilmesi hedefine yönelik yöntem ve kullanılan araç farklılıklarının belirginleşmesi, bazı yeni kavramların da kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bilinen en eski üretim yolu olan faaliyetler klasik veya geleneksel üretim modelleri olarak kavramlaştırılırken, kimi zaman fiziki coğrafya şartlarının, etkisi kimi zaman ise beşeri coğrafya koşullarının zorlamasıyla nadasa dayalı tarım, örtü altı bitkisel üretim (seracılık), organik tarım ve nihayet topraksız tarım gibi yeni üretim metod ve kavramları sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. Yine yukarıda belirtilen ve geleneksel üretime alternatif olarak belirtilebilecek üretim modellerinin yansısı hangi metod içinde değerlendirildiğine bakılmaksızın, sürdürülebilir tarım ve iyi tarım uygulamaları gibi tanımlamalar da daha fazla gündeme gelmeye başlamış bulunmaktadır.

Başlangıçtan itibaren uzun bir dönem boyunca çevreye uyumlu ve duyarlı bir biçimde sürdürülen tarımsal üretim faaliyetleri, özellikle gıda ihtiyaçlarının üst düzeye çıktığı dönemlerde daha fazla miktarda üretim yapma zorunluluğuyla karşı karşıya kalınması, insanları üretim aşamasında çeşitli müdahaleler yapmaya zorlamıştır. Bu çerçevede daha ziyade verimin yükseltilmesi amacıyla paralel olarak fazla miktarda kimyasal gübre ve ilaç kullanılması tarım faaliyetlerinin çevreye dost karakterinde de değişiklik olmasını beraberinde getirmiştir.

Özellikle 1970’li yıllarda, hızla artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanması için tarım politikalarının ana hedefi olan üretim artışı sağlama, beraberinde yüksek verimli çeşitlerin yanı sıra gübre ve ilaç gibi girdilerin yoğun tüketilmesini getirmiş, belirli ürün çeşitlerinde yüksek miktar artışlarına yol açan bu faaliyetlerin “yeşil devrim” olarak kavramlaştırılmasına yol açmıştır.

Belirtilen dönemde özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu amaçla kimyasal gübre ve tarım ilaçlarının kullanımının teşvik edilmesi ulusal politika haline gelmiş, ancak aradan geçen zaman dilimi içinde gerçekleştirilen uygulamaların, ortaya çıkan çevre kirliliği ve sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilmesi sonucunda, birçok ülkede girdi kullanımının yoğun olduğu geleneksel tarımsal üretim tekniklerine alternatif olabilecek çevre dostu üretim arayışları başlamış, sürdürülebilirliğin sağlanması ana hedef haline gelmiştir.

Çeşitli ekili-dikili ürünlerin yetiştirildiği geleneksel üretim modelinde daha ziyade çevre koşullarının sınırlarını belirlediği bir üretim şekli hâkimiyet kazanmaktadır. Bitki yetişmesi için yeterli su miktarının, yağış veya sulamayla karşılanmadığı durumlarda nadas sistemi devreye girmektedir. Örtüaltı yetiştiriciliği veya seracılık üretim modelinde temel amaç, üretimde doğal çevre faktörlerinin olumsuz etkilerinden uzaklaşmak ve bitkinin ihtiyaç duyduğu mineralleri çeşitli maddelerden üretilmiş bir örtü altında bitkiye vermek suretiyle hava ve toprak koşullarının daha fazla kontrol altına almaktır. Çevrenin ve doğal kaynakların korunarak kullanımını esas alan sürdürülebilir üretim yaklaşımı beraberinde tarım topraklarında ve diğer kaynaklarda meydana gelen sorunların çözülmesi veya olumsuz etkilerinin en aza indirilmesine yönelik bir üretim modeli olarak organik tarım üretim şekli ön plana

çıkarmaktadır. İlk bakışta tarımsal üretimin olmazsa olmaz bileşenlerinden biri olan toprak maddesini dışarıda tutan bir model olarak şaşırtıcı gelmekle birlikte topraksız tarım serada yoğun bitki yetiştiriciliğinde kullanılan bir teknik niteliği taşımaktadır.

5.2.1.Klasik (Geleneksel) Tarım

Klasik tarımsal üretimi temel olarak iklim, toprak ve diğer çevre koşullarına uyumlu olarak gerçekleştirilen üretim olarak tanımlamak mümkündür. Belirtilen bu üretim şekli yeryüzünde eskiden beri en fazla oranda alan kaplayan tarımsal faaliyet modeli niteliği taşımaktadır. Tarımsal üretimin yapıldığı bölge veya yörenin koşullarına göre entansif veya ekstansif teknikler uygulanarak gerçekleştirilen geleneksel üretim tarzında, entansif üretim modeli; temel hedefi birim alandan en fazla verimin elde edilmesi amacıyla yeni teknik ve çağdaş araçlar kullanılarak yapılan tarımsal üretimi karakterize ederken, ekstansif üretim tekniği ise, nispeten ilkel şartlarda ve düşük verimlilikte bir tarımsal faaliyeti nitelemektedir.

Üretim tekniklerine göre ayrılan klasik üretim modelinde yağış ve su şartlarına bağlı olarak ayırdedilebilecek diğer bir sınıflandırma ise tarımsal üretimin sulamalı ve kuru şartlarda gerçekleştirilmesi keyfiyetidir. Bilindiği üzere yeryüzünün her bölgesi su kaynakları bakımından aynı özellikler taşımamaktadır. Bu çerçevede çöl sahaları ve kutuplar neredeyse tamamen su kaynaklarından yoksun bir nitelik taşıırken, ekstrem değerler gösteren bu kuşaklar dışında da tarımsal üretimde ihtiyaç duyulan su kaynaklarının dengeli olarak dağılmadığı görülmektedir. Bu durum sadece büyük iklim kuşakları ve geniş sahalar kaplayan bölgeler arasında değil aynı bölge içinde de büyük farklılıklar gösterebilmektedir.

Gerek yağış yetersizliği ve gerekse yüksek oranda buharlaşma sonucu bitki yetişmesi için yeterli suyun kısıtlı şartlarda temin edilebildiği sahalarda kuru tarım yöntemi baskın tarımsal üretim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen bu üretim modelini nadaslı üretimden ayıran temel unsur, esas olarak kuraklığa dayanıklı kültür bitkilerinin tercih edilerek toprağın her yıl tarımsal üretime sahne olmasıdır. Kuşkusuz bu tarımsal üretim modelinde başta çeşitli tahıllar olmak üzere sınırlı sayıda ürün yetiştirebilmekte buna karşı geniş sahalar üretime sahne olabilmektedir.

Verimin oldukça düşük düzeyde kaldığı kuru tarım modelinin yanında su varlığına bağlı olarak gerçekleştirilen sulamalı tarım yöntemi ise; yağışın yeterli olmadığı, düzensiz olarak düştüğü veya buharlaşmanın yağış miktarından daha fazla gerçekleştiği bölgelerde bitkinin ihtiyaç duyduğu suyun yapay yollarda toprağa verilmesi esasına dayanmaktadır. Bu yöntemde, sadece yağış yetersizliği veya yüksek sıcaklıkların neden olduğu buharlaşma değil, yanı zamanda toprağın yapısı, rüzgârlar ve bitkinin fizyolojik özelliklerinin de etkili rol oynadığı su yetersizliği, çeşitli yöntemler kullanılarak giderilmeye çalışılmakta ve kuru ziraat yöntemine nazaran daha fazla türde bitki üretimi yapılarak, daha yüksek verim alınabilmektedir.

İster entansif veya ekstansif, isterse kuru veya sulamalı olarak gerçekleştirilsin klasik tarım modelinde çok çeşitli ürün üretimi gerçekleştirilmektedir. Bunlar ekili ve dikili tarımsal üretim olarak adlandırılmakta, iklim, toprak şartları ve diğer doğal ortam özelliklerinin şekillendirdiği geleneksel tarım tipinde yıllık bitkilerin üretildiği “tarla tarımı” ve genel anlamda çok yıllık bitkilerden oluşan bir ürün desenine sahip olan “bağ ve bahçe tarımı” ayırdedilebilmektedir.

Klasik tarım modelinde ayırdedilen bir diğer grup ise ürün desenine göre yapılan adlandırmadır. Bu çerçevede monokültür üretim, polikültür üretim veya enterkültür tarım gibi kavramlar adı geçen üretim metodunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kavramlardan

monokültür tarım, çok geniş sahalarda ve çok sayıda parselde aynı ürünün yetiştirilmesini ifade etmek için tercih edilirken, polikültür ise, birbirine çok yakın ve hatta aynı parselin çeşitli bölümlerinde farklı ürünlerin üretilmesini tanımlayan bir kavram niteliği taşımaktadır. Bunlardan monokültür üretim, daha ziyade pazara yönelik ve ticari anlamda bir ürün elde edilmesini esas alırken, polikültür üretim ise çoğu kez kapalı ekonomik sistemin hâkim olduğu ve üreticilerin daha ziyade kendi ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir üretim tarzını benimsedikleri tarım faaliyetini temsil etmektedir.

Üretilen ürünlerin birbirinden kesin sınırlarla ayrıldığı monokültür ve polikültür üretim tarzının yanı sıra geleneksel tarım modelinde karşımıza çıkan diğer bir üretim şekli ise, enterkültür veya aratarım yöntemidir. Adı geçen bu üretim modelinde aynı parsel içinde iki farklı ürün bir arada elde edilmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşım bazen çok yıllık bitkinin yetiştirme çağına kadar diğer ürünün geçici gelir sağlaması amacıyla yönelik olarak gerçekleştirilebilirken bazen de sürekli bir tarımsal üretim olarak uygulanabilmektedir.

5.2.2.Nadaslı Tarım

Özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde yağış yetersizliğinin etkisiyle gerçekleştirilen bu üretim modelinde temel amaç, toprağın bitki yetişmesi için gerekli olan mineralleri depolaması için gerekli zamanın sağlanmasıdır. Bu çerçevede daha ziyade tahıl üretiminin yaygın olarak gerçekleştirildiği bölgelerde genel işleyiş, toprağın bir yıl tahıl grubundan herhangi bir ürünün ekilmesi, takip eden yıl ise toprağın boş bırakılması esasına dayanmaktadır.

Özellikle ülkemiz iklim koşulları göz önüne alındığında kurak ve yarı kurak bir iklim tipinin hâkim olduğu İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sulama ihtiyacının ortaya çıktığı çok geniş sahalarda eskiden beri bu üretim metodunun uygulanageldiği görülmektedir. Yakın yıllara gelindiğinde sulama şartlarında meydana gelen iyileştirmelere ve buna bağlı olarak nadas alanlarının daraltılması faaliyetlerine rağmen, adı geçen üretim metodunun halen geniş sahalarda yaygın olarak gerçekleştirilmeye devam ettiği açıktır. Tablo 12 İncelendiğinde güngeçtikçe azalma göstermesine karşı halen toplam tarım toprakların 1/5'inin nadasa bırakıldığı görülmektedir.

Yıllar	Toplam Tarım Arazisi	Ekilen arazi	Nadas Arazisi	Nadas Oranı (%)
1955	20.998	14.205	6.793	32
1960	23.264	15.305	7.959	34
1965	23.556	15.294	8.262	35
1970	24.296	15.591	8.705	36
1975	24.418	16.241	8.177	34
1980	24.560	16.372	8.188	33
1985	23.933	17.908	6.025	25
1990	24.192	18.868	5.324	22
1995	23.588	18.464	5.124	22
2000	23.033	18.207	4.826	21
2005	23.024	18 148	4.876	21
2010	21.384	16.333	4.249	20
2015	20.651	15.723	4.114	20

Tablo 12: Türkiye’de Nadas Alanlarını Tarihsel Gelişimi. (000 ha.)

(Kaynak: TÜİK 2016. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 10.09.2016)

Diğer taraftan 1955–1980 döneminde ekilen toprakların %30’undan fazlasının nadasa bırakılmış olması aslında önemli bir tarım ülkesi olan Türkiye’nin mevcut arazilerinden çeşitli faktörlerin etkisiyle büyük ölçüde yararlanmadan yoksun kaldığını göstermektedir. Bu durumun 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren özellikle sulama faaliyetlerine daha fazla yatırım yapılması sonucu hızlı bir oransal düşüş yaşandığı izlenmektedir. Belirtilen dönemden itibaren uygulanan “nadas alanlarının daraltılması projesi”nin olumlu sonuçları neticesinde nadas arazileri yaklaşık 3,5 milyon hektar daralarak 5 milyon hektar seviyelerine indirilmiş, bu seviyede bir istikrar yakalanmıştır

Ülke genelinde en fazla nadas alanı, İç Batı Anadolu’da, özellikle Konya havzasında yer almaktadır. Adı geçen bölgede yüksek buharlaşma ve yağış yetersizliğinin yanı sıra, yeraltı suyunun da giderek azalması neticesinde halen nadas yoluyla gerçekleştirilen tarım topraklarının dahi tarım dışına çıkması tehlikesiyle karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. Bahsi geçen bölgede sonra en fazla nadas alanına sahip diğer bir yöre ise yine İç Anadolu Bölgesinin özellikle kuzey kesini teşkil eden Kayseri, Sivas ve Yozgat çevreleridir.

Ülkede nadasa bırakılan sahalardan yaklaşık %60’ını oluşturan bu iki bölge dışında diğer sahalarda da kısmen nadasa bırakılan araziler bulunmakta, ancak ölçek olarak yukarıda belirtilen yörelerden daha az arazileri ilgilendirmektedir. Bu yörelerden de özellikle denizel etkinin hissedilmediği veya az hissedildiği iç kesimler nadas alanı açısından daha yüksek değerler gösterirken, özellikle denize kıyısı olan yörelerde yağışın yeterli oranda düşmesi nedeniyle nadas uygulamasının neredeyse ortadan kalktığı izlenmektedir. Diğer taraftan ülkemizin en kurak iklim şartlarına sahip sahalardan bir olan Güneydoğu Anadolu bölgesinde son yıllarda gerçekleştirilen sulama tesislerinin faaliyete geçmesi ve geçmişte nadasa dayalı üretim ayrılan alanların sulamalı tarıma açılması sonucu nadas uygulanan arazi oranlarında ciddi düşüşler sağlanmıştır.

Ülkemizde nadas alanlarının daraltılması ve mevcut arazilerden daha verimli yararlanılması amacıyla sulama faaliyetine yönelik yatırım ve çalışmalar yavaş bir hızda olmakla birlikte devam etmektedir. Dolayısıyla topografik koşulların sulamaya izin vermediği yerler hariç diğer arazilerin sulamaya açılması, nadasa bırakılan arazilerin genel işlenen araziler içindeki oranının daha da düşeceğini göstermektedir.

Yapılan bütün müdahalelere rağmen nadaslı üretim uygulamasının geçerli bir yöntem olduğu sahalarda ise, çevre koşullarına en uygun ve adaptasyonu en yüksek ürün çeşitlerinin seçilmesi ve toprağın işlenmesi aşamalarında yağış dönemi ve toprakta birikme sürelerinin iyi analiz edilerek ekimlerim yapılması, adı geçen arazilerden azami verimin alınmasına yardımcı olacaktır.

5.2.3.Örtüaltı Yetiştiriciliği (Seracılık)

Çeşitli arayışların bir sonucu olarak ortaya konulan örtüaltı tarımı veya seracılık; iklim koşullarına bağlı kalınmadan, ekolojik koşulların kısmen veya tamamen kontrol altına alındığı sistemler içinde yapılan yetiştiricilik olarak belirginleşmektedir. İklim koşullarının açıkta bitki yetiştirmeye uygun olmadığı dönem ve yerlerde kültür bitkilerinin ekonomik olarak yetiştirilmesini olanaklı kılan bu üretim tarzı, aynı zamanda birim alandan yüksek verim alınmasını sağlayarak küçük alanların en iyi şekilde değerlendirilmesine de olanak tanımakta ve yıl içerisinde düzenli bir işgücü kullanımı sağlamasıyla da ayrı bir istihdam potansiyeli taşımaktadır.

Bitkisel üretimin, farklı yüksekliklere sahip cam veya plastikle örtülü çeşitli ölçekte kapalı yapılar içinde gerçekleştirildiği bu tarımsal üretim sisteminin geçmişi çok eski dönemlere rastlamamakla birlikte, özellikle insanların her dönem taze ve kaliteli ürün bulma isteği, birim alandan yüksek verim alınması imkânı, düzenli ve sürekli istihdam sağlaması gibi olumlu özellikleri nedeniyle bu üretim tarzının gerek dünyada ve gerekse ülkemizde kısa zamanda en önemli tarımsal faaliyetlerden birisi haline gelmesine zemin hazırlamıştır.

Farklı uygulamaları olan örtüaltı tarımında; yüzey örtüleri, bitki üzerine serilen örtüler, konstrüksiyonlu veya konstrüksiyonsuz alçak plastik tüneller altında yapılan yetiştiriciliklerde sadece güneşin sunduğu enerjiden faydalanarak erken üretim sağlanırken, seralarda tarla koşullarında yetiştiriciliğin mümkün olmadığı aylarda iklim kontrolü sağlanarak yetiştiricilik yapılmaktadır. Ancak; açık tarla tarımına göre 5–6 kat daha fazla ürün edilmesi mümkün olan ve bunun karşılığında 8–10 kat daha fazla katma değer yaratılabilen örtü altı tarımı aynı zamanda yüksek tesis ve işletme giderleri gerektiren, daha fazla teknik bilgi ve beceri ile sürekli ve daha çok uğraşı isteyen bir işletme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çeşitli bitkisel ürün üretimine yönelik olarak gerçekleştirilen sera tipinin seçiminde; kullanılma amacı, ihtiyaç duyulan büyüklük, yakın çevre iklim şartları, sera kurulacak yerin topografik şartları ve ekolojik özellikleri ile yetiştirilecek bitki türleri ve yetiştirme tekniği gibi faktörler etkili rol oynamaktadır.

Bu faktörlerden yakın çevre iklim koşulları bakımından, yörenin en yüksek ve en düşük sıcaklık değerleri, rüzgâr durumu, yağış şekli, yoğunluğu ve süresi, güneşlenme, bulutlu günler sayısı ve enlem derecesi gibi çeşitli etmenler sera tipinin seçiminde etkili olurken, sera kurulması istenilen arazinin eğimi, bakı şartları, kapalı veya açık vadide bulunması gibi koşullar da sera yerseçiminde etkili olmaktadır.

Sera alanları, boyutlarına, iç düzenlemelerine ve yapı malzemelerine göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Örtüaltı bitkisel üretim sisteminde, cam veya plastikle örtülü yüksek yapılar sera olarak adlandırılmakta, ayrıca alçak ve yüksek tünel şeklinde yapılan yetiştiricilik de sistem kapsamında değerlendirilmektedir.

Ülkemizde 2015 yılında en fazla alan kaplayan örtüaltı üretim sisteminin plastik seralardan oluşturulduğu görülmektedir. Toplam örtüaltı tarım alanlarının %47'sine sahip olan bu yapı tarzını, Toplam sahaların %24'ünü teşkil eden alçak tünel sistemi uygulanan alanlar takip etmektedir. Bu çerçevede cam sera ve yüksek tünel sistemleriyle üretim gerçekleştirilen sahalar birbirine yakın değerler göstermektedir (Tablo 13).

Tesis tipi	Sera alanı (dekar)	Oranı (%)
Cam sera	79,977	12
Plastik sera	309.430	47
Yüksek tünel	112.674	17
Alçak tünel	161.541	24
Toplam	663.621	100

Tablo13: Yapı Tarzları ve Malzemelerine göre, Türkiye Örtüaltı Tarım Alanları (2015)
(Kaynak TÜİK 2016, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 10.09.2016)

Ülkemizde örtüaltı yetiştiriciliği ekolojik koşullara bağımlı olarak gelişme gösterdiğinden, bu üretim tarzı özellikle belirli bölgelerde yoğunlaşmış bulunmakta, başta Akdeniz bölgesi olmak üzere Ege, Karadeniz ve Marmara bölgeleri örtüaltı tarımsal üretimin yaygın olarak gerçekleştirildiği bölgeler olarak belirmektedir. Adı geçen bölgelerde ise, Antalya, Mersin ve Muğla illeri en fazla sera alanına sahip iller durumunda bulunmaktadır (Tablo 14).

Bölgeler	Toplam (dekar)	%
Akdeniz	505.800	84,4
Ege	53.410	8,9
Karadeniz	27.295	4,6
Marmara	11.247	1,8
Güneydoğu Anadolu	1.007	0,2
İç Anadolu	637	0,1
Doğu Anadolu	216	0
Toplam	599.612	100

Tablo 14: Sera alanlarının bölgelere göre dağılımı (2011)

(Kaynak TÜİK 2016, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 10.09.2016)

Kuşkusuz örtüaltı bitkisel üretim tarzının yukarıda belirtilen şekilde bir dağılışı göstermesi tesadüf değildir. Çünkü iklim ve çevre şartlarının etkilerinin en aza indirilmesi ve hatta bu özelliklere aykırı şartlarda üretim yapılması örtüaltı üretimin temel niteliği olsa da, sera yerinin seçiminde sıcaklık, ışık, rüzgâr ve yağış gibi iklim faktörleri büyük ölçüde belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede seracılık faaliyetinde ısıtma işlemleri toplam harcamalar içerisinde en yüksek bir paya sahip olduğundan, belirtilen faaliyet alanında ısıtma harcamaları azaltılabildiği oranda kârlılık artmakta, bu durum uygun dış iklim koşullarından azami yararlanma isteğini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla yıl boyunca elverişli sıcaklık koşulları sağlayan özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinin bu anlamda ön planda yer alması şaşırtıcı değildir.

Sadece dış sıcaklık koşullarının elverişliliği değil aynı zamanda özellikle Ege bölgesinin çeşitli yörelerinde ortaya çıkan jeotermal kaynaklar kullanılmak suretiyle kış mevsiminde ısıtma masraflarının büyük ölçüde azaltılabilmesi, adı geçen sahalarda seracılığın cazip bir faaliyet olmasını sağlayan bir neden olarak kaşımıza çıkmaktadır.

Memleketimizde Örtüaltı yetiştiriciliğinde sebze üretimi başı çekmektedir. Bunu kesme çiçek, meyvecilik ve iç mekân bitkileri takip etmektedir. Domates tüm sera sebzeleri içerisinde ilk sırada yer almakta, bunu salatalık, biber, patlıcan ve diğer sebze türleri takip etmektedir. Karanfilin başı çektiği örtü altı süs bitkileri üretiminde, gül ve gerbera üretimleri ise ilk sıralarda yer almaktadır. Son yıllarda muz, yenidünya, üzüm, çilek, şeftali ve nektarin gibi meyve türlerinin de serada yetiştirilmeye başlanmasıyla ürün sayısı oldukça fazlalaşmış bulunmaktadır.

Uygulamalar

1-Bir serayı ziyaret ederek üretim süreçlerini gözlemleyiniz

Uygulama Soruları

1-Sera üretimini diğer üretim metodlarından ayıran temel özellikler nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Türkiye'nin sahip olduğu araziden faydalanma biçimleri dahilinde tarımsal üretim, çayır-mera ve orman alanlarını durumu incelenmiş, bu kapsamda Türkiye'nin fayda sağladığı arazilerin %30'una yakın bir bölümünde tarımsal amaçlı faydalanıldığı öğrenilmiştir. Ayrıca bu bölümde çeşitli üretim metodları incelenmiş ve bunların oratay çıkış nedenleri ve birbirinde farklılıkları anlatılmıştır. Bu kapsamda büyük ölçüde klasik tarım diyebileceğimiz doğal şartlara açık bir şekilde gerçekleştirilen tarımsal üretim metodunun yanısıra, toprağın bir yıl dinlenmeye bırakıldığı nadas, çeşitli yapılar içinde gerçekleştirilen örtüaltı yani seracılık üretim metodları irdelenmiştir.

Klasik üretim metodu içinde de birbirinden farklılaşan uygulamalar olduğu, kuru ve sulalalı tarım entansif ve ekstansif tarım, tarla veya bahçe tarımı, monokültür, polikültür, enterkültr gibi kavramlarla ifade edilen uygulamaların olduğu öğrenilmiştir. Toprağın ihtiyaç duyduğu su ve mineralleri biriktirmesini sağlamak maksadıyla uygulanan nadas tarımının, ülkemizde gerçekleştirilen sulama tesislerine karşın halen büyük bir alanda uygulanmaya devam edildiği anlaşılmıştır.

Yine seracılık veya örtüaltı tarım olarak adlandırılan sive yılın tamamında taze sebze ve meyve elde edilmesine olanak sağlayan tarımsal yöntem olduğu, bu yöndemde doğal çevre koşullarının, çeşitli malzemelerden oluşturulmuş kapalı alanlarda kontrol edilmesi esasına dayandığı öğrenilmiştir. Seracılığın ülkemizin hemen her yöresinde uygulandığı ancak en fazla Akdeniz ve Ege bölgelerinde yoğunlaştığı vurgulanmıştır.

Bölüm Soruları

Soru 1: Klasik tarımsal üretimi, esas olarak iklim, toprak ve diğer çevre koşullarına uyumlu olarak gerçekleştirilen üretim olarak tanımlamak mümkündür. Bu üretim şekli yeryüzünde eskiden beri en fazla oranda alan kaplayan tarımsal faaliyet modeli niteliği taşımaktadır. Aşağıdakilerden hangisi klasik tarımsal üretime ait kavramlardan biri değildir?

- a- Entansif tarım
- b- Kuru tarım
- c- Monokültür
- d- Nadaslı tarım
- e- Aratarım

Soru 2: Aşağıdakilerden hangisi sera tipinin seçiminde etkili olan faktörlerden biri değildir?

- a- Seranın inşa süresi
- b- İhtiyaç duyulan büyüklük
- c- Yakın çevre iklim şartları
- d- Sera kurulacak yerin topografik şartları
- e- Yetiştirilecek bitki türleri ve yetiştirme tekniği

Soru 3: 2011 yılı verilerine göre Türkiye’de en fazla sayıda sera bulunan bölge bakımından,

- I-Marmara Bölgesi
- II-Karadeniz Bölgesi
- III-Ege Bölgesi

küçükten büyüğe doğru aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a- III-II-I
- b- III-I-II
- c- I-II-III
- d- I-III-II
- e- II-I-III

Soru 4: Türkiye’de seralarda en fazla üretilen sebze aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Salatalık
- b- Domates
- c- Biber
- d- Patlıcan
- e- Soğan

Soru 5: Türkiye’nin sahip olduğu araziden yararlanma şekillerine baktığımızda, 2015 yılı verilerine göre en fazla hangi amaçla kullanıldığı görülmektedir?

- a- Tarım alanı
- b- Orman alanı
- c- Koru alanı
- d- Çayır alanı
- e- Mera alanı

Soru 6: Birbirine çok yakın ve hatta aynı parselin çeşitli bölümlerinde farklı ürünlerin üretilmesini tanımlayan bir kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Monokültür
- b- Polikültür
- c- Enterkültür
- d- Aratarım
- e- Organik tarım

Soru 7: Sera alanları, boyutlarına, iç düzenlemelerine ve yapı malzemelerine göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Cam veya plastikle örtülü yüksek yapılar ile alçak ve yüksek tünel şeklinde yapılan yetiştiricilik sistem kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre 2015 yılı verilerine göre aşağıdakilerden hangisi Türkiye’de en fazla sayıda bulunmaktadır?

- a- Cam sera
- b- Plastik sera
- c- Karma sera
- d- Yüksek tünel
- e- Alçak tünel

Soru 8: Sera alanları, boyutlarına, iç düzenlemelerine ve yapı malzemelerine göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Cam veya plastikle örtülü yüksek yapılar ile alçak ve yüksek tünel şeklinde yapılan yetiştiricilik sistem kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre 2015 yılı verilerine göre,

- I- Cam sera
- II- Plastik sera
- III- Alçak tünel sera

büyükten küçüğe doğru aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a- I-II-III
- b- I-III-II
- c- II-III-I
- d- III-I-II
- e- II-I-III

Soru 9: 2015 yılı verilerine göre Türkiye’de araziden yararlanmada koruluk ve orman arazilerin toplam işlenen araziler içindeki payı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a- %36
- b- %16
- c- %11
- d- %1
- e- %27

Soru 10: 2015 yılı verilerine göre, Türkiye’de çayır ve mera olarak yararlanılan arazilerin toplam işlenen araziler içindeki payı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a- %14
- b- %18
- c- %21
- d- %24
- e- %46

Cevaplar

1)D 2)A 3)C 4)B 5)A 6)B 7)B 8)C 9)A 10)D

6.ORGANİK TARIM VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 6.1. Organik Tarımın Tarihsel Gelişimi
- 6.2. Organik Tarımın İlkeleri
- 6.3. Organik Tarımın Genel Avantajları
- 6.4. Türkiye’de Organik Tarımın Gelişimi
- 6.5. Türkiye’nin Organik Tarıma İlişkin Avantajları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Dünya’da organik tarımı kavramı ilk kez ne zaman gündeme gelmiştir?
- 2-Organik tarımın ortaya çıkmasına neden olan temel faktörler nelerdir?
- 3-Organik tarımı geleneksel tarımdan ayıran temel özellikler nelerdir?
- 4-Hiç kimyasal madde kullanılmadan gerçekleştirilen her tarımsal üretim organik ürün olarak kabul edilebilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Organik Tarımın Tarihsel Gelişimi	Organik tarımın ne zaman ortaya çıktığını bilir	Okuyarak
Organik Tarımın İlkeleri	Organik tarımın Temel ilkelerini kavrar	Sorgulayarak
Organik Tarımın Genel Avantajları	Organik tarımın temel avantajlarını anlatabilir	İnceleyerek
Türkiye’de Organik Tarımın Gelişimi	Türkiye’de organik tarımın ne zaman başladığını bilir	Okuyarak
Türkiye’de Organik Tarıma İlişkin Avantajları	Türkiye’nin organik tarıma ilişkin avantajlarını	Araştırarak

Anahtar Kavramlar

Organik Tarım

Organik Ürün

Dünya

Türkiye

İlke

Avantaj

Giriş

Değişen ihtiyaç ve talepler tarımsal üretimde yeni uygulama ve yöntemlerin gündeme gelmesine zemin hazırlamaya devam etmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkmış ve uygulama alanı bulmuş olan Organik tarım; doğada hatalı uygulamalar sonucu kaybolan dengeyi yeniden kurmaya yönelik, tarımsal üretimin insana ve çevreye zarar vermeden gerçekleştirildiği üretim sistemlerini içeren, esas olarak kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve mineral gübrelerin kullanımının yasaklanması yanında, organik ve yeşil gübreleme, münavebe, toprağın muhafazası, bitkinin direncinin arttırılması, üretimde sadece miktar artışının değil aynı zamanda ürün kalitesinin de yükseltilmesinin amaçlandığı alternatif bir üretim şeklidir (ATİM, 2005:1).

Adı geçen üretim metodu sonucunda elde edilen, üretimden tüketime kadar her aşaması sertifikalandırılmış, firma veya üretici dışında üçüncü şahıslar tarafından kontrolü yapılmış, hiçbir aşamasında sentetik bazlı kimyasal girdi kullanılmamış, organik belgesi bulunan ürünlere ise organik ürün adı verilmektedir (İTO, 2001:11).

6.1. Organik Tarımın Tarihsel Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımsal ürünlere duyulan büyük ihtiyaç nedeniyle üretimin artırılması zorunluluğu ortaya çıkmış, tarım arazilerinden daha fazla verim alma isteği neticesinde toprak verimliliğini muhafaza etme yolunda çeşitli müdahaleler kaçınılmaz olmuştur. Adı geçen müdahalelerin başında toprakta üretim aşamasında meydana gelen maden eksikliğini gidermeye yönelik olarak kullanılan suni gübre ve ürün hastalıklarıyla mücadeleyle yönelik ilaçlama faaliyetleri gelmektedir.

Her yıl veya yılda birkaç ürün elde etme amacıyla yapılan bu çalışmalar sırasında gerek tarımsal ilaçların, gerekse gübrelerin bilinçsizce kullanımı bitkisel üretimde artışın yanında kalitesiz ve insan sağlığını tehdit edecek ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Toprağın derinlerine sızan fosfor ve nitratin tatlı su kaynaklarına ulaşması, insan, evcil hayvan ve yaban hayatı açısından ciddi problemlere yol açmış, ayrıca kimyasal tarım ilaçların toprakta birikmesi, bitki sağlığını olumsuz yönde etkileyerek ekolojik dengeyi bozmaya başlamıştır. Diğer yandan ürün kalitesinin ve veriminin artırılmasına yönelik yapay müdahaleler de (hormon ve gen değişikliği) ürünlerde birtakım zararlı madde kalıntılarının birikmesine neden olmuştur.

Özellikle gelişmiş ülkelerde ürünlerdeki bu zararlı maddelerin olumsuz etkileri anlaşılmaya başlandıktan sonra tüketiciler seçim ve tercihlerini tamamen doğal şartlarda yetiştirilen ürünler yönünde kullanmaya başlamışlardır. Bu talep üreticileri yeni arayışlar içine itmiş ve Organik tarım, natural tarım, ekolojik tarım veya doğal tarım gibi kavramlarla tanımlanan ziraat biçimi uygulanmaya başlanmıştır.

Organik Tarım kavramı ilk defa 1924 yılında Almanya’da Rudolf Steiner’in “Bio-Dinamik Tarım” üzerine verdiği derslerde kullanılmaya başlanmış, 1930-40’lı yıllarda ise Dr. Hans Mueller tarafından İsviçre’de “Organik-Biyolojik Tarım” uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Willer ve Yussefi, 2004:96). Yine aynı yıllarda Avrupa’da ilk “Bio-Dinamik Tarım Dernekleri”nin kurulmasıyla bu hareket alanını genişletmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve peşinden gıda maddelerine olan ihtiyacın artması sonucu tarımsal üretimin yoğunlaştırılması yoluna gidilmiş, ancak pek çok ülkede tarım arazilerinin genişleme bakımından son sınırına dayanmış olması nedeniyle de birim alandan yüksek miktarda ürün elde etme arayışları hız kazanmıştır.

Savaş sonrası dönemde özellikle 1950 yılından sonra Amerika Birleşik Devletleri’nin Marshall yardımıyla sağlanan ekonomik katkılar ve aşırı desteklemeler sonucu entansif tarım süratle yayılmış, makineleşme, kimyasal ilaç ve gübreler ile kimyasal katkı maddeleri kullanılmaya başlanılmıştır. 1960’lı yılların sonunda Avrupa Topluluğu’nun kurulması ve uyguladığı tarımsal destekleme politikaları, 1970 de zararlılarla mücadele ilaçları ve kimyasal gübrenin keşfi de bu gelişmeye katkıda bulunmuştur.

Bu döneme kadar Avrupa’da çeşitli ülkelerde organik tarım üzerine birbirinden farklı araştırma ve uygulama çalışmalarını sürdüren kişi ve kuruluşlar, 1972 yılında Almanya’da Uluslararası Ekolojik Tarım Hareketleri Federasyonu’nun (International Federation of Organic Agriculture Movements–IFOAM) kurulmasıyla daha düzenli bir hale gelmiştir. IFAOM tüm dünyadaki organik tarım hareketlerini bir çatı altında toplamayı, hareketin gelişimini sağlıklı bir şekilde yönlendirmeyi, gerekli standart ve yönetmelikleri hazırlamayı, tüm gelişmeleri üyelerine ve çiftçilere aktarmayı amaçlamaktadır (ATİM, 2005:1).

1991 yılında IFOAM - Avrupa Birliği Bölgesel Gurubunun (IFOAM-European Union Regional Group) kurulmasıyla konu Avrupa Birliği gündemine girmiş, aynı yıl Birliğin 2029/91 sayılı Organik Tarım Yönetmeliği kabul edilmiş ve bu yönetmelik 1993 yılında kanunlaşarak uygulanmaya başlanmıştır (Willer ve Yussefi, 2004:97). Bu yönetmelik yoluyla üye ülkelerde Organik Tarım yapan çiftçilerin desteklenmesi sağlanmaktadır.

Türkiye’de organik tarım faaliyetleri 1986 yılında Avrupa'daki gelişmelerden farklı şekilde, ithalatçı firmaların istekleri doğrultusunda, ihracata yönelik olarak başlamıştır. Avrupa kökenli firmalar Türkiye'deki firmalardan organik ürün talebinde bulunmuş ve böylece 1984-1985 yıllarında ülkemizde Organik Tarım başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye’nin ilk organik ürün ihracatı Ege Bölgesinden kuru üzüm ve kuru incir ihracatıyla başlamış, daha sonra bu ürünlere kuru kayısı, fındık gibi ürünler de katılarak farklı yörelere yayılmıştır.

İlk yıllarda adı geçen firmalar kendi ihtiyaçları olan ürünleri anlaşmalı çiftçilerle yetiştirmek ve elde edilen ürünleri Türk ihracatçıları vasıtasıyla kendi ülkelerine ithal edebilmek için Türkiye'de organik üretim projeleri tesis etmişlerdir. Başlangıçta bu organik üretim faaliyetlerinin danışmanlık, teftiş ve sertifikasyon gibi vazgeçilmez esasları, tamamıyla yabancı kişi ve kuruluşlarca yerine getirilmiştir. Önceleri ithalatçı ülkelerin bu konudaki mevzuatına uygun olarak yapılan üretim ve ihracata, 1991 yılından sonra Avrupa Topluluğunun daha önce adı geçen yönetmeliği doğrultusunda devam edilmiştir.

Türkiye’de organik tarım hareketini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla 1992 yılında İzmir’de Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği (ETO) kurulmuştur. Bu şekilde Organik tarım alanında ülkemizde yeni bir süreç başlamış olup, İzmir bu hareketin merkezi durumuna gelmiştir (ATİM, 2005:1).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 11.07.2002 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan **Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikle** faaliyetler yasal bir çerçeveye alınmış 01.12.2004 tarihinde ise, yine aynı Bakanlık tarafından hazırlanan **Organik Tarım Kanunu** yasalaşarak yürürlüğe girmiştir.

Organik Tarım Yönetmeliği’nin amacı; “bozulan ekolojik dengeyi yeniden tesis etmek, bitki, hayvan ve insan sağlığını koruyan organik ürünler ve bu ürünlerin üretimi için kullanılacak girdilerin üretimini sağlamak, organik üretimi yurt genelinde yaygınlaştırmak, Organik Tarım ürünlerine talebi artırmak, tüketiciye sağlıklı, kaliteli Organik Tarım ürünleri sunmak, Organik Tarım ürünlerini ve girdi ithalatını disipline etmek, organik ürün ihracatını geliştirmek amacıyla; bitkisel, hayvansal ve su ürünlerinin ve bu üretimler için kullanılan her türlü girdilerin Organik Tarım metoduna uygun bir şekilde üretilmesi, işlenmesi, ambalajlanması, etiketlenmesi, depolanması ve taşınması ile yurt içinde ve dışında pazarlamasındaki her aşamanın kontrolünün yapılması, sertifikalandırılması, denetlenmesi hususlarında uygulanacak esasları belirlemek” olarak belirtilirken, diğer bir yasal düzenleme olan Organik Tarım Kanunu’nun amacı ise; “tüketiciye güvenilir, kaliteli ürünler sunmak üzere Organik Tarım ürünleri üretiminin geliştirilmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek” olarak açıklanmaktadır.

Temel amacı, tüketiciye güvenilir, kaliteli ürünler sunmak üzere organik ürün ve girdilerin üretiminin geliştirilmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek olan Tarım Kanunu ise organik tarım faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin kontrol ve sertifikasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi ve Bakanlığın denetim usul ve esasları ile yetki, görev ve sorumluluklara dair hususları kapsamaktadır.

Kanun kapsamında, organik tarım faaliyetlerinin her türlü kontrol ve sertifikalandırma işlemlerinin Tarım Bakanlığı veya bu Bakanlıkça yetkilendirilmiş kuruluşlarca yapılacağı, kontrol ve sertifikasyon kuruluşu tarafından sertifikalandırılmamış ürünlerin, organik ürün veya organik girdi adı altında satılamayacağı, organik ürün ve girdilerin etiket ve logoları yalnızca organik ürünler ve girdiler için kullanılacağı, gümrükler dâhil yapılan kontrollerde, organik olmadığı tespit edilen ürün ve girdilerin, yurt içine organik ürün veya girdi adı altında sokulması, dağıtılması ve satışının yapılamayacağı, ihracat sertifikası olmayan organik ürün veya girdilerin, organik ürün veya organik girdi adı altında ihraç ve ithal edilemeyeceği edilemeyeceği kaydedilmektedir.

Organik tarım faaliyeti Türkiye’de gittikçe daha fazla kamuoyunun gündemine gelmekte ve üretim alanları da giderek genişlemektedir.

6.2. Organik Tarımın İlkeleri

Organik Tarımda bitkisel ve hayvansal ürünler için farklı üretim yöntemleri mevcut olup bunların ortak ilkeleri şunlardır (ATİM, 2005:1);

1. Organik üretim yapan tarım işletmelerinde doğal kökenli hammaddeler kullanılarak üretim yapılması
2. Ham maddelerin ve diğer işletme girdilerinin çevreyi tehdit eden her türlü etkisinin azaltılması veya bunlardan tamamen kaçınılması, organik tarımda kullanılacak fide-tohum, fidan vs.nin ilaçsız olması,
3. Toprağın işletilmesi ve içindeki canlı faaliyetin devamı için nöbetleşe ekim ve organik gübreleme yapılması. Bunun için çiftlik gübresi ve organik atıklardan oluşan kompost ve yeşil gübre ve uygun toprak işleme aletleri kullanılması,
4. Organik ortama uygun dengeli karışımlar yapılarak nöbetleşe ekimde baklagillere ağırlık verilmesi,
5. Bitki tür ve çeşitlerinin seçiminde üretim yapılacak yerin ekolojik koşullarının göz önünde bulundurulması bu koşullara uygun dayanıklı, tohum, fidan ve hayvanların kullanılması,
6. Zararlılarla mücadelede biyolojik yöntemlere başvurulması,
7. Yeter miktarda ve yüksek kalitede gıda üretmenin, maksimum verimden önce gelmesi,
8. Organik Tarım işletmelerinin gelirlerinin ve imkânlarının üreticiyi ve çalışanlarını tatmin etmesi,
9. Sentetik kimyasal gübrelerin ve sentetik ilaçların, depoda koruyuculuğu artıran ve hasattan sonra olgunlaşmayı teşvik eden sentetik kimyasal maddelerin, bitki ve hayvan yetiştirmede kullanılan hormonların ve büyüme düzenleyici maddelerin organik tarımda kullanılmaması,
10. Organik Tarım sentetik ve kimyasalların kullanımını yasakladığından çiftlik gübresi, kanatlı gübresi, çiftlik ve sıvı atıkları, saman, torf, mantar üretim artığı, organik ev atıkları kompost, hayvansal atıkların işlenmiş ürünleri, deniz yosunları ve yosun ürünleri, talaş, ağaç kabuğu, odun artıkları, tabii fosfat kayalarının gübre olarak kullanılması.

6.3. Organik Tarımın Genel Avantajları

Organik Tarım; hem doğal çevreyi koruma hem de insan sağlığını dikkate alma konularında önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajları şu şekilde sıralamak mümkündür

1. Özellikle tarımsal ilaçların kullanımının sınırlandırılması,

2. Doğal ortamdaki biyolojik çeşitliliğin yok olmasının önlenmesi, içme ve sulama suyu kalitesinin sağlanması ve korunması,
3. Toprakta ve gıdalarda zararlı madde birikiminin önlenmesi, dolayısıyla gıda güvenliğinin yanı sıra tat ve görünüş bakımından gıda kalitesinin sağlanması
4. Küçük çiftçileri desteklenmesi, pazar imkânlarının varlığı,
5. İhracatı teşvik etmesi, büyük mali yük getiren tarımsal girdileri azaltması,
6. Kırsal kalkınma ve yaygın sosyal kalkınma sağlaması.

Son yıllarda dünya gıda piyasasında organik üretim metodlarıyla yetiştirilmiş ürünlere talebin hızla artmakta olduğu gözlenmektedir. Günümüze kadar uygulanan sistemler, tüketicilerin besinlerin güvenliği konusunda giderek artan hassasiyetleri ve dünyadaki topyekün çevre tahribatına ilişkin endişelerin etkisiyle terk edilmektedir.

6.4. Türkiye’de Organik Tarımın Gelişimi

Organik tarım faaliyetlerinin Türkiye’de mevcut durumuna baktığımızda, bu faaliyetin hem tarımsal arazi ve hem de faaliyeti gerçekleştiren işletme sayısı açısından her geçen gün büyük bir büyüme gösterdiğini görmekteyiz.

1990’lı yıllarda sadece bin ha’lık bir alanda gerçekleştirilen organik tarım, her yıl neredeyse katlanarak alanını genişletmiş, 1993’te 5 bin ha’a, 1996’da 15 bin ha’a ve nihayet 2004’te 200 bin ha’ı aşan bir alansal büyüklüğe ulaşmıştır. Mevcut verilere göre 2006-2008 yıllarında bir gerilemenin izlendiği organik tarım arazilerinde, bu durum eğer istatistiksel açıdan farklı bir değerlendirmeden kaynaklanmıyorsa, iklimsel değişimlerle ilgili olması muhtemeldir.

2009 yılında 500 bin hektarın üzerine çıkan organik tarım arazileri, sonraki yıllarda periyodik olarak artışını devam ettirmiş, 2011 yılında 600 bin ha, 2013 yılında 700 bin ha, 2014 yılında 800 bin ha’yı aşmıştır. 2015 yılında ise yine bir alansal gerileme söz konusu olmuş ve toplam organik tarım arazisi 515 bin hektar civarında gerçekleşmiştir. Son olarak 2016 yılında yine bir miktar gerileme yaşanmış ve toplam organik tarım alanı 490 bin hektar civarında olmuştur(Tablo 15).

Yıl	Ürün Sayısı	Çiftçi Sayısı	Alan (Hektar)	Üretim (Ton)
2005	205	14 401	203 811	421 934
2006	203	14 256	192 789	458 095
2007	201	16 276	174 283	568 128
2008	247	14 926	166 883	530 224
2009	212	35 565	501 641	983 715
2010	216	42 097	510 033	1 343 737
2011	225	42 460	614 618	1 659 543
2012	204	54 635	702 909	1 750 127
2013	213	60 797	769 014	1 620 387
2014	208	71 472	842 216	1 642 235
2015	197	69 967	515 268	1 829 291
2016	238	67 878	523 777	2 473 600

Tablo 15: Türkiye’de Organik Tarımın Yıllar İtibariyle Gelişimi.
(TÜİK 2017, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 31.07.2017)

Türkiye’de organik tarım yapılan arazi miktarındaki artış yanında bu tarım yöntemiyle üretilen ürün sayısında da önemli artışlar meydana gelmiştir. Üretilen organik ürün çeşitlerinin sayısı 1990 yılında 8 iken, 1999 yılında 92’ye, 2002’de 150’ye, 2005 yılında ise 205 ürüne ulaşmıştır. Sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izlemekle birlikte hemen her dönem 200 üründen fazlası organik yolla üretilmiştir. 2015 yılında toplam ürün sayısı 197 olurken, 2016 yılında bu sayı 225’e yükselmiştir (Tablo 15).

Organik metotla üretim yapan çiftçilerin sayısında da belirgin artışlar yaşandığı izlenmektedir. 2005 yılında 14 bin civarında olan çiftçi sayısı, 2009 yılında 35 bin’e, 2010 yılında 40 bin’e, 2012 yılında 54 bin’e, 2013’te 60 bin’e ve nihayet 2014 yılında 71 bin’in üzerine çıkarak en büyük miktarına ulaşmıştır. 2015 yılında kısmi bir azalmayla organik üretim yapan çiftçi sayısı 70 binin altına gerilerken, 2016 yılında 68 bin civarında gerçekleşmiştir (Tablo 15).

6.5. Türkiye’nin Organik Tarıma İlişkin Avantajları

Türkiye, özellikle son dönemlerde talep gören ve yaygınlaşan organik tarım sisteminin uygulanmasına yönelik başta çok farklı ekolojik koşulların, biyolojik zenginlik ve çeşitliliğe izin verdirmesi olmak üzere iklim ve topografik koşulların uygun olması ve verimli tarım arazilerinin varlığı gibi büyük potansiyeller barındırmakta, bu potansiyeller gerektiği şekilde değerlendirildiği takdirde ise aşağıda sıralanan çok sayıda avantaj sağlayacağı görülmektedir.

✓ Çevreye duyarlı bir tarım sistemi olduğundan, Türkiye’de son yıllarda büyümeye başlayan sorunlardan biri olan doğal çevrenin (su, hava, toprak) kirlenmesinin büyük ölçüde önüne geçilmiş olacak, erozyon sorununa çözümler üretilebilecektir.

✓ Organik tarım yoluyla Türkiye, dünya piyasalarında rağbet gören tarımsal ürünleri üretmek suretiyle, uluslararası piyasalarda etkinliğini artırarak ve rekabet gücünü ortaya koyabilecektir.

✓ Organik tarımla, iç tüketimde halkın sağlıklı ve güvenli tarımsal ve hayvansal besin elde etmesinin sağlamak mümkün olacak ve sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı sağlayacaktır.

✓ Organik tarım ürünleri klasik tarımsal üretime göre miktar olarak azalmakla beraber pazar fiyatı yüksek olduklarından çiftçi ve üreticisine yüksek gelir getirme avantajı sağlayacaktır.

✓ Çok büyük giderler olarak çiftçiyi zor durumda bırakan yapay gübre ve tarımsal ilaç alım masrafı organik tarım yoluyla ortadan kalkacağından gelirlerde önemli bir artış beklenebilecektir.

✓ Dış ticaret ürünü olarak kabul gören organik tarım, ihracatta ek bir kapasite yaratarak, önemli bir döviz girdisi sağlayacak ve ithalat- ihracat dengesine katkıda bulunacaktır.

✓ Yapay gübre ve tarımsal ilaçların büyük bir bölümü dışarıdan ithal edildiği için büyük miktarda bir milli servet kaybına neden olmaktadır, organik tarım yoluyla bu olumsuz durum da büyük ölçüde ortadan kalkmış olacaktır.

Uygulamalar

1-Organik Tarım ürünleri satan bir pazara giderek gözlemle gerçekleştiriniz.

Uygulama Soruları

1-Organik ürün satan bir işletmede, ürünlerin sertifikaları var mı? inceleyiniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Organik tarım üretim metodunun çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Bu kapsamda Organik tarım ve organik ürün kavramlarının ne anlama geldiğini, bu üretim türünün dünyada ve Türkiye’de tarihsel gelişimlerini ele alınmıştır. Ayrıca, organik tarımın genel ilkeleri, avantajları ve Türkiye’nin organik tarıma ilişkin potansiyel ve avantajları işlenmiştir.

Bu çerçevede Organik tarımın; doğada hatalı uygulamalar sonucu kaybolan dengeyi yeniden kurmaya yönelik, tarımsal üretimin insana ve çevreye zarar vermeden gerçekleştirildiği üretim sistemlerini içeren, esas olarak kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve mineral gübrelerin kullanımının yasaklanması yanında, organik ve yeşil gübreleme, münavebe, toprağın muhafazası, bitkinin direncinin artırılması, üretimde sadece miktar artışının değil aynı zamanda ürün kalitesinin de yükseltilmesinin amaçlandığı alternatif bir üretim şekli olduğu öğrenilmiştir. Ayrıca adı geçen üretim metodu sonucunda elde edilen, üretimden tüketime kadar her aşaması sertifikalandırılmış, firma veya üretici dışında üçüncü şahıslar tarafından kontrolü yapılmış, hiçbir aşamasında sentetik bazlı kimyasal girdi kullanılmamış, organik belgesi bulunan ürünlere ise organik ürün adı verildiği vurgulanmıştır.

Organik Tarım kavramı ilk defa 1924 yılında Almanya’da Rudolf Steiner’in “Bio-Dinamik Tarım” üzerine verdiği derslerde kullanılmaya başlandığı, 1972 yılında Almanya’da Uluslararası Ekolojik Tarım Hareketleri Federasyonu’nun kurulmasıyla daha düzenli bir hale geldiği, 1991 yılında Avrupa Birliğinde Organik Tarım Yönetmeliği, 1993 yılında ise Organik tarım kanunun kabul edildiği öğrenilmiştir

Türkiye’de organik tarım faaliyetleri 1986 yılında Avrupa’daki gelişmelerden farklı şekilde, ithalatçı firmaların istekleri doğrultusunda, ihracata yönelik olarak başladığı, Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 2002 yılında, Organik Tarım Kanununun ise 2004 yürürlüğe girdiği öğrenilmiştir.

Organik tarımı diğer uygulamalardan ayıran çok sayıda ilkesi olduğu, yine bu yönde çok sayıda avantajlara sahip olduğu vurgulanmış, Türkiye’nin de organik tarıma ilişkin önemli avantajları bünyesinde barındırdığı, bu sayede hem alan, hem ürün sayısı ve hem de bu metodu uygulayan çiftçilerin sayısı bakımından her geçen gün önemli gelişmeler sağladığı kavranmıştır

Bölüm Soruları

Soru 1: Organik tarım kavramı ilk defa hangi yıl kullanılmıştır?

- a- 1895
- b- 1975
- c- 1924
- d- 1937
- e- 1956

Soru 2: Organik tarım kavramı ilk defa kim tarafından kullanılmıştır?

- a- Rudolf Steiner
- b- John Hopkins
- c- Michael York
- d- Robert Hoper
- e- Hans Mueller

Soru 3: Dünyada organik tarım üretiminin daha düzenli bir hale getirilmesine katkı sağlayan Uluslararası Ekolojik Tarım Hareketleri Federasyonu'nun (International Federation of Organic Agriculture Movements–IFOAM) hangi yıl kurulmuştur?

- a- 1963
- b- 1972
- c- 1978
- d- 1982
- e- 1951

Soru 4: Avrupa Birliği Bölgesel Gurubunun (IFOAM-European Union Regional Group) kurulmasıyla Organik tarım konusu Avrupa Birliği gündemine girmiştir. Avrupa Birliğinde Organik Tarım Yönetmeliği hangi yıl kabul edilmiştir?

- a- 1973
- b- 1971
- c- 1991
- d- 1993
- e- 1987

Soru 5: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik hangi yıl uygulamaya konulmuştur?

- a- 1987
- b- 1989
- c- 2001
- d- 2002
- e- 2005

Soru 6: Aşağıdakilerden hangisi organik tarımın genel avantajlarından biri değildir?

- a- Toprakta ve gıdalarda zararlı madde birikiminin sağlanması
- b- Özellikle tarımsal ilaçların kullanımının sınırlandırılması
- c- Doğal ortamdaki biyolojik çeşitliliğin yok olmasının önlenmesi, içme ve sulama suyu kalitesinin sağlanması ve korunması
- d- Küçük çiftçileri desteklenmesi, pazar imkânlarının varlığı
- e- İhracatı teşvik etmesi, büyük mali yük getiren tarımsal girdileri azaltması

Soru 7: 2016 yılı verilerine göre Türkiye’de organik tarım metoduyla üretilen ürün sayısı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a- 316
- b- 238
- c- 500
- d- 701
- e- 123

Soru 8: Aşağıdakilerden hangisi organik tarım metodunun genel avantajlarından biridir?

- a- Tarımsal ilaç sektörünün geliştirilmesine katkı sağlaması
- b- Büyük çiftliklerin yaygınlaşmasına olanak tanınması
- c- Kırsal kalkınma ve yaygın sosyal kalkınma sağlaması
- d- Tat ve görünüşten ziyade pazar önceliklerine odaklanmayı teşvik etmesi
- e- Geleneksel tarıma göre üretimde miktar artışına imkân sağlaması

Soru 9: 2013 yılı verilerine göre Türkiye organik tarım üretici sayısı bakımından Avrupa’da kaçınıcı sırada yer almıştır?

- a) Birinci sırada
- b) İkinci sırada
- c) Üçüncü sırada
- d) Dördüncü sırada
- e) Beşinci sırada

Soru 10: Dünya’da en geniş organik tarım alanlarına sahip ülke aşağıdakilerden hangisidir?

- a) ABD
- b) Çin
- c) Arjantin
- d) Avustralya
- e) Türkiye

Cevaplar

1)C 2)A 3)B 4)C 5)D 6)A 7)B 8)C 9)A 10)D

7. TOPRAKSIZ TARIM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.1.Topraksız Tarım: Kavramsal Boyut ve Genel Esaslar

7.1.1.Topraksız Tarımı Gündeme Getiren Faktörler

7.2. Topraksız Tarımın Tarihsel Gelişimi

7.3. Topraksız Tarım Tipleri

7.3.1.Su Kültürü (Solüsyon-Hydroponic)

7.3.1.1.Su Kültürü Uygulama Yöntemleri

7.3.2. Katı Ortam Kültürü (Substrat-Agregat)

7.3.2.1.Katı Ortam Kültürü Uygulama yöntemleri

7.4.Topraksız Tarımın Avantaj ve Dezavantajları

7.5.Topraksız Tarımın Dünyada ve Türkiye’de Mevcut Durumu

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Topraksız tarım metodu nasıl ortaya çıkmıştır?
- 2-Topraksız tarım metodunu ortaya çıkaran sebepler nelerdir?
- 3-Dünya’da ilk topraksız tarım üretimi hangi ülkede yapılmıştır?
- 4-Türkiye’de ilk topraksız üretim hangi ilde başlamıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Topraksız Tarım: Kavramsal Boyut ve Genel Esaslar	Topraksız tarımın ayırdedici özelliklerini bilir	Okuyarak
Topraksız Tarımın Tarihsel Gelişimi	Topraksız tarımın tarihsel gelişiminde etkili olan faktörleri öğrenir	İnceleyerek
Topraksız Tarım Tipleri	Topraksız tarımın hangi yollarla ve araçlarla yapıldığını kavrar	Sorgulayarak
Topraksız Tarımın Avantaj ve Dezavantajları	Topraksız tarımın diğer üretim metodlarına göre avantaj ve dezavantajlarını açıklayabilir	Gözlemleyerek
Topraksız Tarımın Dünyada ve Türkiye’de Mevcut Durumu	Topraksız tarımda geline aşamayı açıklayabilir	Araştırarak

Anahtar Kavramlar

Topraksız tarım

Su kültürü

Katı ortam

Avantaj ve dezavantaj

Dünya

Türkiye

Giriş

Varolan kaynakların daha verimli ve sürdürülebilir kullanımı, birim alandan daha fazla ve kaliteli verim alınması amaç ve hedefleri, insanları hergeçen gün yeni üretim metodlarını hayata geçirmelerine zemin hazırlamaya devam etmektedir. Bahsi geçen yeni ve farklı tarımsal üretim modellerinden birini de esas itibariyle örtüaltı (seralarda) yetiştiricilikte uygulanan ancak son zamanlarda açıkta da kullanılmaya başlanan bir yetiştiricilik yöntemi olan “topraksız tarım” teşkil etmektedir.

İnsanlığın tarımsal üretim yaptığı ilk çağlardan itibaren doğada hazır halde varolan toprak örtüsünün verimliliğini arttırmak için, zaman zaman bir takım katkı maddeleri kullanılmasına karşın her zaman bitkisel üretimin ana unsurlarında birini teşkil etmiştir. Son zamanlarda gelişen topraksız tarım metodu yukarıda kısaca değinilen ve binlerce yıllık geçmişe sahip olan geleneksel yaklaşımı büyük ölçüde değiştirecek bir nitelik taşımaktadır.

Her türlü tarımsal üretimin durgun veya akan besin eriyiklerinde veya besin eriyikleriyle beslenmiş katı ortamlarda gerçekleştirilmesi olan topraksız tarımda, bitkilerin gelişmesini besin solüsyonu yardımıyla sağlamak, bitkilerin besin madde ve su gereksinimlerini karşılamak ve bunu en ekonomik bir şekilde gerçekleştirmek temel amaç olarak belirmektedir.

7.1. Topraksız Tarım: Kavramsal Boyut ve Genel Esaslar

Topraksız Tarım, daha çok sera şartlarında oluşturulan topraksız bir ortamda; bitkilerin tüm besin ve su ihtiyaçlarının eriyik halinde teknolojik donanımlar yardımıyla sağlandığı, üretimin yıl boyunca sürdürülmesine olanak sağlandığı bir üretim modeli olarak belirlenmektedir.

Bu üretim şeklinde; toprak yerine başta volkanik kayalar olmak üzere çeşitli katı maddeler kullanılabildiği gibi, tamamen durgun veya akan su ortamında bitkinin ihtiyaç duyduğu mineraller bilgisayarlar sistemiyle verilebilmektedir. Bu metod yoluyla tarımın üç temel unsuru olan toprak-su-hava şartlarından toprak unsuru da tamamen devre dışı bırakılmaktadır

Dar alan ve mekânlarda birkaç kat şeklinde kurulan platformlar üzerinde gerçekleştirilen, bitkilerin kontrollü olarak büyütülmesi ve toprağa hiç ihtiyaç duyulmaması özellikleriyle dikkat çeken bu yetiştiricilik yönteminde toprağın yerini, bitki türünün ihtiyaç duyduğu kompozisyonlarda hazırlanmış solüsyon besin maddeleri almakta, yine bitkinin ihtiyaç duyduğu su ise damlama sistemiyle veya doğal buharlaşma yoluyla verilerek giderilmektedir.

Yıl boyunca sağlıklı ve oldukça kârlı bir üretimin sürdürülmesini sağlayan topraksız tarım metodunun tercih edilmesinde çeşitli faktörler etkili rol üstlenmiş bulunmaktadır. Bunların başında geleneksel topraklı tarıma kıyasla daha yüksek verim sağlaması ile topraklı üretimin mümkün olmadığı verimsiz kıraç bölgelerde bitkisel üretime imkân verdirmesi gelmektedir. Yine yoğun kimyasal ilaç ve gübre kullanımını azaltması dolayısıyla tarımsal ürünlerin sağlıklı üretilmesine olanak tanınması topraksız tarımın tercih edilmesinde etkili faktörler olmaktadır.

Temel olarak her ikisi de kapalı alanlarda üretim yapılmasını esas almakla birlikte topraksız tarım metodu klasik seracılık faaliyetlerinden farklı özellikler taşımaktadır. Sera tarımında yoğun sulama, gübreleme ve toprak işleme yapıldığından toprakları özelliklerini çabuk yitirmekte, sonuçta sert, tuzlu, kimyasallarca kirlenmiş topraklar oluşmaktadır. Bunun dışında mantar gibi toprağa bir kez bulaştığında giderilmesi çok zor olan zararlılar da sera topraklarında bulunabilmektedir. Bu nedenle sera toprakları bir kaç yılda bir tamamen değiştirilmekte veya dışarı taşınarak havalandırılmakta, bu durum çiftçilere büyük maliyetler getirmektedir.

Günümüzde topraksız üretim özellikle Avrupa'da yaygın olarak uygulanmakta, Hollanda ve İspanya bu konuda başarılı çalışmalar gerçekleştirilen ülkeler durumunda bulunmaktadır. Ülkemiz sahip olduğu doğal kaynakları itibarıyla bu üretim modeli için de uygun şartlar taşımakta ve gelişmeye açık bir özellik taşımaktadır.

Dünyada her geçen gün daha fazla kullanım alanına sahip olmaya başlayan, ülkemizde ise henüz çok dar bir sahada gerçekleştirilen topraksız tarımsal üretim metodu yoluyla, özellikle sera topraklarında hastalık de gelişmekte olan ve zararlı etmen birikimi, aşırı ve dengesiz gübre, ilaç kullanımı sonucu toprak yorgunluğu ortaya çıkmasının önlenmesi, erozyon, çoraklaşma ve yapılaşma sonucu azalan tarım topraklarına ve artan gıda talebine yönelik alternatif bir çözüm üretme gibi temel hedefler ön plana çıkmaktadır.

Bu sistemde toprak yerine geçen ve besin maddeleriyle suyu bünyesinde tutan katı maddelere "substrat" ya da "agrega" denilmektedir. Bu maddelerin en bilineni olan perlit, basit

tanımıyla volkanik bir kayacın işlem görmüş halidir. Perlit yüksek ısıyla muamele edildiğinde patlayarak genişleme özelliği göstermekte, camı özellik gösteren bu yapay madde kendi bünyesinde hem suyu hem de besin maddelerini dengede tutmaktadır. Adı geçen kayaç kimyasal ayrışma niteliği göstermediği için ısı iletkenliği çok düşük olmakta dolayısıyla sıcaklık değişimlerinden bitkiyi korumaktadır. Perlit rezervi bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan ülkemizde, adı geçen madde, topraksız tarım dışında klasik seracılıkta, süs bitkileri, fidencilik ve sebze yetiştiriciliğinde de kullanılmaktadır.

Topraksız tarımın bir diğer üretim materyali vermikülit'tir. Türkiye'de özel yataklardan çıkarılan bu madde bir magnezyum, alüminyum ve silikat karışımından oluşmakta, yüksek sıcaklıklarda aniden ısıtıldığında tıpkı perlit gibi süngerimsi bir yapı kazanarak bünyesinde tuttuğu suyu buharlaştırarak bitkiye vermektedir.

Topraksız tarımın çok sayıda olumlu yönlerine karşın, olumsuz olarak değerlendirilecek çeşitli yönleri de dikkati çekmektedir. Bunlar; ilk tesis maliyetinin yüksek olması, daha fazla teknik bilgi gerektirmesi, bitki besleme ve sulamada çok dikkat ve özen isteyen bir üretim modeli olması, bitki yetiştirme materyaline herhangi bir hastalık unsuru bulaşması halinde hızlı bir şekilde yayılım göstermesi gibi daha ziyade tesis kurma, bakım ve işleme aşamalarında karşılaşılan hususlar şeklindedir.

Ülkemizde topraksız tarım alanları henüz çok geniş uygulama alanına kavuşmuş değildir. Buna karşın özellikle seralarda toprak yorgunluğu, toprak kaynaklı bozulmaların verim kayıplarına yol açmakta olması, bu bozulmaların önüne geçilmesi için kullanılan kimyasal maddelerin insan ve çevre sağlığını tehdit eder duruma gelmesi, ülkemiz seralarında topraksız tarımın yaygınlaştırılmasını yönlendirici ve teşvik edici nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

7.1.1.Topraksız Tarımı Gündeme Getiren Faktörler

Dünyada tarım alanları giderek verimsizleşmesi, İklimde meydana gelen değişimler, Artan nüfusa paralel olarak ortaya çıkan gıda talebi, bilim insanlarının yeni üretim modellerini bulma arayışına itmiştir.

Toprak kaybı: hızlı nüfus artışı ve bu nüfusun besin ihtiyacının karşılanması için tarım yapılacak toprakların yetersiz kalma ihtimali, erozyon, çoraklaşma, tarım topraklarının yerleşim ve turizm alanlarına ayrılması gibi gelişmeler

Toprak yorgunluğu: seralarda aynı ürünün arka arkaya uzun yıllar yetiştirilmesinin, verimliliği büyük ölçüde düşüren toprak yorgunluğuna neden olması

Hastalık, zararlı ve yabancı ot sorunu: yoğun tarımın yapıldığı ve sürekli aynı ürünün yetiştirildiği yerlerde, bütün ilaçlama ve mücadele faaliyetlerine rağmen, bağışıklık kazanan ve üretimde önemli sorunlara neden olan hastalık, zararlı ve yabancı otların varlığını sürdürmesi

Aşırı gübre tüketimi: daha verimli ve kaliteli üretim yapma amacıyla aşırı şekilde gübre ve su kullanılmasının, özellikle seralarda doğal kaynakların kirlenmesi ve ürünün olumsuz etkilenmesi riskini beraberinde getirmesi

Su tüketimi: topraklı tarım yapılan alanlarda kullanılan su tüketiminin topraksız tarımda kullanılan su miktarının 4-5 katına ulaşabilmesi

Daha az işgücü ihtiyacı: büyük ölçüde teknolojik araç ve düzenekler kullanılmak suretiyle gerçekleştirilen topraksız tarım metodunda topraklı tarıma göre daha az iş gücüne ihtiyaç duyulmasıdır.

7.2. Topraksız Tarımın Tarihsel Gelişimi

Günümüzde uygulanan topraksız tarım metodunun benzer bir işleyiş sisteminin geçmişte çok farklı uygarlıklar tarafından kullanılmış olduğu ileri sürülmektedir. Babil'in asma bahçeleri, Aztek'lerin yüzen bitkileri, Çinlilerin pirinç yetiştiriciliği, eski Mısırlılar'ın Nil nehri sularında topraksız yetiştiricilik yapmaları Topraksız tarım sistemine benzer metodlar olarak değerlendirilmektedir.

Topraksız tarım sistemin modern tarım sektörüne kazandırılmasının 20 yüzyıl başlarından itibaren hız kazanmaya başladığı yaygın bir kanaat niteliği taşımaktadır. Özellikle 1930'lu yıllarda bilim adamlarının topraksız ortamda, sadece besin çözeltilerinin yer aldığı sınırlarda bitki yetiştirmeyi denemeleri, topraksız tarımın gelişmesine hız kazandırmıştır.

Bu yöntemin temelleri ilk kez 1930 yılında İngiltere'de Prof.Dr. William Gericke tarafından atılmıştır. Metod, Hollanda tarafından daha da geliştirilerek ticari üretim alanına taşınmıştır. İlk Topraksız Tarım Derneği 1955 yılında Hollanda'da kurulmuştur. Ticari anlamda topraksız tarım ilk olarak İsrail'de uygulamaya konulmuş, bu dönemde Dünyada, %10'u İsrail'de yer alan sadece 1 ha. alanda topraksız tarım gerçekleştirilmiştir.

1959 yılında ise Uluslararası Bahçecilik Bilimleri Derneği (The International Society for Horticultural Science – ISHS) kurulmuş, Ancak Topraksız Üretim Grubunun (Soiless Culture Group - SCG) bu dernek çatısı altında faaliyet göstermesine izin verilmemiştir. ISHS, bitkilerin toprak ve organik mineraller olmadan yetişmesinin mümkün olmadığını dolayısıyla böyle bir motodun inandırıcı olmayacağını ileri sürmüştür.

7.3. Topraksız Tarım Tipleri

Topraksız tarım, değişik ülkelerde ve farklı araştırmacılara göre pek çok şekilde sınıflandırılmaktadır. Ancak topraksız tarımı, genel olarak su kültürü ve katı ortam kültürü olmak üzere iki gruba ayırarak incelemek mümkündür.

7.3.1. Su Kültürü (Solüsyon-Hydroponic)

Bitkilerin her hangi katı bir ortam içermeyen, durgun veya akan besin çözeltisi içeren yapılarda, besin eriyiklerinin belli aralıklarla bitki köklerine verilmesiyle yetiştirilmesi yöntemidir.

7.3.1.1. Su Kültürü Uygulama Yöntemleri

Durgun Su Kültürü: Bitkilerin 30 cm derinlikteki tekne, tank ve benzeri yapılara konulan besin eriyiklerinden sadece kökleri temas ettirilerek beslenmesi ve bu besin eriyiğinin türlere göre değişmekle birlikte 7-14 gün aralıklarla değiştirilmesi esasına dayanan yetiştiricilik sistemidir.

Akan Su Kültürü: Bitki köklerinin, değişik kanallar içerisinden sürekli veya aralıklı olarak birkaç mm'den 4-5 cm'e kadar derinlikte geçirilen besin eriyikleri içerisinde tutularak beslenmesi şeklindeki üretim metodudur.

Aeroponic Kültür: Bitkilerin köklerine besin eriyiklerinin sürekli veya aralıklı bir şekilde sis veya buhar halinde püskürtülmesi şeklinde uygulanan bir topraksız kültür yöntemidir. Diğer sistemlere göre su ve gübre tasarrufu sağlayan su kültürü sisteminde besin çözeltisini atmaya yarayan başlıklar ve sistemi basınçlı bir şekilde çalıştıran motor düzeneği bulunmaktadır. Su kültürü sistemleri daha fazla teknik bilgi istemekte ve yatırım maliyeti yüksek olmaktadır.

7.3.2. Katı Ortam Kültürü (Substrat-Agregat)

Bitkilerin; besin eriyikleriyle zenginleştirilmiş, destek sağlayan, besin ve su kaybı az olan, iyi havalanabilir, kolay bulunabilen ve ucuz katı materyallerle doldurulmuş olan saksı, paket, torba, yatak ve hazır blok yapılarda yetiştirilmesidir. Ticari olarak tüm dünyada en yaygın olarak kullanılan topraksız tarım yöntemidir. Diğer topraksız kültür uygulamalarına göre daha kolay ve ekonomiktir.

7.3.2.1. Katı Ortam Kültürü Uygulama Yöntemleri

Yatak Kültürü: Bu sistemde bitkiler 15-20 cm derinlikteki uzun dar plastik, kereste veya çimentodan yapılmış yastıklarda yetiştirilirler. Fazla suyun drene edilebilmesi için yastıklar eğimli bir şekilde hazırlanmaktadır. Nem kayıplarını önlemek ve iyi bir nem dağılımını sağlamak için yatakların üzeri plastik örtü ile kaplanmaktadır.

Torba Kültürü: Değişik boyutlarda torba, paket ve saksıların içine yetiştirme ortamlarının doldurulması şeklinde yapılan yetiştiriciliktir.

Hazır Blok Kültürü: En çok kaya yününün kullanıldığı bu sistemde bitkilerin yetiştiriciliği, tabana yerleştirilen kayayünü blokları içerisine, ortasındaki çukura tohum ekimi yapıldıktan sonra daha büyük fide blokları veya doğrudan hazır fide yetiştirmeye uygun kayayünü blokları yerleştirilerek yapılmaktadır.

Bitkilerin beslenmesi ve sulamasında damla sulama yöntemi ile yapılmaktadır. Bu yapılarda katı ortam olarak kullanılabilecek materyaller doğadan elde edilebildiği gibi kimyasal yolla da üretilen inorganik veya organik yapıdaki maddeler olabilmektedir.

7.4. Topraksız Tarımın Avantaj ve Dezavantajları

Avantajları: Toprağın uygun olmadığı yerlerde tarımsal üretim olanağı sağlaması, Erken ürün alınması, verim ve kalite artışı sağlaması, Bitkilerin kontrollü beslenmesi, Su ekonomisi ve kontrolü, daha az su kullanılması, Enerji ve iş gücüne daha az ihtiyaç duyması, Hastalık, zararlı ve yabancı ot kontrolü amacıyla kullanılan kimyasallara daha az ihtiyaç duyması, Daha az gübre kullanılması, Yetiştirme ortamı sterilizasyonunun toprağa göre daha kolay olması, Yabancı ot kontrolü ve toprak işlemeye ihtiyaç duymaması, Bitki besin maddelerinin daha etkin ve ekonomik bir tarzda kullanılmasına imkan vermesi, Besin maddelerinin kök ortamında homojen olarak dağılımlarının söz konusu olması topraksız tarımın temel avantajlarını oluşturmaktadır.

Dezavantajları: İlk tesis maliyetinin yüksek olması, Daha fazla teknik bilgi gerektirmesi, Uzman personel gerektirmesi, Bitki besleme ve sulamada çok dikkat ve özen isteyen bir üretim modeli olması, Bitki yetiştirme materyaline herhangi bir hastalık unsuru bulaşması halinde hızlı bir şekilde yayılım göstermesi ise topraksız tarımın dezavantajlarını teşkil etmektedir

7.5.Topraksız Tarımın Dünyada ve Türkiye’de Mevcut Durumu

Günümüzde topraksız üretim özellikle Avrupa’da yaygın olarak uygulanmaktadır. Hollanda ve Belçika bu konuda başarılı çalışmalar gerçekleştirilen ülkeler durumunda bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki seraların yüzde 95’inde topraksız tarım yapılmaktadır. Tek bir firmaya ait en büyük topraksız sera 350 dönüm büyüklüğü ile Meksika’da yer almaktadır. İspanya, İngiltere, Japonya, Yeni Zelanda, Kanada gibi ülkeler sera üretiminde yüksek oranlarda topraksız yetiştiriciliğe geçmiştir.

Ülkemizde topraksız tarım alanları henüz çok geniş uygulama alanına kavuşmuş değildir. Buna karşın özellikle seralarda toprak yorgunluğu, toprak kaynaklı bozulmaların verim kayıplarına yol açmakta olması, Bu bozulmaların önüne geçilmesi için kullanılan kimyasal maddelerin insan ve çevre sağlığını tehdit eder duruma gelmesi, Ülkemiz seralarında topraksız tarımın yaygınlaştırılmasını yönlendirici ve teşvik edici nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Topraksız tarımsal üretim metodu Türkiye’de ilk olarak 1995’de Antalya’da Agroser adlı serada kullanılmaya başlanmıştır. Hızlı bir gelişim seyri izleyen topraksız tarım tekniği, kısa sürede 100’den fazla serada uygulanmaya başlanmıştır. Seraların büyük bir bölümü ihracat ağırlıklı üretim yapmaktadır. Kesin veriler olmamakla birlikte Türkiye’de toplam 48 bin hektar seranın yaklaşık 4 bin dekarında topraksız tarım yapılmaktadır. İzmir Dikili’de 250 dekarlık serada topraksız tarım yapan Agrobay Seracılık, önemli büyüklükte bir uygulama alanına sahip bulunmaktadır.

Uygulamalar

1-Bir topraksız tarım gerçekleştiren işletmeyi ziyaret ederek, bu üretim modelinin temel niteliklerini gözlemleyiniz

Uygulama Soruları

1-Topraksız tarımda en fazla kullanılan katı ortam kültürü hangisidir? inceleyiniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, farklı bir tarımsal üretim modeli olan Topraksız Tarım uygulamaları ele alınmıştır. Bu kapsamda topraksız tarımın ortaya çıkmasına neden olan faktörler, dünyada bu uygulamaların ilk yapıldığı sahalar incelenmiştir. Ayrıca topraksız tarım türleri, bu metodun avantaj ve dezavantajları ile dünyada ve Türkiye'deki güncel durumu işlenmiştir.

Topraksız Tarımın, daha çok sera şartlarında oluşturulan topraksız bir ortamda; bitkilerin tüm besin ve su ihtiyaçlarının eriyik halinde teknolojik donanımlar yardımıyla sağlandığı, üretimin yıl boyunca sürdürülmesine olanak sağlandığı bir üretim modeli olarak belirlendiği öğrenilmiştir.

Yıl boyunca sağlıklı ve oldukça kârlı bir üretimin sürdürülmesini sağlayan topraksız tarım metodunun tercih edilmesinde çeşitli faktörler etkili rol üstlenmiş bulunduğu, temel olarak her ikisi de kapalı alanlarda üretim yapılmasını esas almakla birlikte topraksız tarım metodu klasik seracılık faaliyetlerinden farklı özellikler taşıdığı kavranmıştır.

Günümüzde topraksız üretimin özellikle Avrupa'da yaygın olarak uygulanmakta olduğu, Hollanda ve İspanya bu konuda başarılı çalışmalar gerçekleştirilen ülkeler durumunda bulunduğu vurgulanmıştır.

Topraksız Tarım sisteminde toprak yerine geçen ve besin maddeleriyle suyu bünyesinde tutan katı maddelere "substrat" ya da "agrega" denildiği, topraksız tarımın çok sayıda olumlu yönlerine karşın, olumsuz olarak değerlendirilecek çeşitli yönleri de bulunduğu ele alınmıştır.

Bu yöntemin temellerinin ilk kez 1930 yılında İngiltere'de Prof.Dr. William Gericke tarafından atıldığı, metodun, Hollanda tarafından daha da geliştirilerek ticari üretim alanına taşındığı, ilk Topraksız Tarım Derneği de 1955 yılında Hollanda'da kurulduğu ifade edilmiştir.

Toprak kaybı, toprak yorgunluğu, hastalık, zararlı ve yabancı ot sorunu, aşırı gübre tüketimi, su tüketimi ve daha az işgücü ihtiyacı gibi faktörlerin etkisiyle topraksız tarımın yaygınlık kazandığı, Su Kültürü (Solüsyon-Hydroponic) ve Katı Ortam Kültürü (Substrat-Agregat) olmak üzere iki temel uygulama yönteminde olduğu öğrenilmiştir.

Topraksız tarımın çok sayıda avantajı bünyesinde barındırmakla birlikte çeşitli olumsuz taraflarının da bulunduğu kavranmıştır.

Bölüm Soruları

Soru 1: Temel olarak her ikisi de kapalı alanlarda üretim yapılmasını esas almakla birlikte topraksız tarım metodu klasik seracılık faaliyetlerinden farklı özellikler taşımaktadır. Aşağıdakilerden hangisi belirtilen sera tarımını topraksız tarımdan ayıran özelliklerden biri değildir?

- a- Sera tarımında yoğun sulama, gübreleme ve toprak işleme yapıldığından toprakları özelliklerini çabuk yitirmektedir
- b- Sera tarımında sert, tuzlu, kimyasallarca kirlenmiş topraklar oluşmaktadır.
- c- Sera tarımında ilk inşaa maliyetleri daha yüksek olmaktadır
- d- Mantar gibi toprağa bir kez bulaştığında giderilmesi çok zor olan zararlılar da sera topraklarında bulunabilmektedir.
- e- Sera toprakları bir kaç yılda bir tamamen değiştirilmekte veya dışarı taşınarak havalandırılmakta, bu durum çiftçilere büyük maliyetler getirmektedir.

Soru 2: Topraksız Tarım üretim metodu Türkiye’de ilk olarak hangi yıl başlamıştır?

- a- 1995
- b- 1992
- c- 1989
- d- 1986
- e- 1974

Soru 3:Aşağıdakilerden hangisi topraksız tarımın avantajlarından biri değildir?

- a- Toprağın uygun olmadığı yerlerde tarımsal üretim olanağı sağlaması
- b- Erken ürün alınması, verim ve kalite artışı sağlaması
- c- Bitki yetiştirme materyaline herhangi bir hastalık unsuru bulaşması halinde hızlı bir şekilde yayılım göstermesi
- d- Bitkilerin kontrollü beslenmesi
- e- Su ekonomisi ve kontrolü, daha az su kullanılması

Soru 4: Yıl boyunca sağlıklı ve oldukça kârlı bir üretimin sürdürülmesini sağlayan topraksız tarım metodunun tercih edilmesinde çeşitli faktörler etkili rol üstlenmiş bulunmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi belirtilen faktörlerden biri sayılamaz?

- a- Geleneksel topraklı tarıma kıyasla daha yüksek verim sağlaması
- b- Verimsiz kıraç bölgelerde bitkisel üretime imkân verdirilmesi
- c- Yoğun kimyasal ilaç ve gübre kullanımını azaltması
- d- Tarımsal ürünlerin sağlıklı üretilmesine olanak tanınması
- e- İlk tesis maliyetlerinin düşük olması

Soru 5: Aşağıdakilerden hangisi, dünyada her geçen gün daha fazla kullanım alanına sahip olmaya başlayan, ülkemizde ise henüz nispeten dar bir sahada gerçekleştirilen topraksız tarımın temel hedeflerinden biri değildir?

- a- Sera topraklarında hastalık ve gelişmekte olan ve zararlı etmen birikiminin önlenmesi
- b- Aşırı ve dengesiz gübre, ilaç kullanımı sonucu toprak yorgunluğu ortaya çıkmasının önlenmesi
- c- Tüketicilere daha uygun ücretle tarımsal ürün sağlama

- d- Erozyon, çoraklaşma ve yapılaşma sonucu azalan tarım topraklarına koruma
- e- Artan gıda talebine yönelik alternatif bir çözüm üretme

Soru 6: Bitkilerin 30 cm derinlikteki tekne, tank ve benzeri yapılara konulan besin eriyiklerinden sadece kökleri temas ettirilerek beslenmesi ve bu besin eriyiğinin türlere göre değişmekle birlikte 7-14 gün aralıklarla değiştirilmesi esasına dayanan yetiştiricilik sistemi aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Durgun Su Kültürü
- b- Akan Su Kültürü
- c- Aeroponic Kültür
- d- Hazır Blok Kültürü
- e- Yatak Kültürü

Soru 7: Değişik boyutlarda torba, paket ve saksıların içine yetiştirme ortamlarının doldurulması şeklinde yapılan topraksız tarım yetiştiriciliği aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Yatak Kültürü
- b- Durgun Su Kültürü
- c- Aeroponic Kültür
- d- Torba Kültürü
- e- Hazır Blok Kültürü

Soru 8: Aşağıdakilerden hangisi topraksız tarımın dezavantajlarından biri değildir?

- a- İlk tesis maliyetinin yüksek olması
- b- Uzman personel gerektirmesi,
- c- Bitki besleme ve sulamada çok dikkat ve özen isteyen bir üretim modeli olması,
- d- Besin maddelerinin kök ortamında homojen olarak dağılımlarının söz konusu olması
- e- Daha fazla teknik bilgi gerektirmesi

Soru 9: Topraksız tarımın temelleri ilk kez hangi yıl atılmıştır?

- a- 1925
- b- 1930
- c- 1935
- d- 1940
- e- 1945

Soru 10: Tek bir firmaya ait en büyük topraksız sera 350 dönüm büyüklüğü ile hangi ülkede yer almaktadır

- a- İspanya
- b- İngiltere
- c- Japonya
- d- Kanada
- e- Meksika

Cevaplar

1)C 2)A 3)C 4)E 5)C 6)A 7)D 8)D 9)B 10)E

8. TARIM - DİĞER SEKTÖR (SANAYİ, TİCARET, ULAŞIM, ENERJİ) ETKİLEŞİMLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

8.1.Tarım – Sanayi Etkileşimi

8.1.1.Gıda Sanayi

8.1.2.Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi

8.1.3.Dokuma ve Giyim Sanayi

8.2.Tarım - Ulaşım Etkileşimi

8.3.Tarım – Ticaret Etkileşimi

8.4.Tarım – Enerji Etkileşimi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Tarım – Sanayi etkileşiminde en öne çıkan alt sektör hangisidir?
- 2-Tarım sanayiden hangi şekillerde faydalanmaktadır?
- 3-Ulaşımın tarım açısından önemi nedir?
- 4-Tarımsal ticaret mekanizmaları nelerdir?
- 5-Enerji üretiminde hangi tarımsal ürünler kullanılmaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tarım – Sanayi Etkileşimi	Tarımsal ürün işlemenin önemini kavrar	Okuyarak
Tarım - Ulaşım Etkileşimi	Ulaşımın tarımsal üretim süreçlerindeki önemini bilir	İnceleyerek
Tarım – Ticaret Etkileşimi	Tarımsal ürün ticaret mekanizmalarını tanır	Sorgulayarak
Tarım – Enerji Etkileşimi	Enerjiye konu olan tarımsal ürünler tanır	Araştırarak

Anahtar Kavramlar

Tarım
Sanayi
Ulaşım
Ticaret
Enerji

Giriş

Günümüzde küreselleşme olgusuyla birlikte dünya ekonomisi birbirine bağlı hale gelmiş ve adeta hiçbir ülkenin genel ekonomisi diğer ülkelerden bağımsız olarak ele alınamaz bir hal almıştır. Ülkeler arasındaki bu bağ sektörler arasında da söz konusudur. Bu çerçevede tarım, sanayi ve hizmet sektörleri kesintisiz olarak birbirinden mal alışverişinde bulunmakta, diğer sektörlerle hammadde sağlaması bakımından özellikle tarımsal faaliyetlerde bu bağ daha da güçlü bir durum arz etmektedir.

Bu kapsamda tarım sektörü ile başta sanayi sektörü olmak üzere, ulaşım, ticaret ve enerji sektörleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kuşkusuz bu ilişkinin boyutları her sektör için aynı ölçüde ve yoğunlukta değildir. Ancak toprağın hazırlanması ve bakımıyla başlayan, tohum ekme, ürün elde etme ve nihayet elde ettiği ürünü işleme ve pazarlamayla devam eden bitkisel üretim süreci, yukarıda belirtilen diğer sektör etkileşimleri sonucu şekillenmekte ve bu sektörlerin etki dereceleri üretim sürecinin farklı aşamalarında devreye girmektedir.

Bu bölümünde tarımsal faaliyetlerle diğer sektörler arasındaki etkileşim boyutları ve özellikleri Türkiye özelinde ele alınarak, bu etkileşimin tarım sektörüne ve diğer sektörlerle katkısı irdelenmiştir.

8.1. Tarım – Sanayi Etkileşimi

Tarım ile diğer ekonomik sektörler arasındaki etkileşim kapsamında en önde yer alan husus tarım-sanayi ilişkisidir. Bu çerçevede adı geçen iki sektör arasında çift yönlü bir etkileşim sözkonusudur. Tarım sanayiye gıda, giyim ve dokuma ihtiyaçlarına yönelik hammadde yaratırken sanayi ise tarımsal üretimin daha iyi şartlarda yapılmasına ve verimli üretimin sağlanmasına yönelik makine, ekipman ve tarımsal ilaç gibi girdiler sağlamaktadır.

Esas itibarıyla bir tarım ülkesi niteliğini devam ettiren ülkemizde, adı geçen faaliyet alanının ağırlığına paralel olarak, sektörün ürettiği hammaddeleri işleyen sanayi sektörü de oldukça ilerlemiş ve ülke genel ekonomisi içinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Bilindiği üzere doğal şartların sağladığı koşulların yetersiz kaldığı durumlarda tarımsal üretimin gerçekleştirilmesi ve verimin artırılması için bir takım müdahaleler kaçınılmaz olmaktadır. Tarımsal girdi olarak tanımlanan bu müdahaleleri, kimyasal gübre, tarım ilaçları, makine ve ekipmanlar, sulama sistemleri ve biyolojik müdahaleler olarak sıralamak mümkündür.

Bunlardan **kimyasal gübreler**, özellikle toprakta bitki yetişmesi için gerekli minerallerin yetersiz kalması durumunda toprak verimliliğini sağlamak amacıyla toprağa verilen sanayi kökenli maddelerdir. Sözü edilen maddeler tarımsal girdiler içinde en büyük payı oluşturmaktadır. Türkiye tarımsal ekonomisinde çok büyük yer tutan gübreler, büyük ölçüde dış kaynaklı girdiler niteliğinde olduklarından fiyatları dövizle bağlı olarak artabilmekte, zaman zaman desteklenmek suretiyle siyasi bir araç olarak da kullanılabilir.

Diğer bir sanayi kökenli tarımsal girdi olan **tarımsal ilaçlar** ise, özellikle bitkiler üzerinde olumsuz etkilerde bulunan zararlılarla mücadele konusunda sıkça başvurulmuş bir yöntem niteliğindedir. 1980’li yıllara kadar tarımsal alanda çok yoğun bir şekilde kullanılan kimyasal maddeler, belirtilen tarihten sonra özellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan hassasiyetler nedeniyle kullanımı sıkça tartışma konusu olmuşlardır. Kimyasalların bir yandan toprağa ve su kaynaklarına karışarak çevreye zarar verdiği düşüncesi, diğer taraftan bu ilaçların kullanılmasıyla elde edilen tarımsal ürünlerde ilaç kalıntılarının kalması ve insan sağlığını tehdit eder niteliğe bürünmesi kimyasal ilaç kullanımını eskiye göre oldukça düşük düzeylere çekmiştir.

Tarım sektörünün sanayi alanından aldığı diğer bir girdi ise **tarımsal mekanizasyondur**. Birim alandan daha fazla ürünü daha kısa zamanda ve daha az emek harcayarak elde edilmesine olanak sağlayan tarımsal mekanizasyon, belirtilen faaliyet alanında, toprağın ekime hazırlanmasından, tohumun toprağa bırakılması, yetiştirme devresinde bakım işlemlerinin gerçekleştirilmesi, hasadının yapılması ve ürünün işlenmesine kadar kullanılan araç ve ekipmanları ifade etmektedir. Ülkemizde özellikle 1950’li yıllardan sonra hızla gündeme gelen ve traktörle karakterize edilen makineleşme, günümüze gelindiğinde önemli gelişmeler sağlamış olmasına karşın gelişmiş ülkelerin henüz oldukça gerisinde bulunmaktadır.

Önceki bölümlerde üzerinde durulan bir konu olan sulama faaliyetlerinin de sanayi faaliyetleriyle doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Tarım için hayati bir konu olan sulama faaliyetlerinde, özellikle yakın dönemlerde farklı sulama tekniklerinin uygulama alanına taşınmasıyla çeşitli **sulama ekipmanlarının** kullanımı gündeme gelmiş ve buna yönelik teçhizatların sanayi sektöründe üretilmesine hız verilmiştir.

Yukarıda kısaca ifade edilen ve tarım sektörünün sanayi sektöründen sağladığı girdilerden daha fazla ve çeşitli olmak üzere tarımsal üretim sanayi sektörüne hammadde girdisi sağlanmaktadır. **Tarıma dayalı sanayi** veya **tarımsal sanayi** olarak adlandırılan bu sanayi kolu doğrudan hammaddesi tarımsal ürünler olan bir sanayi kolu durumundadır. Tarımsal ürünlerin işlenerek mamul madde haline getirilmesini üstlenen bu sanayi alanı aynı zamanda bu ürünlerden daha fazla gelir elde edilmesine de olanak sağlayan bir faaliyet durumundadır.

Bilindiği üzere 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle buharlı motorların icat edilmesiyle hızlı bir gelişim sürecine giren ve ilk olarak dokuma alanında kendini gösteren sanayi sektörü, ilerleyen dönemlerde giderek çeşitlenmek suretiyle pek çok alt sektörden oluşan geniş bir ekonomik faaliyet sahasına dönüşmüştür. Bu çerçevede tarımsal ürünlerin işlenerek mamul madde haline getirilme sürecini teşkil eden tarıma dayalı sanayi kolu da, genel sanayi yapısı içinde önemli bir alt dal halini almıştır.

Dünyada sanayi faaliyetlerinin ilk ortaya çıktığı ve günümüzde gelişmiş ülkeler olarak adlandırdığımız ülkeler, temel sermayelerini modern şekilde gerçekleştirilen tarımsal üretim alanından sağlayarak sanayi sektöründe hızlı bir gelişme aşamasına girmişler ve buradan elde edilen gelirin önemli bir bölümünü de yine tarımsal üretim alanına aktarmak suretiyle her iki ekonomik faaliyet alanında dengeli bir gelişme sağlayarak kalkınmışlardır.

Bu kapsamda sadece tarıma dayalı sanayi faaliyetleri açısından değil aynı zamanda sermaye aktarımı açısından da her iki sektör arasında eskiden beri çok önemli bir etkileşim söz konusu olduğu açıktır. Ne yazık ki bu etkileşim, ekonomisi büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı olan Osmanlı devletinde etkin bir şekilde yaşanmamış, bu nedenle adı geçen devlette tarımın sanayi faaliyetlerini, sanayinin ise tarımsal üretimi kalkındırmasına yönelik itici gücünden yeteri kadar yararlanılamamıştır. Her ne kadar özellikle gelişme dönemlerinde Osmanlı Devletinde atölye tipi imalat sanayi önemli bir gelişme seviyesine erişmiş olsa da, gerek batıda yaygınlaşan yeni tip sanayi ve gerekse Osmanlı Devletinin genel idari ve ekonomik gerileme sürecine girmesi, devletin batıdaki gelişmelere zamanında ve yeteri kadar uyum sağlamasına ve rekabet ortamı yaratmasına imkân vermemiştir. Bu olumsuz şartlara oldukça büyük kayıplara yol açan savaş yılları da eklenince yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine sanayi sektöründe oldukça düşük düzeyde bir miras kalmıştır.

Dokuma ve deri işleme ağırlıklı bir sanayi faaliyetinin küçük atölyelerde gerçekleştirilmeye çalışıldığı cumhuriyetin ilk yıllarında, diğer ekonomik sektörlerle birlikte ülkenin sanayi alanındaki ihtiyaçları ve sanayi kalkınmasına yönelik çözümleri ortaya konmak üzere İzmir İktisat Kongresi toplanmış, bu toplantı genel olarak ülkenin kalkınmasının sanayi sektörü ağırlıklı olacağına işaret etmiştir.

Diğer taraftan Cumhuriyetin ilk yıllarında özel sektör ağırlıklı bir sanayileşme modeli benimsenmiş olmakla birlikte, ülkede yeteri kadar sermaye birikiminin ve özel teşebbüs potansiyelinin bulunmaması, bu yaklaşımın etkin bir şekilde hayata geçirilmesini zorlaştırmış, dolayısıyla devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılan devletçi bir modelin daha baskın bir hal alması kaçınılmaz olmuştur.

Devletin tarımsal sanayi alanına yatırım müdahalesi ilk meyvesini şeker fabrikalarının kurulmasında göstermiş, yine çeşitli alanlarda yaratılan devlet tekeli sayesinde toplanan vergilerle sermaye birikimi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde tarıma dayalı sanayi faaliyetleri, büyük çoğunlukla atölye tipi imalathanelerden oluşmuş ve daha ziyade dokuma, un, zeytinyağı ve şekerleme imalatı üzerine yoğunlaşmıştır. Belirtilen dönemde ülke genel

ekonomisi içinde düşük bir oran teşkil eden sanayi sektörü içinde, tarıma dayalı işleme sanayi ağırlıklı olarak yer almıştır

1929 yılında bütün dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye'yi de olumsuz bir şekilde etkileyen dünya ekonomik buhranının yaşanması, sanayi sektöründeki gelişmelere yönelik yeni yaklaşım ve politikaların oluşturulmasını zorunlu kılmış, devletçilik ağırlıklı gelişme modeli tekrar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde genel sanayi faaliyetleri içinde tarıma dayalı sanayi faaliyetlerine önem verilmiş, özellikle iç tüketim ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak gıda sanayi kolunun geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef çerçevesinde şeker fabrikalarının kurulmasına devam edilmiş, dokuma ve orman ürünleri işleme tesislerinin kurulması hız kazanmıştır. Adı geçen bu temel alanlar dışında şarap ve sigara üretim tesisleri kurulmuş ve elde edilen mamul maddeler iç tüketim ihtiyacını büyük ölçüde giderir hale getirilmiştir.

İkinci dünya savaşının olumsuz yansımaları diğer alanlarda olduğu gibi tarım ve sanayi üretimi alanında belirgin bir şekilde ortaya çıkmış, Türkiye savaşa girmemiş olmasına karşın, tarımsal alanda emek gücünü oluşturan çalışabilir nüfusun askere alınması, tarımsal üretimde büyük düşüşlere yol açmış, bu üretim azalışı hammadde sıkıntısı olarak tarıma dayalı sanayi alanında olumsuz etkilerini göstermiştir.

1960'lı yıllar diğer bütün alanlarda olduğu gibi tarıma dayalı sanayi faaliyetleri açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Belirtilen dönemde gerçekleştirilen askeri müdahale sonrası Türkiye'de kalkınma planları dönemi başlamış, ilki 1963 yılında uygulamaya konulan Beş Yıllık Kalkınma Planları kapsamında kalkınma çabaları gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede Birinci Plan döneminde genel sanayi faaliyetleri içinde tarımsal ürün işleme sanayisine de önem verilmiş, gerek tarımsal üretimin modern tekniklerle yapılarak ve üretim sahaları genişletilerek ürün miktarının artırılması, gerekse elde edilen tarımsal hammaddelerin pazara yönelik işlenmesine yönelik yatırımların gerçekleştirilmesi Birinci Plan döneminin temel hedeflerini teşkil etmiştir. Belirtilen hedefler ışığında, özel sektör tarafından konserve, bitkisel yağ üretimi ve unlu mamul üretimi odaklı yatırımlar gerçekleştirilirken, devlet tarafından ise, dokuma, çay işleme ve sigara üretimi alanlarında yeni tesislerin kurulmasına veya varolan tesislerdeki donanımın yenilenmesine yönelik çalışmalar devam ettirilmiştir.

İkinci Beşyıllık Kalkınma Planı dönemi, kalkınmada sanayileşmeye daha fazla öncelik tanındığı bir dönem özelliği göstermiş, gerçekleştirilen teşvik ve yönlendirmelerle ön plana çıkan sanayi faaliyetleri içinde tarıma dayalı sanayi kolunda da önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu dönemde şeker üretiminde yeni düzenlemelere gidilirken, özellikle çay üretim ve işleminin belirli bir düzende yapılması için Çay İşleme Kurumu (ÇAYKUR) kurulmuştur (1971). Yine adı geçen plan döneminde kağıt sanayine yönelik yeni yatırımlar gerçekleştirilmiş ve tesisler kurulmuştur.

Üçüncü Plan Dönemi özellikle gıda sanayisine (meyve suyu ve salça gibi) yönelik yatırım ve teşviklerin ön plana çıktığı bir dönem olurken, sanayinin genel milli gelir içindeki payının artması da devam etmiştir.

1979 yılından itibaren uygulamaya konulan Dördüncü Beşyıllık Plan da, önceki plan gibi sanayi ağırlıklı bir gelişme eksenine sahip olmuş, ancak belirtilen dönemdeki genel asayiş sorunu ve idari istikrarsızlık, hedeflenen gelişmenin sağlanmasına olanak tanımamıştır. Adı

geçen plan döneminde özellikle bitkisel yağ sanayi, un ve unlu mamuller sanayi alanında yeni tesisler kurulmaya çalışılmıştır.

Altıncı Plan döneminde de sanayinin öncelikli durumu, konumunu muhafaza etmiş, bu dönemde ihraç edilen ürünler arasında tarıma dayalı sanayi ürünler önemli bir oran teşkil etmişlerdir. Özellikle dokuma, tekstil ve gıda ürünleri kolları ihracatta önemli kalemleri oluşturmuşlardır.

Yedinci Plan Dönemi önemli bir ekonomik kriz döneminin sonrasında toparlanma çabalarına rastlamıştır. Ayrıca Avrupa Birliğiyle Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalanması yeni bir sürece girildiğine işaret etmiştir. Adı geçen anlaşma gereğince işlenmiş gıda ürünlerinin ihracatına yönelik yeni olanak ve pazarların ortaya çıkması özel sektörün bu alana daha fazla ilgi göstermesine zemin oluşturmuş, bu durum sebze-meyve işleme ile un ve unlu mamuller sahasında kapasitenin artmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde özellikle dokuma ve tekstil sanayi kolunda ülkemizin rekabet gücünün artırılmasına yönelik çabalar ön plana çıkmıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde bu dönemi kapsayan Sekizinci Kalkınma Planında, uluslararası rekabete hazır ve dışsatıma yönelik üretimi teşvik eden bir politika yolu izlenmiştir. Bu dönemde ülke ekonomisindeki genel büyümeye paralel olarak tarıma dayalı sanayi ürünlerine olan talepte bir artış meydana gelmiştir.

2007-2014 döneminde uygulanan 9.kalkınma Planında Tarım – sanayi etkileşimine ilişkin olarak; tarımsal işletmelerde ölçek büyüklüğünün artırılması yanında, başta üretim teknikleri ve üretim koşullarının iyileştirilmesi olmak üzere, tarım ve gıda işletmelerinin modernizasyon çabalarının ortaya konulacağı, belirlenecek öncelikler çerçevesinde tarım-sanayi entegrasyonun özendirileceği ifade edilmiştir.

Günümüze yakın döneme gelindiğinde “tarımsal sanayi”ye yönelik olarak çeşitli yasal düzenlemelerin gerçekleştirildiği ve uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu düzenlemelerden birini kamuoyunda KÖYDES olarak bilinen, 18 Nisan 2007 tarih ve 26497 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak işlerlik kazanan “Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Yönetmeliği” oluşturmaktadır. Temel amacı; “Doğal kaynakların korunmasını dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, yerinde istihdam yaratarak kırsal göçün önlenmesi, tarımsal üretim ile tarımsal sanayi entegrasyonunun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının yaratılması, tarımsal sulama alt yapısının geliştirilmesi olan yönetmelikle; kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak kapsamında tarımsal altyapı yatırımlarını desteklemek amacıyla yapılması gerekenler ortaya konulmuştur.

2014-2018 döneminde uygulamada olan 10. Kalkınma Planında ise; tarım-sanayi işbirliği ve entegrasyonunun artırılması ihtiyacı devam ettiği, tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatında yaşanan hızlı gelişmelerin ve artan yurtiçi talebin tarımsal ürün ithalatının önemli ölçüde artmasına neden olduğu ifade edilmiştir.

Bilindiği üzere, tarımsal üretimin bir kısmı doğrudan (taze olarak) tüketilirken, bir kısmı da gıda sanayinde hammadde olarak işlenmekte ve değişik gıdalara dönüştürülmektedir. Bu çerçevede tarım ürünlerini hammadde olarak kullanan tarıma dayalı sanayi kapsamında yer alan başlıca sanayi dalları; gıda sanayi, tütün ve tütün mamulleri sanayi, dokuma ve giyim sanayi şeklinde sıralanabilir.

8.1.1.Gıda Sanayi

Tarıma dayalı sanayi kolunun en önemli dallarından biri olan gıda sanayi, başlıcaları un ve unlu mamuller sanayi, meyve sebze işleme sanayi, bitkisel yağ sanayi, şekerli ve çikolatalı mamuller sanayi olmak üzere çeşitli alt dallardan oluşmaktadır.

Gıda sanayi kapsamında değerlendirilen bir alt sektör olan un ve unlu mamuller sanayi kapsamında, başta buğday unu olmak üzere ekmek, pasta, makarna ve bisküvi yer almaktadır.

Adı geçen mamullerden makarna; uzun süre muhafaza edilebilmesi, çeşitliliği, kolayca hazırlanması, lezzeti, besleyici ve ekonomik bir gıda maddesi olması gibi özellikleriyle çok eski zamanlardan beri bilinen ve dünyada en yaygın olarak tüketilen gıda ürünlerinden birini teşkil etmektedir.

Unlu mamuller kapsamında değerlendirilen diğer bir gıda sanayi ürünü ise bisküvi'dir. Tahıl ürünlerinin kimyasal yollarla mayalanması ve kabartılarak pişirilmesi suretiyle elde edilen bir gıda maddesi olan bisküvi üretimi ülkemizde 1924 yılında başlamıştır. Bu sanayi dalı özellikle Marmara Bölgesi ve Orta Anadolu Bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Sadece ülkemizde değil dünya genelinde en fazla tüketilen bir temel gıda maddesi olan ekmeğin hammaddesi durumundaki buğday unu üretimi de, gıda sanayi içinde yer alan en önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir. Buğdayın ülkemizin hemen her bölgesinde az veya çok üretilmesine paralel olarak çok yaygın bir şekilde un fabrikaları yer almakla birlikte, İç Anadolu Bölgesi, un fabrikalarının en fazla yoğunluk kazandığı coğrafi bölge niteliği taşımaktadır.

Gıda sanayisini oluşturan diğer bir alt sektör meyve ve sebze işleme sanayidir. Bilindiği üzere ülkemiz sahip olduğu doğal kaynaklar ile iklim özellikleri bakımından çok çeşitli meyve ve sebze türünü yetiştirmeye olanak tanıyan coğrafi özellikler taşımaktadır. Bu çeşitliliğe paralel olarak, ülkemizde meyve - sebze işleme sanayi özellikle 1970'lı yıllardan itibaren önemli gelişmeler göstermeye başlamış, bu döneme kadar küçük imalathanelerde ve evlerde daha çok ailenin ihtiyacı için, kısmen de satışa sunulmak üzere; konserve, salça, reçel, marmelat şeklinde değerlendirilen sebze ve meyveler, belirtilen tarihten itibaren da gelişmiş tesislerde ve çeşitli teknolojiler kullanılarak, özellikle konserve meyve-sebze, domates salçası, dondurulmuş meyve ve sebze, salamura zeytin, reçel ve marmelat şeklinde işlenmeye başlanmıştır.

Meyve ve sebze işleme sanayi kolu içinde değerlendirilen **konserve meyve ve sebze işleme sanayi**, ülkemizde 1900'lü yılların başında kurulmuş olmasına rağmen ancak planlı kalkınma döneminde önemli gelişmeler gösterebilmiştir. Belirtilen faaliyet alanına yönelik çeşitli büyüklükte konserve üretim tesisleri, adı geçen sanayi kolunun ihtiyaç duyduğu ham maddelerin daha bol ve kaliteli yetişmesinden dolayı Ege ve Marmara Bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Adı geçen işleme sanayi kolunda ağırlıklı olarak bezelye, fasulye, bamya ve karışık sebzeler işlenmekte, meyve konserveleri bakımından ise şeftali, kayısı ve vişne başta gelmektedir.

Sebze ve meyve işleme gıda sanayi kolunun bir diğer unsurunu ise domates işlemeye dayalı olarak gelişen **salça sanayi** oluşturmaktadır. Ülkemizde üretilen domatesin yaklaşık %25-30'u işlenmekte, kalan miktar taze tüketime konu olmaktadır. İşlemeye alınan toplam miktarın %80'i salça, %15'i de konserve domates olarak değerlendirilmekte, geriye kalan kısım ise ketçap, domates suyu vb. domates ürünlerinin üretimi için kullanılmaktadır. Ülkemizin her yerinde üretimi yapılmakla birlikte, iklim şartlarının en uygun şartlar gösterdiği Marmara, Ege

ve Akdeniz bölgelerinde adı geçen sebze üretimi ve dolayısıyla bu ürüne dayalı sanayi faaliyetleri daha fazla yoğunluk kazanmış bulunmaktadır. Türkiye salça üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden biri durumundadır. Dolayısıyla domates salçası sektörü işlenmiş meyve ve sebze ihracatımızda lokomotif konumunda bulunmaktadır.

Dondurulmaya uygun meyve ve sebzelerin; seçme, tasnif etme, ayıklama, yıkama, kesme-parçalama, haşlama gibi ön işlemlerden geçirildikten sonra değişik yöntemlerle dondurulması, depolanması, taşınması ve dağıtımını içeren bir gıda sanayi kolu olan **dondurulmuş meyve ve sebze sanayi**, sebze ve meyve işleme sanayi içinde ele alınabilecek diğer bir alt sektör niteliğindedir. Türkiye’de önceleri et ve balık dondurulmasına yönelik tesislerde gerçekleştirilen dondurulmuş meyve ve sebze üretimi endüstriyel anlamda ilk kez 1973 yılında dış pazar taleplerini karşılamak üzere faaliyete başlamış, takip eden yıllarda dış pazar taleplerinin istikrarlı bir şekilde artmasıyla bu sanayi dalının gelişimi de hızlanmıştır. Çilek, kiraz, vişne, erik ve kayısı gibi meyveler ile patates, yeşil ve kırmızıbiber, domates, pırasa ve mantar gibi sebzelerin dondurulmasını esas alan bu sektörde, işlenen ürünlerin büyük bir bölümü başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere yurtdışına pazarlanmaktadır.

Un ve unlu mamuller, sebze ve meyve işleme gibi sektörlerle birlikte gıda sanayi kolunu oluşturan diğer bir alt sektör **bitkisel yağ sanayidir**. Bilindiği gibi insanlar fizyolojik yapıları gereği belirli oranlarda çeşitli besinleri almak zorundadırlar. Bu bakımdan yağlar, karbonhidrat ve protein gibi insan vücudu için yaşamsal değeri olan temel ihtiyaç maddelerinden birinin teşkil etmektedir. Özellikle doymuş yağ oranlarının düşük olması özelliğiyle bitkisel yağlar, insan sağlığına katkıları ve yüksek besin değerine sahip olmaları bakımından ayrı bir yere sahip bulunmaktadır. Belirtilen çerçevede işlenmesi yapılan başlıca bitkisel yağ kaynakları ayçiçeği, pamuk çiğidi, soya, susam, haşhaş ve kolzadır.

Ülkemizin önemli yağlı tohumlu bitkilerinden biri olan ayçiçeğinin işlenmesini temel alan **ayçiçeği yağı sanayi**, bitkisel yağı sanayinin en önemli alt sektörlerinden birini teşkil etmektedir. Tohumunda %51 oranında yağ bulunan ayçiçeği Türkiye’nin yağ ihtiyacının karşılanmasında çok önemli bir role sahip bulunmaktadır. Ancak bu önemine karşın Türkiye’de ayçiçeği üretimi dönem dönem ülke ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığından söz konusu üretim açığı ithalat yoluyla karşılanmakta, hammadde yetersizliği ise yağlı tohum ve ham yağ ithalatını zorunlu kılmaktadır.

Bitkisel yağ sanayi kapsamında yer alan diğer bir alt sektör ise **pamuk yağı sanayi** koludur. Kütlü pamuğun yan ürünü olarak değerlendirilen çığitten elde edilen pamuk yağı, özellikle margarin yapımında kullanılmakta, ham pamuk yağı ayrıca yem, boya ve sabun imalatında değerlendirilmektedir. Pamuk yağı, son yıllarda üretimde meydana gelen artışlarla bitkisel yağ sanayinde önemli bir yere sahip olmuş durumdadır.

Bitkisel yağ kapsamındaki diğer bir işleme sanayi kolu olan **zeytinyağı sektörü**, sadece günümüzde değil tarihin en eski dönemlerinden itibaren Anadolu için ayrı bir önem ve anlam taşımıştır. Ülkemiz, bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu Akdeniz iklimi özellikleri nedeniyle dünyanın önde gelen zeytin ve dolayısıyla zeytinyağı üreticilerinden biri durumundadır. Belirtilen özelliklerine paralel olarak son yıllarda zeytin yetiştirilmesi ve zeytinyağı üretiminde; zeytin sıkma tesislerinin modernleşmesi, kapasitelerinin artması ve modern rafine zeytinyağı işleme tesislerinin kurulması gibi sektör için çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Adı geçen tesisler zeytin üretiminin de en fazla oranda gerçekleştiği Ege Bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Kuşkusuz dünyada ve ülkemizde insan sağlığın korumaya yönelik endişeler ve buna bağlı gelişen talepler nedeniyle zeytinyağı tüketimi giderek daha fazla

rağbet görmeye devam etmekte, bu durum adı geçen mamulün pazarda değerlendirilmesine yönelik yeni olanaklar ve fırsatlar yaratmaktadır.

Soya fasulyesinin işlenmesine dayalı olarak gerçekleşen **soya yağı** sektörü, bitkisel yağ sanayi kolu içinde ele alacağımız son alt sektör olacaktır. Ülkemizde üretimi, çoğunlukla iklim koşullarının uygun olduğu Çukurova Bölgesi ile Karadeniz Bölgesinde gerçekleştirilen soya fasulyesi, sulanabilir tarım arazilerinin olduğu yerlerde buğday ve arpa hasadından sonra ikinci ürün olarak üretilmekte, bitkisel yağ elde edilmesinin yanı sıra küspesi yem sanayinde kullanılmaktadır.

Sakkaroz, tatlandırıcılar ve diğer tatlı maddeler yanında aroma ve çeşni maddeleriyle imal edilen şekerli ürünler, **şekerli ve çikolatalı mamuller sanayi** kapsamında üretilmektedir. Şekillendirilmiş olarak katı halde, macun kıvamında veya toz halinde tüketime sunulan bu ürünlerde temel ham maddeyi şeker oluşturmaktadır. Geçmişi, küçük imalathanelerde üretilen lokum ve helva gibi geleneksel Türk şekerlemelerinin üretimine dayanan Türkiye şekerli ve çikolatalı mamuller sektörü, günümüzde geleneksel üretim yöntemleriyle birlikte modern üretim teknolojisinin de kullanıldığı, üretiminde değerlendirilen hammaddeler, yardımcı maddeler ve ambalaj malzemeleriyle yan sanayisini de oldukça geliştirmiş bir gıda sanayi kolu niteliğindedir. Adı geçen sanayi sektörüne ait işletmelere ülkemizin hemen her yöresinde rastlanmakla birlikte modern anlamda üretim, İstanbul, İzmir, Konya, Karaman, Kocaeli, Kayseri, Gaziantep ve Eskişehir gibi illerde gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. Genellikle eritme, pişirme, şekillendirme, soğutma ve ambalajlama aşamalarından geçirilerek elde şekerlemeleri üreten işletmelerde modern üretim teknolojisinin kullanılması, bir yanda her ürün çeşidi için ayrı üretim hattı kullanılmasına imkân sağlarken diğer taraftan bu durum sabit yatırımların yüksek olmasını da beraberinde getirmektedir.

8.1.2.Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi

Tütün bitkisinin çeşitli şekillerde işlenerek tüketime sunulmasını esas alan tütün ve tütün mamulleri sanayi de tarıma dayalı sanayi kapsamında değerlendirilmektedir.

Geçmişten beri ülkemiz tarımsal üretiminde önemli bir yer tutan ve özellikle işgücüne duyduğu ihtiyaç nedeniyle tarımsal istihdam sağlayan tütün tarımı, günümüzde değişen uluslararası rekabet koşulları ve politika yaklaşımları nedeniyle üretim alanını alternatif ürünlere bırakmaya başlamış görünmektedir. Özellikle son yıllarda artan sağlıklı yaşam talepleri ve zararlı maddelerle mücadele faaliyetleri sonucu ise pek çok ülkede tütün kullanımı oldukça sınırlandırılmış bulunmaktadır.

Tütün bitkisinin sigara, Puro vb. mamullere dönüştürülmesini kapsayan tütün mamulleri sanayi çerçevesinde ülkemizde sigara üretiminin büyük bir bölümü TEKEL tarafından gerçekleştirilirken, yakın dönemde aynı sektörde faaliyet gösteren özel sektör girişimlerinde de artış meydana gelmiştir.

8.1.3.Dokuma ve Giyim Sanayi

Tarıma dayalı sanayi veya tarımsal sanayi kapsamında önemli bir yere sahip olan diğer bir sanayi kolunu da dokuma ve giyim sanayi alt sektörü teşkil etmektedir. Nüfusun tamamını doğrudan ilgilendiren ve giyim taleplerini karşılamaya yönelik faaliyet gösteren bu sektör, gerek doğal çevre koşulları, gerekse Anadolu'nun konuya ilişkin uzun geçmiş deneyim ve kültürü nedeniyle her dönem önemli bir faaliyet alanı olmuştur.

Günümüzde de ülkemizin en güçlü olduğu sektörlerden biri olan ve toplam ihracatımızın en önemli kalemlerden birini teşkil eden tekstil sektörüne işlenmiş madde sağlama görevi üstlenmiş olan dokuma ve giyim sanayi, ülkede ekonominin lokomotifleri olan misyonunu devam ettirmektedir.

Pamuklu iplik ve dokuma, yünü iplik ve dokuma, sun'i sentetik iplik, sentetik dokuma, keten, kenevir, jüt, sisal ipliği, halıcılık, örme ve triko ile hazır giyim ve mensucatı sanayilerinden oluşan sektör, sadece ülkemizin ürettiği pamuğu işleyerek tarımın ülke ekonomisine olan katma değerini daha da yükseltmekle kalmamakta, aynı zamanda tarım dışı istihdamda da en üst sıralarda yer almaktadır. Adı geçen sanayi alt sektöründe de diğer sanayi dallarında olduğu gibi en büyük sorunları, enerji ihtiyacı ve kaliteli hammadde sıkıntısı oluşturmakta, artan maliyetler sektörün dış piyasalarda rekabet şansını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kısacası tarıma dayalı sanayi, tarımsal ürünlerin işlenmesi suretiyle daha fazla katma değer yaratılması, istihdamı artırılması ve döviz girdisi sağlanması gibi önemli katkılarda bulunmaya devam etmektedir.

8.2.Tarım-Ulaşım Etkileşimi

En genel tanımıyla insan ve yüklerin bir yerden başka bir yere taşınması olarak ifade edilebilecek olan ulaşım faaliyetleri, tarımsal üretim-tüketim zincirinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Tarımsal üretimin tüm toplumu ilgilendiren ve gıda sağlayan niteliği açısından konu değerlendirildiğinde, ulaşım faaliyetlerinin üretim ve tüketim arasında vazgeçilmez bir köprü görevi üstlendiği görülmektedir.

Bilindiği üzere, dünyanın her bölgesi tarımsal ürün elde etmeye uygun koşullara sahip olmadığı gibi bir ürünü her bölgede yetiştirmek de mümkün değildir. Bu çerçevede insanların ihtiyaç duydukları tüketim malzemelerini başka üretim sahalarından sağlamaları bir zorunluluk haline almaktadır. Konu tarımsal ürünler açısından değerlendirildiğinde, kapalı ekonomik sistemin hâkim olduğu dönemlerde gıda ürünleri hareketleri daha kısıtla çapta gerçekleştirilirken, gelişen ve değişen şartlara paralel olarak pazara yönelik üretim yapan bir yapının hâkim olmaya başlaması ulaştırma faaliyetlerinin daha etkin olarak gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Dünya ulaşım şartlarında meydana gelen gelişmeler bir yandan tarıma açılacak yeni sahalar erişimi mümkün kılarken, diğer taraftan üretim sonucu elde edilen tarımsal ürünlerin daha geniş pazarlara erişimine olanak sağlamıştır. Günümüzde dünya nüfusunun büyük bir oranda, tarımsal üretim dışında olduğu ve tüketici konumunda bulunduğu şehrsel yerleşmelerde yaşıyor olması, tarımsal üretim alanlarından yüksek nüfuslu şehrsel alanlara bir ulaştırma hareketini de beraberinde getirmektedir.

Sözü edilen ulaştırma faaliyetleri, doğrudan üretici-tüketici arasında cereyan edebildiği gibi, bir ara durak niteliğinde olan sanayi tesislerinin de eklenmesiyle üretim-işleme-tüketim üçlüsünden oluşan bir sistem içinde gerçekleştirilebilmektedir. Bu çerçevede, sadece nüfusun ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda şekillenen ulaştırma faaliyetleri, özellikle gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan yeni taşıma araçları, daha nitelikli, taze ve sağlıklı bir tarımsal ürün taşıma imkânına zemin hazırlamış bulunmaktadır.

Günümüzde sadece temel ürünlerin bir yerden başka bir yere taşınması değil aynı zamanda en taze ve en hızlı bir şekilde ulaştırma talepleri ön plana çıkmış bulunmaktadır.

Gelişen ulaştırma araçlarının da katkısıyla, dünya üzerinde birbirinden çok uzak mesafelerden dahi kısa zamanda ürünlerin ulaştırılması imkân dâhiline girmiş bulunmaktadır.

8.3.Tarım – Ticaret Etkileşimi

Beslenmeye temel teşkil eden ürünleri sağlaması nedeniyle toplumun tüm katmanlarını ilgilendiren tarım sektörü, bu özelliği nedeniyle geniş çapta bir ticarete de konu olmaktadır. Tarımsal ürünler hasatla başlayıp nihai tüketicinin sofrasına ulaşana kadar, ürünün türüne göre çeşitli aşamalardan geçmek suretiyle birçok defa ticari meta olarak el değiştirmekte ve konuyla ilgili kişi ve kuruluşların temel gelir kaynaklarını teşkil etmektedir.

Ülkemizin tarımsal üretime elverişli şartlar göstermesi, bu koşulların sadece üretime izin vermesi değil, aynı zamanda çeşitli ve kaliteli ürün elde edebilme potansiyelinin varlığı hem iç ticarete ve hem de dış satımda pek çok ürünün gündeme gelmesine zemin oluşturmaktadır. Tarımsal ticaret bakımından ürünlerin ticaretini, iç ve dış ticaret olarak ele almak mümkün iken, ürünlerin nitelikleri bakımından ise işlenmiş ürün ve taze tüketilen ürünler olarak ayırdetmek mümkündür.

Üreticinin hangi miktar ve kalitede ürün üreteceğiyle başlayıp, ürünün pazara hazırlanması, standardizasyonu, depolama, nakliyat ve nihayetinde tüketiciye kadar süreçteki faaliyetlerin tümünü kapsayan tarımsal pazarlama kavramı, diğer alanlarda olduğu gibi çeşitli **pazarlama araçları** ve sistemlerinin yerleştirilmesine ve üreticiden tüketiciye uzanan pazarlama kanallarının oluşturulması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Adı geçen pazarlama faaliyetleri, geleneksel pazarlama sisteminde üreticinin ürününü doğrudan kendisinin pazarladığı yerel pazarlar vasıtasıyla gerçekleştirebildiği gibi, üretici, toptancı ve perakendeciden oluşan üçlü sistemde daha çağdaş pazarlama sistemleri de yaygın olarak kullanılabilmektedir.

Günümüzde, işletmelerin hedef kitlelerine daha hızlı ve yaygın bir şekilde ulaşabilmelerine olanak sağlayan pazarlama araçları, teknolojik gelişmelere bağlı olarak gün geçtikçe çeşitlenmekte ve farklı karakterler kazanmaya başlamış bulunmaktadır. Adı geçen bu araçlar geleneksel, geçerli ve internet araçları olarak üç kısımda incelenmektedir. Bu çerçevede geleneksel pazarlama araçlarını, reklam, broşür, sertifikalar ve ödüller, haber bültenleri, basın yayım ve kamusal hizmet duyuruları oluştururken, geçerli araçlar, pazarlama temsilcisi, konuşma ve sunumlarından oluşmaktadır. Günümüzde e-ticaretin artmasına bağlı olarak, internet araçlarının özellikle gelişmiş ülkelerde pazarlamada kullanıldığı görülmektedir. İnternet siteleri ve elektronik postalardan oluşan internet araçlarının etkinliği her geçen gün artan bir niteliğine bürünmüş bulunmaktadır.

Türkiye’de tarımsal ürünlerde (taze veya işlenmiş) pazarlama organizasyonu, üründen ürüne farklılık göstermek suretiyle çeşitli kanallardan geçerek tüketicilere ulaşmaktadır. Ürünler itibariyle ortaya çıkan bu farklılıklara rağmen, mevcut pazarlama organizasyonu hakkında genel birtakım saptamalar yapmak da mümkündür. Ülkemizde tarımsal ticareti teşkil eden pazarlama sisteminde, yaş meyve ve sebze ile canlı hayvan ticaretinde genellikle kamu dışı pazarlama organizasyonları geçerliken, tahıl ürünleri, kamu kuruluşları ve ticaret borsaları, fındık, pamuk, ayçiçeği gibi ürünler ise kooperatif ve tüccarlar kanalıyla sistem içinde pazara sunulmaktadır.

Türkiye'de tarımsal ürünlerin pazarlanmasında doğrudan ve dolaylı olarak çok fazla sayıda kişi, kurum ve kuruluş faaliyette bulunmaktadır.

Bu çerçevede, ülkemizde üretim alanı açısından büyük bir yer tutan tahıl ve baklagiller ürünlerin pazarlanması Toprak Mahsulleri Ofisi, tüccarlar ve özel sektör kuruluşları tarafından gerçekleştirilmekte, yaş sebze ve meyve ticaretinin çerçevesi ise, 11 Haziran 1998 tarih ve 4367sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle ortaya konulmuş bulunmaktadır. Adı geçen kararnamenin temel amacı, yaş meyve ve sebzeyi kayıt altına almak olduğundan, tüm yaş sebze ve meyvenin halden geçirilme zorunluluğu getirilmiştir. Buna göre yaş meyve ve sebzenin belediye sınırları veya mücavir alanlar içerisinde, perakende satışının yapılabilmesi için mutlaka toptancı hallerinden satın alındığının belgelenmesi gerekmektedir. Bu şekilde ürünün hale girmeden, halden çıkarma işleminin yapılması önlenerek, yaş meyve ve sebze ticaretinin kayıt altına alınması hedeflenmiştir.

Türkiye’de fındık, antepfıstığı ve kuru meyveler (kuru incir, kuru üzüm, kuru kayısı vb) gibi tarımsal ürünlerin pazarlanması, yaş meyve pazarlanmasından farklı bir yapıya sahiptir. Bunlardan, kuru incirde alım ve pazarlama TARIŞ ve tüccarlar aracılığıyla yapılırken, çekirdeksiz kuru üzüm pazarlamasında tüccarlar etkin bir rol oynamaktadır. Kuru kayısının pazarlanmasında, Kayısı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği en büyük paya sahip bulunurken, kuru kayısının bir bölümünün alımı tüccarlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Fındık pazarlamasında Fiskobirlik dışında tüccarlar da yer almaktadır.

Ülkemizde üretilen önemli endüstri bitkileri olarak pamuk, ayçiçeği, şekerpancarı ve tütünü sıralayabiliriz. Bu bitkilerin pazarlanması aşaması her biri için farklılık göstermekle birlikte, genel olarak kooperatifler ve kamu iktisadi teşebbüsleri pazarlama kanallarında yer almaktadır. Pamuğun pazarlanmasında Tarım Satış Kooperatifleri (Antbirlik, Çukobirlik ve Tariş) ve tüccarlar rol almaktadır. Türkiye’de üretilen şekerpancarı ticaretinde Türkiye Şeker Fabrikaları ve Pankobirliğe ait şeker fabrikaları etkili olurken, ayçiçeği pazarlanmasında ise üreticiler, ürününü alım sezonu sırasında birliklere, tüccarlara veya yağ fabrikalarına satmaktadır. Trakya birlik toplam ayçiçeği üretiminin yarıya yakın kısmını satın almakta olup, ürünün diğer kısmı Ticaret Borsalarında işlem görmektedir. Ülkemizde üretilen tütünün pazarlanması 2002 yılına kadar Tekel ve tüccarlar aracılığıyla yapılmış, belirtilen yıla kadar tüccarlar satın aldığı tütünü, yurt içinde kurulu olan özel sigara fabrikalarına pazarlamış veya yurtdışına satmıştır. Tekel ise hem destekleme alımı görevini yerine getirmiş hem de aldığı tütünü kendi fabrikalarında değerlendirerek ihracatını gerçekleştirmiştir.

8.4.Tarım – Enerji Etkileşimi

Değişen koşullar ve yeni ihtiyaçlar ışığında, günümüzde tarım ürünlerinin geleneksel kullanım alanları olan gıda ve giyim niteliklerinin yanında yepyeni kullanım alanlarına sahip olmaya başladığı görülmektedir. Sözü edilen bu yeni kullanım alanlarından birini tarımsal ürünlerin enerji alanında kullanımını kavramsallaştıran **biodizel** olgusu teşkil etmektedir.

Dünyada artan enerji talebine karşılık enerji kaynaklarının sınırlı olması, beraberinde bir yandan var olan kaynakları ekonomik ve sürdürülebilir kullanmayı diğer taraftan yeni enerji kaynakları yaratmayı gerekli kılmaktadır. Enerji elde etmek amacıyla kullanılan maddelerin dünya geneline ve çevreye zararlarının çok büyük boyutlara ulaşmış olması da çevreye duyarlı yeni enerji kaynakları yaratmayı zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla mevcut klasik enerji kaynaklarının (kömür, petrol, doğalgaz vb) belirli bir süre içinde tükenecek olmaları, kullanılan mevcut bazı enerji kaynaklarının çevreye, dönüşümü mümkün olmayan zararlar verme tehlikesi

taşımaları ile kullanıcılarına yüksek maliyetler getirmeleri, alternatif enerji kaynakları oluşturma çabalarını tetiklemektedir.

Bu endişe ve arayışlar sonucunda çok çeşitli yeni enerji kaynakları günlük hayatımızda yer almaya başlamış bulunmaktadır. Sözü edilen bu yeni kaynaklardan bir bölümü halen ekonomik bir değer olarak enerji kaynakları arasındaki yerini almış bulunurken bir bölümüyle ilgili geliştirme çalışmaları devam etmektedir. Böylece enerji kaynaklarında çeşitlilik hızla artmakta ve ortak yönleri çevreye zarar vermeyen alternatif enerji kaynakları talep edilir duruma gelmektedirler.

Belirtilen alternatif enerji kaynaklarından biri olan bitkisel yağlardan yakıt elde edilmesi fikri 20. yüzyılın başlarına kadar inmektedir. İlk defa 1900'lü yılların başında Rudolph Diesel, yer fıstığı yağıyla dizel motorunu çalıştırarak sebze yağlarının yakıt olarak kullanılabileceğini göstermiş, ancak petrole dayalı yakıtların ön planda yer alması nedeniyle bu yeni yakıt uzun bir süre gelişme göstermemiş, ancak 1970'ler yaşanan petrol krizi ve çevreyi koruma bilincinin artması gibi faktörlerin etkisiyle daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. İlk olarak 1992 yılında Amerika Ulusal SoyDiesel Geliştirme Kuruluşu tarafından telaffuz edilen biodizel kavramıyla birlikte, bu yeni enerji kaynağı önemli bir sektör olma yolunda hızla ilerlemeye başlamıştır.

Biodizel başta yenilenebilir çevre koruma özelliğine sahip bir enerji kaynağı niteliği taşıması olmak üzere, hammaddesi tarımsal ürünler olduğunda bu alana yönelik tarımsal üretimde bir canlanma sağlaması, tarımsal üretim koşullarına sahip her ülkede üretilebilir olması, dolayısıyla dışa bağımlılığı kısmen azaltması, tarım-sanayi etkileşimine yeni boyut kazandırması, gerek bitkisel üretimde ve gerekse işleme aşamasında yeni istihdam olanakları sağlaması, tarımsal atıklar ve diğer kullanılmış yağlardan üretilebilmesi, üretim sonunda ortaya çıkan atıkların yeniden yem ve gübre olarak kullanılabilmesi, zehirli atık içermemesi, sadece motorlu taşıtlarda değil aynı zamanda jeneratör ve kalorifer yakıtı olarak da değerlendirilebilir olması gibi birçok olumlu yönleriyle her geçen gün daha da talep gören bir yakıt türü olmaya aday görünmektedir. Sıralanan bu olumlu yönleri nedeniyle dünyadaki pek çok ülke özellikle gelişmiş ülkeler enerji politikaları gereği başta biodizel olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım paylarını arttırma çabasındadırlar.

Yukarıda belirtilen avantajlarına karşın, özellikle gelişmiş ülkelerde çevreci ve doğaya dost özellikleri dolayısıyla tercih edilen, bu nedenle ve üretimi desteklenen biodizel yakıtlar, üretim alanları ve miktarları yaygınlaştıkça başka sorun ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar biodizelin doğaya zarar vermeyen özellikleriyle alakalı değil, özellikle adı geçen yakıtın elde edilmesinde hammadde görevi gören bitkisel ürünlerin üretim alanlarını genişletmesi, dolayısıyla diğer tarımsal ürünlerin üretiminden vazgeçilerek bu ürünleri elde etmenin cazip hale gelmesi, yakıt elde edilen ürünlerin diğer ihtiyaçlara yönelik dünya taleplerini karşılayamaz duruma gelmesi ve kuraklık nedeniyle düşen üretim miktarlarına yönelik olmuştur.

Ülkemizin zengin tarımsal potansiyelinin değerlendirilmesi için iyi bir alternatif kullanım alanı olarak görünen biodizel konusunda, hâlihazırda hammaddeye ilişkin endişe ve kısıtlamalardan ziyade, adı geçen yakıtın elde edilmesinde kullanılacak bilgi ve teknolojinin henüz istenen düzeyde olmamasından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.

Uygulamalar

- 1-Bir markete giderek işlenmiş tarım ürünlerini inceleyiniz.
- 2-Hal pazarına giderek tarımsal ürünlerin hangi bölge veya yörelerden geldiğini öğreniniz.
- 3-Tarımsal ürünlerden enerji üretilmesi süreçlerini araştırınız.

Uygulama Soruları

- 1-Tarım sektörü en fazla hangi ürünlerle sanayi sektörüne hammadde sağlar?
- 2-Türkiye’de en uzak mesafede ulaşımı gerçekleştirilen tarımsal ürünler hangileridir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde esas olarak tarım sektörüyle etkileşim içinde olan sektörler incelenmiştir. Bu kapsamda, tarımın bir yandan sanayiden bazı madde ve ekipmanlar almak, sanayiye de hammadde sağlamak suretiyle önemli bir etkileşim içinde oldukları öğrenilmiştir. Bu etkileşim o kadar yüksek düzeydedir ki, tarıma dayalı sanayi başlığı altında bir çok başka yan sanayi kolu oluşmuştur.

Üretilen tarımsal ürünlerin tamamı üretilen yerde veya bu alanlara yakın kesimlerde tüketilmediğinden, hem ham ve hem de işlenmiş olarak başka sahala taşınmakta, bu durumun tarım – ulaşım arasında ileri düzeyde bir etkileşime işaret ettiği vurgulanmıştır.

Tarım bir yandan bir ticari meta üretirken, belirtilen ürünler hem iç ve hem de dış piyasalarda ticarete konu olmaktadır. Günümüzde, işletmelerin hedef kitlelerine daha hızlı ve yaygın bir şekilde ulaşabilmelerine olanak sağlayan pazarlama araçlarının teknolojik gelişmelere bağlı olarak gün geçtikçe çeşitlenmekte ve farklı karakterler kazanmaya başlamış olduğu, ürünlerin geleneksel, geçerli ve internet araçları gibi pazarlama araçlarıyla tüketicilere ulaştırıldığı öğrenilmiştir.

Diğer taraftan bazı tarımsal ürünler yakıt elde etmek amacıyla kullanıldığı, bunun da tarım-enerji üretimiyle ilişkili hale gelmesine zemin hazırladığı ifade edilmiştir. Özellikle bünyesindeki yağ oranı yüksek olan tarımsal ürünlerin bu amaçla kullanıldığı kavranmıştır.

Bölüm Soruları

Soru 1: Aşağıdakilerden hangisi tarıma dayalı sanayi kolunun en önemli dallarından biri olan gıda sanayi alt dallarından biri değildir?

- a- Un ve unlu mamuller sanayi
- b- Meyve sebze işleme sanayi
- c- Bitkisel yağ sanayi
- d- Şekerli ve çikolatalı mamuller sanayi
- e- Kaya yünü sanayi

Soru 2: Aşağıdakilerden hangisi tarım-ulaşım etkileşimi kapsamında değerlendirilemez?

- a- Ulaşım mesafesi
- b- Arz-talep yapısı
- c- Taşıma aracının niteliği
- d- Ürün fiyatları
- e- Ürünün türü

Soru 3: Aşağıdakilerden hangisi biodizel enerjinin olumlu yönlerinde biri sayılamaz?

- a- Yakıtın elde edilmesinde hammadde görevi gören bitkisel ürünlerin üretim alanlarını genişletmesi
- b- Tarımsal üretim koşullarına sahip her ülkede üretilebilir olması
- c- Tarım-sanayi etkileşimine yeni boyut kazandırması
- d- Gerek bitkisel üretimde ve gerekse işleme aşamasında yeni istihdam olanakları sağlaması
- e- Üretim sonunda ortaya çıkan atıkların yeniden yem ve gübre olarak kullanılabilmesi

Soru 4: Dünyada ve ülkemizde insan sağlığın korumaya yönelik endişeler ve buna bağlı gelişen talepler nedeniyle zeytinyağı tüketimi giderek daha fazla rağbet görmeye devam etmektedir. Önemli bitkisel yağ kaynaklarından biri olan zeytin en fazla hangi bölgede yetişmektedir?

- a- Ege Bölgesi
- b- Akdeniz Bölgesi
- c- Karadeniz Bölgesi
- d- Doğu Anadolu Bölgesi
- e- Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Soru 5: Unlu mamuller kapsamında değerlendirilen diğer bir gıda sanayi ürünü ise bisküvi'dir. Tahıl ürünlerinin kimyasal yollarla mayalanması ve kabartılarak pişirilmesi suretiyle elde edilen bir gıda maddesi olan bisküvi üretimi ülkemizde hangi yıl başlamıştır?

- a- 1934
- b- 1924
- c- 1328
- d- 1936
- e- 1941

Soru 6: Sebze ve meyve işleme gıda sanayi kolunun bir diğer unsurunu ise domates işlemeye dayalı olarak gelişen salça sanayi oluşturmaktadır. Ülkemizde işlemeye alınan toplam miktarın ne kadarı konserve domates olarak değerlendirilmektedir?

- a- %5
- b- %10
- c- %15
- d- %20
- e- %25

Soru 7: İşletmelerin hedef kitlelerine daha hızlı ve yaygın bir şekilde ulaşabilmelerine olanak sağlayan pazarlama araçları, teknolojik gelişmelere bağlı olarak gün geçtikçe çeşitlenmekte ve farklı karakterler kazanmaya başlamış bulunmaktadır. Adı geçen bu araçlar geleneksel, geçerli ve internet araçları olarak üç kısımda incelenmektedir. Aşağıdakilerden hangisi geleneksel pazarlama araçlarından biri değildir?

- a- Reklam
- b- Broşür
- c- Sertifika ve ödüller
- d- Pazarlama temsilcisi
- e- Elektronik postalar

Soru 8: İşletmelerin hedef kitlelerine daha hızlı ve yaygın bir şekilde ulaşabilmelerine olanak sağlayan pazarlama araçları, teknolojik gelişmelere bağlı olarak gün geçtikçe çeşitlenmekte ve farklı karakterler kazanmaya başlamış bulunmaktadır. Adı geçen bu araçlar geleneksel, geçerli ve internet araçları olarak üç kısımda incelenmektedir. Aşağıdakilerden hangisi geçerli pazarlama araçlarından biridir?

- a- Konuşma ve sunum
- b- Broşür
- c- Reklam
- d- Elektronik postalar
- e- İnternet siteleri

Soru 9: İlk olarak Ulusal SoyDiesel Geliştirme Kuruluşu tarafından telaffuz edilen ve yeni bir enerji sektörü olma yolunda hızla ilerlemeye başlayan biodizel kavramı ilk kez hangi yıl kullanılmaya başlanmıştır?

- a- 1989
- b- 1992
- c- 2001
- d- 1996
- e- 1982

Soru 10: Tarımsal Sanayiye yönelik yasal düzenlemelerden biri Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Yönetmeliği (KÖYDES) hangi yıl uygulamaya konulmuştur?

- a) 1987
- b) 1992
- c) 2010
- d) 2007
- e) 2015

Cevaplar

1) E 2)D 3)A 4)A 5)B 6)C 7)D 8)A 9)B 10)D

9.TÜRKİYE ZİRAATININ GÜÇLÜ YANLARI, ZAYIF YANLARI, POTANSİYELLERİ VE TEHDİTLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 9.1. Türkiye’de Tarımın Güçlü Yanları
- 9.2. Türkiye’de Tarımın Zayıf Yanları
- 9.3. Türkiye’de Tarımın Potansiyelleri, Fırsatları ve Tehditleri
- 9.4. Türkiye’de Tarımın Sorunları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Türkiye’yi tarımsal açıdan güçlü kılan hususlar nelerdir?
- 2-Türkiye’de tarımın en zayıf yanı hangisidir?
- 3-Türkiye’yi tarımsal açıdan üstün kılan potansiyeller nelerdir?
- 4-Türkiye’nin tarımsal üretime ilişkin en önemli sorunu nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de Tarımın Güçlü Yanları	Tarımda güçlü yönün ne anlam geldiğini bilir	Okuyarak
Türkiye’de Tarımın Zayıf Yanları	Tarımda zayıf yönün ne anlam geldiğini bilir	Okuyarak
Türkiye’de Tarımın Potansiyelleri, Fırsatları ve Tehditleri	Türkiye’nin tarım sektörüne ilişkin potansiyel, fırsat ve tehditlerini kavrar	İnceleyerek
Türkiye’de Tarımın Sorunları	Türkiye’de tarımın karşılaştığı sorunları açıklayabilir	Sentezleyerek

Anahtar Kavramlar

Türkiye

Tarım

Güçlü Yan

Zayıf Yan

Potansiyel

Fırsat

Tehdit

Sorun

Giriş

Tarım faaliyetleri Türkiye ekonomisi ve sosyal hayatı için çok önemli bir sektör olma özelliğini sürdürmektedir. Buna karşın bu sektör pek çok sorunu da bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye'nin tarımsal alandaki mevcut durumu ve kendine özgü genel özellikleri, onu uluslararası anlamda farklı kılmakta, tarımsal ilişkilerde uyum ve gelişme konusunda büyük güçlüklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durum zaten birçok yapısal sorunu bulunan sektörün istenilen düzeye çıkarılması ve uluslararası piyasada rekabet edebilir konuma gelmesini zorlaştırmaktadır.

Genel ekonomi ve istihdamdaki ağırlığı süreç içinde azalmakla birlikte tarım sektörü, bir ekonomik faaliyet olarak, ülkemizin sosyo-ekonomik hayatındaki önemini muhafaza etmeye devam etmektedir. Doğal çevre şartlarından doğrudan etkilenen bir ekonomik faaliyet olan tarımsal üretim, bu niteliği gereği çeşitli faktörlerin etkisi altında şekillenmekte ve yine belirtilen sebeplerle çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Diğer ekonomik sektör ve faaliyetlerden farklı olarak tarımsal üretim alanında ortaya çıkan sorun ve kısıtlamalar doğrudan nüfusun beslenmesine olumsuz etkide bulunduğundan, tarım sektöründe ortaya çıkan sorunlar daha geniş bir nüfus yelpazesini tehdit eder duruma gelmekte ve hammadde sağladığı diğer sektörlerin de bundan olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Türkiye'de tarımın karşı karşıya olduğu sorunlardan fiziki coğrafya karakterli olanların başında topografya ve iklim şartlarının doğrudan veya dolaylı olarak meydana getirdikleri olumsuzluklar gelmektedir. Beşeri coğrafya kökenli olan sorunlar ise, genellikle insan-doğa ilişkilerinde dengenin bozulması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanı ilgilendiren oldukça fazla sayıda ve çeşitlilikte bu sorunlar doğrudan veya dolaylı etkileriyle kalkınma çalışmalarında istenen seviyenin yakalanmasına engel teşkil etmektedirler.

Bu bölümde Türkiye'de tarımsal alana ilişkin bir SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analizi yapılmaya çalışılmıştır. Türkçe karşılığı olarak GZFT (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar/Potansiyeller, Tehditler) çevrilebilecek bu analizde Türkiye'de tarımın çeşitli nitelikleri irdelenmiştir.

9.1. Türkiye’de Tarımın Güçlü Yanları

Bu bölümünde Türkiye’nin sahip olduğu tarımsal yapı ve karakterin güçlü ve zayıf yanları ile potansiyel ve tehditlerine değinilecek, ardından da başta tarımsal işletmelerin sorunları olmak üzere, üretim sorunları, işleme ve paketlemeye ilişkin sorunlar, pazarlama sorunları ve nihayet politika belirleme sorunları detaylı olarak ele alınacaktır.

Türkiye’de tarım faaliyetleri ve sektörünün en güçlü yanlarından birini kuşkusuz çok fazla sayı ve çeşitlilikle kültür bitkisi yetiştirmeye elverişli fiziki coğrafya koşullarının varlığı oluşturmaktadır. Matematik ve özel coğrafi konumu, ülkede çok çeşitli iklim, topografya ve bitki örtüsü potansiyelinin varlığına olanak tanımış bulunmaktadır. Zengin bir biyolojik ve genetik çeşitlik sağlayan bu durum, aynı zamanda ülkemize pek çok tarımsal ürünün gen merkezi olma özelliği kazandırmakta, böylece dünya genelinde en yüksek üretim gerçekleştirilen tarım ürünlerinin ön plana çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Anadolu’nun binlerce yıllık tarımsal üretim kültürü ve deneyiminin güçlü bir yön olarak karşımıza çıktığı ülkemizde, yer yer çok verimli tarımsal arazilerin varlığı, sulamaya uygun sahaların önemli bir alan kaplaması diğer güçlü yanları teşkil etmektedir. Kuşkusuz eskiden beri nüfusun büyük bir bölümü için gelir ve geçim kaynağı olan tarımsal üretim faaliyetleri, güngeçtikçe diğer ekonomik sektörlere kayma eğilimi göstermekle birlikte, halen bitkisel üretim alanında istihdam edilen büyük nüfus oranı, aynı zamanda tarım sektöründe genç bir çalışabilir nüfus ve görece ucuz işgücü potansiyelinin varlığına işaret etmektedir.

Güçlü Yanlar
Birçok ürün desenine hitap eden uygun iklim ve toprak şartlarının varlığı
Zengin biyolojik ve genetik çeşitlilik
Birçok bitkisel ürün üretiminde dünyada ilk sırada yer alma
Özellikle sanayi başta olmak üzere diğer sektörlerle dinamik bir etkileşimin varlığı
Tarihsel tarımsal üretim deneyimleri
Tarımda çalışabilir genç nüfus potansiyelinin varlığı, nispeten ucuz işgücü
Ürün çeşitliliği
Verimli tarım alanlarının varlığı
Sulama imkanlarının bulunması
Toprak kaynaklarının göreceli olarak fazla kirlenmemiş olması
Yüksek bir organik tarım potansiyelinin varlığı
Avrupa ve Ortadoğu gibi tarımsal ürünlere talebin yüksek olduğu pazarlara yakın olması
Küçük üreticilerin örgütlü davranma eğilimlerinin artması
Marka olabilecek yöresel ürünlerin varlığı

Tablo 16: Türkiye Tarımının Güçlü Yanları

Bazen bilinçli olarak, bazen de girdi maliyetlerinin yüksek olması dolayısıyla Türkiye’de tarım topraklarının nispeten daha az kirlenmiş olması, bir yandan sürdürülebilir arazi kullanım amacına destek sağlarken, diğer taraftan Dünya’da güngeçtikçe daha fazla rağbet görmeye başlayan organik tarım uygulamalarına da büyük bir potansiyel sağlamaktadır.

Tarımsal üretimi güçlü kılan diğer bir faktör ise, sadece ham olarak tüketime yönelik üretim değil yanı zamanda işlenmiş ürüne dönüştürülmek üzere sanayi sektörüne hammadde sağlaması niteliğidir. Bu kapsamda tarım-sanayi etkileşimi konusunda ülkemizde çok dinamik bir yapının varolduğu ve geleceğe yönelik güçlü bir potansiyel taşıdığını söylemek mümkündür.

Tarımsal ticaret açısından ise, sadece ham ürün olarak değil, aynı zamanda kaliteli işlenmiş ürünlerin ortaya konulması, gerek Avrupa Birliği ve gerekse komşu bölge ülkelerinde güçlü bir pazar payına sahip olma ve marka değeri olan ürünlerin gerçek değeri üzerinden işlem görmesini sağlama potansiyeli taşımaktadır.

9.2. Türkiye’de Tarımın Zayıf Yanları

Yukarıda kısaca özetlendiği üzere Türkiye tarımını güçlü kılan birçok özellik bulunurken, aynı zamanda, bazen doğal çevre koşulları, bazen de beşeri şartlardan kaynaklanan birçok zayıf yönler de göze çarpmaktadır.

Ülkemizde tarımsal üretimin istenen kalite ve verimde gerçekleştirilmesini zorlaştıran ve kısıtlayan bu zayıf yanların başında, tarımsal üretimin temel unsurları olan işletmelerin küçük ve parçalı nitelikte olması gelmektedir.

Bu çerçevede topografik koşullar ile mülkiyet sisteminin ortaklaşa etkisiyle Türkiye’de çok sayıda ve küçük ölçekte tarımsal işletmenin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Tarımsal üretimde verim ve kaliteyi olumsuz etkileyen, pazara yönelik üretimi zayıflatarak sermaye birikimini kısıtlayan bu durumun yanında, modern anlamda üretimi gerçekleştirmek üzere mesleki eğitimin yeterli seviyeye getirilememesi, işletmelerle ilgili olumsuzlukların daha da büyümesine zemin oluşturmaktadır.

Türkiye’de tarımsal istihdam gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksek oranda olmasına rağmen, işletme yönetimini gerçekleştirecek bilgi ve eğitimin zayıf olması, geleneksel üretim şekillerinin uygulanmaya devam etmesine neden olmakta, bu durum rekabetin çok kızıştığı bir ortamda tarımsal yapının zayıf kalmasına yol açmaktadır.

Diğer yandan arazi kullanım ve koruma stratejilerinin tam olarak yerleşmemiş olması, beraberinde tarımsal toprakların amaç dışı kullanımını getirmekte, bu durum her geçen gün verimli tarım arazilerinin üretim sahası dışına çıkmasına yol açmaktadır. Sadece arazi planlaması eksikliği değil, üretim planlaması da sağlıklı bir şekilde ortaya konulmadığından varolan potansiyelin tam olarak değerlendirilmesi mümkün olmamakta, yanlış kullanımlar sonucu erozyon ve kısmen tuzlanma nedeniyle verimli araziler yok olmaktadır.

Her ne kadar, Türkiye’de tarımsal üretim alanını güçlü kılan çeşitli nitelikler ve zaman zaman bu niteliklerden istenilen ölçüde yararlanılmasını kısıtlayan çeşitli zayıf noktalar bulunmasına rağmen, gözardı edilmeyecek bir diğer husus ise, ülkemiz tarım alanının önemli potansiyel ve fırsatlar barındırdığı gerçeğidir. Özellikle AB ile uyumlaştırma çalışmalarının,

Türkiye’de tarımsal üretim alanının yeniden şekillendirilmesi konusunda önemli bir işleve sahip olduğu açıktır.

Zayıf Yanlar
Tarımsal işletmelerin küçük ve çok parçalı olması
Tarımsal üretim alanında gelirin düşük olması
Tarımsal işletmelerde sermaye birikiminin yetersiz olması
Tarımsal üretim alanında üreticilerin mesleki eğitim düzeyinin düşük olması
Girişimcilik ve işletme kültürünün zayıf olması
Modern anlamda örgütlülüğün yeterli seviyede olmaması
Arazi kullanımı ve tarımsal işletme yönetiminin etkin olmaması
Kırsal alanlardan şehir merkezlerine yoğun göç ve tarımsal alanda genç nüfusun azalması
İşletmelerde altyapı eksikliğinin varlığı
Sağlık ve hijyen koşullarının yetersiz olması
Tarımsal üretim maliyetlerinin yüksek olması
Tarımsal alanda sosyal güvenlik sisteminin zayıf işlemesi
Geleneksel üretim tarzlarının baskınlığı ve yaygınlığı
Engelibeli topografya nedeniyle erozyonunun yaygın olması
Toprakların verimlilik sınıflarına uygun işlenmemesi
Tarımsal üretim planlaması ve arazi kullanım planlamasının yetersiz olması
Tarımsal arazilerin amaç dışı kullanılmasının yaygın olması
Tarımsal üretimde girdi maliyetlerinin yüksek olması ve girdi kullanımının yetersizliği
Tarımsal ürün kalitesi ve standartlarında yaşanan güçlükler
Tarımsal ürünlerin büyük ölçüde hammadde olarak pazarlanması
Küçük işletmelerin finansal desteklere erişimlerinin kısıtlı olması

Tablo 17: Türkiye Tarımının Zayıf Yanları

AB’ye üyelik ve değişen dünya şartlarının zorladığı koşullar, Türkiye’de de tarım sektörünün kendisini yenilemesi gereğini ortaya koymakta, bu çerçevede üreticilerin bilinçlenmesi, tarımsal üretim alanına daha fazla ve etkili kaynak aktarımının sağlanmaya başlanmış olması, bilgi teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmelerin kısa zamanda üretim sahasında uygulanır duruma gelmesi, uluslararası fonların tarım sektörüne sağladığı mali kaynak ve fonların miktarında artış olması ve Türkiye’nin bu kaynaklardan yararlanabilme imkânları, Türkiye tarımı için önemli potansiyel ve fırsatlar olarak değerlendirilebilir.

9.3. Türkiye’de Tarımın Potansiyelleri, Fırsatları ve Tehditleri

Küreselleşme süreciyle birlikte, bütün ekonomik sektörlerde acımasız bir rekabet ortamının varlığı açık bir şekilde ortadadır. Güçlü olanın ayakta kalabileceği bu ortamda ülkelerin temel hedefleri, kendi tarım sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturma üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu çerçevede ülkemiz, sahip olduğu potansiyel ve zenginlikleri en verimli şekilde kullanmak durumundadır. Aksi taktirde potansiyel ve kaynakların varlığı tek başına bir anlam ifade etmeyecektir. Bundan dolayı ülkemizde tarımsal üretim ve diğer süreçlerini olumsuz etkileyen, tarımsal kesimde gelir düzeyinin düşüklüğünün ve alım gücü zayıflığının devam ediyor olması, tarımın yeniden yapılandırılmasında işsizlik ve yoksulluk gibi olumsuzluklarda artış olması, bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklarının giderilememesi gibi tehditlerin yanı sıra, iklim değişimlerinin yol açtığı olumsuz koşullar ile ulusal ve uluslararası piyasalarda meydana gelen istikrarsızlıklar da güçlü bir şekilde mücadele etmek durumunda bulunmaktadır.

Potansiyeller/Fırsatlar
Kırsal ve tarımsal alana yönelik desteklemelerin artması
Tarımsal üretime yönelik düzenlemelerin hızlandırılması
Tüketici bilincinin gelişmesi ve organik ürünlere talebin artması
Çiftçilerin bilinçlenme isteğinin artması ve bunu ihtiyaç olarak görme eğilimi
Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve tarımsal yayım konusunda olanakların artmış olması
Tarımsal üretimde tekniklerin ortaya çıkması ve kullanılabilir olması
Devlet ve özel sektörün tarımsal üretimi yönelik destek ve yatırımlarının artması
Uluslararası mali kaynaklara ve fonlara ulaşılabilirliğin gelişmesi
Katma değeri yüksek olan ürünlerin pazara giriş imkânlarının genişlemesi

Tablo 18: Türkiye Tarımının Potansiyelleri ve Fırsatları

Belirtilen şartlarda sadece üretime ilişkin kaygıların giderilmesi değil, aynı zamanda başta toprak kaynaklarının, erozyon yoluyla üretim dışına çıkmasının önlenmesi olmak üzere, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına yönelik stratejilerin de rasyonel bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir.

Tehditler
Tarımsal kesimde gelir düzeyinin düşüklüğünün ve alım gücü zayıflığının devam ediyor olması
Yabancı üreticilerle rekabet gücünün yakalanamaması
Tarımın yeniden yapılandırılmasında işsizlik ve yoksulluk gibi olumsuzluklarda artış olması
Genç ve kalifiye işgücünün göç etme eğiliminin devam ediyor olması
Bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklarının giderilememesi
İklim şartlarında meydana gelen olumsuz değişimlerin etkilerini arttırması
Ulusal ve uluslararası piyasalarda meydana gelen istikrarsızlıklar
Küreselleşmenin etkisiyle uluslararası politikaların getirdiği kısıtlama ve yaptırımlar
Avrupa Birliği ile tarımsal uyum politikaları konusunda belirsizliklerin yaşanması
Tarımsal girdi fiyatlarının artması, tarımsal makine ve ekipmanlarının maliyet yüksekliği
Milli gelirden tarımsal alana ayrılan payın çok düşük olması
Erozyon yoluyla toprak kaybının devam etmesi
Amaç dışı arazi kullanımının (sanayi/ şehirleşme) verimli tarımsal arazileri üzerindeki olumsuz etkilerinin sürmesi
Uygun tarımsal tekniklerin kullanılmaması nedeniyle toprak nitelik ve verimliliklerinde kayıpların yaşanması

Tablo 19: Türkiye Tarımına Yönelik Tehditler

9.4. Türkiye’de Tarımın Sorunları

Gıda temini, istihdam ettiği nüfus miktarı ve milli gelire katkısı itibarıyla çok büyük nüfus kitlelerini (üretici veya tüketici olarak) ilgilendirmesi gibi özellikleriyle yurdumuz için büyük önem arzeden tarım; tarımsal nüfusun yapısı, tarımsal arazilerin nitelikleri, üretim, toprak ve su kaynaklarının durumu, mülkiyet sistemi ve politika oluşturma gibi konularda köklü ve karmaşık **sorunlar**la karşı karşıya bulunmaktadır.

Ülkemizde tarımsal ekonomik faaliyet alanında karşılaşılan sorunların başında adı geçen faaliyetin yürütüldüğü **işletmelere ilişkin sorunlar** gelmektedir.

Bu çerçevede karşımıza çıkan sorunlar, büyük ölçüde tarım topraklarının nitelikleriyle ve bu niteliklerin üretim sürecini etkilemesiyle karakterize edilmektedir. Yurdumuzda tarım toprakları, fiziki ve beşeri nedenlerle çok parçalı ve dağınık parseller halindedir. Topografik özellikler ve mülkiyet sisteminin ortak etkisi, Türkiye’de çok sayıda (3 milyondan fazla) işletmenin ortaya çıkmasına yol açmış, ortalama işletme büyüklüklerinin de oldukça düşük (6 ha) kalmasına zemin oluşturmuştur. Üretilen ürünlerin miktar, kalite ve pazar rekabeti oluşturmaları açısından sorunlar yaratan bu durum, bütün işletmelere aynı ölçüde hizmet

götürmeyi son derece zorlaştırmakta ve hatta olanaksız kılmaktadır. Bu durum ürün deseninde bütünlük sağlanması, tarımda makineleşmenin geliştirilmesi ve pazara yönelik bir üretim yapılmasının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

İşletmelerde emek verimliliğinin düşmesine ve büyük ölçüde sermaye sorunu yaşanmasına yol açan bu yapı, geçimlik tarım faaliyeti yürüten tarımsal üreticilerin, üretime ayıracak gelirden yoksun olmalarına ve üretimi kısıtlamak suretiyle önemli sosyal sorunların yaşanmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de mülkiyet sisteminin de büyük etkisiyle günden güne bölünerek küçülen mevcut işletmelerin büyük oranda “cüce” tabir edilen küçük işletmelerden oluşması yanında, tarımsal üretimin temel bileşenleri olan **toprak ve su şartlarında oluşan sorunlar**, üretimin bütün süreçlerine olumsuz etkide bulunmaktadır. Yurdumuzun bazı bölgelerinde yağış fazlası nedeniyle oluşan seller tarımsal ürünlere zarar verirken, bazı bölgelerde ise su noksanı ürünlerde kalite ve miktar düşmelerine yol açmaktadır. Sulama imkânı olan yerlerde ise, sulama projelerinde hedeflenen verimliliğe ulaşamaması, çevresel sorunlar, proje ve işletme maliyetinin yüksek olması, zaman zaman bilinçsiz sulama nedeniyle yaşanan tuzlanma sulamadan beklenen olumlu sonuçlara ulaşılmasına engel teşkil etmektedir.

Toprak şartlarıyla ilgili yaşanan diğer sorunları, tarım topraklarının hızla amaç dışı kullanıma ayrılması (sanayi, yerleşim yeri vb), eğimi fazla arazilerde tarla ziraatı yapılmaya çalışılması, tarıma elverişli olmayan toprak sınıflarında tarımsal üretim yapılmaya çalışılması şeklinde sıralamak mümkündür.

Ülkemiz tarım topraklarında önemli ölçüde bir erozyon sorunun yaşanmaktadır. Her yıl hatalı veya yoğun kullanımdan dolayı verimli tarım toprakları aşınmak ve taşınmak suretiyle özelliklerini yitirmektedirler. Çeşitli önlemler alınmaya çalışılmasına bu soruna yönelik farkındalık yaratılması çabalarına karşılık, etkileri devam eden erozyon olgusu nedeniyle her yıl büyük çapta toprak örtüsü yok olmaktadır.

Türkiye’de tarım faaliyetlerinde karşımıza çıkan bir diğer sorun ise, yapılan bütün yasal düzenlemeler ve destekleme çalışmalarına karşın rasyonel bir **üretim planlamasının** uygulama alanına yeterince taşınamamasıdır. Çoğunlukla çiftçinin inisiyatifi çerçevesinde ve piyasa koşullarına göre şekillenen üretim deseni sonucu, zaman zaman üretim yapılan tarım arazisine uygun olmayan bitki üretimi gerçekleştirilmekte, çoğu kez ise herhangi bir ürün, bazı yıllar ihtiyacın çok üstünde üretilmekte, bazı yıllar ise ülke ihtiyaçlarının çok altında bir üretim gerçekleştirilmektedir.

Üretim planlaması dışında yapılan üretim, piyasa dalgalanmalarına açık bulunmakta ve piyasadaki en küçük olumsuz hareket, çiftçinin zarar etmesine ve ürününün elinde kalmasına neden olabilmektedir. Yine bu durum, pazarlama aşamasında da rekabet gücünü azaltan bir durum teşkil etmekte, büyük ölçüde doğal koşullara bağlı olan tarım faaliyetlerinde, mevsim değişikliklerinden kaynaklanan sorunlar da eklendiğinde çiftçiyi sık sık büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Yurdumuzda bitkisel verim, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır. Bunun nedenleri olarak, yukarıda da özetle sıraladığımız sorunlarla birlikte, çiftçinin teknik bilgi düzeyinin yeterli olmaması, teknolojik gelişmelerin tarımsal üretim alanına yeterince aktarılamaması, uygun tohumluk sağlanamaması, gübre ve tarım ilaçlarının eksik ya da yanlış kullanılması gibi faktörler verim düşüklüğünün önemli nedenlerini

oluşturmaktadır. Verim düşüklüğüne bağlı olarak üretimde tatmin edici miktar artışlar yaşanmadığı gibi, son yıllarda bazı ürünlerde üretim azalmaları da görülmektedir.

Tarım sektöründe yapısal ve üretim aşamalarında karşılaşılan sorunlar yanında **işleme, depolama ve pazarlama** aşamalarında da önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Kapalı ekonomik yapılarda kendi tüketim ihtiyacına yönelik olarak gerçekleştirilen tarımsal üretim dışarıda tutulduğunda, genel anlamda tarımsal üretimin amacı, üretilen ürünün Pazar değeri olan ve gelir getiren bir niteliğe kavuşturulmasıdır. Bu amaç göz önüne alındığında işleme, paketlenme, depolama ve nihai tüketiciye ulaştırma strateji ve faaliyetleri en az üretim süreçleri kadar önem taşımaktadır. Bu çerçevede ülkemiz tarımsal açıdan önemli potansiyeller barındırmakla birlikte, sözü edilen süreçlerde yaşanan olumsuzluklar, sektörden yeteri gelirin elde edilmesini kısıtlamaktadır. Bu kapsamda yaşanan sorunların başında, son zamanlarda piyasa ekonomisine ayak uydurmaya çalışan işletmelerin sayıca fazlaşmasına karşın, üretilen ürünlerin geleneksel yöntemlerle işlenmesi ve paketlenmesi gelmektedir. Büyük ölçüde sermaye yetersizliğinden kaynaklanan nedenlerle birçok işletmenin ambalajlamada ileri teknolojileri kullanamaması, işlenen ürünlerin raf ömrünün sınırlı kalmasını beraberinde getirmektedir.

Günümüzde kamuoyunda özellikle gıda güvenliği ve hijyen konusunda oluşan büyük hassasiyet, daha sağlıklı içeriğe ve ambalaja sahip ürün talebini arttırmıştır. Ancak ülkemizde önemli ölçüde tüketiciye sunumda kullanılan ambalajların niteliklerinin henüz istenen düzeyde olmaması ve ambalajlama tesislerinde hijyen koşullarının yeterince uygulanmaması üreticilerin pazarlama aşamasında rekabet gücünü önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Genel anlamda hassas ürün olarak değerlendirilebilecek tarımsal ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi kadar, taşınması ve tüketim aşamasına kadar depolanması da büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede bozulabilir nitelikte olan sebze ve meyvelerin taşınması ve depolanması özel bir hassasiyet gerektirmekte, ancak ülkemizde hâlihazırda özellikle taze ürünlerin taşınmasında araç, ortam ve türler açısından uygulama eksikliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Diğer yandan adı geçen ürünlerin belirli bir süre muhafaza edilmesine olanak tanıyan soğuk hava depolarının istenen kapasitenin altında bulunması, varolan depoların ise teknik özelliklerinin yetersiz olması, ürünün doğrudan pazara sunulmasını zorunlu kılmakta, pazarlama stratejileri açısından olumsuz bir ortam yaratan bu durum, önemli gelir kayıplarına yol açmaktadır.

Piyasaya yönelik yapılan üretimde temel amaç iyi bir pazar payına ulaşılmasıdır. Bu çerçevede esas hedefler, ürünün hasat aşamasından başlayarak tüketiciye kadar uzanan süreçte kayıpların en aza indirilmesi, kalitenin korunması ve uzun bir zamana yayılarak tüketicinin bundan her mevsim yararlanmasıdır. Bu nedenle, işletmelerin uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanması için pazarlama politikaları son derece önemlidir. Ancak son yıllarda verimin ve üretimin artırılması yönünde gösterilen çaba ve başarıların, aynı oranda tarım ürünlerinin pazarlanmasına yansıtılamadığı gözlenmektedir.

Kuşkusuz üretilen ürünün pazarda arzu edilen geliri sağlaması için üretim miktarı, kaliteli ürün elde etme, sağlıklı ortamda işleme ve paketlenme ile ürün özelliklerini kaybetmeden tüketiciye ulaştırma çok önemli aşamaları oluşturmaktadır. Öte yandan en az bu faaliyetler kadar önemli olan diğer bir husus ise, üretilen ürüne talep yaratma yani marka oluşturma ve tanıttırma. Ancak Ülkemizde üretimi yapılan ürün ve çeşitlerinin uluslararası pazarlarda yeterince tanıtımı yapılamamakta, uluslararası pazarlarda kaliteli ürün imajını yaratacak tescil edilmiş markalı ürün ihracatı gerçekleştirilememektedir.

Kısacası şu bir gerçektir ki; üretilen ürün ne kadar kaliteli olursa olsun, iyi bir şekilde pazarlanmadığı takdirde istenen gelir hedeflerine ulaşılması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle pazarlama bütünlüğünün temel unsurları olan ürün, fiyat, dağıtım ve promosyona yönelik kararların ve stratejilerin doğru zamanda alınması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Hangi ekonomik sektörde olursa olsun gelişmeye ve kalkınmaya ilişkin beklentiler ve politikalar açık ve uzun vadeli bir şekilde ortaya konulmadığı takdirde ekonomik verimliliğin sağlanması mümkün olmamaktadır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşanan deneyimler, gelişmişlik düzeyinin yakalanmasının temel anahtarının, rasyonel, uzun vadeli, uygulanabilir ve sonuçları izlenebilir politikaların ortaya konulması olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede tarım sektöründe, daha ziyade üreticilerle ilgili olan yukarıdaki sorunların yanı sıra Türkiye’de **idari yapılanma, politika ve perspektif oluşturma, örgütlenme** gibi konularda da önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Türkiye’de tarım faaliyetiyle ilgili en başta gelen sorun etkin ve sürekli politika eksikliğidir. Özellikle Avrupa Birliğine üyelik yolunda geline aşama ve müzakerelerin başlaması, AB eksenli yeni politikaların ortaya konulmaya başlamasına yol açmış olsa da uzun yıllar Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının amaçları, hedefleri, öncelikleri ve araçları konusunda belirsizlik ve uyumsuzluklar yaşanmıştır. Uzun dönem boyunca tarımsal üretim ve diğer süreçleri için en temel gereklilik olan yasal düzenlemelerin yapılamamış olması (örneğin, Tarım Kanunu ancak 2006 yılında çıkarabilmiştir), Türkiye’de bu faaliyetlerin belirli bir düzen içinde uygulanmasını zorlaştırmış ve günlük politikalarla yürütülmeye çalışılmasına neden olmuştur.

Temel yasalarda uzun yıllar görülen eksiklik “tarımsal örgütlenme” konusunda da belirgin olarak ortaya çıkmıştır. İmkân ve kaynakların birleştirilerek maliyetlerin düşürülmesi, üretimin ekonomik koşullarda sağlanması, rekabet fırsatı gibi olanakların yaratılmasında en önemli araç olan örgütlenme konusunda devletin net bir politikası olmamış, bu konudaki kamu yönlendirmeleri yetersiz kalmıştır.

Türkiye’de mevcut politik yapılar çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler kapsamında üreticilerin gelirlerinin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması için dönem dönem çeşitli destekleme araçları kullanılmış, ancak tarımsal üretimin ve verimin artırılması ile üreticiye belirli bir gelirin sağlanması konusunda istenen başarının sağlanması mümkün olmamıştır. Sınırları belli olan bir üretim planlaması olmadığından, fiyat müdahaleleri yoluyla yapılan desteklemeler, üretimin piyasa koşullarına uygun gelişimini engellemiş, bazı ürünlerde stokların oluşmasına, bazı ürünlerde ise yetersiz üretime yol açmıştır. Belirtilen bu olumsuzlukların önüne geçilmesi ve uluslararası piyasa mekanizmalarına uyum amacıyla günümüzde çiftçilere doğrudan gelir ödemeleri şeklinde desteklemeler yapılmaya başlanmış, yapılan desteklemenin üreticilerin gelirlerine doğrudan etki etmesi ve üretimin geliştirilmesine destek olması amaçlanmıştır.

Türkiye, genel iktisadi yapısı içinde halen çok önemli bir yere sahip olan tarım sektöründe, ciddi sorunların yaşamaya devam ettiği açıktır. Bu sorunlar üretim sürecinde yaşanan fiziki veya beşeri kaynaklı sorunlar olabildiği gibi, tarım sektörüne ilişkin diğer aşamalarda da yaşanabilmektedir.

Tarımın milli gelir içindeki payının düşmesi, tarım kesiminde kişi başına geliri olumsuz yönde etkilerken, tarımsal üretim faaliyetinin cazip bir geçim alanı olmaktan çıkmasına yol açmaya devam etmektedir.

Tarımsal istihdam alanında yaşanan bu gerileme, bu sektörden kaçışı beraberinde getirmekte, bu hareket genellikle şehirsel alanlara gle sonuçlanmaktadır. Diğer yandan tarımsal üretim alanında yaşanan miktar düşüşleri, uzun süre kendi ihtiyaını karşılayabilir bir nitelik taşıyan ülkemizin zaman zaman çeşitli ürünlerde dışa bağlı bir yapıya dönüşmesine neden olmuş bulunmaktadır.

Uygulamalar

1-Türkiye'nin tarımsal üretime ilişkin potansiyellerini araştırınız.

2-Türkiye'nin tarıma ilişkin sorunlarını inceleyiniz

Uygulama Soruları

- 1-Türkiye’yi komşu ülkelere göre tarımsal üretimde avantajlı kılan özellikler nelerdir?
- 2-Türkiye’nin tarımsal üretime ilişkin en önemli sorunu nedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Türkiye'nin tarımsal faaliyetlere ilişkin bir analizi yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'de tarımın güçlü yanları, diğer bir deyişle onu üstün kılan özellikler ele alınmıştır. Yine Türkiye'de tarımın zayıf yanları analiz edilmiş, beraberinde Türkiye'de tarımın potansiyelleri, fırsatları ve tehditleri işlenmiştir. Bölümün sonunda Türkiye'de tarımın temel sorunları detaylı olarak incelenmiştir.

Türkiye'de tarım faaliyetleri ve sektörünün en güçlü yanlarından birini çok fazla sayı ve çeşitlilikte kültür bitkisi yetiştirmeye elverişli fiziki coğrafya koşullarının varlığı olduğu ifade edilmiştir. Ülkemizin pek çok tarımsal ürünün gen merkezi olma özelliği gösterdiği, yer yer çok verimli tarımsal arazilerin var olduğu, sulamaya uygun sahaların önemli bir alan kapladığı, bu koşulların ise Türkiye Tarımını güçlü kılan faktörler olduğu öğrenilmiştir.

Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin çok sayıda güçlü yanı olması yanında, tarımsal işletmelerin küçük ve çok parçalı olması, tarımsal üretim alanında gelirin düşük olması, işletmelerde altyapı eksikliğinin varlığı, tarımsal üretim maliyetlerinin yüksek olması, tarımsal alanda sosyal güvenlik sisteminin zayıf işlemesi, toprakların verimlilik sınıflarına uygun işlenmemesi, tarımsal arazilerin amaç dışı kullanılmasının yaygın olması ve tarımsal ürün kalitesi ve standartlarında yaşanan güçlükler gibi zayıf yanlarının da bulunduğu kavranmıştır.

Yine, Türkiye'nin tarımsal alanda gelişmesine katkı sağlayacak, kırsal ve tarımsal alana yönelik desteklemelerin artması, tarımsal üretime yönelik düzenlemelerin hızlandırılması, tüketici bilincinin gelişmesi ve organik ürünlere talebin artması, tarımsal üretimde tekniklerin ortaya çıkması ve kullanılabilir olması, uluslararası mali kaynaklara ve fonlara ulaşılabilirliğin gelişmesi ve katma değeri yüksek olan ürünlerin pazara giriş imkânlarının genişlemesi gibi potansiyel ve fırsatların varlığına dikkat çekilmiştir.

Son olarak bu bölümde, yurdumuz için büyük önem arzeden tarımın; tarımsal nüfusun yapısı, tarımsal arazilerin nitelikleri, üretim, toprak ve su kaynaklarının durumu, mülkiyet sistemi ve politika oluşturma gibi konularda köklü ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunduğu öğrenilmiştir.

Bölüm Soruları

Soru 1: Aşağıdaki özelliklerden hangisi Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin zayıf yanlarından biri olarak değerlendirilemez?

- a- Tarımsal işletmelerin büyük ve az parçalı olması
- b- Tarımsal üretim alanında gelirin düşük olması
- c- Tarımsal işletmelerde sermaye birikiminin yetersiz olması
- d- Girişimcilik ve işletme kültürünün zayıf olması
- e- Modern anlamda örgütlülüğün yeterli seviyede olmaması

Soru 2: Kapalı ekonomik yapılarda kendi tüketim ihtiyacına yönelik olarak gerçekleştirilen tarımsal üretim dışarıda tutulduğunda, genel anlamda tarımsal üretimin amacı, üretilen ürünün pazar değeri olan ve gelir getiren bir niteliğe kavuşturulmasıdır. Aşağıdakilerden hangisi en az üretim süreçleri kadar önem taşıyan koşullardan biri değildir?

- a- İşleme
- b- Paketleme
- c- Depolama
- d- Ulaştırma
- e- Tüketme

Soru 3: “Avrupa ve Ortadoğu gibi tarımsal ürünlere talebin yüksek olduğu pazarlara yakın olması” faktörü Türkiye'nin tarıma ilişkin aşağıdaki özelliklerinden hangisi kapsamında değerlendirilir?

- a- Zayıf yanı
- b- Potansiyeli
- c- Güçlü yanı
- d- Tehdidi
- e- Riski

Soru 4: Aşağıdaki özelliklerden hangisi Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin zayıf yanlarından biri olarak değerlendirilemez?

- a- Tarımsal üretim alanında üreticilerin mesleki eğitim düzeyinin düşük olması
- b- Arazi kullanımı ve tarımsal işletme yönetiminin etkin olmaması
- c- Kırsal alanlardan şehir merkezlerine yoğun göç ve tarımsal alanda genç nüfusun azalması
- d- Tarımsal üretim maliyetlerinin düşük olması
- e- İşletmelerde altyapı eksikliğinin varlığı

Soru 5: Aşağıdaki özelliklerden hangisi Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin tehditlerden biri olarak değerlendirilemez?

- a- Tarımsal kesimde gelir düzeyinin düşüklüğünün ve alım gücü zayıflığının devam ediyor olması
- b- Tarımın yeniden yapılandırılmasında işsizlik ve yoksulluk gibi olumsuzluklarda artış olması
- c- Genç ve kalifiye işgücünün göç etme eğiliminin ortadan kalkması
- d- Bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklarının giderilememesi
- e- İklim şartlarında meydana gelen olumsuz değişimlerin etkilerini arttırması

Soru 6: Aşağıdakilerden hangisi üretilen ürünün pazarda arzu edilen geliri sağlaması için gerekli koşullardan biri sayılamaz?

- a- Üretim miktarı
- b- Ürün kalitesi
- c- Sağlıklı ortamda işleme ve paketleme
- d- Özelliklerini kaybetmeden tüketiciye ulaştırma
- e- Üretilen ürüne talep yaratma yani marka oluşturma ve tanıtım

Soru 7: Aşağıdaki özelliklerden hangisi Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin zayıf yanlarından biri olarak değerlendirilemez?

- a- Tarımsal üretim planlaması ve arazi kullanım planlamasının yetersiz olması
- b- Tarımsal ürünlerin büyük ölçüde işlenmiş olarak pazarlanması
- c- Tarımsal arazilerin amaç dışı kullanılmasının yaygın olması
- d- Tarımsal üretimde girdi maliyetlerinin yüksek olması ve girdi kullanımının yetersizliği
- e- Küçük işletmelerin finansal desteklere erişimlerinin kısıtlı olması

Soru 8: Aşağıdaki özelliklerden hangisi Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin potansiyel veya fırsatlarından biri olarak değerlendirilemez?

- a- Katma değeri yüksek olan ürünlerin pazara giriş imkânlarının daralması
- b- Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve tarımsal yayım konusunda olanakların artmış olması
- c- Tarımsal üretimde tekniklerin ortaya çıkması ve kullanılabilir olması
- d- Devlet ve özel sektörün tarımsal üretimi yönelik destek ve yatırımlarının artması
- e- Uluslararası mali kaynaklara ve fonlara ulaşılabilirliğin gelişmesi

Soru 9: Aşağıdakilerden Türkiye'de tarımsal üretimde verim düşüklüğü yaşanmasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilemez?

- a- Çiftçinin teknik bilgi düzeyinin yeterli olmaması
- b- Teknolojik gelişmelerin tarımsal üretim alanına yeterince aktarılamaması
- c- Uygun tohumluk sağlanamaması
- d- Devlet desteklemelerinin yetersiz olması
- e- Gübre ve tarım ilaçlarının eksik ya da yanlış kullanılması

Soru 10: “Amaç dışı arazi kullanımının (sanayi/ şehirleşme) verimli tarımsal arazileri üzerindeki olumsuz etkilerinin sürmesi” özelliği Türkiye'nin tarımsal alana yönelik hangi yönüne işaret etmektedir?

- a- Tehdidine
- b- Potansiyeline
- c- Zayıf yanına
- d- Riski yönüne
- e- Güçlü yanına

Cevaplar

1)A 2)E 3)C 4)D 5)C 6)A 7)B 8)A 9)D 10)A

**10.TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ:
PLANLI DÖNEM ÖNCESİ (1920-1959)**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10.1. Planlı Dönem Öncesi Tarım Politikaları (1920-1960).

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Cumhuriyetin kuruluş döneminde tarıma ilişkin politikaların temel amacı nedir?
- 2-1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye'nin tarım politikalarına nasıl bir etki yaratmıştır
- 3-Aşar vergisi nedir, neden kaldırılmıştır?
- 4- İzmir İktisat Kongresi hangi amaçlara yönelik olarak toplanmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Planlı Dönem Öncesi Tarım Politikaları (1920-1960)	Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan tarım politikalarının özelliklerini bilir	Okuyarak

Anahtar Kavramlar

Türkiye Cumhuriyeti

Atatürk

Tarım Politikası

Dünya Ekonomik Buhranı

Aşar Vergisi

İzmir İktisat Kongresi

İkinci Dünya Savaşı

Kooperatifçilik

Giriş

Dünyadaki genel ekonomik gelişmelere ve günün ihtiyaçlarına göre göre değişiklik gösterebilen politika amaçları, gelişmişlik seviyelerine göre her ülkede farklı nitelikte karşımıza çıkabilmektedir. Bu çerçevede değişmeyen tek nokta nüfusun yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu gıdaları sağlayan bir sektör olma niteliğiyle tarımsal üretimin her dönem önemini koruyabilmesidir.

Türkiye’de tarımsal kalkınmanın tarihsel gelişim sürecini; idare yapılanma, kalkınmaya yönelik bakış açıları ve yasal düzenlemeler çerçevesinde üç döneme ayırmak mümkündür. Bunlar; Cumhuriyetin ilk yıllarını içeren Planlı Dönem Öncesi (1920–1960), Planlı Kalkınma Dönemi (1960-2004) ve 2005 yılında Avrupa Birliğine tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla girilen ve halen devam eden Avrupa Birliği Süreci başlıkları altında sıralanabilir.

Bu bölümde belirtilen üç aşamadan ilki olan ve Cumhuriyetin ilk yıllarını içeren Planlı Dönem Öncesi (1920–1960) ele alınmıştır. Bu çerçevede dönemin boyunca tarımsal üretim, işleme, mülkiyet, ticaret ve tarımsal sanayi ile, tarımsal eğitim ve yayım konularında yapılan veya yapılmaya çalışılan hususlar ele alınmıştır.

10.1.Genel Tarım Politikaları

Kısaca; “devlet etkinliklerinin amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü” olarak tanımlanabilecek olan politika, aynı zamanda bir düşünce yapısı ve davranış biçimi anlamlarını da bünyesinde barındırmakta, dolayısıyla ülkelerin genel ve özel kapsamlı politikaları aynı zamanda o devletlerin birer davranış aynasını ifade etmektedir. Çeşitli ekonomik sektörlerle yönelik ortaya konulan politika çerçeveleri ülkelerin sadece mevcut yönetim şartlarını belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda geleceğe yönelik perspektif ve stratejilerini de içinde barındırmaktadır.

Değişen küresel veya ulusal şartlar ile yönetim yaklaşımı farklılıkları, ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre ülkeden ülkeye önemli farklılıklara sahne olmaktadır. Ülkelerin genel politikaları içinde çeşitli sektörlerle yönelik politika yaklaşımları, devlet yönetim ve sosyal hayatında çok önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle toplumun gıda ihtiyacını karşılaması, hammadde üretmesi, işgücü ve kalkınma finansmanı sağlaması gibi işlevleri nedeniyle ekonomide büyük bir öneme sahip olan tarım sektörüne ilişkin politikalar, toplumun her kesimini çok yakından ilgilendirmekte ve yaygın bir toplumsal gündeme sahip olmaktadır.

Gerek nüfuslarının giderek artan ve çeşitlenen gıda maddeleri taleplerini karşılama, tarıma dayalı sanayiler aracılığıyla gelir elde etme, ihracat ve istihdama katkı sağlama gibi nitelikleriyle tarım sektörü, her ülke için çok önemli ve stratejik bir sektör niteliğinde bulunmaktadır. Tarım politikası ise; genel politik yapı içinde devletin ve kamu kuruluşlarının tarımsal üretim, işleme, pazarlama ve nihai tüketiciye ulaştırma süreçlerini en verimli şekilde düzenlemek için aldıkları tedbirlerin bütünü olarak ifade edilebilir. Genel ekonomik yapının lehine ve toplum bireylerinin yararına olması beklenen bu tedbirlerin niteliği ve uygulama araçlarına göre politika yapıları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Coğrafi koşullar ve kültürel faktörler nedeniyle beslenme alışkanlıklarının toplumdan topluma farklılık göstermesi ülkeleri, gıda ihtiyaçlarını dışarıya bağımlı olmadan kendi kendilerine karşılamak ve sektörde verimliliği arttırmak amacıyla, kapsamlı tarım politikaları oluşturmaya yöneltmiştir.

İnsanlık tarihinin en eski ve temel ekonomik faaliyeti olması nedeniyle tarım sektörüne ilişkin yasal ve politik düzenlemeler her dönem gündemde yer almış, bu nedenle belirtilen ekonomik sektöre ilişkin oldukça çeşitli politik yaklaşım desenleri ortaya çıkmış bulunmaktadır. Belirtilen çerçevede, yeryüzünde uygulama alanı bulan ve devletlerin müdahale düzeylerine göre ortaya konulan tarım politikalarına ilişkin bir sınıflamada, adı geçen sektöre ilişkin politik yaklaşımlar; aşırı müdahaleci, müdahaleci, asgari müdahaleci ve özgün tarım politikaları olmak üzere ayırdedilmiştir.

Avrupa Birliğinin de içinde bulunduğu ülkeler grubunda uygulama alanı bulan aşırı müdahaleci tarım politikalarında temel amaç, doğrudan gelir desteği ve telafi edici ödemeler gibi müdahale araçlarıyla piyasaları kontrol altında tutmaktır. Bu kapsamda yer alan ülkelerde, yukarıda belirtilen kontrol hedefine ulaşmak amacıyla, yüksek gümrük vergileri uygulanmakta ve ithalata çeşitli sınırlandırmalar getirilmektedir. Bu tür politikalar, uygulandıkları ülkelerde üreticiler lehine bir takım gelişmeleri sağlamak ve gıda güvenliği oluşturmakla birlikte genel bütçeye büyük yük getirmeleriyle karakterize edilmektedir.

Politika Çerçevesi	Uygulayan Ülkeler	Temel Politika Araçları
Aşırı Müdahaleci Tarım Politikaları	Avrupa Birliği EFTA Ülkeleri (İzlanda, Norveç, İsviçre ve Liechtenstein) Kore Japonya	FİYAT MÜDAHALELERİ: Piyasada hedef fiyatı korumak, doğrudan gelir desteği, telafi edici ödemeler DIŞ TİCARET KISITLARI VE DESTEĞİ: Yüksek gümrük vergileri ile ithalatı sınırlama, ihracat sübvansiyonu
Müdahaleci Tarım Politikaları	ABD Kanada	FİYAT MÜDAHALELERİ: Belirli ve seçilmiş ürünler için piyasada hedef fiyatı korumak, belirli ve seçilmiş ürünler için doğrudan gelir desteği. DIŞ TİCARET KISITLARI VE DESTEĞİ: Belirli ve seçilmiş ürünler için ihracat sübvansiyonları ve ithalat sınırlamaları.
Asgari Müdahaleci Tarım Politikaları	Avustralya Yeni Zelanda Arjantin Brezilya Endonezya Malezya	Piyasa mekanizmasının kendi kurumları ve kurallarıyla çalışması. Fiyat, girdi ve dış ticaret müdahale ve sınırlamalarının olağanüstü şartlarda kullanılması.
Özgün Tarım Politikaları	Kendi Ekonomik ve Siyasi şartlarına göre politika belirleyen ülkeler	Tarım politikalarının tüm araçlarının hedefsiz, karmaşık ve siyasi ağırlıklı kullanılması.

Tablo 20: Dünyada Uygulanan Tarım Politikaları (Kaynak: İTO., 2000: 87)

Bir diğer politika yaklaşımı olan ve ABD'nin başını çektiği ülkelerde uygulama alanı bulan müdahaleci tarım politikaları yaklaşımında ise, aşırı müdahaleci yapıdan farklı olarak bütün tarımsal ürünlere değil, belirli ürünlerin piyasada kontrolüne yönelik bir müdahalenin öngörülmesidir. Bu çerçevede desteklemeler ve ithalat sınırlandırmaları da bu ürün veya ürün gruplarıyla sınırlı olmaktadır.

Genel anlamda Güney Asya ve Güney Amerika ülkelerinde uygulama ortamı bulan asgari müdahaleci politika yaklaşımında, piyasalara ancak olağanüstü hallerde bir müdahale söz konusu olmaktadır.

Ayırdedici bir diğer tarımsal politika yaklaşımını ise “özgün” olarak kavramlaştırılan tarım politikaları oluşturmaktadır. Bu politika şeklini uygulayan ülkelerde tarım sektörüne ilişkin yaklaşımlar bütünüyle ülke özgün koşullarına göre şekillendirilmekte buna göre hedefler belirlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren belirtilen sektörün geliştirilmesine yönelik olarak günün koşullarına uygun çeşitli kararlar alınıp perspektifler ortaya konulmuş olmakla birlikte, ülkemizde uzun süre diğer ülkelerde veya AB'de olduğu gibi bir yasa ile belirlenmiş tarım politikası uygulaması oluşturulamamıştır. Belirtilen dönem boyunca değişik hükümetlerin kendi dönemlerinde parti programları doğrultusunda bir politika uygulama gayretine girmiş olmalarına karşın, aynı hükümet döneminde farklı bakanların dahi farklı politikalar uyguladıkları gözlenmiştir. Bu durum uzun vadeli ve sürdürülebilir politika çerçevelerinin ortaya konulmasına engel bir durum teşkil etmiştir.

Dağınık ve sıkça değişen bir yapı gösteren tarım politikaları konusu, 1960'lı yıllardan itibaren bir taraftan sektöre ilişkin bazı hususların Anayasa güvencesi altına alınması, diğer

tarafından Beşyıllık kalkınma planlarının uygulama alanına girmesi, teorik düzeyde tarıma ilişkin politikalarda bir belirginleşmenin sağlanmasına zemin hazırlamıştır. Planlı dönem olarak adlandırılan süreç boyunca özellikle 1980’li yıllara kadar Beşyıllık Kalkınma Planlarında ana hedefleri belirlenen bir çerçeve içerisinde yer alan tarım politikaları, ana hedefler değişmeksizin, kapsamı, niteliği, etki alanı ve yoğunluğu azaltılarak veya artırılarak sürdürülmüştür.

Bu önemli gelişmelere rağmen 1980’li yıllara kadar birkaç geleneksel ürün dışında ülkedeki tarımsal faaliyetler ticari bir nitelik kazanamamış, genelde istikrarlı bir çerçevesi olmayan Türk tarım politikası uygulamaları, Osmanlı toprak düzeninden kalan bozuk bir tarımsal yapı üzerinde, Cumhuriyet döneminin ilkeleri ile oluşturulmuş, içeride destekleyici ve müdahaleci, gümrüklerde ise koruyucu bir görünüm vermiştir.

Sözü edilen yıllarda, ülkedeki siyasi yapının değişmesi yeni hükümetlerin daha liberal ekonomik politikalara ağırlık vermek suretiyle özellikle sanayi ve hizmetler sektörlerini ön planda tutmaları, tarım sektörüne ilişkin ise, daha ziyade dış ticarete konu olan ürünlerin desteklenmesi şeklinde belirginleşen politika yaklaşımları, tarım politikalarında önemli farklılıkların ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Sözü edilen bu farklılıklar; destekleme kapsamını daraltmak ve destekleme yapan kamu kurumu sayısını azaltmak, girdi sübvansiyonunu düşürmek, dış ticareti özendirmek, tarımsal Kamu İktisadi Teşekküllerinin (KİT) özelleştirilmesi ve sulama gibi kamu yatırımlarından yararlananlardan maliyetin bir kısmının tahsil edilmesi şeklinde yansımıştır.

Ülke ekonomisinin gerçekçi yatırımlardan ve yaklaşımlardan oldukça uzak ve yüksek faiz oranları ile kendisini gösterdiği 1990 – 2000 döneminde ise, tarım sektörü de genel koşullardan önemli ölçüde olumsuz etkilenmiş, yatırımlar göreceli olarak daha az katma değer sağlayan tarım sektöründen çekilerek diğer ekonomik faaliyet alanlarına aktarılmıştır.

2000 yılı ve sonrasında Türkiye tarım politikalarının özelliklerine baktığımızda ise, 1999 sonlarında başlayan İstikrar Programı’nın, sektör politikalarının değişiminde en önemli unsurlardan birini oluşturduğunu görmekteyiz. Bu dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan stand-by anlaşması ve bu kapsamda verilen niyet mektupları, uygulanmakta olan tarım politikalarında önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

2005 yılından itibaren özellikle Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlamasıyla birlikte, amaç ve hedefleri büyük ölçüde benzerlik gösteren tarım sektörüne ilişkin politika yaklaşımlarının uygulamaya yönelik niteliklerinde bir benzerliğin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Belirtilen dönemde ortaya konulan stratejik belge ve planlarda Avrupa Birliği politik yapısının etkisi çok fazla hissedilmeye başlanmış, yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler de neredeyse bütünüyle AB normları ve gereklilikleri dikkate alınarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Yukarıda bahsi geçen stratejik belgeler, planlar, kısa ve uzun vadeli programların içerikleri kitabın önceki bölümlerinde detaylı olarak ele alındığından burada zikredilmemiştir.

Günümüzde Türkiye tarım politikalarının temel amaçlarına baktığımızda, başta yeterli besin düzeyinin sağlanması olmak üzere tarımsal üretimin süreçlerine ilişkin çeşitli perspektifler içeren yaklaşımlara sahip olduğunu görmekteyiz. Ülkemiz, bölgesel farklılıklara ve ülke genelinde hızlı nüfus artışı yaşanmasına rağmen, gıda üretimi ve tüketimi açısından büyük ölçüde yeterli bir yapı gösteriyor olmakla birlikte, temel besin maddelerinde, ülke nüfusuna yetebilecek üretimin sağlanması, uygun ve dengeli beslenme ile kalori ve hayvansal protein tüketiminin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede, tarımsal

politikalarla üretimin yönlendirilmesi ve ekonomik dengelerin korunması hedeflenmekte, imkânlar ölçüsünde bilinçli bir girdi kullanımını sağlamak, verimliliği artırmak, ikinci ürün üretimini yaygınlaştırmak, nadas alanlarını küçülterek kullanılabilir tarım alanları yaratmak, doğal ve kıt kaynakların kullanımında etkinliği artırmak, bu kaynakları koruyarak sürdürülebilirliği sağlamak politika öncelikleri olarak belirginleşmektedir.

10.2. Planlı Dönem Öncesi Tarım Politikaları (1920-1960)

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren günümüze kadar olan süreçte yaşanan gelişme ve değişimlere paralel olarak ele aldığımız üç temel dönemden ilkinin Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan **Planlı Dönem Öncesi (1920-1960)** oluşturmaktadır. Yeni devletin kuruluşunu takibeden yıllarda, adeta perişan durumda bulunan kırsal alan nüfusunun ekonomik durumunun iyileştirilmesine yönelik çabalara girilmiş ve hizmetler götürülmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetlerin bir bölümünü tarımda makineleşme ve tarımsal destekleme gibi faaliyetlere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında içinde bulunulan şartlar, tarımsal kalkınmaya yönelik çabaların çok zor koşullarda gerçekleşmesine neden olmuştur. Cumhuriyet döneminin devraldığı neredeyse işlemez duruma gelmiş tarımsal yapı, cumhuriyet dönemi yöneticilerinin öncelikleri arasında yer almıştır. Bu dönemde tarımsal üretim, Osmanlı dönemindeki gibi merkezi ihtiyaçların karşılanması prensibinden farklı olarak, tarımın bir ekonomik sektör olarak ele alınması ve gelişiminin sağlanması yoluyla genel ekonominin önemli bir unsuru olmasına çaba gösterilmiştir.

Bu dönemde Türkiye tarımı temel olarak küçük köylü işletmelerine dayanmış, genel anlamda aile emeği ile üretim yapılan bu işletmeler geçimlik işletme tipinde yer almışlardır. Özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinde modern tarım tekniklerinin uygulandığı sahalarda, Avrupa ülkelerine yönelik ihracat faaliyetlerine yönelik üretim gerçekleştirilirken, bu bölgelerin kıyı yöreleri dışındaki sahalarda kapalı bir köy ekonomisinin egemen olduğu bir yapı göze çarpmıştır (Silier O. 1981:12).

Toprak dağılımının son derece dengesiz bir durum arz ettiği bu dönemde toprak sahibi olmayan köylülerin kırsal alanda yer alan nüfusun yarısını oluşturduğu görülmekte, dolayısıyla çok büyük bir nüfus grubunun kendi geçimini sağlayacak miktarda bile toprak sahibi olmadığı izlenmektedir.

Ortakçı, kiracı veya yarıcı olarak büyük toprak sahiplerinin arazilerini işlemek zorunda olan çiftçiler, üretim masraflarını ve tarımsal araç ve gereci de kendileri sağlamak durumunda kaldığından üretim sonrası elde edilen gelirin yarısı oranındaki miktar ancak kıt kanaat geçinmelerini sağlayabilmiştir. Böylece 1920'li yıllar Türkiye tarımındaki toprak ve işletme dağılımları, orta ölçekli köylülüğün son derece ince bir katman oluşturduğu, bir uçta küçük işletmelerin çok yetersiz toprak parçalarında kümелendiği, diğer uçta toprakların önemli bir bölümünün az sayıdaki büyük toprak sahibinin elinde bulunduğu bir yapı göstermiştir (Silier O. 1981:16).

Belirtilen dönemde toplam işgücünün %90'ının tarımsal alanda istihdam edilmekte, toplam GSMH'nin % 48'inin tarımdan sağlanıyor olması, ihracatın ise %84'ünün tarımsal ürünlerden oluşması (İTO 2000:22–23) tarım sektörüne ilişkin kalkınma politikalarının öncelikli konular arasında yer almasına yol açmıştır. Bu kapsamda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarım sektörüne yönelik yapılacak kalkınma çabalarının çerçevesinin belirlenmesi amacıyla çeşitli çalışmalar hızla gerçekleştirilemeye başlanmıştır. Bu çalışmalar kimi zaman

yasal düzenlemeler veya idari yapılanmalar şeklinde olurken, kimi zaman da yeni perspektiflerin oluşturulmasına yönelik kongre ve toplantılar düzenleme şeklinde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilanını takiben gerçekleştirilen ilk hamlelerden biri 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan “İzmir İktisat Kongresi”dir. Dönemin mevcut ekonomik yapısının ortaya konulması ve sorunların çözümüne yönelik perspektiflerin belirlenmesi amacıyla toplanan kongre, dönemin İktisat Vekâleti (Ekonomi Bakanlığı) tarafından düzenlenmiş, Türkiye’de ekonomiyle ilgili bütün gurup ve kişilerin bir araya getirilmesine olanak sağlanmıştır. Bütün diğer sektörler için olduğu gibi tarımsal açıdan da önemli bir gelişme olan kongreye, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçiler olmak üzere ekonominin içinde doğrudan yer alan dört grup temsil edilmiş, bu grupların kendi alanlarını ilgilendiren konuları gündeme getirmeleri için bir platform oluşturulmuştur. Kongrede tarım sektörünü de ilgilendiren ve sonraki dönemlerde yasal düzenlemeler yansıyan önemli kararlar alınmıştır.

Kongrede; başta aşar vergisinin ve Reji (Tekel) idare sisteminin kaldırılması gibi yasal düzenlemeler olmak üzere, çiftçilere ziraatın çeşitli kollarını uygulamalı olarak öğretecek şekilde kitap ve dergilerin bastırılarak dağıtılması, ilk ve ortaokullarda genel konularda olduğu gibi sanayi ve ziraatın da uygulamalı olarak gösterilmesi, kışla ve askeri eğitim merkezlerinde uygulamalı ziraat eğitiminin yapılması gibi tarımsal alana ilişkin eğitim konularında düzenlemeler yapılması karara bağlanmıştır. Tarım sektörünü ilgilendiren bu kararların yanı sıra, tarım faaliyetlerinde makine kullanılmasının özendirilmesi gibi başka kararların da alındığı kongrede, kararların bir bölümü sonraki dönemlerde uygulama şansı bulurken bir kısmı ise çeşitli imkânsızlıklar nedeniyle faaliyete geçirilememiştir.

Tarımsal üretimi arttırmanın, kaliteli ürün elde etmenin ve tarımla uğraşanların yaşam seviyelerini yükseltmenin önemli bir yolu olan üreticilerin daha etkin bir biçimde örgütlenmesi hususu da bu dönemde daha bariz bir şekilde kendini göstermiş, sadece tarımsal üretimi sağlamak değil aynı zamanda tarım politikalarının oluşturulmasında ve uygulama koşullarının belirlenmesinde etkili olmanın, ancak örgütlü üreticilerle mümkün olabileceği yaklaşımından yola çıkarak kooperatifleşme hareketi başlatılmıştır.

Belirtilen dönemde kooperatifçilik hareketinin öncülüğünü Büyük Önder Atatürk yapmıştır. Kooperatif girişimlerine büyük önem veren Atatürk, 1924 yılında Silifke İlçesinin Taşucu Köyünde kurulan Köy Kooperatifi’nin 1 No’lu kurucu ortağı olarak, köylülere şöyle seslenmiştir; *“Ben de çiftçi olduğum için bilirim, tarım işleri zordur. Birleşiniz, birlikte makine alınız... Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir”*. Sonraki dönemlerde kooperatifleşmenin ve çiftçi örgütlenmesinin yasal olarak ortaya konulmasına zemin hazırlayan bu olayla Atatürk, kooperatifçiliği sektör olarak tanımlayan ilk devlet adamı olmuştur (İnan İ.H. 2002:148).

Cumhuriyetin ilk yıllarında çiftçinin eğitilmesine büyük önem verilmiş, 1924 yılında uygulanan “Silah Altına Alma Yasası”yla askere alınan köylülere, askerlik hizmetleri sırasında tarım makinelerinin ve yeni yöntemlerin öğretilmesi öngörülmüştür. 3 Mart 1924’te tarım yöntem ve makineleri konusunda daha iyi bir eğitim sağlamak için Tarım Bakanlığı yeniden düzenlenmiş, Ziraat Bankası tarımın gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

1 Kasım 1926’da Atatürk; *“herşeye rağmen memleketimizin tarım alanındaki gelişmesini sağlayacak bilimsel ve teknik yetkiye sahip uzmanlarımız azdır”* dedikten sonra, *“tarım kuruluşlarımızı, ziraat okullarımızı zirai çalışmalarımızı, teknik esaslara uygun olarak*

düzenleyecek tedbirleri, gerçek uzmanların yardımıyla almakla kararsızlığa yer olmadığı kanaatindeyim” ifadesini kullanmıştır. Bunun üzerine Tarım Bakanlığı, köylüleri araç gereç kullanımı ve yeni tarım yöntemleri konusunda eğitmek için uzmanlar getirtmiş ve vilayet tarım istasyonlarından yararlanarak 1927’de hazırlanan yasayla programı genişletmiştir. Bakanlık ayrıca fındık, limon, çay, sebze, patates gibi ürünlerin yetiştirilmesi için Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünü kurmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal alana yönelik olarak uygulanan vergi sistemlerinde de birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden en önemlisi, İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlardan biri olan ve tarımsal gelire yönelik uygulanan “aşar vergisi”nin kaldırılmasıdır. Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan ve devletin son dönemlerinde köylüler üzerinde ağır bir yük haline gelen aşar vergisi, çiftçinin hasat sonunda elde ettiği ürün miktarı hesaplanarak uygulanan ve aynı (mal) olarak ödenen bir vergi niteliği taşımıştır. Bu vergi sisteminde, tarımsal üretimde masraf ve girdiler hesaba katılmayıp sadece üretilen ürün miktarı esas alındığından çiftçiler üzerinde büyük baskı oluşturmıştır.

Aşar vergisinin 17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılması tarımsal üreticilere nisbi bir ferahlık getirmiş olmakla birlikte, devlet genel bütçesine önemli bir açık olarak yansımış, bunun sonucunda ilerleyen dönemlerde farklı adlarla yeni vergiler uygulamaya konulmuştur. Bunların başında 1943 yılında uygulanmaya konulan “tarım mahsulleri vergisi” ve 1950 yılında uygulanmaya başlanan “gelir vergisi” gelmektedir. Bunlardan tarım mahsulleri vergisi, aşar vergisinin kaldırılmasında sonra tarım kesimi üzerinde uygulanan ilk ve tek vergi niteliği taşımıştır. Çok kısa bir süre uygulamada kalan bu vergi hazineye gelir sağlama amacı yanında bazı sosyal amaçlarla ikinci dünya savaşı sırasında uygulanan ve çok tepki çeken varlık vergisinin etkilerini hafifletmeye yönelik olarak uygulamaya konulmuş, üç yıllık uygulama döneminden sonra kaldırılmıştır (Önder İ. 1999:70).

Cumhuriyetin ilk yıllarında vergi yapılanması gerçekleştirilirken tarım sektörü gelir vergisi dışında tutulmuş, bu durum ancak 1960 yılında 31.12.1960 tarih ve 193 sayılı kanun ile değişebilmiştir. Birtakım politik ve sosyal olguların bir sonucu olan tarım kesiminin gelir vergisi dışında tutulması hususu adı geçen kanun yoluyla sona ermiş ve tarım kesimi kazançları da gelir vergisine dâhil edilmiştir. Ancak bu durum uygulamadaki bazı aksaklıklar nedeniyle oldukça zayıf kalmış ve beklenen gelirin sağlanmasında etkili bir rol oynayamamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ziraat Bankası tarım sektörün gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiş, tarımsal kredi, tarımda makineleşme ve buğday alımı gibi faaliyetler gerçekleştirmiştir.

1926 yılında kabul edilen medeni kanun, Anadolu’da yüzyıllardır süren mülkiyet sisteminde köklü bir değişimin yaşanmasını beraberinde getirmiş, Osmanlı mir-î arazi sisteminin yerini özel mülkiyet sistemi almıştır.

Çiftçilerin işledikleri arazilere sahip olmasına olanak tanıyan bu gelişme genel anlamda olumlu ve modern bir anlayış getirmiş olsa da, özellikle 1935 yılından itibaren vakıf arazilerin tasfiye edilmeye başlanmasıyla geniş ve verimli arazilerin belli aile veya zümrelerde toplanması sorunu ortaya çıkmış, bu sorunun aşılması için ilerleyen dönemlerde sıkça çiftçiye topraklandırma ve toprak reformu çalışmaları gündeme gelmeye başlamıştır.

Ancak parça parça gerçekleştirilen reform hareketleri çoğu kez sonuca ulaşmadan çeşitli nedenlerle kesintiye uğradığından hedeflenen dengeli ve adil bir toprak dağılımı hemen hiçbir dönem sağlanamamış, hatta politik mülahazalar veya popülist yaklaşımlarla

gerçekleştirilen bu faaliyetler zaman zaman büyük toprak sahipleri ile yöneticiler veya küçük üreticiler arasında tartışma ve huzursuzluklara da sebep olabilmektedir.

Belirtilen dönemde yaşanan, yasal boşluklar, hızlı nüfus artışı ve yetersiz sanayileşme gibi sorunlar, toprakların hızlı bir biçimde parçalanarak ekonomik olmayan küçük birimlerin çoğalmasına neden olurken, bu durum birtakım sosyo-ekonomik ve teknik sorunların ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal üretim alanında ürün miktarı ve verimin yükseltilmesi amacıyla tarımsal makineleşmeye de büyük önem verilmiştir. Bu kapsamda uygulanan politikalarda üç unsur ön plana çıkarılmıştır. Bunlar; makine kullanan büyük çiftçi ve yardımcılarının askerlikten muaf tutulması, makinelerde kullanılan akaryakıt ve kimyevi girdilere gümrük muafiyeti uygulanması, hükümet malı traktörlerin büyük çiftçilere elverişli şartlarda kiralanması şeklinde belirlenmiştir (Silier O. 1981:19).

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde de yine aynı amaca yönelik olarak dışarıdan tarımsal makine (özellikle traktör) ithali gerçekleştirilmiş ancak bu araçları kullanacak teknik personelin bulunmaması, yedek parça ihtiyacının giderilememesi ve tamamen dışarıya bağımlılığın söz konusu olması, alınan makinelerin kısa sürede atıl duruma gelmesine neden olmuştur

Belirtilen dönemde tarımda makineleşmeye yönelik ileri sürülebilecek üç temel özellik göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi makineleşme hareketinin başlangıçta sadece belirli yörelerde ortaya çıkması, ikincisi tarımda makineleşmeyi karakterize eden traktörün neredeyse tamamen Amerika Birleşik Devletlerinden ithal edilmesi ve nihayet üçüncü özellik ise, tarımda makineleşme konusunda sadece devletin değil özel sektör girişimcilerinin de rağbet göstermesidir. Ancak tarımda makineleşme; genel anlamda kabul gören bir uygulama olmakla birlikte karşıt görüşlerinde kısa zamanda ortaya çıktığı bir süreç olmuştur.

Traktör kullanımını savunanlar, tarımsal üretim için yeteri kadar insan gücüne sahip olmadıklarını ve makineli tarımın daha kazançlı olduğunu ileri sürerek makineleşme hareketine destek verirken karşı olanlar ise, makineleşme konusunda sağlanan vergi muafiyetlerinin devletin büyük vergi kaybına yol açtığını, küçük bir çiftçi grubunu himaye etmeyi amaçladığını, tarımsal makine ve parçaları ile akaryakıtlarının dışarıdan ithal edilmesinin büyük bir milli servet kaybına sebep olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kurtuluş savaşı sonrası hızlı bir toparlanma süreci yaşamayı hedefleyen yeni devletin 1922-1930 dönemi ekonomi politikasına bir bütün olarak bakıldığında liberal bir düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir. Ancak, bütün vatandaşları ekonominin gelişmesinin bir unsuru olmasını amaçlayan bu yaklaşım, savaşın ülkede yarattığı yıkım, teknik ve fiziki altyapının harap durumu, sermaye yoksunluğu vb. nedenlerle istenen seviyede başarının elde edilmesini zorlaştırmıştır.

Bu dönemde tarımsal üretim alanındaki sermaye durumuna da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Gerek Osmanlı Devletinin son dönemde içinde bulunduğu iktisadi seviye ve gerekse savaşların yıkıcı etkisi, yeni devletin kuruluşu aşamasında genel olarak devletin özelde ise köylünün sermaye birikimi bakımından oldukça zayıf bir yapıya sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Devlet, bir yandan yeni reformlar için sermaye sağlamaya gayret ederken, diğer taraftan Osmanlıdan kalan borçları ödemeye çalışmış, mevcut kaynaklar ve gelirler bu çabaların yürütülmesini büyük ölçüde kısıtlamıştır.

Bahsi geçen dönemde tarımsal alanda faaliyet gösteren nüfusun sermaye durumu genel devlet durumundan çok daha kötü şartlar göstermiştir. Bir yandan çalışabilir nüfusun savaşlarda hayatını kaybetmiş olması veya halen silahaltında olması, diğer taraftan büyük çoğunluğu topraksız köylü olan çiftçilerin sermaye birimi sağlamalarına uygun koşulların bulunmaması, kırsal alanda kalkınmanın temeli olan sermaye sağlanmasını adeta imkânsız kılmıştır.

Tarımın doğal şartlara kuvvetli bağılılığı (kuraklık gibi), tarımsal üretim metodların iptidai hali, üretimde makine ve gübre kullanımındaki sıkıntılarla birlikte borç yükü, tarımsal üreticilerin çoğu kez kendi ihtiyaçlarını dahi gideremeyecek bir tarımsal üretim sarmalında sıkışmalarını, küçük üreticilerin arazilerini satarak işçi olarak aynı topraklarda çalışmasını zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

Kuşkusuz çiftçiyi çok güç durumda kalkmasına sebep olan bu durum karşısında devlet suskun kalmamış, bir taraftan Ziraat Bankası yoluyla çiftçilere daha fazla destek ve kredi verilmesinin yolları aranırken diğer taraftan özellikle kooperatifleşme yoluyla üreticilerin maddi manevi güçlerini birleştirmeleri ve bu yolla ürünlerini daha iyi şartlarda değerlendirmelerinin çareleri aranmıştır.

1920'li yılların sonunda bir yandan yeni bir devletin kurulma aşamalarının sancıları, oldukça zayıf bir ekonomi ve yetersiz bütçe, kalkınmaya yönelik çaba ve faaliyetleri kısıtlarken, diğer taraftan dünya genelinde yaşanan iktisadi çalkantılar, sözü edilen kısıtlamaları daha da belirginleştirmiş, kalkınma hamlelerinin arzu edilen düzeyde olmasını engellemiştir.

1929 yılından itibaren yaklaşık on yıl boyunca bütün dünya genelinde yaşanan ekonomik buhran, Türkiye Cumhuriyetini de derinden etkilemiş, tarıma dayalı olan ihracat olanaklarına büyük darbe vurmuştur. Ekonomik Buhran büyük ölçüde etkisini dış ticarete göstermiştir. Dış ticareti genellikle tarımsal ürün ve hammadde ihracatına ve sanayi maddeleri ithalatına dayanan Cumhuriyet Türkiye'sinde, buhranın etkileri doğrudan tarım ürünleri ihracatı üzerinde olmuş ve tarımsal ürünlerdeki büyük fiyat düşüşleri, dış ticaret hacmini büyük oranda daraltmıştır.

Üretim miktarlarının oldukça düşük düzeyde kalması ve tarımsal ürün fiyatlarında meydana gelen önemli düşüşler çiftçinin alım gücünü oldukça zayıflatmış, çiftçilerin üretimi sürdürebilmek için borç para arayışı içine girmeleri de başka sorunların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu arayışlar çerçevesinde şekillenen 1930 sonrası genel ekonomik politikaların öncelikli amaçları, Dünya ekonomik buhranının olumsuz etkilerinden bir an önce kurtulmak ve daha önce planlanan sanayi hamlelerinin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bunun sonucunda yeni yaklaşımlar geliştirilmesi zorunlu hale gelmiş ve liberal yaklaşımın yerini devletçi bir kalkınma modeli almaya başlamıştır. Bu çerçevede, devlet çiftçinin uğradığı zararı hafifletmeye çalışmış, 3 Temmuz 1932 tarihli ve 2056 sayılı yasayla buğday fiyatlarının hükümetçe desteklenmeye başlanmıştır. Burada amaç, buğday fiyatlarındaki dalgalanmaları önlemek, bir an önce ürününü elinden çıkarmak zorunda kalan çiftçiyi mağdur etmemek olmuştur.

Kuşkusuz tarım sektörünün ekonomik ve sosyal açıdan taşıdığı önem yanında, karşı karşıya olduğu riskler ve sahip olduğu yapısal özellikler bu desteklemeleri zorunlu kılmıştır. Çünkü bilindiği gibi tarım sektörü tarımsal üretim süreci uzun, parasal geri dönüşüm hızı düşük, sermaye birikimi yetersiz ve yatırım imkânlarının az olduğu bir ekonomik sektör karakterindedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal pazarlama şartları çoğunlukla kalkınmaya yönelik bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sıklıkla tarımsal ürünlerin desteklenmesi ve satın

alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla tarımsal üretim üzerine yapılan ilk devlet desteği, tarımsal ürünlere taban fiyat verilmesi şeklinde olmuş ve yukarıda değinildiği üzere, uygulamaya 1932 yılında ilk kez buğdayla başlanmıştır. Destekleme çalışmalarını uygulamak üzere 24 Haziran 1938 tarih ve 3491 sayılı kanunla Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur. Kurulduğu dönemde yalnızca buğday üreticisine destek olmak ve buğday piyasasını düzenlemek amacıyla kurulan TMO gelişen ve değişen şartlar içinde zamanla arpa, çavdar, yulaf, mısır, patates, pirinç, çeltik ile fasulye, nohut, mercimek gibi ürünleri de faaliyet alanı içine almıştır.

1930'lu yıllarda tarımsal eğitim alanında en önemli gelişme 1930 yılında Ankara'da Yüksek Ziraat Mektebinin kurulmuş olmasıdır. 16 Haziran 1933 tarih ve 2291 sayılı kanunla Yüksek Ziraat Enstitüsüne dönüştürülmüş olan ve beş fakülteden oluşan bu enstitüde ziraat, orman ve veterinerlik alanlarında Almanya'dan getirilen öğretim üyeleri ile eğitimini Almanya'da tamamlamış Türk yardımcıları eğitim vermiştir.

1930'lu yılların tarımsal kalkınmaya yönelik teşebbüslerinden birini de 1938 yılında Ankara'da toplanan "Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi" teşkil etmektedir. Devletin kırsal alanda gelişmeyi sağlama çabalarını belirli bir doğrultuda yönlendirmek ve sorunları doğrudan ele almak amacıyla, Cumhuriyetin 15. yıldönümünde toplanan kongrede, tarım ve hayvancılıkla ilgili teknik konular yanında, köylerin bazı sosyal ve ekonomik sorunları geniş ölçekte ele alınmış, konuyla ilgili uzmanlar görüş ve düşüncelerini paylaşma imkânı bulmuşlardır.

Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, ele alınan konuların çeşitliliği ve fazlalığı bakımından dikkat çekicidir. Kongrede; ziraatla ilgili genel politik yaklaşımlardan tarımsal üretim, işleme ve pazarlama süreçlerine, hayvancılık ve ormancılıktan kırsal alanı ilgilendiren diğer pek çok konuya kadar hemen her alanda yerli ve yabancı uzmanlar tarafından bildiriler ve araştırma sonuçları sunulmuş, Türkiye'nin köy ve ziraat kalkınmasının çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kongrede, arzu edilen milli hedeflere ulaşmak için ziraat faaliyetlerinin ıslahının gerekliliğine vurgu yapılarak, aşağıda sıralanan tarımla ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur (Ziraat Vekâleti 1938:140,142.);

✓Türkiye'nin temel ekonomik gücü toprağında ve çiftçisinin kuvvetli karakterindedir.

✓Bu topraklar layıkıyla kullanıldığı, iyi yönlendirildiği ve yönetildiği takdirde, çok büyük bir nüfusu besleyecek gıda üretme, ileri bir tarıma dayalı sanayi için çeşitli tarımsal ürünler elde etme, Türkiye'nin dış ticarette rekabet gücünü ortaya koyabilmek için özel ihracat ürünleri elde etme potansiyeline ve gücüne sahiptir.

✓İptidai ve kaba yöntemlerle ve çok emek harcayarak yapılan, düşük hayat seviyesi zorluklarının eşlik ettiği üretim şekli, ülkenin milli amaçlarına ulaşmasında engelleyici bir yapı taşımaktadır.

✓Milli ekonomik kalkınma üzerinde bir takım sınırlandırmalara işaret eden mevcut zirai üretim yöntemleri değiştirilmelidir.

✓Türkiye'de zirai kalkınmayı meydana getirmek için basit ve etkileri süratle görülebilecek bir çözüm bulunmamakta, çiftçilere kredi olarak fazla miktarda sermayeyi sunmak mümkün olsa bile bu durum tek başına kalkınmayı meydana getiremediği gibi aksine zararlı bir çare de olabilmektedir.

✓ Halen önemli ölçüde, zirai bilgi, yayın ve deneyim olmasına karşın, yapılması gereken değişikliklerin meydana getirilmesi için yeterli olmamaktadır. Bunun yapılabilmesi için, köylerle ve çiftçilerle temas halinde olacak, onlara bakanlığın, okulların, yüksek enstitünün ve deneme istasyonlarının bilgilerini götürecek ve bu bilgilerin köyde ve çiftliklerde fiilen uygulanması konusunda rehberlik edecek uygulama memurlarından oluşan bir teşkilat kurulması gerekmektedir.

1930'lu yıllarda toplam nüfusun %76'sının kırsal alanda yaşıyor olması ve büyük bir bölümüyle okuma-yazma imkânından yoksun olması, kalkınma çabalarında eğitim faaliyetlerine büyük önem verilmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, İzmir iktisat kongresinden sonra (bu kongrede alınan kararlar gereği) 1937-1938 yıllarında, köye yönelik çeşitli eğitim programları yapılmıştır. Köylünün okuma yazma öğrenmesi için "eğitmen kursları"yla işe başlanmış, okuma yazması bulunan ve askerliğini "çavuş-onbaşı" olarak yapmış olan köylülerden seçilen kişiler altı ay süren kurslarda eğitilerek köylerine eğitmen olarak gönderilmiştir. Bu eğitmenler hem köylerinin çocuklarına okuma yazma öğretmiş, hem de okulun bahçesinde fidancılık, hayvancılık, arıcılık ve tavukçuluk yaparak köylülere örnek uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Bu uygulamaların başarılı görülmesi, adı geçen yöntemin belli bir temele oturtulması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu gereklilik 1940'lı yılların kırsal alana yönelik eğitim kalkınması faaliyetlerinden bir diğerini teşkil eden ve sosyal bir kalkınma projesi olan "Köy Enstitüleri" projesinin ortaya konulmasına zemin hazırlamıştır. 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı kanunla açılan ve öğretmen okullarına dönüştürüldükleri 1954 yılına kadar yurdun çeşitli bölgelerinde 21 adet köy enstitüsü açılmış ve bu okullarda çok sayıda köy çocuğu eğitim görmüştür.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanmakla birlikte, sürmekte olan İkinci Dünya Savaşı; sadece ülkede kalkınma faaliyetlerinin gelişmesi ve yerleşmesini engellemekle kalmamış, bütün alanlarda büyük güçlüklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye savaşa girmemiş olmakla beraber, çok sayıda insanın askerlik hizmeti için silahlı kuvvetlere alınması, bu suretle tarımda çalışan işgücünde büyük kayıp yaşanması yanında savaş yıllarının ağır ekonomik koşulluyla mücadele edebilmek için çiftçilerden çeşitli şekillerde vergilerin alınması, zor ekonomik koşullar altında olan bu kesimin daha da kötü şartlar altına girmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye'de genelde tüm alanları, özelde ise tarım sektörünü ilgilendiren olumsuz koşullar büyük ölçüde savaş sonuna kadar etkisini devam ettirmiş, bu koşullar altında köylünün ekonomik ve sosyal şartlarının düzeltilmesine yönelik arayışlar devam etmiştir.

Savaş dönemi ve sonrası yıllar tarım sektörünün önem kazandığı, sanayileşme ve ulaştırma ile birlikte kalkınma çabalarına öncelik verildiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda tarımda kullanılan her türlü traktör, tarım iş makineleri, araç ve gereçleri, malzeme ve gereçleri, bunların yedek parçalarını imal, üretim ve tedarik edip satmak ve servis, bakım ve tamir hizmetlerini yapmak amacıyla 1943 yılında Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur. Yine bu dönemde, daha önce de zaman zaman gündeme gelen çiftçiye topraklandırma çalışmaları 1945 yılında "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu"yla yeniden gündeme gelmiştir. 4753 sayılı bu Kanun; bir yandan büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmayı amaçlarken, diğer taraftan da toprak mülkiyetini tarımsal üretimi arttıracak şekilde yeniden düzenlemeyi ve çeşitli nedenlerle kullanılamayan toprakların değerlendirilmesini amaçlamıştır.

Büyük tartışmalardan sonra kabul edilen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu bir toprak reformu kanunu olarak düşünülmüş ve kanunun amacı; toprağı olmayan veya yetmeyen çiftçi aileleri ile kanunun topraklandırılmalarını kabul ettiği diğer kişileri aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak toprağı sahip kılmak ve yurt topraklarının sürekli işlenmesini sağlamak

olarak ifade edilmiştir (DPT 2000:19). Devlet bu amacını gerçekleştirmek için kamuya ait araziler, köylere ait orta malı arazileri, sahipsiz veya devlet eliyle bataklıklardan ve nehir yataklarından elde edilen araziler yanında vakıfların, yerel idarelerin ve özel kişilerin arazilerinden kamulaştırılan arazilerin dağıtılması yoluna gitmiştir.

Sonuç olarak adı geçen kanunla, daha ziyade devlete ait olup fazla verimli olmayan arazilerin dağıtılmasından öteye geçilememiş, özel mülk sahiplerinin gönüllü olarak kamulaştırmaya yaklaşmamaları nedeniyle de, daha çok aileyi toprak sahibi yapmak amacıyla bir aileyi geçindirmeyecek büyüklükte arazilerin dağıtımı yapılmış, böylece az topraklı çiftçilere yenileri eklenmiştir. Buna yapılan dağıtımların ve düzenlemelerin yeterince denetlenmemesi de eklenince uygulamadan istenen seviyede bir başarı elde edilememiştir.

1950’li yıllar Türkiye Cumhuriyetinde hem siyasal açıdan ve hem de kalkınma yaklaşımları açısından farklı özelliklerin ortaya çıktığı bir dönem olarak belirginleşmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren uygulanmakta olan tek partili yönetim rejimi bu tarihten sonra yerini “çok partili parlamenter sisteme” bırakmış, bu durum idari açıdan farklı düşünce ve yaklaşımların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir.

1950 yılında Birinci Demokrat Parti iktidarının kurulmasıyla birlikte, 1933’ten beri uygulanmakta olan ve savaş yıllarında oldukça ağırlaştırılan katı devletçilik anlayışı yerini liberal nitelikli politikalara terk etmiştir. Bu dönemde hükümet, serbest girişimi, dış sermayeyi arttırmayı savunmuş ve iktisadi alanda tarım sektörünün birinci sıraya taşımıştır. Önceliğin tarıma verilmesine paralel olarak tarımsal ekim alanları ve üretim arttırılmaya gayret edilmiş, tarımsal üretimi arttırmada makineleşme en büyük araç olarak görülmüştür. Makineleşmede (özellikle traktör sayısında) Cumhuriyetin kuruluşundan beri sahip olunan miktarlara birkaç yıl içerisinde ulaşılmış bu sayılar üçe dörde katlanmıştır. Bu dönemde makineleşme dışında tarımsal kredilere de önem verilmiştir.

1950-1953 yılları arasında tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiş, bu dönemde uygulanan tarım politikaları neticesinde, tarımsal kredilerin artırılması ve tarımda makineleşme ile tarım alanlarının genişlemesi, destekleme fiyatlarının yüksek olması, tarımsal vergilerin düşürülmesi gibi olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak izlenen bu politikalar sonucu ithalatın büyük oranda serbest bırakılması ve vergilerin kaldırılması, dış ticaret açığının en yüksek seviyeye çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan bu olumsuz durum karşısında 1953 yılında serbest ithalat kararı iptal edilmiş ve yeni bir gümrük vergisi uygulaması başlatılmıştır.

İkinci dünya savaşı sonrasında oluşan politik ortamda tarımsal üretime verilen önem neticesinde bir taraftan üretim alanları ve ürün miktarlarında kayda değer gelişmeler sağlarken, diğer yandan üretilen tarımsal ürünlerin türlerinde de değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Belirtilen döneme kadar daha ziyade tahıllar (özellikle buğday) tarımı üzerine odaklanmış olan ve bu çerçevede gelişim eksenleri belirlenen ürün desenine bu dönemden sonra yağlı tohumlu bitkiler ve yumrulu bitkiler dâhil edilmiştir. Kuşkusuz bu durumun oluşmasında hem devlet ve hem de üreticilerin daha fazla gelir getiren ürünlere yönelmiş olmalarının payı büyüktür. Yine adı geçen ürünlere ilerleyen dönemlerde meyve üretiminin de eklenmesiyle ürün çeşidinde önemli sayılabilecek artışlar yaşanmaya başlanmıştır.

1955 yılına kadar tarım sektörüne verilen ağırlık, bu tarihten sonra sanayi alanına kaydırılmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak 1955 yılından 1960 yılına kadar geçen sürede tarımın GSMH içindeki oranı ve tarımsal nüfus oranı gerilemiştir. Yine belirtilen dönemde savaş sonrası Marshall yardımının da etkisiyle hızlanmaya başlayan makineleşme tarımsal alanda büyük miktarda işgücü fazlasının oluşmasına neden olmuş, bu durum beraberinde o

döneme kadar belirgin bir özellik göstermeyen kırdan şehre göç hareketlerinin ilk kez kayda değer oranda ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1950-1960 yılları arası toplu olarak değerlendirildiğinde tarım kesiminin önemli bir değişim geçirdiği anlaşılmaktadır. Traktör, biçerdöver, gibi modern tarım araçlarının kullanımı yaygınlaşmış, yeni topraklar tarıma açılarak üretim artışı sağlanmıştır. Tarımsal girdilerdeki artış tarımsal ürünlerin niteliğinde de bazı değişikliklere yol açmış, özellikle sanayi bitkileri üretiminin yaygınlaşması bu dönemde gerçekleşmiştir. Böylece 1950’li yıllar insan ve hayvan gücüne dayanan tarımsal üretimden, başta traktör olmak üzere teknolojik değişimin ortaya çıkardığı makineli tarım faaliyetlerinin hızla yayıldığı bir geçiş dönemi olmuştur. Bu döneme kadar işleme zorluğu nedeniyle çayır ve mera alanı olarak kullanılan sahalar tarıma açılmış, ekili dikili topraklar %60 oranında genişlemiştir (Kazgan G.1988:264).

1950’li yıllar tarımsal kalkınmaya yönelik yeni kurumsal yapılanmaların oluşturulduğu bir dönem olmuştur. 1952’de Toprak-Su Genel Müdürlüğünün kurulması, 1953’te Devlet Su İşleri (DSİ) teşkilatının kurulması dönemin önemli kamu teşkilatlanmaları olmuşlardır. Bunlardan DSİ Genel Müdürlüğü “yerüstü ve yeraltı sularının tek ve çok amaçlı kullanımı, toprak erozyonunun ve taşkın zararlarının önlenmesi”yle yükümlü kılınmıştır. 1957 yılında çıkarılan 6964 sayılı kanunla; mesleki hizmetleri görmek, tarım sektörünün her alanda genel menfaatlere uygun olarak gelişmesine ve devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, tarımda iş, meslek, disiplin ve ahlakı ile birliğini korumak amacıyla çiftçilerin meslek kuruluşu olan “Ziraat Odaları” kurulmuştur.

Yaşanan gelişmeleri takiben, Mayıs 1960 ihtilaliyle liberal iktisat politikalarına da son verilmiştir. 1960 ile 1963 yılları arasında geçiş döneminde daha ziyade karma bir iktisat modeli uygulanarak 1963 planlı dönemine geçişin altyapısı hazırlanmıştır. Planlı dönemle birlikte devletçiliğe geçiş için bu dönemde yapılan en önemli hazırlık Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) kurulması olmuştur.

Uygulamalar

1-Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında tarımsal yapının özelliklerini araştırınız?

Uygulama Soruları

1-Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplanan İzmir İktisat Kongresinin tarıma ilişkin sonuçları neler olmuştur?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde ilk olarak politika ve tarım politikalarının genel çerçevesi ele alınmış, devlet etkinliklerinin amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü olarak tanımlanabilecek olan politikaların ülkelere göre farklılık gösterdiği kavranmıştır. Belirtilen çerçevede dünya genelinde, aşırı müdahaleci, müdahaleci, asgari müdahaleci ve özgün olmak üzere çeşitli tarımsal politika yaklaşımları sergilendiği vurgulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyetini Kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar olan dönemde tarımsal alana yönelik gerçekleştirilen, yasal, kurumsal ve toplumsal düzenlemeler işlenmiştir. Bu çerçevede 1920'li yıllarda özel sektör destekli bir tarımsal kalkınma politikalarının öne çıktığı görülmüştür. Ancak 1929 yılında Dünya Ekonomik Buhranının başlamasının Türkiye'nin ağırlıklı olarak tarımsal dış ticarete bağlı ekonomisinin büyük zarar gördüğü ifade edilmiş, bu nedenle 1930'lu yıllardan itibaren devletçilik ağırlıklı politikaların izlenmeye başlandığı öğrenilmiştir.

Planlı Dönem Öncesi olarak tanımladığımız bu periyotta İzmir İktisat Kongresi, Aşar vergisinin kaldırılması, Torak mahsulleri ofisinin kurulması gibi önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak 1940'lı yıllara gelindiğinde İkinci Dünya Savaşının olumsuz etkileri tarımsal üretim ve ticareti üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. 1950'li yıllar çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte tarım politikalarında da farklılaşmaların yaşandığı bir dönem olmuş, liberal politikaların uygulandığı bu süreç 1960 askeri müdahalesiyle son bulmuştur.

Bölüm Soruları

Soru 1: Aşağıdakilerden hangisi Dünya’da genel olarak uygulanan tarım politikası yaklaşımlarından biri değildir?

- a- Müdahalesiz tarım politikası
- b- Aşırı müdahaleci tarım politikası
- c- Müdahaleci tarım politikası
- d- Asgari müdahaleci tarım politikası
- e- Özgün tarım politikası

Soru 2: Bütün tarımsal ürünlere değil, belirli ürünlerin piyasada kontrolüne yönelik bir müdahalenin öngörüldüğü, destekleme ve ithalat sınırlandırmalarının da bu ürün veya ürün gruplarıyla sınırlı olduğu tarım politikası aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Özgün tarım politikası
- b- Serbest tarım politikası
- c- Aşırı müdahaleci tarım politikası
- d- Müdahaleci tarım politikası
- e- Asgari müdahaleci tarım politikası

Soru 3: Aşağıdaki ülkelerden hangisi aşırı müdahaleci tarım politikasının uygulandığı ülkelerden biri değildir?

- a- İzlanda
- b- Norveç
- c- Brezilya
- d- İsviçre
- e- Japonya

Soru 4: Aşağıdaki ülkelerden hangisi asgari müdahaleci tarım politikasının uygulandığı ülkelerden biri değildir?

- a- Avustralya
- b- Arjantin
- c- Brezilya
- d- ABD
- e- Malezya

Soru 5 Aşağıdaki ülkelerden hangisi asgari müdahaleci tarım politikasının uygulandığı ülkelerden biridir?

- a- Japonya
- b- Kanada
- c- İzlanda
- d- Norveç
- e- Endonezya

Soru 6: Sonraki dönemlerde kooperatifleşmenin ve çiftçi örgütlenmesinin yasal olarak ortaya konulmasına zemin hazırlayan ve Atatürk’ün 1 No’lu kurucu ortağı olduğu Silifke İlçesinin Taşucu Köyünde kurulan Köy Kooperatifi hangi yıl kurulmuştur?

- a- 1922
- b- 1926
- c- 1924
- d- 1932
- e- 1929

Soru 7: Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan ve devletin son dönemlerinde köylüler üzerinde ağır bir yük haline gelen aşar vergisi hangi yıl kaldırılmıştır?

- a- 1912
- b- 1926
- c- 1925
- d- 1938
- e- 1929

Soru 8: Türkiye Cumhuriyetini de derinden etkilemiş, tarıma dayalı olan ihracat olanaklarına büyük darbe vurmuş olan Dünya Ekonomik Buhranı hangi yıl başlamıştır?

- a- 1919
- b- 1923
- c- 1929
- d- 1938
- e- 1949

Soru 9: Devletin kırsal alanda gelişmeyi sağlama çabalarını belirli bir doğrultuda yönlendirmek ve sorunları doğrudan ele almak amacıyla Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi hangi yıl toplanmıştır?

- a- 1928
- b- 1938
- c- 1932
- d- 1964
- e- 1927

Soru 10: 1930'lu yıllarda toplam nüfusun %76'sının kırsal alanda yaşıyor olması ve büyük bir bölümüyle okuma-yazma imkânından yoksun olması, kalkınma çabalarında eğitim faaliyetlerine büyük önem verilmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede oluşturulan Köy Enstitüleri hangi yıl kurulmuştur?

- a- 1938
- b- 1940
- c- 1942
- d- 1944
- e- 1956

Cevaplar

1)A 2)D 3)C 4)D 5)E 6)C 7)C 8)C 9)B 10)B

**11.TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ:
PLANLI KALKINMA DÖNEMİ (1960-2004)**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11.1. Planlı Kalkınma Dönemi Tarım Politikaları (1960-2004)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Planlı kalkınma dönemi nedir, neden bu ismi almıştır?
- 2- Planlı kalkınma döneminin yarısına ilişkinb temel politika yaklaşımı nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Planlı Kalkınma Dönemi Tarım Politikaları (1960-2004)	Planlı Kalkınma Döneminde tarıma ilişkin politikalrın genel çerçevesini bilir	Okuyarak

Anahtar Kavramlar

Planlı Kalkınma

Beşyılık Plan

Politika

Tarım

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Giriş

1960'lı yıllardan sonraki dönem (1961-2004); kalkınmanın planlı bir yaklaşımla sağlanabileceği düşüncesinden hareketle, beş yıllık kalkınma planları hazırlanması ve buna göre gelişme perspektiflerinin belirlenmesi nedeniyle “**planlı kalkınma dönemi**“ olarak tanımlanmaktadır. Bu planlar hukukî dayanaklarını anayasalardan almakta, iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı, demokratik yollarla gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu planlar, artan nüfusun beslenme ihtiyacının karşılanması, üretimde risklerin azaltılması, tarımda çalışanlara yeterli ve düzenli gelir sağlanması, tarımsal ihracatın geliştirilmesi ve tarımsal açıdan kendine yeterlilik ölçüsünün yükseltilmesi gibi ana hedefleri değişmeksizin, kapsamı, niteliği, etki alanı ve yoğunluğu azaltılarak veya arttırılarak sürdürülmüştür.

Kamu için emredici özel sektör için ise yönlendirici nitelikte olan bu planları koordine etmek ve yürütmek üzere ise, 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı kanunla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Buna göre DPT esas olarak, ekonomik ve sosyal politikaların ve hedeflerin tayininde ve ekonomik politikayı ilgilendiren çalışmaların koordinasyonunda hükümete yardımcı olacak ve müşavirlik yapacaktır. Devlet Planlama Teşkilatı kanunu 1984 yılında bir revizyondan geçirilerek yeni bir yasal düzenlemeye tabi tutulmuş, görev çerçevesi yeniden belirlenmiştir.

Belirtilen dönemde sekiz kalkınma planı uygulanmıştır. Bu planlar çerçevesinde tavsiye edilen veya alınan kararların bir bölümü hayata geçirilmiş olsa da, gerek Türkiye'nin iç siyasi istikrarlılıkları, gerekse Dünya genelinde meydana gelen krizler, kalkınma planlarında tarımsal kalkınmaya ilişkin hedeflerin gerçekleşmesini kısıtlamıştır.

11.1. Planlı Kalkınma Dönemi Tarım Politikaları (1960-2004)

1960 dönemi Türkiye kırsal alanının çeşitli göstergelerinde meydana gelen değişimlerle de farklı özellikler göstermektedir. Bu tarihe kadar kırsal nüfus oranı ve tarımsal istihdamın ağırlıklı yapısında bir durağanlık söz konusu iken, bu dönemden sonra belirtilen parametrelerde hızlı bir değişim sürecinin başlamış olduğu görülmektedir. Bu değişim tarımsal istihdamda da belirgin olarak ortaya çıkmış, 1950’de %85 olan tarımsal istihdam 1960’ta %75’e gerilemiştir. Belirtilen dönemde tarım GSMH’nın yaklaşık yarısını oluşturmuştur (%43.8).

1960’lı yıllar tarımsal üretim açısından ise “entansif tarıma geçişe hazırlık” dönemi olarak belirmektedir. Ülkede tarım topraklarının genişletilmesinde son sınıra ulaşıldığı için, bu kez yaklaşım önceki dönemden farklı olarak birim alandan daha fazla verim elde etme arayışı üzerine olmuştur. Bu çabalar 1970’li yıllarda, Dünya’da yeşil devrim olarak adlandırılan tarımsal üretim yönteminin Türkiye’de de yayılmasıyla sonuç vermiştir. Ancak bu yöntemle gerçekleştirilecek tarımsal üretimde yüksek verimli tohumlardan iyi ürün elde edilebilmesi için belirli oranlarda, sulama, gübreleme ve ilaçlama yapılmasıyla mümkün olabileceği gerçeği ülkeleri daha fazla tarımsal girdi ithal etmelerini zorunlu kılmış, gerçekleştirilen üretim metodunda yüksek miktarda ürün elde edilmesine karşın tarımsal maliyetleri de artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan aşırı kimyasal gübre ve ilaçların kullanılmasının toprak sağlığı ve kalitesinde bozulmalara yol açması, sonraki dönemlerde ürün miktarının değil ürün kalitesinin ön planda tutulduğu üretim metodlarının tercih edilmeleri sonucunu doğurmuştur.

Tarım politikaların nitelikleri ve öncelikleri bakımından beşyıllık kalkınma planları ele alındığında; adı geçen planlarda zaman zaman amaçlar ile araçlar birbirine karışmakla birlikte, genel anlamda Birinci Planda (1963-1967), verimliliğin artırılması, fiyat istikrarının sağlanması, kooperatifleşmenin desteklenmesi ve pazarlama hizmetlerinin geliştirilmesi ön planda yer alırken, İkinci Kalkınma Planında (1968-1972); birinci plan için sayılan amaçlardan kooperatifleşmenin desteklenmesi ve pazarlama koşullarının geliştirilmesinin temel amaçlar içinde yer almadığını, tarımsal ürün ihracatının artırılması ve üretim açısından kendine yeten bir ülke olmanın temel amaçlar içine dâhil edildiğini görmekteyiz.

Sonraki dönemlerden ortaya konulan beşyıllık kalkınma planlarında dikkati çeken konu tarım politika amaçlarının sayısal olarak artış göstermesi ve bir çeşitlenmenin sözkonusu olmasıdır. Örneğin Üçüncü Planda (1973-1979), yukarıda sayılan temel amaçlarla birlikte kalite artışının sağlanması, desteklenen ürün sayısının azaltılması, bazı ürünlerde üretim miktarının azaltılması, fiyat oluştururken dünya genel fiyatlarının göz önünde bulundurulması ve tarımsal yayım hizmetlerinin geliştirilmesi gibi yeni amaçlar ortaya konulmuştur.

1980-1984 döneminde uygulamada olan Dördüncü Beşyıllık Kalkınma Planında fiyat istikrarı yerine gelir istikrarı ön planda yer almıştır. Bütçe tasarrufu sağlamanın temel amaçlardan biri olarak belirginleştiği bu plan döneminde, küçük üreticilerin daha fazla desteklenmesi, üretici ile destek kurumu arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi öne çıkan amaçlar olmuştur.

Beşinci Beşyıllık Kalkınma Planının (1985-1989) tarım politikaları açısından öne çıkan amaçları ise, verimlilik, kalite artışı gibi adeta değişmez amaçların yanı sıra tarım istatistiklerinin geliştirilmesi ve destekleme ödemelerinin zamanında yapılması temel amaçlar arasında yer almıştır. 1990-1994 dönemini kapsayan Altıncı Plan döneminde ise yukarıda söz edilen hemen bütün konular temel amaçlar içinde belirtilmiştir. Bu durum sonraki plan döneminde de (Yedinci Plan 1996-2000) benzer karakterde devam etmiştir.

Küreselleşme olgusunun damgasını vurduğu 2000’li yıllara gelindiğinde 2000-2005 döneminde uygulanmış olan Sekizinci Kalkınma Planında, tarımsal açıdan temel öncelikli amaçlar; *“nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlayan, sosyal ve çevresel dengeleri koruyan, gıda güvenliğini ön planda tutan, rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturulması”* olarak belirtilmiştir.

İlk kez yedi yıllık olarak düzenlenen Dokuzuncu Kalkınma Planı, daha ziyade Avrupa Birliği (AB) normlarını dikkate alan ve temel amaç ve hedefler açısından da AB’nin amaç ve hedefleriyle örtüşen bir nitelik taşımıştır. Planda, tarımsal yapının etkinleştirilmesiyle ilgili olarak; gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacağı, üretimin talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları uygulanırken, Türkiye’nin AB’ye üyeliği sonrasında Birlik içinde rekabet edebilmesi için tarımsal yapıda gerekli dönüşüme öncelik verileceği ileri sürülmüştür.

Kuşkusuz sadece politika amaçlarının ortaya konulması değil aynı zamanda bu amacın gerçekleştirilmesi için çeşitli araçlara ihtiyaç olduğu da bilinen bir gerçektir. Ülkemiz, kuruluşundan itibaren tarım sektörünün geliştirilmesi için dönem dönem farklılaşan çeşitli araçları devreye sokmuştur. Bunlar; destekleme alımları ve taban fiyatları belirleme şeklinde olabilirken, bir takım teşvik primleri, devlet destekleri, ürün ekim sınırlandırmaları veya yeni ürün teşvikleri ile çeşitli vergi düzenlemeleri şeklinde de gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda temel politika öncelikleri açısından kısaca özetlenen kalkınma planlarında tarımsal sektörün özellikleri ve yaşanan gelişmeler aşağıda daha detaylı olarak ele alınmış bulunmaktadır.

Gelişme hedefleri tarım ve sanayi arasındaki dengeli bir gelişme esasına dayandırılan **Birinci Kalkınma Planında (1963-1967)** Türkiye’nin uzun süreli gelişmesinin daha ziyade sanayileşme yönünde olacağı, ancak sanayi sektörünün gelişebilmesi için de tarımda belirli ve ileri hedeflere ulaşılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Böylece bu temel sektörler birbirinin alternatifi veya karşıtı değil, birbirinin tamamlayıcısı ve destekleyicisi olarak değerlendirilmişlerdir.

Adı geçen planda; Türkiye’nin kalkınma hamlesiyle, tarımda çalışan büyük halk kitlelerine toplum kalkınması metotlarıyla ulaşılabileceği ve ülkenin en düşük hayat standartlarında yaşayan bu kitlelerin daha iyi iş ve hayat standardına erişmelerinin sağlanacağı savunulmakta, tarım bölgelerinde yaşayanlara ulaştırılması gereken ve geniş ölçüde eksikliği duyulan birçok hizmetlerin varlığı da kabul edilmektedir. Bu hedefe yönelik olarak, toplum kalkınması vasıtasıyla her şeyden önce tarımda verimliliğin arttırılacağı, gelirin yükseltilmesi için insan gücü ve diğer kaynaklardan en iyi yararlanma yollarının aranacağı ifade edilerek, böylece başta eğitim olmak üzere sosyal hizmetlerin genişlemesi ve toplum kalkınma projelerinin başarıya ulaştırılması ölçüsünde bu kitlelerin daha çok iş imkanlarına ve bunlara bağlı olarak yüksek hayat standardına erişebilecekleri savunulmuştur (DPT 1962:53) .

Planın tarım başlığı altında, temel ilkeler, metod ve hedefler sıralanmış, tarım politikasının amaçları; tüketimdeki artışı, gelir farklılığının giderilmesi amacına hizmet edecek şekilde düzenlemek, işsizliğin giderilmesine yardım etmek, tarım dışı kesimlerin iş imkânlarını araştırmak, köyden şehre işçi akınının yarattığı düzensiz şehirleşmeye engel olmak, genel olarak tarım ve toplum kalkınması hamlelerini geliştirmek olarak açıklanmıştır. Genel kalkınma politikasının tarım kesimine etkileri başlığı altında ise; “gelir seviyelerindeki büyük

farklılıkların giderilmesi politikası” kapsamında toprak reformu ve tarım ürünleriyle öteki emtia fiyatları arasındaki ilişkide çiftçi lehine bir gelişme sağlanacağı ifade edilmiştir.

Planın “müesseslerde reform” başlığını taşıyan bölümünde ise, üretim artışını destekleyecek tedbirler arasında toprak reformu da zikredilmiş, toprak dağıtımında yalnız devletin olan veya devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan topraklar üzerinde durulmayacağı, aynı zamanda tayin edilecek azami sınırın üstündeki özel mülk topraklarının da kamulaştırılarak dağıtılacağı belirtilmiştir.

Köklü yapısal değişimler meydana getirmesi hedeflenen **İkinci Kalkınma Planında (1968-1972)**; ekonomik faaliyetlerin bütünüyle modernleştirilmesi için, bir yandan geleneksel tarım metodların yerine ileri teknoloji ve yeniliklerin kullanılması gibi tarım sektörünü geliştirici yatırımlara yer verilirken, diğer yandan GSMH içinde sanayi sektörünün payının hızla yükseltilmesi, genel istihdam imkanlarının genişletilmesi, tarım sektöründeki fazla işgücünün tarım dışı faaliyetlere doğru kaydırılması gibi tarım dışı faaliyetlerin desteklenmesi zorunlu görülmüştür (DPT 1967:3).

Sanayi ağırlıklı bir kalkınmanın esas alındığı, ancak tarımsal üretimin de fazlaca gözardı edilmediği ikinci kalkınma planı’nın uygulanacak politikalar bölümünde, topraksız ve az topraklı çiftçilerin yeterli bir toprağı işleme imkânına kavuşturulabilmesi için tarım reformu anlayışı içinde bu çiftçilerin topraklandırılması ve kiracılık müessesinin düzenlenmesi amacıyla toprak toplulaştırmasının sağlanacağı, tarım sektöründe üretim ve verimlilik artışını sağlamak için, tarım üretim metodlarının modernleştirilmesi, yapay gübre ve yüksek verimli iyi tohumluk kullanımının artırılması, ürün kalitesinin iyileştirilmesi, sulama imkânlarının genişletilmesi, tarımsal mücadelenin yaygınlaşması ile tarımda hastalık ve zararlılarla mücadelede kullanılan ilaçların zamanında yeter miktarda ve uygun fiyatlarla sağlanmasına dikkat edileceği belirtilmiştir.

Planda tarım sektörünü ilgilendiren diğer bir konu ise, “tarımsal yapının temelindeki aksaklıkların giderilmesine yönelmiş tedbirler dizisi” olarak kabul edilen tarım reformu olmuştur (DPT 1967:641). Önceki plan döneminde de sıkça gündeme gelen ve toplum kalkınmasının ön şartı olarak nitelendirilen bu düzenleme ikinci plan döneminde de yerini almış, alınacak tedbirlerden istenilen sonucun elde edilmesi ve bu çalışmaların çiftçilerce benimsenip desteklenebilmesi için her şeyden önce toprağın mülkiyet durumunun hukuki yönden kesin ve açık bir şekilde tespitinin zorunlu olduğu, bunu sağlamak için İkinci Beşyılık Plan döneminde kadastro ve tapulama işlerinin daha hızlı bir tempoda yürütülmesine önem verileceği belirtilmiştir. Bu düzenlemelerle ilgili olarak ise Planda; Devletin hüküm ve tasarrufunda veya özel mülkiyetinde olup şahıslara kiralanan, orman ve mera sınırları içindeki bozuk kültür arazisinin ıslahı ve bataklıkların kurutulması sonucu elde edilen araziler ile belirli bir büyüklüğün üstünde kalan ve düzenli olarak işletilmeyen şahıs arazilerinin istimlak veya pazarlıkla satın alınması yoluyla temin edilecek kültür arazisinin topraksız ve az topraklı çiftçilere uygun şartlarda devrini mümkün kılan mevzuatın çıkarılacağı ifade edilmiştir.

Toprak mülkiyet dağılımının, tasarruf ve işletme şekillerini ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesi amacıyla çıkarılan “Toprak ve Tarım Reformu Kanunu”, üç amacı gerçekleştirmeye yönelmiştir (DPT 1984:16). Bunlardan ekonomik amaç; Toprağın verimli bir şekilde işletilmesini sağlayarak tarım üretimini sürekli olarak arttırmak, artan üretimin değerlendirilmesini sağlamak ve kalkınma için zorunlu olan sanayinin geliştirilmesine ortam hazırlamak, sosyal amaç; tarım kesiminde toprak ve gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, istihdam imkânı temin etmek ve mülk güvenliğini sağlamak, siyasi amaç ise; çalışanlara anayasanın öngördüğü hakları özgür olarak kullanma

imkânı sağlamayı öngörmüştür. Yasa 1977 yılında Anayasa Mahkemesi Kararı ile usul yönünden iptal edilmiş; tanınan bir yıllık süre içerisinde yeni bir düzenleme yapılmadığı için 10 Mayıs 1978 tarihinde yürürlükten kalkmıştır.

İkinci kalkınma planı döneminde tarım istihdamdaki ağırlığını devam ettirmiş olmakla birlikte 1960'de %75 olan tarımsal istihdam 1970'te %64'e gerilemiştir. Belirtilen dönemde tarımın GSMH'daki payı da %36 olarak gerçekleşmiştir.

Genel anlamda İkinci Kalkınma Planı dönemi tarım sektörünün geri plana itildiği ve sanayinin gelişmesine önem verildiği bir dönem olmuştur. Belirtilen plan döneminde sanayi faaliyetleri yoluyla şehirlerde daha fazla çalışma olanağı yaratılacağı ileri sürülmüş, şehirleşmenin destekleneceği ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak yararlanılacağı ifade edilmiştir.

Birinci ve ikinci kalkınma planları dönemlerinde belirli gelişmeler gerçekleştirilmiş olmasına karşın, sorunlara geniş manada bir çözüm üretilenmemiş ve önemli yapı değişimlerin sağlanamamış olması **Üçüncü Kalkınma Planı (1973-1977)** yeni yaklaşımların ortaya konulması gerekli kılmış, bu amaçla üçüncü beş yıllık kalkınma planı başlığının önüne “yeni strateji” kavramı yerleştirilmiştir.

Üçüncü Plan, kırsal alana yönelik kalkınma perspektiflerini bir yandan kırsal alanın temel faaliyetleri olan tarım ve hayvancılık sektörlerinin geliştirilmesi üzerine yoğunlaştırırken, diğer yandan genel köy kalkınma çabalarına yer vermeye devam etmiştir. Bu çerçevede planda, özellikle tarım ve tarım reformu, tarımda üretimin geliştirilmesi, kooperatifleşme, kredi ve pazarlama üzerinde durulacağı, bunu tamamlayan bir biçimde ise, altyapı ve sosyal hizmetlerin bir bütün halinde köye götürülmesinin öngörüldüğü ifade edilmiştir (DPT 1972:861). Planda tarım faaliyetleriyle ilgili olarak ayrıca, sektörün gelişme hızının ekonomide darboğazlara ve enflasyona yol açmayacak bir düzeyde tutulması, çiftçinin yaşam seviyesinin yükseltilmesi, teknolojinin geliştirilmesi, hızlı artan nüfus ve yaşama seviyesindeki gelişmelere bağlı olarak gelişen iç talebin karşılanması, beslenme dengesinin iyileştirilmesi, ihracat potansiyelinden yararlanılması esas alınmıştır (DPT 1972:208).

Üçüncü Kalkınma Planı döneminde, güçbirliğinin sağlanmasına yönelik olarak kooperatifçilik konusuna da yer verilerek, kooperatifçiliğin, ortaklarına eşit haklar tanıyan ve eşit sorumluluklar yükleyen demokratik örgütler olarak geliştirilecekleri vurgulanmıştır.

1950'lerden başlayarak çeşitli nedenlerle topraksız ve yeteri kadar toprağı olmayan nüfusun artması, ulaşım ağlarının hızla gelişmesi ve tarım dışı faaliyetlerde canlanma olması sonucu kırdan kente göçün hızlanması nedeniyle Üçüncü Kalkınma Planında, uygulanması esas alınacak ana reformlardan biri olarak “Toprak ve Tarım reformu” gösterilmiş, bu reform vasıtasıyla, yaşam düzeyinin yükseltileceği, gelir dağılımının iyileştirileceği ve insan-toprak ilişkilerinin geliştirilmesi yoluyla üretimin arttırılmasının sağlanacağı ileri sürülmüştür.

Özetle, Üçüncü Plan Dönemi de İkinci Plan dönemindeki gibi sanayi yatırımlarının öncelik kazandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ekonomide yapısal değişimler hedeflenmiş ancak, dünya konjonktürünün de etkisiyle yeterince başarılı olunamamıştır. Enerji sıkıntısının büyük ölçüde yaşandığı bu dönemde, tarım alanlarının genişletilmesinde son sınırlara ulaşılmış olmasına karşın, geleneksel ürünlerin üretiminde büyük bir gelişme sağlanamamıştır (TKİB 2004:16).

Dördüncü Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde, Türkiye ekonomisi yapısal bir dönüşüm içine girmiştir. Bu dönemde piyasa ekonomisine geçişle birlikte, ekonominin dış dünya ile bütünleşmesi ve sanayileşme ana hedefler olmuştur. Ekonomide aktarılabilir kaynakların önemli bölümü, sanayi, hizmetler ve kamu altyapı yatırımlarına yönlendirilmiştir. Buna bağlı olarak sanayi ve hizmetler kesimi, tarım sektörüne göre daha hızlı büyüme yaşamıştır. Bu dönemde, yetersiz ve istikrarsız büyüme nedeniyle tarım sektörünün GSMH içindeki payı %26'dan %15'lere kadar gerilemiştir (İTO 2000:19).

Belirtilen dönemde tarımsal üretimde büyük bir kapasite artışının olmadığı buna rağmen ihracatın arttırılması üzerine odaklanıldığı görülmüştür. 1990'lı yıllara kadar tarım sektörü IMF ve Dünya Bankasının önerileri doğrultusunda organize edilmeye çalışılmış, bu durum kamu kesiminin tarımsal üretim üzerindeki etkinliğini azaltma sonucunu doğurmuştur. Yine bu dönemde destekleme kapsamına alınan ürün sayısında bir azalmaya gidilmiş 1990 yılında 10 ürüne kadar indirilmiştir.

Yaşanan küresel gelişmeler ve üçüncü plan döneminde yaşanan başarısız deneyimler, Dördüncü Plan döneminde, Plan düşüncesinin yeni bir boyut kazanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluk, politikaların ve uygulamanın tutarlılığı yönünden olduğu kadar, çözüm bekleyen sorunların çoğalmış ve çeşitlenmiş olması, bu yoldaki kararların çapının büyümüş olmasından ileri gelmiştir.

Mevcut koşullar altında şekillenen ve uygulamaya konulan Dördüncü Planda; toplum kesimleri arasındaki gelir dağılımını iyileştirmek, tarımdan sanayi toplumuna sağlıklı bir geçişi sağlamak, köylünün kalkınma olanaklarını, üretim gücünü ve gelirini arttırmak, kırsal alanda yaşam düzeyini yükseltmek üzere; etkili bir toprak reformu, demokratik kooperatifleşme, köylüye yönelik devlet düzenlemesi ve desteğinin temel araçlar olarak kullanılacağı ifade edilmiştir (DPT 1978:286).

Belirtilen araçlardan “tarım reformu” yoluyla; tarımdaki toprak ve gelir adaletsizliğinin giderileceği, toplumsal adaletin sağlanacağı ve köylünün topraksızlıktan kurtarılarak toprağa ve daha yüksek gelire kavuşturulacağı, bu çerçevede etkili bir toprak reformu yasasının hazırlanarak yasalaştırılacağı ve toprak-insan ilişkilerinin yeniden düzenleneceği savunulmuştur. Ancak önceki dönemlerde benzer amaçlarla gerçekleştirilen toprak reformu çalışmalarından gereği kadar verim alınamadığını tekrarlamakta fayda vardır. Hatta 19 Temmuz 1973 tarihinde kabul edilen Toprak ve Tarım Reformu Yasasının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi sonucu, kamulaştırılan topraklar ile hazine topraklarının korunması, kullanılması, dağıtılması, yapılan yatırımlar, gerçekleştirilen sulama şebekeleri ve diğer altyapılardan yararlanma konularında ağır sorunlar ortaya çıkmıştır (DPT 1978:13).

Plan döneminde kırsal alanda kalkınmayı sağlamak üzere kullanılacak diğer bir araç ise, toprak reformuyla iç içe gerçekleştirmesi düşünülen “yaygın, güçlü ve demokratik bir kooperatifleşme” hareketi olarak belirlenmiştir. Tarımda gelişmenin temel araçlarından biri olarak yaygınlaştırılması düşünülen kooperatifleşme yoluyla; üretimden başlayarak kredilerde ve her türlü girdilerde, ürün değerlendirilmesinde iç ve dış pazarlama ve tüketimde, güçlü, etkin ve demokratik bir ortam oluşturulacağı düşünülmüştür

Dördüncü Planda tarımsal kalkınmaya yönelik olarak bir “tarımsal destekleme aracı” da özellikle ön plana çıkarılmış, dar ve orta gelirli üreticileri gözetken bir destekleme politikası izleneceği, fiyat desteklemesi kapsamına girecek tarımsal ürünlerin, her program yılı için yeniden saptanacağı belirtilmiştir (DPT 1978:279).

Plan dönemini içine alan 1970’li yılların sonu; ekonomide, sosyal yaşantıda, asayiş konusunda büyük çöküntülerin yaşandığı ve önemli izler bırakan gelişmeleriyle tarihe geçen bir dönem olmuştur. Sosyal ve siyasal istikrarsızlık, yaşanan petrol krizi ile döviz darboğazı ve Kıbrıs savaşı sonrası ekonomide meydana gelen durgunluk ülkeyi yeniden askeri bir müdahaleye kadar götürmüştür (TKİB 2004:16).

Dördüncü plan döneminde kabul edilen 16.6.1983 tarih ve 2844 sayılı “Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun”la ülkemizin en önemli tarımsal ürünlerinden biri olan fındıkla ilgili düzenlemeler gerçekleştirilmiş “fındık üretiminin en uygun alanlarda yapılmasını ve üretimin talepteki gelişmelere göre yönlendirilmesini düzenlenmesi” amaçlanmıştır. Yürürlük tarihinde mevcut olan fındık bahçelerinin sahipleri veya işleticilerinin altı ay içinde beyanname vererek bahçelerini bildirmekle yükümlü tutuldukları kanunda, izin alınmadan yeni fındık bahçesi kurulamayacağı, belirlenen alanlar dışında mevcut fındık bahçeleri yenilenemeyeceğine yer verilmiştir.

Adı geçen plan döneminde, ülkemiz tarımsal üretiminde önemli bir yere sahip olan çay üretimine ilişkin Çay Kanunu çıkarılmış, 19.12.1984 tarih ve 18610 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 3092 no’lu kanun yoluyla çay tarımı, üretimi, işletmesi ve satışı serbest bırakılmış, gerçek ve tüzel kişilerin yaş çay işleme ve çay paketlenme fabrikaları kurup, işletebilmesi, ihtiyaçları olan yaş çay yaprağını doğrudan üreticiden satın alabilmeleri imkân dâhiline sokulmuştur. Ancak bu serbestliğe karşın kanunda çay tarım alanlarının Bakanlar Kurulunca tespit edileceği ve belirlenen alanlar dışında çay tarımı yapmasının yasak olduğu hükmüne yer verilmiştir. Bu çerçevede çay tarım alanlarına giren yerlerde çay bahçesi kuracak olanların önceden ruhsatname almak zorunda oldukları, ruhsatsız olarak çay bahçesi kuranların çaylıkları söktürüldüğü gibi, her dekar için idarî para cezası verileceği hükme bağlanmıştır.

1980’li yıllar diğer bütün alanlarda olduğu gibi tarımsal alanda da önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem karakteri göstermiştir. 1970’te %64 olan tarımsal istihdam 1980’de %54’e gerilemiştir. Belirtilen dönemde Tarımın GSMH’deki payı da %26’ya düşmüştür.

Gerek tarımsal sektörün geri planda bırakılması ve gerekse diğer faktörler 1980 sonrası dönemde tarımsal üretimde ciddi sorunların yaşanmaya başlamasına yol açmış, iç ve dışta meydana gelen olumsuz gelişmeler Türkiye’nin tarımda kendi kendine yeten ülke olma özelliğini tehlikeye sokmuştur. Bir yandan tarım ürünlerinin dünya fiyatlarındaki şiddetli düşüşü, diğer yandan tarımın serbest piyasa ekonomisi kurallarının içine dahil edilmesi çok yönlü sorunları gündeme getirmiştir (Kazgan G.1988:266).

Beşinci Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde de diğer sektörlerde olduğu gibi tarım için hedeflenen büyüme hızına ulaşamamış, iklim koşullarının da kötü gitmesi ve özellikle 1989 yılında yaşanan kuraklık tarımda büyüme hızının yıllık %-10,7 olarak gerçekleşmesine neden olmuştur (TKİB 2004:17). Tarım, bu tarihten sonra devlet tarafından daima korunan ve piyasa düzenlemesi yapılan yaklaşımdan uzaklaştırılmıştır. Kimyasal gübre dışındaki sübvansiyonlar kaldırılmış ve dış ticarete korumacılık sınırlandırılmıştır. Tarıma girdi sağlayan ve tekel konumunda olan bazı kurumlar özel sektöre de açılmış, sabit sermaye yatırımlarından tarımın aldığı pay düşmüş ve tarım işletmelerinin sayısı artarken ortalama arazi genişliği küçülmüştür (TKİB 2004:18).

Beşinci planda tarım sektörü açısından öne çıkan öngörü ve hedefler ise, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması gibi konulara yönelik kooperatifçilik destekleneceği, tarım kredilerinin üretim takvimine uygun olarak verileceği, tarım ürünlerinin değerlendirilmesi için

kredi ve pazarlama desteğinin artırılacağı, sanayinin özel haller hariç verimli tarım alanlarına, özellikle sulama alanlarına yayılmasının önleneceği şeklinde belirginleşmiştir.

Yine planının temel hedeflerine ilişkin olarak; tarımsal mekanizasyon araçlarında gerekli insan gücünü yetiştirecek ve üreticinin teknik bilgi seviyesinin geliştirecek etkili bir eğitim ve yayım sisteminin kurulacağı, başta ihracatı artırılacak ürünler olmak üzere tüm bitkisel ürünlerin yüksek verimli standart türlerinin geliştirilmesine imkân veren bir tohumluk endüstrisinin oluşturulmasının hedef alınacağı, tarım ve tarıma dayalı sanayi ilişkilerinin, üretim - pazarlama zinciri içinde bir bütün olarak ele alınacağına yer verilmiştir.

Beşinci Kalkınma Planında kooperatifleşmeye özel bir önem verilmiş, buna yönelik olarak; üreticilerin ürünlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve etkinliğini artırmak amacıyla Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin kuruluş amaçları yönünde hizmet vermeleri, rasyonel bir şekilde çalışmaları ve destekleme amacıyla tahsis olunan fonların zamanında geri dönmesinin sağlanacağı (DPT 1984:37), tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması gibi konulara yönelik kooperatifçiliğin destekleneceği ileri sürülmüştür. (DPT 1984:54).

Planda, tarımsal desteklemeye de kısaca değinilmiş ve Tarımsal Destekleme Politikasında; “tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı korumak, pazarlama kolaylıkları sağlamak, ekilebilir arazinin özelliklerine ve iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısı içinde verimliliğin artmasına yardımcı olmak esastır” denilmiştir (DPT 1984:37).

1980’li yılların ortalarında Toprak Reformu istek ve gayretleri tekrar gündeme gelmiş, kooperatifçilik faaliyetlerine hız verilmeye başlanmış ve çiftçiye doğrudan devlet desteği çalışmaları arttırılmıştır. Bu dönemde tarımsal reformlara yönelik idari yapılanmada sık sık değişikliğe gidilmiş adeta bir düzenleme daha yeterince uygulanmadan değiştirilmek durumunda kalmıştır.

Büyüme ve gelişmenin, istikrar içinde ve sektörlerarası denge dikkate alınarak gerçekleştirilmesi hedeflenmiş olan ve ülkemizin mevcut genel tarım politikalarına yer verilen **Altıncı Kalkınma Planında (1990-1994)** tarım sektörünün öncelikli hedefleri olarak; üretim metodlarını modernleştirerek artan nüfusun gıda maddesi ihtiyaçlarını karşılamak ve tarımsal ürünlerin ihracatını geliştirmek olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra; tarımsal ürün destekleme fiyatlarının çiftçinin gelirinde istikrar sağlayacak ve tarımsal üretimi yönlendirecek şekilde tespit edileceği, tarım ürünlerinin dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak amacıyla kalite ıslah çalışmaları ile standardizasyon ve ambalajlama konularına gerekli önem verileceği, küçük ve orta gelir grubuna giren çiftçilerin modern girdi temin, tedarik ve kullanımı ile tarımsal ürünleri pazarlamaları kooperatifçilikle destekleneceği gibi hususlar tarım politika hedefleri ve amaçları içinde yer bulmuştur.

Tarım politikasının en önemli basamağını teşkil eden bitkisel üretim aşamasına ilişkin olarak Altıncı Planda; nadas alanlarının daraltılması uygulamalarıyla ikinci ürün yetiştirme programlarına devam edileceğine, iyi vasıflı tohumluğun üretimi ve dağıtımının geliştirileceğine, yağlı tohumlar ve sanayi bitkileri üretimini geliştirme programlarının teşvik edileceğine yer verilmiş, buna paralel olarak ise, arazi kullanma ve proje yapımında kaynak olarak kullanabilmek için toprak etüd ve haritalama işlerine yönelik çalışmalar hızlandırılacağı, özellikle sulama şebekesi götürülmesi, sulama yatırımları ile işletme, bakım ve onarım konularında ortaya çıkan aksaklıkları gidermek için mevzuat düzenlemeleri yapılacağı ifade edilmiştir.

Altıncı Plan döneminde ayrıca, tarımsal ürünlere ayrılan kaynağın üç ürün veya ürün grubuyla sınırlı kalacağı açıklanmıştır. Buna göre; hububat, şeker pancarı ve tütün gibi stratejik ve sosyal açıdan önemi olan ve büyük üretici kitlelerini kapsayan ürünlerde destekleme alımı yapılmasına karar verilmiştir (TKİB 2004:18-19).

Sanayi, ticaret (özellikle ihracata dayalı ticaret) ve hizmetler sektörlerinin ön planda yer aldığı Altıncı Plan döneminde tarımsal faaliyetler geri planda kalmış, sorunlara yönelik çözümler üretilmesinin ötesinde mevcut sorunlara, üretim, işleme ve pazarlama alanlarında yeni sorunlar eklenmiştir (DPT 1989:340).

Bu dönemde kırsal alan göstergelerinde de önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişim tarımsal istihdamda da belirgin olarak ortaya çıkmış, 1980’de %54 olan tarımsal istihdam 1990’da %48’e gerilemiştir. Belirtilen dönemde tarımın GSMH’daki payı da %16’ya düşmüştür.

Altıncı kalkınma planı döneminin bitimine ve yedinci kalkınma planının hazırlık aşamasına rastlayan 1995 yılında gerçekleşen önemli gelişmelerden biri, AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşmasının, 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olmasıdır. Gümrük Birliği en dar tanımıyla “ taraflar arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları ile bunlara eş etkili tedbirlerin kaldırılması ve üçüncü ülkelerden yapılacak dışalımında ortak bir gümrük tarifesi uygulanması” anlamını taşımaktadır. AB ile Türkiye arasında yapılan Gümrük Birliği Anlaşmasında esasen temel tarım ürünleri kapsam dışında bırakılırken, bünyesinde şeker, hububat, süt bulunduran işlenmiş tarımsal ürünler (çikolata, şekerleme, çocuk mamaları, bisküvi, pasta, makarna, dondurma gibi) anlaşma kapsamına dâhil edilmiştir. (Günaydın G. 2004:1).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), dünyadaki hızlı yapısal değişimler ve dönüşümlerin yaşandığı bir ortamda hazırlanmıştır. Tarım politikalarının, Dünya Ticaret Örgütü’nün tarımla ilgili hükümleri çerçevesinde, ülkemizin yükümlülüklerine ve AB Ortak Tarım Politikasında beklenen gelişmelere uygun olarak düzenleneceği (DPT 1995:53) ifade edilen Yedinci Planda tarımsal üretime yönelik olarak (DPT 1995:12); tarım dışı kullanım ve erozyon nedeniyle tarım alanlarının azalmakta olduğu, arazi mülkiyetindeki dağılımın bozukluğu sonucunda küçük işletmelerin payının arttığı, ilgili kuruluşlarda ve işletme düzeyinde yeterli ve düzenli kayıt tutulmaması nedeniyle sağlıklı istatistiki bilgiler sağlanamadığı, uygulanan destekleme politikaları sonucu bazı ürünlerde ekim alanlarının genişlediği ve üretim fazlasının oluştuğu belirtilerek, üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması, fiyat oluşumu, üreticilere hizmet götürülmesine yönelik üretici düzeyindeki örgütlenmenin yetersiz olduğu ifade edilmiştir.

Artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlamak, mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz ürünlere ağırlık vererek üretimin ve ihracatın artırılmasının temel amaç olduğu belirtilen planda, sulama işlerine ağırlık verileceği, sulanan alanların artırılması yanında, yüksek verimli ve iyi kaliteli tohumlukların çiftçilerce kullanımının yaygınlaştırılacağı, tarımsal destekleme politikalarının, üretimin serbest rekabet şartlarında pazar sinyallerine uygun gelişmesi esas alınarak yeniden yapılandırılacağı vurgulanmıştır.

Yedinci planda; tarımsal altyapının oluşturulması, kaynakların yönetimi ve etkin kullanımına yönelik çalışmaların önemini korumaya devam etmesine karşın, toprak ve su kaynaklarının kullanımının planlanması ile yönetimi konusunda ülke genelinde belirlenmiş kapsamlı bir politika bulunmadığı, bu durumun doğal ve ekonomik kaynakların israfına yol açmakta olduğu belirtilmiştir.

Belirtilen dönemde uygulanan destekleme politikalarıyla üretici gelirlerinde istikrar sağlanamadığı gibi, dünya fiyatlarının üstünde seyreden destekleme fiyatları, bazı ürünlerde ekim alanlarının aşırı genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin fazla alım yaparak yüksek stok maliyetine katlanmasına sebep olmuş, yine, üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması, fiyat oluşumu, üreticilere hizmet götürülmesine yönelik üretici düzeyinde örgütlenmenin yetersizliği, kamu kesiminde yetki dağınıklığı ve koordinasyon yetersizliği sorunları da devam etmiştir. Bu sorunların giderilmesine yönelik, tarım ürünleri fiyatlarına olan devlet müdahalelerinin azaltılarak bunun yerine kayıtlı üreticilere doğrudan gelir desteği verilmesi yoluna gidileceği ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılacağı (DPT 1995:53) ileri sürülmüştür.

1999 yılına gelindiğinde ülkemiz çok ciddi bir ekonomik dar boğazla karşı karşıya kalmış, kamu sektörünün borç stoku çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu çerçevede 9 Aralık 1999 tarihinde Uluslararası Para Fonu (IMF) sunulan ve uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek yerine küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi, hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu olması ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması, hükümetin çiftçilere verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak ortadan kaldırması gibi kararlar içeren niyet mektubu ile yeniden yapılandırma programı, tarım politikaları açısından yeni bir dönem olmuştur (TKİB 2004:19);

1999 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan “Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa, Orta ve Uzun Dönem Stratejileri” belgesinde (DPT 1999:3); ülkemizde tarımsal politikalarının strateji amaçları (DPT 1999:7);

✓Üretimin dünya pazarlarında rekabet edebilir şartlarda ve pazar sinyallerine uygun geliştirilmesi,

✓Üretici gelirlerinde istikrar sağlanması, üreticilerin hayat standartlarının yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi,

✓Gıda güvenlik ve güvenilirliğinin sağlanması,

✓Tarımsal desteklerle ilgili kamu finansman yükünün azaltılması,

✓İhracatın arttırılması ve çok taraflı dünya ticaret sistemine uyum sağlanması,

✓Tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin arttırılması,

✓Doğal kaynakların korunmasını esas alan dengeli ve çevreyle uyumlu tarımsal altyapının oluşturulması şeklinde sıralanmıştır.

Özetle kamuoyunda dışa açılma yönlü pazar ekonomisi olarak adlandırılan 1980-2000 dönemini tarım açısından, teknoloji gelişimi, girdi kullanımının artışı ve sulamaya dayalı verim ve üretim artışına rağmen, ürün ve girdi fiyatlamaları nedeniyle sektörün göreceli olarak kaynak yitirdiği bir dönem olarak nitelemek mümkündür.

Toplumun yaşam kalitesinin arttırılması, Avrupa Birliği üyeliği perspektifinde dünya ile bütünleşmenin hızlandırılması, Türkiye’nin dünyada ve bölgesinde daha etkin bir güç haline gelmesi hedeflenmiş olan **Sekizinci Kalkınma Planında (2001-2005)**, bitkisel ve hayvansal üretimde verimin düşük kaldığı, toprak ve su kaynaklarının etkin kullanılmadığı, uygulanan

destekleme politikaları ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanamadığı, dünya fiyatları üzerindeki destekleme alımlarının bazı ürünlerin ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin fazla alım yaparak yüksek stok maliyetine katlanmasına yol açtığı yeniden vurgulanmıştır.

Ayrıca verimliliğin çok düşük olduğu tarım sektöründe geniş bir işgücünün barındırılmasının işgücü piyasasının etkinliğinin sınırlanmasına yol açtığı ifade edilen planda, istihdamın yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştirilerek, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünün yetiştirileceği ve işgücü piyasasında etkinliğinin artırılacağı ileri sürülmüştür.

Planda tarımsal alanda geleceğe yönelik beklentiler ve öngörülerle ilgili olarak ise, nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlayan, sosyal ve çevresel dengeleri koruyan, gıda güvenliğini ön planda tutan ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturulmasının temel amaç olduğuna yer verilmiş, üretim faktörlerinin daha etkin kullanılmasının sağlanarak verimliliğin artırılmasına, çiftçilerin eğitimine, üretici örgütlerinin güçlendirilmesine, tarımsal işletmelerin rekabet güçlerinin artırılmasına ve pazarlama ağlarının geliştirilmesine önem verileceği belirtilmiştir.

Sekizinci Plan döneminde özellikle gelişmiş ülkelerde görülen yoğun talep üzerine hızla yayılma alanı bulan ve alternatif bir üretim modeli olan Organik Tarıma yönelik 5262 sayılı “Organik Tarım Kanunu” kabul edilmiştir. Temel amacı, “tüketiciye güvenilir, kaliteli ürünler sunmak üzere organik ürün ve girdilerin üretiminin geliştirilmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek” olarak belirtilen kanun vasıtasıyla organik tarım faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin kontrol ve sertifikasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi hedeflenmiştir.

2004 yılı Aralık ayında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Tarım Stratejisi, Türkiye’nin geleceğe ilişkin tarımsal perspektiflerinin ortaya koyan önemli bir belge niteliğindedir. 2006-2010 yılları arasında, Avrupa Birliğine uyumu da gözeterek, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak ve 2004 sonuna kadar çıkarılacak “Tarım Çerçeve Kanunu” ile bu kanuna dayalı olarak hazırlanacak ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için hazırlanan Tarım Stratejisinde; Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaç olarak belirlenmiştir.

Tarım Strateji Belgesinin temel stratejik hedefleri ve genel uygulama çerçevesi değerlendirildiğinde, bu yaklaşımın ve temel hedeflerin AB yeni dönem tarımsal kalkınma politikası öncelikleriyle önemli ölçüde benzerlik gösterdiği ve genel anlamda örtüştüğünü görmekteyiz.

Sekizinci plan döneminde gerçekleştirilen diğer bir yasal düzenleme ise, uzun yıllar boyunca eksikliği her dönem kendini gösteren çiftçilerin nicelik ve nitelik açısından özelliklerine ilişkin sağlıklı verilerin bulunmamasına çözüm olabilecek Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği’nin çıkarılmasıdır. 16 Nisan 2005 tarih ve 25788 sayılı Resmi Gazete yayınlanan yönetmeliğin amacı, “sağlıklı tarım politikalarının oluşturulması için kurulan Çiftçi Kayıt Sisteminin güncellenmesi, geliştirilmesi ve tarımsal desteklemelerin denetlenebilir, izlenebilir bir şekilde yürütülmesini sağlamak” olarak belirlenmiştir.

Yine aynı dönemde daha önce kabul edilmiş olan 5262 sayılı Organik Tarım Kanunun bir gereği olan “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” ülkemizde Organik tarımın işleyiş mekanizmasının yasal çerçevesini oluşturmuştur. 10 Haziran 2005 tarih 25841 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak işlerlik kazanan Yönetmeliğin amacı; “ekolojik dengenin korunması, organik tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi, organik tarımsal üretimin ve pazarlamanın düzenlenmesi, geliştirilmesi, yaygınlaştırılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek” olarak vurgulanmış, kapsamı ise, “her türlü bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimi ile kullanılacak girdilerin organik tarım metoduna uygun olarak üretilmesi veya temini, orman ve doğal alanlardan organik tarım ilkelerine uygun olarak ürün toplanması, bu ürünlerin işlenmesi, ambalajlanması, etiketlenmesi, depolanması, taşınması, pazarlanması, kontrolü, sertifikalandırılması, denetimi ile cezai hükümlere ilişkin teknik ve idari hususlar” olarak ifade edilmiştir.

Sekizinci Plan döneminde genel kırsal nüfus oranındaki düşüş tarımsal istihdamda da belirgin olarak ortaya çıkmış, 1990’da %48 olan tarımsal istihdam 2000’de %36’ya gerilemiştir. Belirtilen dönemde Tarımın GSMH’daki payı da %13’e düşmüştür (1990’da %16).

2005 yılında kabul edilen diğer bir yasal düzenleme, Türkiye’nin çok büyük ihtiyaç duyduğu ve pek çok sorunla karşı karşıya olduğu tarımsal arazilerin ve verimli toprakların korunması yönelik olarak düzenlenen “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu”dur. 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5403 sayılı kanunun temel amacı “toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, plânlı arazi kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemek” olarak ifade edilmiştir. Adı geçen Kanun, toprakların korunması, arazi kullanım plânlarının yapılması, tarımsal amaçlı arazi kullanım plân ve projelerinin hazırlanması, toprak koruma projelerinin hazırlanması, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının önlenmesi, tarımsal potansiyeli yüksek büyük ovaların belirlenmesi ve korunması, erozyona duyarlı alanların belirlenmesi ve korunması, toprak kirliliğinin izlenmesi ve önlenmesi, arazi toplulaştırması ve dağıtımı gibi konuları düzenlemektedir.

Uygulamalar

1-Birinci Kalkınma Planı’nda tarıma ayrılan bölümü inceleyiniz.

2-Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) kuruluş amacını inceleyiniz

Uygulama Soruları

1- Birinci ve Sekizinci Kalkınma Planlarında tarım politikaları arasında farklılıklar nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde 1960 sonrası Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin politika ve stratejileri ele alınmıştır. Planlı kalkınma Dönemi olarak adlandırılan 1960-2004 döneminde Beşyıllık kalkınma planları esas alınarak tarımsal kalkınma süreci işlenmiştir.

Planlı kalkınma dönemi, tarımsal alana ilişkin çok sayıda yasal düzenleme yapıldığı, bu dönemin aynı zamanda Avrupa Birliği'ne üyelik için Ankara Anlaşmasının da yürürlüğe girdiği dönem olmuştur. İlk kalkınma planlarında tarımsal kalkınma ön planda yer almakla birlikte sonraki planlarda daha ziyade sanayi ve hizmetler sektörlerinin öne çıktığı vurgulanmıştır.

Birinci Planda verimliliğin artırılması, fiyat istikrarının sağlanması, kooperatifleşmenin desteklenmesi ve pazarlama hizmetlerinin geliştirilmesi ön planda yer aldığı, İkinci Planda, tarımsal ürün ihracatının artırılması ve üretim açısından kendine yeten bir ülke olmanın temel amaç edinildiği kavranmıştır.

Üçüncü Planda, kalite artışının sağlanması, desteklenen ürün sayısının azaltılması, bazı ürünlerde üretim miktarının azaltılması ve tarımsal yayım hizmetlerinin geliştirilmesi gibi yeni amaçlar ortaya konulurken, Dördüncü Planda fiyat istikrarı yerine gelir istikrarı ön planda yer almıştır.

Beşinci Planda, verimlilik, kalite artışı gibi adeta değişmez amaçların yanı sıra tarım istatistiklerinin geliştirilmesi ve destekleme ödemelerinin zamanında yapılması, tarım politikaları açısından öne çıkan amaçlar olurken, Altıncı ve Yedinci Plan dönemlerinde de aynı amaç ve hedefler tekrarlanmıştır.

Sekizinci Kalkınma Planında, tarımsal açıdan temel öncelikli amaçlar; nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlayan, sosyal ve çevresel dengeleri koruyan, gıda güvenliğini ön planda tutan, rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturulması olarak belirtilirken, daha ziyade Avrupa Birliği (AB) normlarını dikkate alınarak hazırlanan Dokuzuncu Planda, gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacağı ifade edilmiştir

Bölüm Soruları

Soru 1:Aşağıdakilerden hangisi, Üçüncü Planda (1973-1979) tarımsal alana ilişkin amaçlar arasında yer almamıştır?

- a- Kalite artışının sağlanması
- b- Bazı ürünlerde üretim miktarının azaltılması
- c- Fiyat oluştururken dünya genel fiyatlarının göz önünde bulundurulması
- d- Desteklenen ürün sayısının artırılması
- e- Tarımsal yayım hizmetlerinin geliştirilmesi

Soru 2: Aşağıdakilerden hangisi 2000-2005 döneminde uygulanmış olan Sekizinci Kalkınma Planında, tarımsal açıdan temel öncelikli amaçlar arasında yer almamıştır?

- a- Nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlamak
- b- Sosyal ve çevresel dengeleri korumak
- c- Gıda güvenliğini ön planda tutmak
- d- Üretim miktarını arttırmak
- e- Rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturmak

Soru 3: Aşağıdakilerden hangisi Beşinci Kalkınma Planında tarım sektörü açısından öne çıkan öngörü ve hedeflerden biri değildir?

- a- Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması gibi konulara yönelik kooperatifçilik destekleneceği
- b- Tarım kredilerinin üretim takvimine uygun olarak verileceği
- c- Tarımsal ürün alım desteklemelerinin kaldırılacağı
- d- Tarım ürünlerinin değerlendirilmesi için kredi ve pazarlama desteğinin artırılacağı
- e- Sanayinin özel haller hariç verimli tarım alanlarına yayılmasının önlenmesi

Soru 4: 1960 dönemi, Türkiye kırsal alanının çeşitli göstergelerinde meydana gelen değişimlerle farklı özellikler göstermektedir. Belirtilen değişim tarımsal istihdamda da belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Belirtilen çerçevede 1950 yılında %85 olan tarımsal istihdam 1960 yılında ne kadar olmuştur.

- a- %80
- b- %75
- c- %70
- d- %65
- e- %60

Soru 5: Türkiye'nin en önemli tarımsal ürünlerinden biri olan fındık üretiminin en uygun alanlarda yapılmasını ve üretimin talepteki gelişmelere göre yönlendirilmesini düzenlenmesi" amaçlayan 2844 sayılı "Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun" hangi yıl kabul edilmiştir?

- a- 1972
- b- 1979
- c- 1983
- d- 1987
- e- 1968

Soru 6: Türkiye çay tarımı, üretimi, işletmesi ve satışının serbest olmasını, gerçek ve tüzel kişilerin yaş çay işleme ve çay paketleme fabrikaları kurup, işletebilmesini, ihtiyaçları olan yaş çay yaprağını doğrudan üreticiden satın alabilmeleri imkân dâhiline sokan 3092 sayılı “Çay Kanunu” hangi yıl kabul edilmiştir?

- a- 1972
- b- 1984
- c- 1983
- d- 1987
- e- 1992

Soru 7: Aşağıdakilerden hangisi Yedinci kalkınma Planında tarımsal üretime yönelik olarak yer verilen ifadelerden biri değildir?

- a- Tarım dışı kullanım ve erozyon nedeniyle tarım alanlarının azalmakta olduğu
- b- Üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması, fiyat oluşumu, üreticilere hizmet götürülmesine yönelik üretici düzeyindeki örgütlenmenin yeterli olduğu
- c- Arazi mülkiyetindeki dağılımın bozukluğu sonucunda küçük işletmelerin payının arttığı
- d- İlgili kuruluşlarda ve işletme düzeyinde yeterli ve düzenli kayıt tutulmaması nedeniyle sağlıklı istatistiki bilgiler sağlanamadığı
- e- Uygulanan destekleme politikaları sonucu bazı ürünlerde ekim alanlarının genişlediği ve üretim fazlasının oluştuğu

Soru 8: 1960’lı yıllarda tarımsal ürünlerin ihracattaki payı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a) %25
- b) %35
- c) %55
- d) %65
- e) %75

Soru 9: Küreselleşme olgusunun dünya gündemine girdiği, her alanda olduğu gibi tarımsal ve kırsal alanlarda da küreselleşme aktörlerinin etkinliklerini açıkça hissettirdikleri kalkınma planı dönemi aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Dördüncü Kalkınma Planı
- b) Beşinci Kalkınma Planı
- c) Altıncı Kalkınma Planı
- d) Yedinci Kalkınma Planı
- e) Sekizinci Kalkınma Planı

Soru 10: Aşağıdakilerden hangisi Yedinci Kalkınma Planı (1996-2000) döneminde uygulanan destekleme politikalarının bir sonucu değildir?

- a) Üretici gelirlerinde istikrar sağlanamamıştır
- b) Dünya fiyatlarının üstünde destekleme fiyatları uygulanmıştır
- c) Bazı ürünlerde ekim alanları aşırı genişlemiş, üretim fazlası oluşmuştur
- d) Devletin fazla alım yapması yüksek stok maliyetlerine yol açmıştır
- e) Tarımın Gayrisafı Milli Hasıladaki (GSMH) payı artmıştır

Cevaplar

1)D 2)D 3)C 4)B 5)C 6)B 7)B 8) E 9)D 10)E

**12.TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ:
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİ (2005- +)**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12.1. Avrupa Birliği Süreci Tarım Politikaları (2005-+)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Avrupa Birliğiyle ilişkilerin resmi olarak başladığı Anlaşma hangisidir ve hangi yıl yürürlüğe girmiştir?
- 2-Türkiye'nin ilk Tarım Kanunu hangi yıl kabul edilmiştir?
- 3-Türkiye'de halihazırda kaçınıcı Kalkınma Planı uygulamadadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Avrupa Birliği Süreci Tarım Politikaları (2005-+)	2005 sonrası Türkiye'nin tarımsal alana ilişkin politika ve uygulamalarının genel çerçevesini kavrar	Okuyarak

Anahtar Kavramlar

Avrupa Birliği

Tarım Kanunu

Dokuzuncu Plan

Onuncu Plan

Giriş

3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere fiilin başlanması kararı alınmasıyla birlikte Türkiye-AB ilişkilerinde büyük bir ivme meydana gelmiş, bir yandan 35 başlık altında ayrıntılı tarama işlemleri sürerken, diğer yandan Avrupa Birliği müktesebatına ve sektörel politikalarına uyum konusunda çeşitli yasal ve planlama çalışmaları da hızla devam edilmiştir.

Türkiye’de tarımsal kalkınma yaklaşımlarında yeni bir döneme girildiği bu tarihten günümüze kadar olan periyod, gerçekleştirilen hemen bütün yasal, idari ve politika çerçevesi bakımından AB etkileri gözlendiğinden **Avrupa Birliği Süreci (2005 - +)** olarak tanımlamak mümkündür.

Bu süreçte, Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planları uygulama alanına taşınırken, Türkiye tarım sektörü için çok önemli yasal düzenlemeler de bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

12.1. Avrupa Birliği Süreci Tarım Politikaları (2005-+)

Her ne kadar Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler 2005 yılında müzakerelere başlanmasıyla bir ivme kazanmaya başlamış ise de, taraflar arasındaki ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır.

Türkiye, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT), 1957 yılında imzalanan Roma anlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adını almasından kısa bir süre sonra 1959 yılında topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmuş, ancak başvuruya verilen cevapta, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilerek tam üyelik koşulları gerçekteşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir.

Bu çerçevede Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin temel belgesini teşkil eden **Ankara Anlaşması** 12 Eylül 1963 yılında imzalanmış ve 01 Ocak 1964 yılında yürürlüğe girerek işlerlik kazanmıştır. Anlaşmanın birinci maddesinde “bu anlaşma ile Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık kurulmuştur” ifadesine yer verilmiş, ikinci maddede ise anlaşmanın amacı; “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümüyle göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek” olarak ifade edilmiştir. Yine aynı maddede sözü edilen amacın gerçekteştirilmesine yönelik olarak, ilerleyen dönemlerde gerekliliklerin yerine getirilmesine paralel olarak taraflar arasında bir gümrük birliği mekanizmasının oluşturulacağı, tam üyelik yolunda gelişmelerin ise, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç dönem halinde uygulanacağı kayıt altına alınmıştır.

Adı geçen kuralların çerçevesinin anlaşmanın ana metninin yanı sıra geçici protokoller ve mali protokollerle çizileceğine vurgu yapılan aynı maddede, **hazırlık döneminin** süresinin, beş yıl olduğu, geçiş dönemine ise, geçici protokol'ün 1. maddesinde öngörülen şartlara ve usullere uyularak geçileceği ifade edilmiştir. **Geçiş dönemine** ilişkin esasların düzenlendiği anlaşmanın dördüncü maddesinde ise, tarafların karşılıklı ve dengeli yükümlölükler esası üzerinden, Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesi, ortaklığın iyi işlemlerini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluk politikalarına yaklaştırılması, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesi ile bu dönemin süresinin 12 yılı geçemeyeceği kayıt altına alınmıştır. Tam üyelik sürecinin son aşaması olan **son döneme** ilişkin kurallar anlaşmanın beşinci maddesinde yer almış, gümrük birliğinin sağlanmasını esas alan bu dönemde tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Tarımsal faaliyet alanına ilişkin kuralların yer aldığı anlaşmanın 11. maddesinde ise, ortaklık rejiminin, Topluluğun ortak tarım politikasını göz önünde bulunduran özel usullere göre, tarımı ve tarım ürünleri alışverişini de kapsadığına yer verilmiştir.

Ankara anlaşması hükümleri gereği 1963 yılında başlayan **hazırlık döneminde (1963-1973)** Türkiye herhangi bir yükümlölük üstlenmemiş, bu dönem 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile sona ermiştir. Böylece 1963-1973 yılları arasını kapsayan hazırlık döneminde, iki taraf arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'nin ekonomisini gümrük birliğine hazırlamak amacıyla çalışmalar yürütölmüş, bu çerçevede, Türk ekonomisinin güçlendirilmesi için AB'nin tek taraflı olarak mali yardımlarda ve bazı tarife tavizlerinde bulunması öngörölmüştür. Bu dönemde cereyan edecek ticari ve ekonomik ilişkiler, imzalanan geçici ve mali protokollerle esasa bağlanmıştır.

3 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokolün 01 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye AB ortaklık ilişkilerinde **geçiş dönemine (1973-1995)** girilmiş, adı geçen protokolde 22 yıllık dönem sonunda (1995) yılı sonunda) Türk tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyumunun sağlanması için Türkiye'nin gerekli tedbirleri alması, bu süre sonunda, Ortaklık Konseyinin OTP tedbirlerini aldığını belirlemesini takiben tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ile ilgili hükümleri tespit etmesi ve Türkiye ile Topluluğun birbirlerine tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı tercihli bir rejim uygulaması öngörülmüştür.

1986 yılında toplanan Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye, üyelik başvurusunda bulunmayı amaçladığını belirtmiş ve 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, Türkiye'nin 1987 yılındaki başvurusuyla ilgili görüşünü 18 Aralık 1989'da açıklamış ve kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan Topluluğun yeni bir üyeyi daha kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin, Topluluğa katılmaya ehil olmakla birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir. Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecini tamamlanmasına ve gelecek genişlemesine kadar beklenmesini öneren komisyon bu süre zarfında Türkiye ile gümrük birliği sürecinin tamamlanmasını önermiştir. Türkiye, bunun üzerine, üyelik süreci açısından önemli bir adım oluşturacağı gerçeğinden hareketle, öncelikle Gümrük Birliği'ni tamamlamayı hedeflemiş ve bunun için gerekli çalışmalara hız vermiştir. Bu çerçevede, 6 Mart 1995 tarih ve **1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı** uyarınca, 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği tamamlanmış ve Türkiye-AB ortaklık ilişkisi'nin **“son dönem”**ine geçilmiştir.

Böylece 01 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Katma Protokol'ün geçiş dönemini sona erdirerek, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesini kararlaştırmıştır. Katma Protokolde öngörülen 22 yıllık dönem içerisinde Türk tarımının OTP'ye uyumu konusunda kayda değer bir gelişme sağlanamadığından, tarım ürünleri gümrük birliği dışında kalmış, sadece işlenmiş tarım ürünleri gümrük birliğine dahil edilmiştir.

Tarımsal ürünlerin durumu gümrük birliğinin anlaşmasının 17-25 maddelerinde ele alınmış, bu çerçevede; Topluluk mevzuatına uygun olarak, işlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi ve tarım payları tespit edilmiş ve toplam korumanın sanayi payına tekabül eden kısmının Topluluğa karşı sıfırlanması öngörülmüştür. Aynı şekilde Topluluk da, ülkemize karşı daha önce sıfırlamadığı sanayi paylarındaki korumayı kaldırmıştır.

Gümrük Birliğinin tamamlanmasıyla ülkemiz AB ülkeleriyle entegrasyon istikametinde yine bir sürece girmiş, Gümrük Birliği'nin getirdiği yeni rekabet ve pazara giriş koşulları sonucunda üretim yapımız değiştiğinden ihracatımızın kompozisyonu da farklılaşmaya başlamıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde özellikle AB'nin gümrük birliği anlaşmasının gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınması, adı geçen işleyişin sorunlu bir alan haline almasına yol açmıştır. Bu çerçevede, gümrük birliğinin sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi için dayanışma ilkesi çerçevesinde Avrupa Birliğinin Türkiye'ye mali destek vermesi öngörülmüş olmakla birlikte, bunun gerçekleşmediği görülmektedir. Gümrük birliğinin bir etkisi olarak yabancı doğrudan yatırımların artacağı beklenmiş ancak bu beklentiler de gerçekleşmemiştir.

Özetle; Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini farklı bir boyuta taşıyan Gümrük Birliği'nin 01 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından, tüm ekonomimiz bu bütünleşmeden

doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiş bu kapsamda, Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisine etkileri her sektör için farklı boyutta gerçekleşmiştir.

Yukarıda kısaca ele alınan ve Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri tesis eden ve düzenleyen yasal ve kurumsal çalışmaların yanı sıra, Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanmasından sonra taraflar arasındaki ilişkiler, çeşitli tarihlerde gerçekleştirilen zirvelerde alınan kararlar doğrultusunda yürütülmüştür.

Sözü edilen zirvelerden biri olan ve 12-13 Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen **Lüksemburg Zirvesi'**nde öne çıkan temel gündemi genişleme konusu olmuştur. Türkiye'nin tam üyeliğe ehliyeti bir kez daha teyit edilen zirvede, Avrupa Birliği, Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için bir strateji tespitini kararlaştırmıştır. Sonraki dönemde Komisyon, adı geçen zirve kararlarında kendisine verilen yönerge gereğince 4 Mart 1998 tarihinde Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini konu alan bir strateji belgesini açıklamıştır. "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi" adını taşıyan söz konusu raporun giriş bölümünde, bu stratejinin uygulanmasıyla Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecinde yer alacağı bildirilmiştir.

Strateji Raporunun tarım sektörüne ilişkin bölümünde ise; Türkiye'nin tarım politikasının Ankara Anlaşması ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında öngörülen bir hedef olarak, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak için gerekli olan AB Ortak Tarım Politikasına ilişkin tedbirleri benimseyecek şekilde uyarlanmasının gerekeceği belirtilmiş, ülke tarımının özelliklerini dikkate almak suretiyle, Türkiye'nin Topluluk müktesebatını benimsemeye teşvik edilmesi ve bu doğrultuda, AB Komisyonunun, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine uygulanan yaklaşımdan esinlenen üç aşamalı bir süreci önerdiği ifade edilmiştir.

Türkiye için Avrupa stratejisi belgesinin onaylanarak resmîyet kazandığı **Cardiff Zirvesi** 15-16 Haziran 1998 tarihlerinde gerçekleştirilmiş, adı geçen zirvenin Başkanlık Sonuç Belgesinin genişleme ile ilgili bölümünde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin genişleme sürecindeki konumunu nisbi şekilde iyileştiren bir üsluba yer verildiği görülmüştür. Belgede, Türkiye'nin "üyelik için ehil" olduğu ifadesinden vazgeçildiği, bunun yerine "üyelik adayı" tanımlanmasının getirildiği gözlenmektedir. Cardiff Zirvesi'nde alınan diğer bir karar uyarınca, adayların tam üyeliğe hazırlanma durumunu incelemek üzere kurulmuş bulunan ve AB Komisyonunun her aday için 1998 yılı sonunda bir rapor sunmasını öngören dönemsel gözden geçirme mekanizmasına Türkiye de dahil edilmiştir.

Bu çerçevede AB Komisyonu, diğer aday ülkelerle birlikte Türkiye için de hazırladığı ilerleme raporunu 4 Kasım 1998 tarihinde Türkiye'ye sunmuştur. Rapor bazı önyargılı ifade ve tespitler içermekle birlikte, Komisyon tarafından Türkiye'nin aday ülke olarak algılandığının bir göstergesi sayılmıştır. Tarım faslı ile ilgili müzakerelerin askıya alınmasına yol açan hususa da raporda yer verilmiş, Kıbrıs Rum Kesimi bayrağı taşıyan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği sürece, Türkiye'nin bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayabilecek konumda olmayacağına yeniden dikkat çekilmiştir.

Türkiye – Avrupa Birliği genel ve tarımsal ilişkiler ışığında Türkiye'nin AB tarım sistemine uyum sağlanması aşamasında ve sonrasında yaşanan ve yaşanması muhtemel olan hususlara kısaca değinmekte yarar olacaktır. Avrupa Birliği (AB) Ortak Tarım Politikası (OTP), Birliğin en geniş kapsamlı ve karmaşık politika ve uygulama alanını teşkil etmektedir. Zaman zaman Birlik içinde bile çeşitli sıkıntılara neden olan ve sadeleştirilmesi yolunda çeşitli reform hareketleri gerçekleştirilen OTP'ye uyum konusunda Türkiye'nin önemli zorluklarla karşı karşıya olduğu açıktır. Belirtilen sistem ve politik yapı farklılıklarının yanı sıra Türkiye ile AB

arasında tarım sahasında mevcut olan yapısal farklılıklar ile konuyla doğrudan ilgili olmayan birtakım siyasi kararların engelleyici nitelikleri süreci daha da zorlaştıran unsurlar olmaktadır.

Sözü edilen farklılıkların başında, strateji oluşturma, yönlendirme ve uygulamadan sorumlu olan idari yapının nitelikleri gelmektedir. Avrupa Birliğinde diğer bütün alanlarda olduğu gibi tarımsal alana yönelik kalkınma çalışmaları, dönemin gereklerine göre değişiklik gösteren dinamik niteliklerine karşın, Türkiye’de geçmişten beri tarımın geliştirilmesine yönelik pek çok yasal, kurumsal ve idari yapının kurulmasına ve işletilmesine rağmen, kurumların yetersizliği veya kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği, yasal düzenlemelerin sık sık içerik değiştirmesi, kalıcı ve etkili bir kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesini engelleyici faktörler olmuştur. Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlamasıyla birlikte yukarıda sözü edilen olumsuzlukların giderilmesine yönelik çabalar hız kazanmış olsa da, tam anlamıyla istenen seviyenin hâlihazırda yakalandığı söylenemez.

Diğer yandan Avrupa Birliğinde oluşturulan idari, yasal ve kurumsal yapı ve mekanizmalarla uygulanacak politikaların çerçevesi, önceliği ve disiplini en verimli şekilde sağlanırken, Türkiye’de geçmişten beri, sürekli ve tutarlı bir politika çerçevesi oluşturma ve politikalarda önceliklerini tam olarak belirleme konusunda her dönem zorluklar yaşanmıştır. Tarım politikalarının oluşturulmasına esas teşkil eden Beşyıllık Kalkınma Planları öngörülerini ile gerçekleşen çalışmalar arasında bir paralellik ve tutarlılık sağlanamamış, böylece her yeni Beşyıllık Plan, adeta eski planın devamı şeklinde genel bilgilerle doldurulmuş bir doküman niteliğine bürünmüştür.

Türkiye’de politika çerçevesi ve öncelik eksikliğinin yanı sıra, uygulanan politikalarda önemli ölçüde politika disiplini eksikliği bulunmaktadır. Ülkemizde tarım politikalarında her dönem siyasetin ağırlığı farklı derecelerde olsa hissedilmiş, öncelikleri ağır basan bu politikalar, tutarlı bir kalkınma yaklaşımının önünü tıkayarak, sektörün yapısında olumsuz sonuçlar yaratmış ve ekonominin genel dengesini bozmuştur.

Türkiye - AB arasında karşımıza çıkan bir diğer önemli farklılık da; tarımsal kalkınmada perspektif oluşturma konusunda belirginleşmektedir. AB’de Ortak Tarım Politikası, başlangıçta tarımsal üretimin arttırılması üzerine odaklanmış olmakla birlikte, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan yeni ihtiyaç ve öncelikler ışığında bir takım reformlara konu olmuş, Türkiye’de ise, çerçevesi belli olan bir tarım politikası oluşturmak uzun süre mümkün olamamıştır.

Kalkınmada uygulanacak politikaların belirlenmesinde yaşanan perspektif oluşturma eksikliği, politika amaçları ve uygulamalarında da yansımaları bulmuştur. Avrupa Birliği tarım politikasında eskiden beri üreticiler yüksek desteklemelerle korunup, oluşturulan koruma mekanizmalarıyla çiftçilerin gelir kaybı önlenirken, Türkiye’de, ürün taban fiyatları vb. yollarla yapılan desteklemeler çiftçilere yeteri katkıyı sunmaktan öte, gerçekleştirilen makul olmayan ödemeler genel bütçede büyük açıkların oluşmasına neden olmuştur.

Yukarıda özetlenen politika yaklaşımları farklılıklarının yanı sıra, bu politikalarının oluşmasında etkili olan ve uygulanan politikalardan doğrudan etkilenen tarımsal yapı karakterlerinde de AB ile Türkiye arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklardan biri, kırsal alan faaliyetleriyle geçimlerini sağlayan nüfusun toplam nüfus içindeki payıdır. AB’de çalışan nüfusun istihdamdaki payı % 5,2 (2012 yılı) iken, Türkiye’de geçmişten günümüze önemli ölçüde azalmasına karşın bu oran halen % 21,1 (2014 yılı) olmuştur.

Türkiye - AB arasında tarımsal işletmelerinin nitelikleriyle ilgili de önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye sahip olduğu 3 milyon civarında işletmesiyle birlik toplam işletme sayısının büyük bir bölümüne eşit sayı sağlamaktadır. İşletmelerdeki sayıca fazlalığın yanında tarımsal işletmelerin ortalama büyüklükleri açısından da iki kesim arasında adeta uçurumlar bulunmaktadır. AB’de ortalama işletme büyüklüğü 19 ha civarında bulunurken, Türkiye’de bu büyüklük yaklaşık 6 ha’dır. Bu durum optimal bir verim elde edilmesini sınırlarken, tarımsal işletmelerin pazara bağlanmasında olumsuz koşulların oluşmasına neden olmaktadır.

Türkiye ile AB arasında tarımsal üretim verimliliği, üretim kalitesi vb. konularda da farklılıklar yaşanırken, belirtilen sektörle ilgili örgütlenme konusunda da önemli ayrılıkların varlığı göze çarpmaktadır. Temel amaç verimi arttırmaya çalışmak olsa da, üretimde kullanılan teknolojinin eskiliği ve yeni teknolojilerin yeterince ve etkin olarak kullanılmaması ve iyi eğitilmiş ve teknik bilgi sahibi emek gücünün bulunmaması, Türkiye’de tarımsal üretimin istenildiği seviyede ve kalitede sağlanmasına engel teşkil etmektedir.

Kuşkusuz Türkiye-AB arasındaki çeşitli farklılıklar, iki taraf arasında yapısal yakınlaştırmayı zorlaştırmakta ve zaman almasına neden olmaktadır. Bu kapsamda Avrupa Birliğinin en kapsamlı ve karmaşık politika alanı niteliğinde olan Ortak Tarım Politikasına uyum faaliyetlerinin bir takım değişimlerin yaşanmasına neden olması ve toplumun belirli bir bölümünün bu gelişmelerden olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Bu çerçevede, gerekli önlemler alınmadığı taktirde, tarımsal yapıdaki olumsuzluklar (işletmelerin yapısı, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik vb.) nedeniyle fiziki coğrafyanın sağladığı olumlu koşullara bağlı olarak avantajlı olduğu bazı tarımsal ürünler dışında AB ile rekabet etmekte zorluklar yaşanabilecektir. Böylece günümüzde ulusal pazarlarla ilişkisi oldukça zayıf olan işletmeler, yeni ortama ayak uydurmanın yollarını bulmak veya tarımsal üretim sektörünün dışına çıkmak seçeneklerinden birini seçmek zorunda kalacaklardır.

Bu olumsuz gelişme ihtimallerine karşın, Türkiye’nin OTP yoluyla AB kırsal kalkınma sistemine entegre olmasıyla, günümüzde Avrupa Birliğinde var olan sağlıklı gıda elde etme, daha iyi şartlarda bitkisel ve hayvansal üretim yapma, AB fonlarının sağladığı destekle daha kolay şartlarda üretim yapma şansına sahip olabilecektir.

2005 yılı sonrası Avrupa Birliğiyle müzakerelerin başlamasının da etkisiyle hızlı bir yasal, kurumsal ve program uygulama sürecine girilmiştir.

2006 yılı, uzun yıllardır eksikliği hissedilen ve yokluğunun ortaya çıkardığı sakınca ve sıkıntıları dile getirebilen “**Tarım Kanunu**”nun çıkarıldığı yıl olmuştur. 25 Nisan 2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren **5488 sayılı** Tarım Kanununun temel amacı; “tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılması” olarak tanımlanmıştır.

Yakın döneme kadar ekonomisi ağırlıklı olarak tarımsal üretim ve süreçlerine bağlı olan Türkiye’de, **Tarım Kanunu**’nun ancak 2006 yılında kabul edilmiş olması üzerinde ayrıca durulması ve düşünülmesi gereken bir husustur. Diğer yandan tarım sektörünün yasal bir çerçeveye kavuşturulmuş olması da ayrı bir kazanç niteliğindedir. Çünkü bu yasa yoluyla Türkiye’nin tarıma yönelik politika çerçevesi açık bir şekilde ortaya konulabilmiştir.

Adı geçen kanunda, tarım politikalarının amaçları; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğın artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğının güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltilmesi olarak sıralanmıştır

Kanunda, yukarıda sıralanan amaçların çeşitli ilkeler dahilinde gerçekleştirileceğı ifade edilmiştir. Sözü edilen **ilkeler**;

- ✓ Tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım,
- ✓ Uluslararası taahhütlere uyum,
- ✓ Piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı,
- ✓ Örgütlülük ve kurumsallaşma,
- ✓ Özel sektörün rolünün arttırılması,
- ✓ Sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık,
- ✓ Yerinden yönetim,
- ✓ Katılımcılık,
- ✓ Şeffaflık ve bilgilendirmektir.

Kanunda, temel amaç ve ilkeler belirlendikten sonra **Türkiye tarım politikalarının öncelikleri** ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliğı, kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi,
- Yeterli ve güvenilir gıda arzının sağlanması,
- Tarımsal işletmelerin altyapılarının geliştirilmesi,
- Tarımsal faaliyetlerde bilgi ve uygun teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması,
- Tarımsal girdi ve ürün piyasalarının geliştirilmesi ve üretim-pazar entegrasyonunun sağlanması,
- Tarımsal üretimin tarım-sanayi entegrasyonunu sağlayacak şekilde yönlendirilmesi,
- Tarım sektörünün kredi ve finansman ihtiyacının karşılanmasına ilişkin düzenlemeler yapılması,
- Destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması,
- Üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi,
- Tarım bilgi sistemlerinin kurulması ve kullanılması,

➤Toplulaştırma, arazi kullanım plânının yapılması ve ekonomik büyüklükteki tarım işletmelerinin oluşturulması,

➤Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı,

➤Avrupa Birliğine uyum sürecindeki gelişmelerden doğacak ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü, idarî ve hukukî düzenlemelerin yapılması.

Avrupa Birliği sürecine dâhil olan 2006 yılı içinde tarımsal üretimin en önemli girdilerinden biri olan tohumculuk konusunda da önemli bir yasal düzenleme gerçekleştirilmiş, 8 Kasım 2006 tarih ve 26340 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 5553 sayılı tohumculuk Kanunu'yla, adı geçen sektörün işleyişi yasal bir çerçeveye kavuşturulmuştur.

Temel amacı “bitkisel üretimde verim ve kaliteyi yükseltmek, tohumluklara kalite güvencesi sağlamak, tohumluk üretim ve ticareti ile ilgili düzenlemeleri yapmak ve tohumculuk sektörünün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmek” olan Tohumculuk Kanunu, “tarla bitkileri, bağ-bahçe bitkileri, orman bitki türleri ve diğer bitki türleri çoğaltım materyaline ait çeşitlerin ve genetik kaynakların kayıt altına alınması, tohumlukların üretimi, sertifikasyonu, ticareti, piyasa denetimi ve kurumsal yapılanmalar ile ilgili düzenlemeleri” kapsamaktadır.

Hacim, içerik ve yaklaşım tarzı, başlama süresi ile uygulama döneminin uzunluğu gibi özellikleriyle önceki planlardan oldukça farklılık gösteren **Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013)**; tarımsal kalkınmaya yönelik olarak, tarımsal işletmelerde genel olarak hayvancılığın ve bitkisel üretimin birarada yapılmakta olduğu, işletmelerin küçük ölçekli ve çok parçalı yapıda olmasının verimliliğin düşük seviyelerde kalmasına yol açtığı ifade edilmiştir.

Tarımsal kalkınma faaliyetleri konusunda geleceğe yönelik beklenti ve perspektifler üzerinde de durulan planda, tarımsal yapının etkinleştirilmesiyle ilgili olarak; gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacağı, üretimin talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları uygulanırken, Türkiye'nin AB'ye üyeliği sonrasında Birlik içinde rekabet edebilmesi için tarımsal yapıda gerekli dönüşüme öncelik verileceği ileri sürülmektedir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013) uygulama süresi (7 yıllık), hacmi (100 sayfa) ve içeriği (Avrupa Birliği perspektifi ağırlıklı) bakımından 5 yıllık kalkınma planlarından farklılık göstermektedir. Planda **gelişme eksenleri**;

1. Rekabet gücünün artırılması,
2. İstihdamın artırılması,
3. Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi,
4. Bölgesel gelişmenin sağlanması,
5. Kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılması şeklinde belirtilmiş,

Temel İlkeleri ise;

- ✓ Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bütüncül bir yaklaşım,
- ✓ Toplumsal diyalog ve katılımcılığın güçlendirilmesi, toplumsal katkı ve sahiplenmenin sağlanması,
- ✓ İnsan odaklı bir gelişme ve yönetim anlayışı,
- ✓ Rekabetçi bir piyasa, etkin bir kamu yönetimi ve demokratik bir sivil toplum,
- ✓ Kamusal hizmet sunumunda; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik ve vatandaş memnuniyeti,
- ✓ Devletin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilerek, politika oluşturma, düzenleme ve denetleme işlevlerinin güçlendirilmesi,
- ✓ Politikalar oluşturulurken kaynak sıkıntısı göz önünde bulundurularak önceliklendirme,
- ✓ Uygulamanın vatandaşa en yakın birimlerce yapılması,
- ✓ Toplumsal yapımızın ve bütünlüğümüzün ortak miras ve paylaşılan değerler çerçevesinde güçlendirilmesi,
- ✓ Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması şeklinde sıralanmaktadır.

Dokuzuncu Kalkınma Planında tarımsal faaliyetlere ilişkin hususlar ise şu şekilde sıralanmıştır.

➤ Tarımsal işletmelerde genel olarak hayvancılık ve bitkisel üretim bir arada yapılmakta olup, işletmelerin küçük ölçekli ve çok parçalı yapıda olması verimliliğin düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır.

➤ 2001 yılında çıkarılan 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun miras hukukuna ilişkin hükümleri, yeterli tarımsal varlığa sahip olmayan tarımsal işletmelerin paylaşırma dışında bırakılması konusunu düzenlemiş ve arazi parçalılığı sorununun daha da ağırlaşmasını engellemiştir.

➤ 2006 yılında çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu ile, üreticiler için, üretim planlaması yapabilmelerini sağlayacak öngörülebilir ve istikrarlı bir ortam oluşturulması amaçlanmaktadır.

➤ Yasal altyapısı 2004 yılında Organik Tarım Kanunu ile oluşturulmuş olan organik tarım üretimi hızla artmaktadır.

➤ Üreticilerin örgütlenmesinin geliştirilmesi amacıyla 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu 2004 yılında yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, üreticilerin değişik amaçlara uygun şekillerde örgütlenmelerini destekleyici bir çerçeve oluşturulamamıştır.

Son yıllarda bütün dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de tarımsal üretim bakımından en önde gelen sorunlarından birini oluşturan Küresel İklim değişiklikleri ve buna bağlı olarak meydana gelen yüksek sıcaklık ortalamaları ve kuraklık riski, bu konuda bir takım yasal düzenlemelerin yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Bu çerçevede, 7 Ağustos 2007 tarih ve 26606 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Tarımsal Kuraklıkla Mücadele ile Kuraklık Yönetimi Çalışmalarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı “Ülkemizde yaşanması muhtemel tarımsal kuraklığın etkilerini azaltmak ve alınacak tedbirler hususunda, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının koordinasyonunda ilgili bakanlıklar, üniversiteler, valilikler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla yapılacak çalışmalardaki görev, yetki ve sorumluluklara ilişkin usul ve esasları düzenlemeyi” amaçlamıştır.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018); Türkiye Cumhuriyetinin halen uygulamada olan kalkınma planıdır. İçerik açısından büyük ölçüde Dokuzuncu Kalkınma Planına benzerlikler göstermekle birlikte uygulama süresi (yeniden 5 yıl) ve hacmi (199 sayfa) farklılıklar göstermektedir.

Onuncu planda temel **Amaç ve Hedefler** olarak;

- Toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan,
- İleri teknolojiye dayalı, Altyapı sorunlarını çözmüş,
- Örgütlülüğü ve verimliliği yüksek,
- Etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış,
- Doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması olarak belirtilmiştir.

Plan kapsamında uygulanacak **Politikalar** ise;

- ✓ Tarımsal işletmelerin etkinlikleri artırılması,
- ✓ Çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğün sağlanmasına yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılması,
- ✓ Sulama ve ulaştırmaya ilişkin olanlar başta olmak üzere arazi toplulaştırma faaliyetlerinde ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon sağlanması,
- ✓ Tarla içi geliştirme hizmetleri etkinleştirilerek sulama oranının artırılması,
- ✓ Mevcut su iletim ve dağıtım tesislerinde toprak kanallar ile klasik sistemlerin yenilenerek kapalı sisteme geçişin hızlandırılması ve tarla içi sulamalarda modern sulama yöntemlerinin yaygınlaştırılması şeklinde ifade edilmiştir.

Yine plana göre;

Tarımsal destekler, tarım havzaları ve parselleri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenlenecek, desteklerde çevre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate alınacak, tarımsal desteklerin etkinliği izlenerek değerlendirilecektir.

Tarımsal desteklemelerde ürün deseni ve su potansiyeli uyumu gözetilecek, sertifikalı üretim yöntemlerine önem verilecektir. Ayrıca, tarım sigortalarının kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.

Tarımsal ürün ihrac pazarları geliştirilecek, talebe uygun nitelik ve nicelikteki ürünlerin ihracatı amacıyla, üretim aşamasını dikkate alan destek programları uygulanacaktır.

Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır.

Üretici örgütlerinin pazara erişimi kolaylaştırılacaktır.

Tarım ve sanayi işletmelerinin işbirliği ve entegrasyonu sağlanacak, yerel ve geleneksel ürünlerin katma değeri ve ihracata katkısı artırılacaktır.

Tarımsal bilgi sistemlerinin, ortak kullanıma izin verecek şekilde entegrasyonu sağlanacaktır. Tarım sektörüne yönelik mesleki ve teknik eğitim ile yayım konularında bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanılacaktır.

Katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesine, gen kaynaklarının korunmasına, ıslah çalışmalarına, nanoteknoloji ve biyoteknolojiye yönelik araştırmalara öncelik verilecek, tarım ve gıda odaklı teknoparklar ile sektörel teknoloji platformlarının tesis edilmesi sağlanacaktır.

Tarım ve gıda işletmelerinin güvenilir üretim için hijyen mevzuatına uyum süreci, modernizasyon yatırımlarıyla hızlandırılacak ve bu amaçla söz konusu işletmelerin finansman ihtiyacına yönelik kaynak ve mekanizmalar çeşitlendirilecektir.

Gıda sanayiinde yerli hammadde rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini amaçlanacak; iç ve dış pazar için katma değeri yüksek ve özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilecek; sektörde çevre duyarlılığı gözetilecek; taklit, tağşiş ve kayıt dışılığın önlenmesi sağlanacaktır.

Tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde güvenilirliğin denetimi etkinleştirilecek, risk değerlendirmesine dayalı akredite bir kontrol ve denetim sistemi oluşturulacaktır.

Genetiği değiştirilmiş organizma içerenler başta olmak üzere ileri teknoloji kullanılarak üretilmiş ürünlere yönelik biyogüvenlik kriterleri etkin olarak uygulanacaktır.

Uygulamalar

1-Tarım Kanununun tarım politikalarına ilişkin maddelerini inceleyiniz.

Uygulama Soruları

1-Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planları arasında tarım sektörüne ilişkin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Türkiye'nin 2005 yılı sonrası tarım politikaları, tarımsal kalkınma ve stratejileri ele alınmıştır. Bu çerçevede 2005 yılında Avrupa Birliğiyle müzakerelerin başlaması, tüm sektörlerle ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemelerde Avrupa Birliği'nin bariz etkisi olduğu öğrenilmiştir.

Diğer taraftan yine belirtilen dönemde tarıma ilişkin en önemli düzenlemelerden biri ve belki de en önemlisi olan Tarım Kanunun 2006 yılında kabul edilmesi ve uygulamaya geçilmesidir. Yine 2005 yılı sonrasında uygulama alanına taşınan ve diğer sektörlerle birlikte tarım alanına ilişkin kalkınma çerçevesini ortaya koyan dokuzuncu ve onuncu kalkınma planları hazırlanmıştır.

Bölüm Soruları

Soru 1: Günümüzde Avrupa Birliği adına alan oluşumun ilk çekirdeğini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 1957 yılında imzalanan hangi anlaşmayla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adını almıştır.

- a- Brüksel Anlaşması
- b- Roma Anlaşması
- c- Londra Anlaşması
- d- Madrid Anlaşması
- e- Paris Anlaşması

Soru 2: Aşağıdakilerden hangisi, Tarım Kanununda belirtilen politika amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik ilkelerden biri değildir?

- a- Tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım
- b- Uluslararası taahhütlere uyum
- c- Piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı
- d- Örgütlülük ve kurumsallaşma
- e- Özel sektörün rolünün azaltılması

Soru 3: Aşağıdakilerden hangisi, Tarım Kanununda belirtilen politika amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik ilkelerden biri değildir?

- a- Sürdürülebilirlik
- b- İnsan sağlığı ve çevreye duyarlılık
- c- Merkezden yönetim
- d- Katılımcılık
- e- Şeffaflık ve bilgilendirme

Soru 4: Aşağıdakilerden hangisi, Tarım Kanununda yer alan Türkiye tarım politikalarının öncelikleri biri değildir?

- a- Tarımsal üretimin tarım-sanayi entegrasyonunu sağlayacak şekilde yönlendirilmesi
- b- Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı,
- c- Destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması
- d- Üretici örgütlenmesinin kaldırılması
- e- Tarım bilgi sistemlerinin kurulması ve kullanılması

Soru 5: Aşağıdakilerden hangisi, uygulama süresi, hacmi ve içeriği bakımından önceki kalkınma planlarından farklılık gösteren Dokuzuncu Kalkınma Planında belirtilen gelişme eksenlerinden biridir?

- a- Rekabet gücünün artırılması
- b- Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi
- c- Bölgesel gelişmenin sağlanması
- d- İstihdamın azaltılması
- e- Kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılması

Soru 6: Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini farklı bir boyuta taşıyan Gümrük Birliği hangi yıl yürürlüğe girmiştir?

- a- 1996
- b- 1963
- c- 1972
- d- 1991
- e- 2007

Soru 7: Aşağıdakilerden hangisi, Dokuzuncu Kalkınma Planında belirtilen tarımsal faaliyetlere ilişkin hususlardan biri değildir?

- a- Tarımsal işletmelerde genel olarak hayvancılık ve bitkisel üretim bir arada yapılmakta olup, işletmelerin küçük ölçekli ve çok parçalı yapıda olması verimliliğin düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır
- b- 2001 yılında çıkarılan 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun miras hukukuna ilişkin hükümleri, yeterli tarımsal varlığa sahip olmayan tarımsal işletmelerin paylaşırma dışında bırakılması konusunu düzenlemiş ve arazi parçalılığı sorununun daha da ağırlaşmasını neden olmuştur
- c- 2006 yılında çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu ile üreticiler için, üretim planlaması yapabilmelerini sağlayacak öngörülebilir ve istikrarlı bir ortam oluşturulması amaçlanmaktadır
- d- Yasal altyapısı 2004 yılında Organik Tarım Kanunu ile oluşturulmuş olan organik tarım üretimi hızla artmaktadır
- e- Üreticilerin örgütlenmesinin geliştirilmesi amacıyla 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu 2004 yılında yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, üreticilerin değişik amaçlara uygun şekillerde örgütlenmelerini destekleyici bir çerçeve oluşturulamamıştır

Soru 8: Aşağıdakilerden hangisi Onuncu Plan kapsamında uygulanacak Politikalar arasında yer almamıştır?

- a- Tarımsal işletmelerin etkinlikleri kısıtlanması
- b- Çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğün sağlanmasına yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılması
- c- Sulama ve ulaştırmaya ilişkin olanlar başta olmak üzere arazi toplulaştırma faaliyetlerinde ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon sağlanması
- d- Tarla içi geliştirme hizmetleri etkinleştirilerek sulama oranının artırılması
- e- Mevcut su iletim ve dağıtım tesislerinde toprak kanallar ile klasik sistemlerin yenilenerek kapalı sisteme geçişin hızlandırılması ve tarla içi sulamalarda modern sulama yöntemlerinin yaygınlaştırılması

Soru 9: Ankara Anlaşması hükümleri gereği Türkiye için hazırlık dönemi aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a) 1952-1962
- b) 1963-1973
- c) 1974-1984
- d) 1985-1995
- e) 1996-2006

Soru 10: Genişleme gündemiyle 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen ve Türkiye'nin tam üyeliğe hazırlanması için bir strateji tespitini kararlaştırıldığı Avrupa Birliği Zirvesi aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Cardiff Zirvesi
- b) Roma Zirvesi
- c) Lüksemburg Zirvesi
- d) Londra Zirvesi
- e) Paris Zirvesi

Cevaplar

1)B 2)E 3)C 4)D 5)D 6)A 7)B 8)A 9) B 10)C

13. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI TARIMSAL İLİŞKİLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

13.1. Tarımın Uluslararası Boyutu

13.2. Türkiye'nin Uluslararası Genel Tarımsal İlişkileri

13.3. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1-Tarım hangi yönleriyle uluslararası ilişkilere konu olmaktadır?
- 2-Türkiye tarımsal açıdan hangi uluslararası kuruluşlarla etkileşim içindedir?
- 3-Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının temel ilkeleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tarımın Uluslararası Boyutu	Tarım sektörünün uluslararası boyutunu kavrar	İnceleyerek
Türkiye'nin Uluslararası Genel Tarımsal İlişkileri	Türkiye'nin etkileşim içinde olduğu uluslararası kuruluşları bilir	Araştırarak
Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)	Avrupa Birliği Ortak Tarım politikasının temel ilkeri ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olur	Okuyarak

Anahtar Kavramlar

Uluslararası Kuruluş

Avrupa Birliği

Ortak Tarım Politikası

Giriş

Tarımın bir ekonomik faaliyet olmasının ötesinde gıda sağlama gibi olmazsa olmaz özelliği, ülkelerin bu sektöre her dönem ve her gelişmişlik düzeyinde önem vermesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum Dünya’da ciddi anlamda bir rekabeti de beraberinde getirmekte, ülkeler bu rekabet ortamında kendi ürettikleri ürünlerin uluslararası pazarlarda daha yüksek fiyata satmanın mücadelesini vermektedirler.

Kimi zaman yeni pazarlar oluşturma isteği, bazen de kendi pazarını dışarıdan gelen ürünlere kapatmak suretiyle korumacı bir yaklaşım sergilenmesi, sadece ülkeleri tek başına değil ülke grupları ve birliklerini de çeşitli düzenlemeler yapmaya teşvik etmektedir.

Bu çerçevede ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve ülkeler arasındaki rekabet ortamının daha adil bir şekilde yaşanabilmesi için birtakım uluslararası örgüt ve organizasyonlar çeşitli yasal düzenlemeler yapmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar her ne kadar bazı ülkeler tarafından, çeşitli ülke veya ülke gruplarına avantaj sağladığı gerekçesiyle yoğun bir şekilde eleştiri konusu olsa da, özellikle tarımsal ürünlerinin uluslararası piyasalarda düzenle bir harekete sahip olabilmesi için çeşitli mekanizmalara ihtiyaç olduğu da bir gerçektir.

Hernekadar dünya genelinde tarım sektörüne ilişkin yapılanmalar ülkemizi yakından ilgilendiriyor olmakla birlikte, uzun süredir üyesi olmaya çalıştığımız ve 2005 yılından itibaren müzakere sürecine girmiş olduğumu Avrupa Birliği’nin tarımsal alana ilişkin yasal düzenleme ve uygulamaları ülkemizi daha fazla ilgilendirmektedir

13.1. Tarımın Uluslararası Boyutu

Uluslararası tarımsal ilişkiler, ulusal ve uluslararası düzeyde belirlenen politikalar ile bu politikaların etkileşimleri sonucu oluşan yeni durumları içeren bir kapsama sahip olmaktadır. Kuşkusuz bu etkileşim ve etkileşimin sonucunda ortaya çıkan yeni durumda esas olan faktör, yeni politikaların dünya ekonomisi açısından ağırlık taşıyacak sayıda ülkeye uygun gelecek belirli hedeflere göre düzenlemelerinin yapılmış olmasıdır. Bu kapsamda zaman zaman çeşitli çatışmalara ve anlaşmazlıklara sahne olan müzakereler sonucunda ortaya konulmuş olan küresel genel tarım politika kuralları, çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından uygulama alanına taşınmakta ve denetlenmektedir. Bu kuruluşlar bazen bölgesel ölçekte ve belirli sayıda ülkenin katılım ve sorumluluğuna açık bulunurken küresel ölçekte olanlar bütün ülkelerin katılımına açık bir nitelik taşıyabilmektedir.

Küresel anlamda uluslararası tarım politikası yaklaşımında temel hedef, ürünlerin çeşitli pazarlama evrelerini düzenlemek amacına yönelik olabilmekte, burada üretim, tüketim, stoklar, dış ticaret, fiyatlar veya açıklıkla karşı karşıya olan ülkelere gıda yardımı gibi konular ele alınmaktadır. Bölgesel yaklaşımda ise aynı coğrafi bölgede veya aynı siyasi blok içinde yer alan ülkelerin kurduğu ekonomik ilişkiler çerçevesinde politikalar belirlenmektedir.

Dünya tarımsal üretimi-tüketim zincirinde, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi uluslararası organizasyonlar ve kuruluşlar çeşitli açılardan rol oynamaktadır. Ayrıca özellikle tarımsal dış ticaret konusunda en etkin role sahip olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile tarım sektörünün her aşamasında oldukça eskiye dayanan kural ve düzenlemelere sahip olan Avrupa Birliği (AB) de gerek üye ve aday devletler, gerekse üçüncü ülkelerle yapılan tarımsal ilişkilerin belirlenmesi konusunda etkin rol üstlenmiş bulunmaktadır.

13.2. Türkiye'nin Uluslararası Genel Tarımsal İlişkileri

Bilindiği üzere küreselleşme olgusu tüm yönleriyle tarımı da etkilemekte ve bu çerçevede tarım politikaları yeniden şekillendirilmektedir. Tarım politikalarında yeni araçlar kullanılmakta, müdahale ve özellikle destekleme sistemlerinde köklü anlayış değişiklikleri olmaktadır. Politika reformlarını ve değişen şartlara uyumu doğru yönde yürüten ülkeler, kısa dönemdeki şoklara tahammül edebilmekte ve gittikçe açılan, genişleyen, serbestleşen ve gelişen dünya pazarlarındaki fırsatlardan daha iyi yararlanabilmektedirler.

Küreselleşme, sadece dünya piyasalarının gittikçe daha liberal hale dönüşmesi paralelinde devletleri etkilemekle sınırlı kalmamakta, insanlığın devamının varolan kaynakları miktar ve kalite açısından bozmadan, aksine iyileştirmelerle sağlanabileceği gerçeğinden hareketle, insan sağlığını bozucu etki yaratmayacak şekilde tarımsal faaliyetlerin planlanması, bu planların uygulanması, denetlenmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için çevre güvenliği ve tarım konuları özel önem kazanmaktadır.

Kuşkusuz dünya ekonomisiyle entegrasyon sürecinde olan Türkiye'nin, tarımı etkileyen dış gelişmelere kayıtsız kalması mümkün değildir. Bu nedenle ülkemizde, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların yanında, AB Ortak Tarım Politikası (OTP) gibi yönlendirici ve kısıtlayıcı uluslararası mekanizmalar da daha sık ülke gündemine gelmeye devam etmektedir.

Türkiye, tarım sektörüyle ilgili yaşadığı sorunlara çözümler bulmak amacıyla, çeşitli organizasyonlarla tarımsal işbirliği anlaşmaları, protokolleri, mutabakat zabıtları, hayvan

sağlığı, bitki sağlığı ve karantinası anlaşmaları imzalamış bulunmaktadır. Aşağıda, Türkiye'nin taraf olduğu veya ilişkide bulunduğu tarıma ilişkin çeşitli uluslararası yapılanmaların Türkiye ile etkileşim boyutları kısaca ele alınmıştır.

Türkiye-Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) İlişkileri: Daha önce de belirtildiği üzere 1945 yılında kurulan ve temel amacı geliştirmekte olan ülkelere tarımsal kalkınma konusunda yardım sağlamak olan FAO'ya, Türkiye 1948 yılında üye olmuş, 1982 yılında yapılan bir anlaşma gereği Ankara'da FAO Türkiye temsilciliği kurulmuştur.

Türkiye ile FAO arasında; toprak ve suyun geliştirilmesi, bitkisel ve hayvansal üretim, ormancılık, balıkçılık, ekonomik ve sosyal politikalar, gıda standartları, bitki koruma, tarımsal mekanizasyon, depolama, işleme ve pazarlama gibi konuların yanında, hükümetlerin tarımsal ekonomik politikalarını destekleyici çalışmalar yürütülmekte ve ticari ürün konularında işbirliği yapılmaktadır.

Türkiye-Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) İlişkileri: Gelişme yolundaki ülkelere açlık ve kırsal alanda yoksullukla mücadele amacıyla; gıda üretimini artırmak, kırsal kesimde yaşayanlara yeni iş ve gelir imkanları sağlamak, bu bağlamda özellikle yoksul halka yardıma dönük kırsal kalkınma projelerine düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlamak olan IFAD vasıtasıyla, ülkemizde çeşitli bölgelerde uygulanan ve uygulanması öngörülen entegre kırsal kalkınma projelerine krediler temin edilmektedir.

Bu çerçevede, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi ve Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi gibi yöresel kırsal kalkınma projeleri IFAD tarafından sağlanan kaynaklarla gerçekleştirilmiştir.

Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etüdler Merkezi (MAYZEM) İlişkileri: Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkeler arasında tarımın geliştirilmesini amaçlayan bir bölgesel kuruluş olan MAYZEM, Akdeniz ülkeleri arasında iktisadi olduğu kadar teknik bakımdan da tamamlayıcı bilgiler vermeyi ve zirai alanda uluslararası işbirliği fikrini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Ülkemiz MAYZEM'in 7 kurucu üyesinden birisi olup, kuruluşa bağlı enstitülerde düzenlenen kısa ve uzun süreli eğitim programlarına ülkemizden kursiyerler gönderilerek eğitimleri sağlanmakta ve uzman temin edilmektedir.

Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı (EPPO) İlişkileri: Temel amacı bitki hastalık ve zararlılarının giriş ve yayılmasını önlemek olan Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı (EPPO) ile Ülkemiz arasında çevresel risklerin değerlendirilmesi konularında çalışmalar yapılmaktadır. Ülkemizin zengin bitki gen kaynaklarının korunması açısından alınan kararlar önem arz etmektedir.

Uluslararası Tohum Test Birliği (ISTA) ilişkileri: Temel amacı, tohumluklardan numune almak, tohumlukların kalite kontrollerinde standart geliştirmek, yayınlamak ve bu standartları, uluslararası ticareti yapan tohumluklar için uygulamak üzere tektip hale getirmek olan ISTA ile ülkemiz arasında tohumculuk sektörünü geliştirmek amacıyla işbirliği yapılmaktadır. ISTA sertifikalı tohumları uluslararası ticarete büyük önem taşımaktadır.

Bitki Gen Kaynakları Avrupa İşbirliği Programı (ECP/GR) İlişkileri: Temel hedefi, üye ülkeler arasında bitki gen kaynaklarının muhafazası ve kullanılması konusunda

yapılan çalışmaları aktif bir işbirliği çerçevesinde aşamalı olarak geliştirmek olan ECP/GR ile dünyada önemli bir gen kaynağı olan ülkemizdeki gen kaynaklarının korunması ve yeni gen kaynaklarının temini için iş birliği yapılmaktadır. Bu çerçevede düzenlenen eğitim programlarına ve toplantılara iştirak edilmektedir.

Uluslararası Biyolojik Mücadele Teşkilatı (OILB) İlişkileri: Temel amacı, bitki koruma alanında biyolojik mücadelenin geliştirilmesini sağlamak ve uluslararası iş birliğini hızlandırmak olan OILB ile Türkiye arasında, organik tarımın önem kazandığı günümüzde ülkemizdeki biyolojik mücadelenin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla işbirliği yapılmaktadır. Bu çerçevede düzenlenen eğitim programlarına ve toplantılara katılım sağlanmaktadır.

Türkiye-Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) İlişkileri: Türkiye, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına 1951 yılında taraf olmuştur. GATT sistemini güçlendirmek ve işlevsel kılmak amacıyla, 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması (DTÖ) imzalanması sonucu ülkemiz, bakanlar kurulu kararıyla 26 Mart 1995 tarihinde DTÖ'ye kurucu olarak üye olmuştur. DTÖ üyeleri arasında gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye, içinde bulunduğu ülke grubuna tanınan serbestleşme tedbirlerini, daha az oranda ve daha fazla sürede yapma ayrıcalığından yararlanmaktadır.

Uruguay turunda kabul edilen çerçeve, uluslararası ticaretin daha fazla serbestleştirilmesi için temel bir yapıyı oluşturmuştur. Bu yapının temel basamakları ise;

- ✓Serbest ticareti bozucu nitelikteki tarımsal desteklemelerin azaltılması,
- ✓Ticarette haksız rekabete neden olan ihracat teşviklerinin, belirlenecek bir süre sonunda, kaldırılması,
- ✓Tarım ürünleri pazarının korunmasına yönelik gümrük vergilerinin azaltılması şeklinde belirlenmiştir.

Türkiye, müzakere sürecinde, Uruguay Turuyla liberalleşme süreci içine alınan tarım sektörünün rekabet gücünü artırarak geliştirme çabası içinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, içinde bulunduğu genel duruma ilişkin olarak tarım sektörünün dış rekabete açılacak ve iktisadi rasyonellik içinde yaşamını devam ettirebilecek kadar güçlü olmadığı ve bazı altyapı problemlerinin yaşandığı hususlarını dile getirmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye, müzakerelerde, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi hususuna büyük önem vermiştir. Bu çerçevede, gelişmiş ülkelerin zaten teknoloji ve finans kullanımının etkinliği sayesinde çok daha verimli ve düşük maliyetli bir tarımsal üretim gerçekleştirdiklerini, buna ilave olarak bir de bu ürünlerin dışsatımına sübvansiyon verilmesinin, zaten başlangıçta eşit olmayan güçlerin mücadelesinin adil olmayan bir zemine kaydığını savunmuştur. Türkiye, AB Gümrük Birliği kapsamında olması nedeniyle ticaret politikaları açısından müzakerelerde AB'ye paralel bir tutum izlemekle birlikte, henüz gümrük birliği kapsamında ortak düzenlemelere tabi olmayan tarım sektöründe, tam üyelik perspektifini korumak kaydıyla, AB'den bağımsız olarak hareket edebilmektedir.

Türkiye – Avrupa Birliği (AB) İlişkileri: Avrupa Birliği, yapısı ve etki alanı gereği sadece üyesi olan ülkeler üzerinde değil aynı zamanda üçüncü ülkelerle ilişkiler ile dünya tarımsal ilişkileri konusunda oldukça etkili bir konuma sahip bulunmaktadır. Dünyanın önemli

uluslararası ticaret aktörlerinden biri olan AB'nin tarımsal özellikleri ve Türkiye ile tarımsal ilişkileri ilerleyen bölümlerde ayrı başlıklar halinde detaylı olarak ele alınmıştır.

Tarım sektörünün uluslararası boyutunu ve Türkiye'nin uluslararası tarımsal kuruluş ve birliklerle ilişkileri konusunu özetlemek gerekirse; Türkiye ulusal tarım politikalarını belirlerken imza koyduğu anlaşmalar gereği, uluslararası kuruluşlara üye bütün diğer devletler için olduğu gibi, uluslararası platformlarda alınan tarım politikası kararlarına uymakla yükümlü bulunmaktadır. Ayrıca AB ile tam üyeliği hedefleyen ilişkileri nedeniyle AB mevzuat ve politika uygulamalarına uyum yükümlülüğünü de üstlenmiş durumdadır.

Kuşkusuz, ülke ekonomilerinin dünya genel ekonomisinin bir parçası olması, özellikle dışa açık ülke ekonomilerinin dünyadaki gelişmelerden etkilenmesi ve gelişmeleri etkilemesi kimi zaman ülkeler için çeşitli fırsatlar yaratırken bazen de birtakım kısıtlamalarla karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. Özellikle “küreselleşme” kavramıyla tanımlanan dünya ekonomilerinin fazlasıyla iç içe girmiş olma hali, bu etkileşimi en üst düzeye çıkarmış görünmektedir. Genel anlamda ileri sürülebilecek bu durum, özel anlamda hemen her ülke ekonomisinin önemli bir alt sektörü olan tarım alanında da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek diğer sektörleri etkileme ve bu sektörlerden etkilenme derecesi, gerekse ülkelerin tek ürün üretip tüketmelerinin imkânsızlığı, tarımsal alanda uluslararası ilişkilerin daha fazla gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır.

13.3.Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki olumsuz etkilerinin üstesinden gelmek için arayışlar, 1949 yılında Avrupa Konseyi'nin kurulması, ardından 1951 yılında Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan 6 ülkenin bir araya gelerek Paris'te imzaladıkları anlaşmayla “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun kurulmasıyla meyvesini vermiştir.

İlerleyen dönemlerde bugünkü Avrupa Birliği'nin ilk nüvesi olan ve daha ziyade kömür ve çelik üretimi odaklı bu ülkeler topluluğu, daha geniş çerçevede işbirliğini sağlamak amacıyla 25 Mart 1957'de imzaladıkları Roma anlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturmuş, 1968 yılında ise gerçekleştirilen Gümrük Birliğiyle gümrük alanlarını tek bir gümrük alanı haline getirmişlerdir.

AET, 1972 ve 1981 yıllarında gerçekleştirdiği genişleme hareketleriyle üye sayısını 12'ye yükseltmiş, 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşmasıyla Avrupa Topluluğu, “siyasi bir birlik” halini almıştır. Maastricht Antlaşması ekonomik faaliyetlerin uyumlu ve dengeli gelişimini, enflasyonsuz, sürdürülebilir ve çevre korumasına önem veren bir büyümenin sağlanmasını, üye ülke ekonomilerinin uyum içinde birbirlerine yaklaşmasını ve Avrupa vatandaşları için daha güçlü bir birlik yaratılmasını hedeflemiştir.

1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde, AB'ye üyelik kriterleri belirlenmiştir. “Kopenhag Kriterleri” olarak bilinen bu koşullar, AB üyelik başvurusu kabul edilen tüm aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken asgari koşulları ifade etmiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren “Avrupa Birliği” olarak anılmaya başlanmış, aynı yıl Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla 15 üyeli hale gelmiştir. 1 Mayıs 2004 tarihinde ise, 10 yeni ülkenin katılımıyla Birlik en büyük genişleme hareketini gerçekleştirmiştir.

01 Ocak 2007 tarihi itibarıyla Bulgaristan ve Romanya'nın da Katılmasıyla Avrupa Birliği (AB) 27 üyeli büyük bir topluluk olarak varlığını sürdürürken, 2013 yılında Hırvatistan'ın birliğe tam üye olmasıyla üye sayısı 28 olmuştur. Genişleme süreci devam eden Avrupa Birliğinde Türkiye, Makedonya, Sırbistan ve Kardağ ise tam üyelik için müzakerelere başlamak suretiyle bu sürece dahil olmuş bulunmaktadır. AB sadece Üyelğe aday ülkeler ile değil genişleme stratejisi çerçevesinde potansiyel aday ülkeler olarak adlandırdığı Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova gibi ülkelerle işbirliğini sürdürmekte ve bu ülkelere kurumsal ve ekonomik yapılarını yeniden organize etmeleri amacıyla çeşitli maddi destekler sağlamaktadır.

Avrupa Birliği (AB) yukarıda kısaca özetlenen bu tarihsel gelişim süreci içerisinde yaşadığı fiziksel gelişmenin yanında sosyal, kültürel ve siyasi konularda da gerek mevzuat ve gerekse uygulamalarda önemli politika değişim ve dönüşümleri yaşamış bulunmaktadır. Bu değişim ve dönüşümlerin başında da tarımsal kalkınmayla ilgili olanları gelmektedir.

Roma Anlaşmasıyla çerçevesi çizilen ve AB'nin ilk ortak politikası olan **“Ortak Tarım Politikası (OTP)”**; gerek kapsamı ve gerekse bütçeden aldığı pay ile Topluluk müktesebatında en önemli yeri tutmakta ve 1962 yılından beri Birlik üyesi ülkelerin tarım politikalarının gerek ekonomik ve gerekse siyasi anlamda ortak bir çerçevede yönetilmesi esasına dayanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, hem tarımın son derece hayati bir işlev olan beslenme ile doğrudan bağlantılı olması, hem de AB bütçesinin en büyük kısmının OTP'ye ayrılması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. AB, en eski ve en karmaşık politikası olan Ortak Tarım Politikası ile, Birlik içindeki olası gıda yetersizliklerinin önüne geçmeyi, verimli, sağlıklı ve çevre dostu bir üretim altyapısına kavuşmayı ve AB'nin gıda alanındaki dışa bağımlılığını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (İKV 2006:2).

OTP öncesi üye ülkelerde kendi tarımsal yapılarına göre uygulanan tarım politikalarının farklılık göstermesi, çeşitli müdahale ve koruma araçlarıyla oluşturulan piyasa mekanizmaları arasındaki farklılıkların giderilmesi amacıyla Avrupa'daki tarım sektörü için ortak bir politika belirlenmesi kararlaştırılmış, 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girerek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması ile OTP'nin yasal temeli oluşturularak amaçları ve ilkeleri belirlenmiştir. Buna göre Ortak Tarım Politikasının (OTP) amaçları (İKV 2006:4);

- Üretim standartlarını ve tarım teknolojisini geliştirmek,
- Tarımsal üretim araçlarının etkili kullanımını sağlamak,
- Avrupa'daki tarımsal üretimin verimliliğini artırmak,
- Piyasalarda istikrarı sağlamak,
- Ürün arzının güvenliğini sağlamak,
- Tarımdaki en önemli faktörlerden biri olan işgücünün optimum kullanımını sağlamak,
- Geçimini tarım sektöründen sağlayan kesimlerin gelirini artırmak,
- Tüketicilere daha gerçekçi ve uygun fiyatlarla ürün sunmak,

➤ Tarım ürünleri fiyatlarını bütün üye ülkelerde eşitleyerek, fiyatların üye ülkeler arasında haksız rekabete yol açmasının önüne geçmek olarak sıralanmıştır.

Yukarıda sıralanan amaçlara ulaşmak için ise OTP'nin belirli ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Böylece 1958 yılı Temmuz ayında Stresa Konferansı'nda ise **OTP'nin** dayanacağı **3 temel ilke** ortaya konulmuştur. Bunlar; Tarım ürünlerinin, OTP kapsamında üye ülkelerde serbest dolaşımı amaçlanan, üye ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri ticaretin gümrük vergileri, kotalar ve benzeri engellerle kısıtlanamayacağını içeren **tek pazar ilkesi**, topluluk içi piyasalarda ve topluluk sınırlarında, üye ülkeler tarafından üretilen tarım ürünlerine öncelikli bir rejim uygulamasını hedefleyen **topluluk tercihi ilkesi**, önceki iki ilke çerçevesinde uygulanacak olan ortak politika doğrultusunda yapılacak harcamaların, ortaklaşa oluşturulan bir bütçeden ve AB üyesi ülkelerin tamamının katkısı ile karşılanmasını hedefleyen **mali dayanışma ilkesi**'dir.

OTP uygulamaları önemli derecede olumlu sonuçlar meydana getirirken değişen koşullar nedeniyle birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede OTP uygulamaları, Birlik üyesi ülkelerde tarım üreticilerine, mallarını dünyanın en büyük ve satın alma gücü en yüksek pazarlarından biri olan AB'de serbestçe satabilme imkânına kavuşturarak, üreticilerin ürettikleri ürünlerin değerlendirileceği istikrarlı pazar koşulları sağlamış, ürün fiyatlarının belli bir seviyenin altına inmesinin engellenmesiyle üreticiler, ürettikleri ürünleri satarken garanti edilmiş, hayatını tarım sektöründen kazananların daha iyi yaşam koşullarına kavuşmalarını sağlamak için fiyat desteklerinin yanı sıra doğrudan gelir desteği uygulanmış, böylece çiftçi gelirleri güvence altına alınarak istikrarlı bir gelire sahip olmaları sağlanmıştır.

OTP uygulamaları, sadece tarım üreticilerine değil aynı zamanda bu ürünleri tüketen tüketicilere de olumlu yansıyacak sonuçlar doğurmuştur.

Öncelikle OTP uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yaşanan gıda sıkıntısının bir daha yaşanması ihtimali ortadan kaldırılmış, üye ülkelerde yeterli gıda güvenliği sağlanmış, böylece Avrupa, tarım alanında bazı ürünler dışında kendi kendine yeten bir kıta haline getirilmiştir. Yine, tek fiyat destek mekanizması veya hedef fiyat uygulamasıyla bir yandan üreticilerin gelir seviyesinin makul bir düzeyde tutulması sağlanırken, diğer yandan da tüketicilerin aşırı fiyat artışlarına karşı korunması sağlanmış böylece tüketicilerin makul fiyata ürün alabilmelerine zemin hazırlanmıştır.

Böylece OTP oluşturulurken hedeflenen amaçlar önemli oranda gerçekleştirilmiş ve özellikle ürün arzının güvenliği ve pazar istikrarının sağlanması konularında büyük başarı kazanılmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu amaçlara ulaşmak için uygulanan politikaların bazı olumsuz etkileri de ortaya çıkmış ve OTP, gittikçe daha çok tartışılan bir politika haline gelmiştir (İKV 2006:14-16). Adı geçen olumsuz etkileri; ürün fazlalıkları, maliyet artışı, bölgelerarası gelir farklılıklarının ortaya çıkması ve çevre tahribatı şeklinde sıralamak mümkündür;

Yaşanan olumsuzluklar ve zaman içinde ortaya çıkan farklı koşullar, OTP içinde çeşitli değişikliklerin ve düzenlemelerin yapılmasını da zorunlu kılmış, bu nedenle uygulamaya konulduğu tarihten günümüze kadar çeşitli reform hareketleri gerçekleştirilmiştir.

OTP'ye yönelik ilk reform girişimi, 1968 yılında **Mansholt Planı**'yla gündeme gelmiş ve OTP'nin temel sorununun piyasa mekanizmalarının işleyiş bozuklukları değil, topluluğun tarım sektöründeki yapısal problemler olduğu ortaya konulmuştur. Reform Planı'nda modern tarım için on yıl içinde tarımsal nüfusun yarı yarıya azaltılmasının bir zorunluluk olması yanında, bitkisel üretimde ortalama işletme ölçeğinin 80-120 hektara çıkartılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Reform planı, başta Fransa olmak üzere üye ülkelere eleştirilmiş ve kabul

edilmemiştir. Ancak söz konusu taslak zaman içerisinde yumuşatılarak diğer reformlara temel oluşturmuştur.

Birtakım olumsuzluklara rağmen 1980'lere kadar geçen süre Ortak Tarım Politikasının amaçlarına göre en başarılı yılları olmuş, 1980 sonrası ise çeşitli krizlerin yaşandığı dönem olmuştur. 1983'te tarımsal harcamaların artması ve ürün stoklarının yükselmesi nedeniyle daha kapsamlı reformların yapılması zorunlu hale gelmiştir (TÜSİAD 2005:125).

1991'de "**MacSharry Reformu**" hazırlanmış ve 1992'de uygulamaya konulmuştur (ABGS 2006a:1). Adı geçen reformun hayata geçirilmesinde, ekonomik nedenler ve politik beklentilerin yanı sıra çevre bilincinin gelişerek bir baskı unsuru haline gelmesi de etkin rol oynamıştır.

MacSharry Reformu önceki reform hareketlerine göre olumlu ve başarılı sonuçlar vermesine karşın sorunların tamamen çözülmesi mümkün olmamış, tarımsal destekleme fonlarının birlik bütçesinin halen yarısını oluşturması, tarımın çevre üzerindeki olumsuz etkisi, ürün güvenliği ve tüketici hakları konuları yeni bir tarım reformu düşüncesini doğurmuştur. Bu nedenle süregelen reformlara devam edilmesi ve etkin bir tarım politikasının uygulanması gibi amaçları gerçekleştirmek üzere 1997 yılında "**Gündem 2000**" adı verilen reform paketi 1999 yılında uygulamaya konulmuştur. 21.yüzyılda AB'nin karşılaşacağı sorunları saptayarak, çözüm önerileri içeren Gündem 2000 metninin en önemli amaçlarından birisi, tarımsal ürün fiyatlarında indirim yapılması ve böylece gerek iç gerekse dış piyasada topluluğun payının arttırılması, bunun sonucunda üreticilerin gelirlerinde ortaya çıkacak olan azalmanın ise doğrudan gelir ödemeleriyle telafi edilecek olmasıdır.

Gündem 2000 reformunda tarımsal üretim süreçlerine yönelik bir dizi önceliğe yer verilmiştir. Bunlar;

- ✓ Birlik üreticilerinin iç ve dış alanda rekabet gücünün artırılması,
- ✓ Ürün güvenliğinin sağlanması,
- ✓ Tarım toplumunun yaşam kalitesi ve gelir düzeyinin arttırılması,
- ✓ Çevre korumanın OTP ile bütünleştirilmesi,
- ✓ Tarım üreticilerine alternatif iş imkânları yaratılması,
- ✓ Tarım alanındaki AB mevzuatının sadeleştirilmesi şeklinde sıralanmıştır.

OTP'nin uygulama araçları: Avrupa Birliği Ortak Tarım politikası, karar mekanizması, ortak piyasa düzenleri, pazar ve fiyat mekanizmaları gibi uygulama araçlarına sahip bulunmaktadır. Bunlardan **karar mekanizması;** Ortak Tarım Politikasıyla ilgili kararlarda birliğin daha çok söz sahibi olması, yasa taslaklarının hazırlanması, piyasaların denetlenmesi ve gerekli olduğunda değişiklikler yapılmasının ise Avrupa Komisyonu'nun sorumluluğunda olmasını içermektedir. **Ortak piyasa düzenleri;** ayrı ayrı her ürün için, o ürünün üretim ve pazarlama koşulları dikkate alınarak belirlenen düzenlemeleri içermekte, **pazar ve fiyat mekanizmaları** ise; tarım ürünlerinin fiyatlarının belli bir seviyenin altına düşmemesi ve üreticilerin gelir düzeyinin azalmaması için her yıl ortak fiyatların belirlenmesini kapsamaktadır.

Ortak Tarım Politikası Bütçe Yapısı: Yukarıda belirtilen amaç ve hedeflerin, belirlenen uygulama araçlarıyla gerçekleştirilmesine yönelik olarak düzenlenen OTP bütçesi, "Garanti" ve "Yönlendirme" adlı iki bölümden meydana gelmektedir. Tarım bütçesinin yaklaşık %90'ını oluşturan **garanti bölümü**, Ortak Piyasa Düzenlemeleri çerçevesindeki fiyat ve pazar mekanizmaları ile ilgili tüm zorunlu harcamaların karşılanmasında kullanılmakta, bütçenin kalan %10'unu oluşturan **yönlendirme bölümü** ise tarım sektöründe yapısal politikalara ilişkin önlemlerin tümü ve kırsal kalkınma tedbirlerinin bir kısmının finansmanında kullanılmaktadır.

Avrupa ortak bütçesi, her dönem çeşitli başlıkları altında gider kalemleri oluşturulmak suretiyle belirlenmekte ve bu harcamalar belirli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik olarak çeşitli destekleme araçları, fonlar ve sivil inisiyatifler vasıtasıyla üye ve aday ülkelere kullandırılmaktadır.

Avrupa Birliği'nin kuruluşundan itibaren yaşadığı idari değişiklikler, topluluğun bütçe yapısının şekillenmesi üzerinde önemli ölçüde etkili olmuş, bütçe kalemleri bir yandan topluluk yapısında meydana gelen siyasal değişiklikler diğer yandan ön plana çıkan çeşitli ihtiyaçlar ışığında her dönem yeni bir yapıya kavuşturulmuştur.

Topluluk bütçesi, 8 temel prensip çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bunlar;

- 1- Topluluğun tüm gelir ve giderlerinin tek bir belgede toplanmasını öngören birlik (unity) ilkesi,
- 2- AB'de tüm gelir ve giderlerin bütçede bütün olarak yer alması ve bütçe gelirleri tüm harcamaların finansmanı için kullanılmasını içeren genellik (universality) ilkesi,
- 3- Tüm bütçeni bir mali yılı kapsamamasını düzenleyen yıllık (annuality) olma ilkesi,
- 4- Bütçe gelirleri ile bütçe harcamaları eşit olmasını düzenleyen eşitlik (equilibrium) ilkesi,
- 5- Her bir ödeneğin belli bir amaca uygun olarak ayrılmasını düzenleyen açıklık (specification) ilkesi,
- 6- Ekonominin verimlilik ve geçerlilik prensiplerini içeren etkili bir finansal yönetim (sound financial management) ilkesi,
- 7- Bütçe ve hesaplarla ilgili uygulamalar ilişkin etkin bilgilendirmeyi hedefleyen şeffaflık (transparency) ilkesi,
- 8- AB bütçesinin gelir ve gider tahminlerinin euro olarak belirlenmesini düzenleyen para birimi (euro) ilkesi.

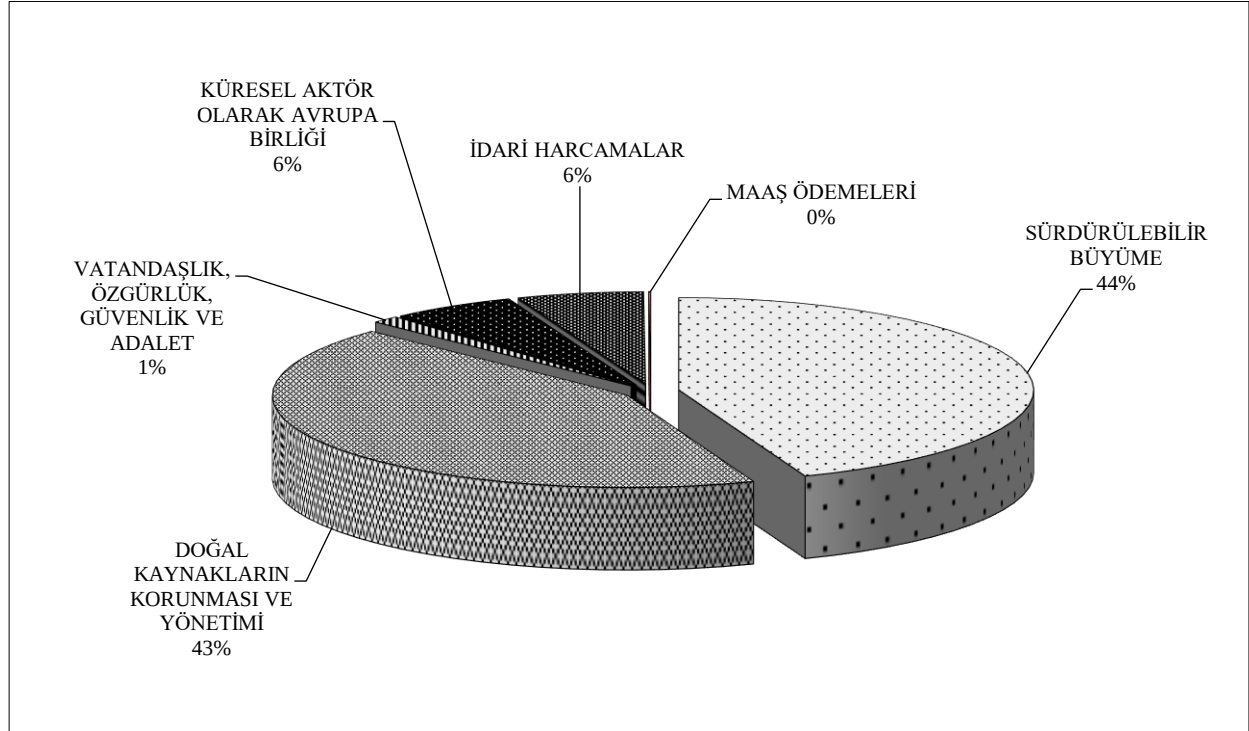
Yukarıda özetlenen ilkelere göre belirlenen süreçte oluşturulan AB bütçesi, gümrük vergileri, tarımsal vergiler, şeker ve glikoz vergileri, katma değer vergisi, gayri safi milli hâsıla katkısı olmak üzere çeşitli gelir kaynaklarından oluşturulmaktadır.

AB'de oluşturulan her bütçe döneminde çeşitli gelişme hedefleri belirlenmekte ve bu hedefler doğrultusunda bütçe harcamaları çeşitli fonlar yoluyla gerçekleştirilmektedir

2007-2013 Dönemini kapsayan **bütçe** döneminde AB bütçesinin toplam büyüklüğü 976 milyar Euro olarak belirlenmiş ve bunun önemli bir bölümü sürdürülebilir büyümeye ayrılmıştır (%44). Belirtilen dönemde AB bütçe giderlerinin; sürdürülebilir büyümenin yanı sıra, doğal kaynakların korunması ve yönetimi, vatandaşlık, özgürlük, güvenlik ve adalet ile küresel aktör olarak Avrupa Birliği olmak üzere 6 temel başlık altında toplandığı görülmektedir.

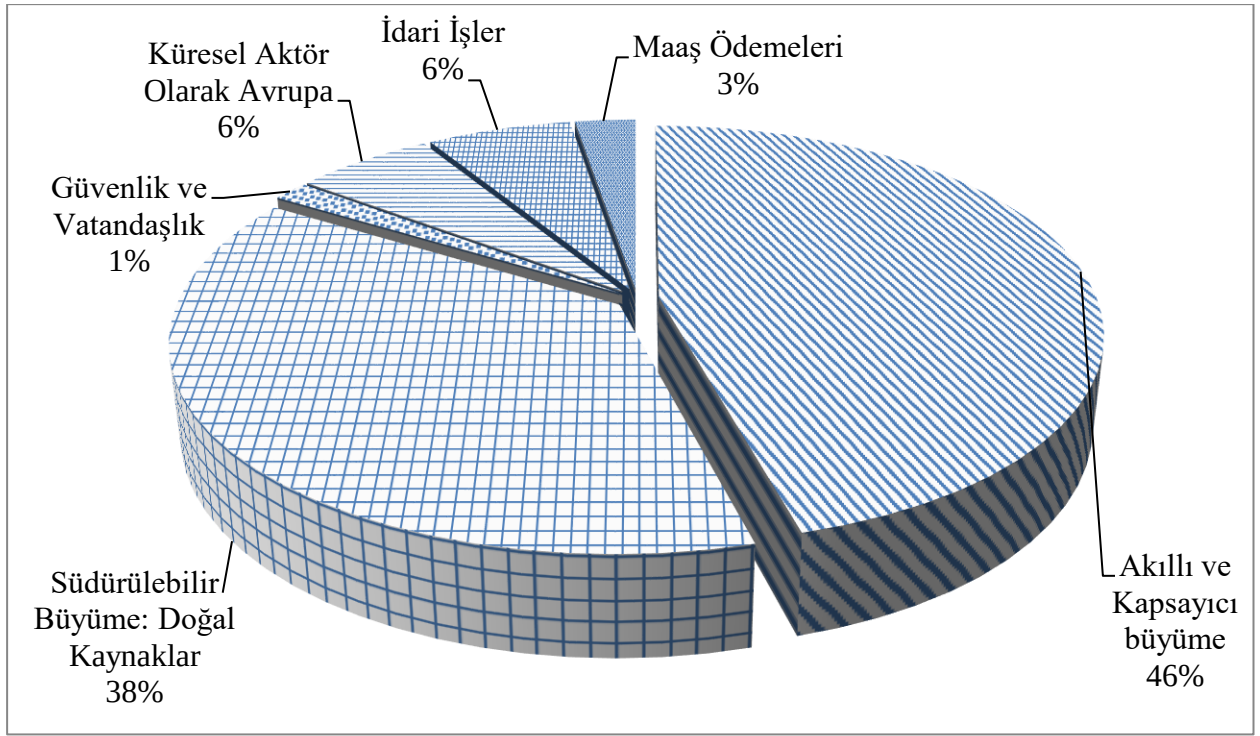
Adı geçen başlıklardan “doğal kaynakların korunması ve yönetimi” başlığı, ortak tarım politikası, ortak balıkçılık politikası, çevre politikalarını kapsamaktadır. AB bütçesinin önemli büyüklükte bir bölümü bu kategori içinde değerlendirilen, çiftçilere doğrudan desteklere ve diğer piyasa düzenlemelerine harcanmaktadır.

2007-2013 dönemi AB bütçesinin tarıma ilişkin görünümüne baktığımızda, bütçeden OTP’ye ayrılan payın mutlak değer olarak artış göstermesine karşın, oransal olarak bir düşüş yaşamaya devam ettiğini görmekteyiz. Bu oransal azalışa rağmen OTP genel bütçe içindeki ağırlığını sürdürmekte, toplam 371.344 milyon Euro’luk payla sürdürülebilir büyümeye ayrılan ödenekten sonra en büyük oranı teşkil etmektedir (%43) (Grafik 1).

Grafik 1: Avrupa Birliği 2007–2013 Bütçesi Temel Harcama Kalemleri ve Oranları
(Kaynak: EU Fundin in Brief 2008, www.myeucenter.org/download/fundopp/finbrief.pdf 20.11.2008)

İçinde bulunduğumuz dönemde yani 2014-2020 döneminde uygulamada olan 960 milyar euro’luk bütçede ise yine tarım sektörünün de içinde yer aldığı sürdürülebilir büyümeye ve doğal kaynaklar kalemine önemli ölçüde pay ayrıldığı görülmektedir (%38) (Grafik 2). Bu durum tarımsal üretim ve işlemede belirli bir gelişmişlik seviyesine sahip olmuş olmakla birlikte Birliğin tarım alanına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Avrupa Birliği 2014–2020 Bütçesi Temel Harcama Kalemleri ve Oranları
(Kaynak: EU, http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm 10.11.2017)

Uygulamalar

1-Türkiye'nin tarımsal alanını ilgilendiren uluslararası kuruluşların temel özelliklerini ve ortaya çıkış nedenlerini araştırınız.

Uygulama Soruları

- 1-Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) temel faaliyet alanları nelerdir?
- 2-Türkiye-Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonunun (IFAD) hangi faaliyetlere destek vermektedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, tarımın uluslararası boyutu ve bu çerçevede Türkiye'nin etkileşim içinde olduğu çeşitli kuruluşlar ele alınmıştır. Bu çerçevede küresel anlamda uluslararası tarım politikası yaklaşımında temel hedefin, ürünlerin çeşitli pazarlama evrelerini düzenlemek amacına yönelik olabildiği, bölgesel yaklaşımda ise aynı coğrafi bölgede veya aynı siyasi blok içinde yer alan ülkelerin kurduğu ekonomik ilişkiler çerçevesinde politikalar belirlenebildiği kavranmıştır.

Dünya tarımsal üretimi-tüketim zincirinde, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi uluslararası organizasyonlar ve kuruluşlar çeşitli açılardan rol oynadığı, ayrıca olan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) özellikle tarımsal dış ticaret konusunda en etkin role sahip olduğu öğrenilmiştir

Türkiye'nin tarım alanıyla ilgili birçok uluslararası kuruluşla etkileşim içinde olduğu ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Milletlerarası Akdeniz Yüksek Ziraî Etüdler Merkezi (MAYZEM), Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı (EPPO), Uluslararası Tohum Test Birliği (ISTA), Bitki Gen Kaynakları Avrupa İşbirliği Programı (ECP/GR), Uluslararası Biyolojik Mücadele Teşkilatı (OILB), Türkiye-Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlarla çeşitli konularda işbirliği yapıldığı anlaşılmıştır.

Yine Türkiye'ni uzun bir süredir üyesi olmaya çalıştığı Avrupa Birliği yasalarının da Türkiye'yi yakından ilgilendirdiği vurgulanmış, bu çerçevede AB Ortak Tarım Politikasının, amaçları, ilkeleri, işleyiş mekanizması, reformları ve bütçe durumu ile bütçeden tarıma ayrılan pay işlenmiştir.

Bölüm Soruları

Soru 1: Gelişme yolundaki ülkelerde açlık ve kırsal alanda yoksullukla mücadele amacıyla; gıda üretimini artırmak, kırsal kesimde yaşayanlara yeni iş ve gelir imkânları sağlamak, özellikle yoksul halka yardıma dönük kırsal kalkınma projelerine düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlamak olan uluslararası kuruluş aşağıdakilerden hangisidir?

- a-Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı (EPPO)
- b-Uluslararası Tohum Test Birliği (ISTA)
- c-Bitki Gen Kaynakları Avrupa İşbirliği Programı (ECP/GR)
- d-Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)
- e-Uluslararası Biyolojik Mücadele Teşkilatı (OILB)

Soru 2: 1958 yılı Temmuz ayında Stresa Konferansı'nda ise Ortak tarım Politikasının (OTP) dayanacağı 3 temel ilke ortaya konulmuştur. Aşağıdakilerden hangisi OTP'nin, topluluk içi piyasalarda ve topluluk sınırlarında, üye ülkeler tarafından üretilen tarım ürünlerine öncelikli bir rejim uygulamasını hedefleyen ilkesidir?

- a-Serbest Ticaret İlkesi
- b-Topluluk Tercihi İlkesi
- c-Mali Dayanışma İlkesi
- d-Tek Pazar İlkesi
- e-Gümrük Birliği İlkesi

Soru 3: Temel amacı geliştirmekte olan ülkelere tarımsal kalkınma konusunda yardım sağlamak olan Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) hangi yıl kurulmuştur?

- a- 1932
- b- 1936
- c- 1945
- d- 1952
- e- 1971

Soru 4: Temel amacı geliştirmekte olan ülkelere tarımsal kalkınma konusunda yardım sağlamak olan Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütüne (FAO) Türkiye hangi yıl üye olmuştur?

- a- 1941
- b- 1968
- c- 1983
- d- 1948
- e- 1953

Soru 5: Temel amacı bitki hastalık ve zararlılarının giriş ve yayılmasını önlemek, mücadele etmek olan uluslararası kuruluş aşağıdakilerden hangisidir?

- a-Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı (EPPO)
- b-Uluslararası Tohum Test Birliği (ISTA)
- c-Bitki Gen Kaynakları Avrupa İşbirliği Programı (ECP/GR)
- d-Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)
- e-Uluslararası Biyolojik Mücadele Teşkilatı (OILB)

Soru 6: Temel amacı, bitki koruma alanında biyolojik mücadelenin geliştirilmesini sağlamak ve uluslararası iş birliğini hızlandırmak olan uluslararası kuruluş aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)
- b- Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı (EPPO)
- c- Uluslararası Biyolojik Mücadele Teşkilatı (OILB)
- d- Uluslararası Tohum Test Birliği (ISTA)
- e- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Soru 7: Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan 6 ülkenin bir araya gelerek oluşturdukları Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu hangi yıl kurulmuştur

- a-1945
- b-1949
- c-1951
- d-1957
- e-1960

Soru 8: Hangi yıldan itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Avrupa Birliği olarak anılmaya başlanmıştır?

- a-1990
- b-1995
- c-1997
- d-1986
- e-1975

Soru 9: Avrupa Birliğinde etkin bir tarım politikasının uygulanması amacıyla yönelik olarak 1997 yılında “Gündem 2000” adı verilen reform paketi 1999 yılında uygulamaya konulmuştur. Aşağıdakilerden hangisi Gündem 2000 reformunda tarımsal üretim süreçlerine verilen önceliklerden biri değildir?

- a- Birlik üreticilerinin iç ve dış alanda rekabet gücünün artırılması
- b- Ürün güvenliğinin sağlanması
- c- Tarım toplumunun yaşam kalitesi ve gelir düzeyinin arttırılması
- d- Çevre korumanın Ortak Tarım Politikasından (OTP) ayrılması
- e- Tarım üreticilerine alternatif iş imkânları yaratılması

Soru 10: Avrupa Birliğinin (AB) 2014-2020 bütçe döneminde tarım sektörünün de içinde yer aldığı sürdürülebilir büyüme ve doğal kaynaklar kalemine ayırdığı pay aşağıdakilerden hangisidir?

- a- %7
- b- %12
- c- %2
- d- %24
- e- %38

Cevaplar

1)D 2)B 3)C 4)D 5)A 6)C 7)C 8)B 9)D 10)E

14. BİR TARIMSAL KALKINMA MODELİ OLARAK; TÜRKİYE TARIM HAVZALARI MODELİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14.1. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Havza ve tarım havzası ne demektir?
- 2-Türkiye Tarım havzaları modeli ne zaman uygulamaya konulmuştur?
- 3-Türkiye Tarım Havzaları modeline göre Türkiye kaç Tarım Havzasına ayrılmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli	Havza, tarım havzası kavramlarını bilir, tarım havzaları modelini açıklar	Okuyarak

Anahtar Kavramlar

Havza

Tarım Havzası

Model

Türkiye

Giriş

Dünya genelinde ülkeler sahip oldukları sahayı en etkin kullanma gayreti içindedirler. Gerek dağlık alanlar, gerek plato sahaları ve gerekse ova alanlarından en verimli şekilde yararlanmak, mekânsal kullanımda en öncelikli konular içinde yer almaktadır. Bu çerçevede öne çıkan husus ise sahip olunan arazinin niteliklerine uygun olarak hareket edilmesidir. Dağlık ve eğimli arazilerin orman alanlarına ayrılması, plato sahalarının ise çayır mera arazisi olarak kullanılması uygun görülürken, bu kesimlerin tarımsal üretim gibi farklı amaçlarla yeniden düzenlenmesi başta erozyon olmak üzere farklı sorunları gündeme getirebilmektedir.

Genel arazi kullanımı yanında tarımsal arazilerinde en verimli kullanılması ülkelerin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Özellikle, bir yandan arazinin etkin kullanılması amaçlanırken diğer taraftan arazi kaybının menüne geçilmesi için bir takım tedbirlerin alınması kaçınılmaz olmaktadır.

Belirtilen çerçevede ülkeler, bölgesel, yerel veya genel anlamda bitkisel üretime yönelik planlamalar gerçekleştirmektedir. Bu çabalardan birini de Türkiye Tarım Havaları Üretim Modeli oluşturmaktadır. İklim toprak ve su faktörleri bakımından benzer özellikler gösteren sahaların birer havza olarak kabul edilerek, belirtilen şartlara en iyi uyum sağlayan ve verimli üretime imkân veren ürünlerin teşvik edilmesine yönelik olarak uygulama alanına taşınmış olan Türkiye Tarım Havzaları Modeli, aynı zamanda ürün deseni planlaması ve ürün miktarı kontrolü gibi uygulamalara da olanak verecek niteliktedir.

14.1. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli

Bir ülkede izlenen tarımsal destekleme politikaları, o ülke ekonomisinin ve tarım sektörünün kendine özgü sorunlarının çözümüne yöneliktir. Bu açıdan tarımsal destekleme politikalarında belirleyici olan amaçlar her ülkede farklılaşabilmektedir. Ancak tarımın evrensel özellikleri, tarımsal destekleme politikalarının amaçlarında da benzerlikleri ortaya çıkarmaktadır.

Tarımsal destekleme politikalarının başlıca amaçları, tarım kesiminin gelir düzeyinin yükseltilmesi, üretim ve verimlilik artışı sağlanması, gıda güvencesinin sağlanması, doğal kaynakların dengeli kullanımının sağlanması, kırsal kalkınmanın sağlanması ve tarım sektörünün genel ekonomik hedefler doğrultusunda yönlendirilmesidir.

Türkiye’de de tarımsal destekleme politikaları dönemsel olarak değişiklikler göstermiştir. Tarihsel olarak 3 ana dönem içerisinde incelenen bu politikalardan 2000 yılı sonrası uygulamalar günümüz koşullarında geçerliliğini korumaktadır. Farklı amaçlarla uygulaması devam eden ve uygulama bakımından da farklılaşan bu destekleme politikası araçları sürdürülebilir bir tarımsal üretim için önem taşımaktadır.

Tarım ürünlerinin fiyatlandırılması, gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerin tarım politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Başlangıçta sınırsız gibi görünen ve madde politikası kapsamında ürün desteklemesi söz konusu iken, 1980 yılından itibaren dünyada liberalleşme politikaları uygulanmaya başlamış ve Türkiye’ de de tarım sektöründe desteklemeler kapsamında 1992 de 24 ürün, 1994 de 8 ürün ve 2000 yılında desteklemelerin kaldırılması ile bunun yansımaları görülmüştür.

Türkiye ekonomisindeki yapısal dönüşüme bağlı olarak tarım ürünleri fiyatlarının serbest piyasa koşullarında oluşması amaçlanmış, tarıma dolaylı ve dolaysız müdahaleler gittikçe azalmıştır. Liberalizasyon politikalarının tarım kesimi üzerinde yarattığı sorunlar dikkate alındığında, gelişmiş ülkeler tarımsal ürün maliyetlerini azaltmak için yollar aramaya başlamış, gelişmekte olan ülkeler ise tarım ürünlerinin fiyatlandırılmasında ve destekleme politikalarında yeni arayışlar içine girmiştir. Bu süreç, beraberinde tarımsal destekleme politikalarının analizlerine farklı bir anlam katmıştır.

Öte yandan, tarımsal üretim başka bir boyutu ile incelendiğinde, tarım ürünleri ve girdi fiyatlarındaki nispi ilişkiler, üretim kaynaklarının alternatif kullanımını etkilemekle birlikte tarımsal üretimin yapısı üzerinde de etkili olmaktadır. Tarım ürünleri fiyatları, bir tarafta tüketici, diğer tarafta da üreticinin oturduğu bir tahterevalli gibidir. Bu nedenle, tarım ürünleri fiyatlarında meydana gelen değişiklik, yalnız o ürünün üretimini etkilemez beraberinde kaynak kullanım biçimini, üretici gelirini, tüketicileri ve tarım dışı sektörleri de etkileme gücüne sahiptir. Sürdürülebilir bir tarım politikasının varlığından bahsedebilmek için, tarımsal üretimi kantitatif bulgularla analiz etme ve modeller geliştirilmesi önemli görülmektedir. Üretim kararları üzerinde etkisi olduğu düşünülen unsurların etkileri arz duyarlılığı çalışmaları ile ölçülebilmektedir.

2009 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli (TTHDM) uygulamaya konulmuştur. Bu model ile iklim, coğrafi koşullar vb. bakımından 30 havzaya ayrılmış tarım alanlarında üretim planlaması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı havza bazında ürünlere destek vermektedir.

Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modelinin yasal çerçevesi ise 07 Eylül 2010 tarih ve 27695 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Tarım Havzaları Yönetmeliği yoluyla ortaya konulmuştur. Adı geçen Yönetmeliğin amacı, “tarımsal üretimin uygun ekolojilerde geliştirilmesi için belirlenen tarım havzalarında tarımsal faaliyetlerin entegre bir şekilde yürütülmesi, desteklenmesi, örgütlenmesi, ihtisaslaşması ve tarım envanterinin hazırlanması ile ilgili usul ve esasları düzenlemek” olarak belirtilirken, kapsamı ise “tarım havzalarına ilişkin tarım politikalarının, geliştirilmesine yönelik olarak tarımsal ürün ve üretimin planlanması için gerekli çalışmaları” yapma olarak ifade edilmiştir.

Çeşitli tanımlamalara da yer verilen yönetmelikte tarım havzaları; “adları ve sınırları Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmekle birlikte, tarımsal faaliyetlerde kullanılmak üzere kendi sınırları içerisinde benzer ekolojik şartları taşıyan ve birbirinin devamı niteliğinde bulunan tarım alanları” şeklinde tanımlanırken, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli ise; “sınırları benzer doğal özelliklerine göre belirlenmiş havzalarda ekonomik, ekolojik ve toplumsal verileri değerlendiren ülke ihtiyaçlarına göre yapılacak planlamalara araç olan bilgi teknolojilerinin kullanıldığı dinamik ve geliştirilebilir bir sistem” şeklinde ortaya konulmuştur

Adı geçen yönetmelikte Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli vasıtasıyla yapılacak çalışmalar da belirtilmiş buna göre;

Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeliyle;

- İklim, toprak, topografya, arazi sınıflandırması, bilgi sistemlerinden sağlanan veriler, ürün ve üretim bilgileri yanında, tüketim, dış ticaret verileri ile tarımla ilgili diğer verileri içeren tarım envanteri oluşturulur. Buna ilişkin veritabanı düzenli olarak güncellenir ve modelin işletilmesinde kullanılır.
- Tarım envanterinde bulunan veriler, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) analizleri, uzman görüşleri ve idari yapılanma durumu dikkate alınarak belirlenen tarım havzaları gerekli durumlarda aynı yol takip edilerek tekrar oluşturulabilir.
- Talep tahmini ile üretim, tüketim, dış ticaret, fiyat, nüfus, milli gelir ve ilgili diğer veriler kullanılarak gelecek yıllara ait ürün ve üretim öngörülere yapılır.
- Karar Destek Sistemi ile toplam refahın artırılması için fiyatlar, destek bütçesi, talep tahmini, havzaların üretim potansiyeli, dış ticaret ve ilgili diğer veriler kullanılarak hangi ürünlerin, hangi havzalarda ne miktarda üretilmesinin en uygun olacağı belirlenir ve desteklenmesine yönelik karar vericilere yardımcı olacak bilgiler üretilir.

Türkiye’nin sahip olduğu tarım potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi amacıyla ortaya konulan ve “ekolojik olarak benzer olan, Ülkenin idari yapılanmasına uygun, yönetilebilir büyüklükte, tarım ürünlerinin ekolojik ve ekonomik olarak en uygun yetiştirilebildiği bölgeler” olarak tanımlanabilecek olan tarım havzalarına uygun üretim yapılması esas alan modelin ortaya konulmasının **gerekçeleri** olarak;

- ✓ Bugüne kadar üretim ve kalkınma planlarının; sadece coğrafi bölgeler ve idari sınırlar esas alınarak yapılmış olması,
- ✓ Tarım sektöründe ülkenin arz ve talep dengesinin istenilen düzeyde sağlanamamış olması,
- ✓ Üretim açığı veya arz fazlasının ekonomiyi yük olması,

- ✓ Tarımla ilgili çok veri üretilmiş olmasına karşın bu verilerin bir arada kullanılması nedeniyle yapılan planlamaların eksik kalmış olması belirtilmektedir.

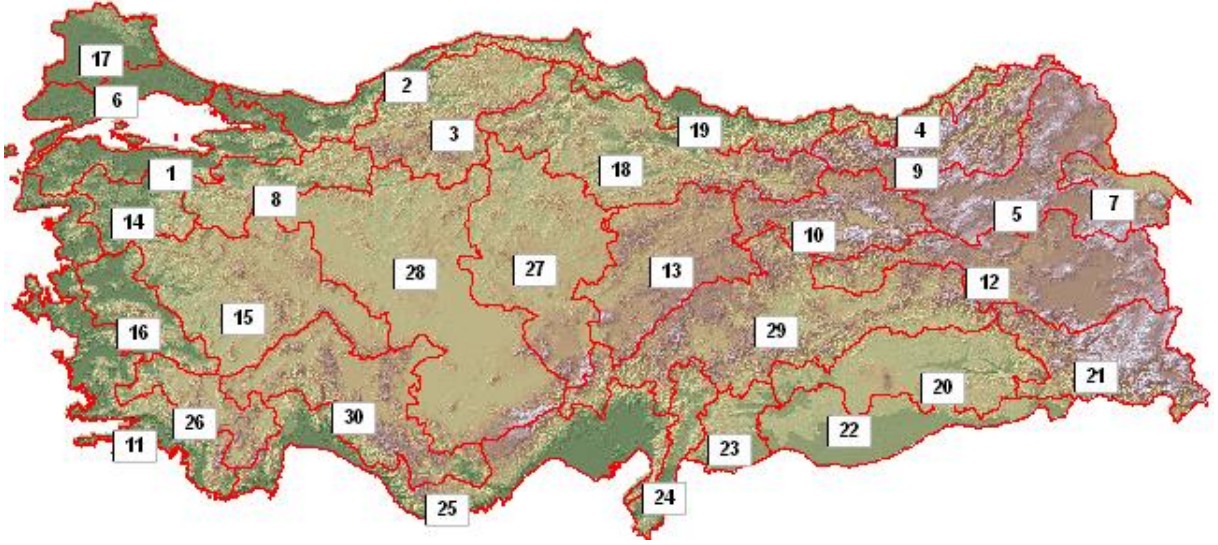
30 farklı havza olarak belirlenen Türkiye Tarım Havzaları Modelinin **Hedefleri** ise;

- Tarım havzalarını belirlemek
- Sağlıklı tarım envanteri hazırlamak
- Üretim planlamasına imkan sağlamak
 - Hangi ürünün nerede ne kadar üretilebileceğini belirlemek
 - Çiftçinin gelirini arttırmak
- Geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak
- Destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanmak
- Arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak
- Doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak
- Havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamak
- Muhtelif senaryolara göre üretimi planlamak şeklinde sıralanmıştır.

Türkiye Tarım Havzaları Modelinde aşağıda sıralanan **öngörüler** ortaya konulmuştur.

- ✓ Etkin üretim planlaması yapılabilecektir
- ✓ Biyolojik çeşitlilik, toprak ve su kaynaklarının korunması sağlanabilecektir
- ✓ Verimlilik artacaktır
- ✓ Üreticinin kârı artacaktır
- ✓ Arz talep dengesi sağlanacaktır
- ✓ Alımlardan doğan kamu finansman yükü azalacaktır
- ✓ Üretim planlaması ile uluslararası rekabet gücü artacaktır
- ✓ Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde olası gelişmelerin önemli tarım ürünleri üzerine etkilerinin analizi yapılabilecektir

Daha önce de ifade edildiği üzere, Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline göre Türkiye alansal büyüklükleri farklılaşan 30 tarım havzasına bölünmüş durumdadır (Harita 7)

Harita 7: Türkiye Tarım Havzaları

Tarım havzaları bulundukları yerin en belirgin coğrafi unsuruna göre isim alırken, bu adlandırma bazen havzanın coğrafi konumu, bazen yörenin en önemli akarsuyundan esinlenerek yapılmıştır. Bu bakımdan tamamen coğrafi bölgeyi ve idari ili kapsayan havza adlandırılması yer almamaktadır (Tablo 21).

Her havzada birden fazla ilin toprakları yer alabilmekte bu kapsamda en fazla il Yeşilırmak Havzası ve Fırat Havzası bulunurken, bu havzalarda 11 ilin toprakları yer almaktadır. Diğer taraftan en az ilin topraklarının yer aldığı havzalar ise üçer ilin topraklarının yer aldığı Doğu Karadeniz Havzası, Büyük Ağrı Havzası, Erciyes Havzası ve Meriç Havzasıdır (Tablo 22).

Türkiye Tarım Havzaları fark ödeme desteği verilen ürünler bakımından değerlendirildiğinde, bütün havzalarda desteklenen buğday ve dane mısırın öne çıktığını görmekteyiz. Bu ürünleri ise 29 havzada desteklenmesi öngörülen arpa takip etmektedir.

En az sayıda havzada desteklenen ürünlerin başında ise çay gelmektedir. Ülkenin sadece belli bir yöresinde yetiştiriciliği yapılan bu ürün sadece üç havzada desteklenmektedir. Adı geçen ürünü 13 havzada desteklenmesi öngörülen kütü pamuk takip etmektedir (Tablo 23).

2015 yılı için fark ödemesi desteği verilmesi kararlaştırılan ürünlere baktığımızda en yüksek miktarda fark ödemesi yapılan ürünün zeytinyağı üretimi olduğunu görmekteyiz. Bu ürünü kilogram başına 65 kuruş fark ödemesi yapılan kütü pamuk takip etmiştir (Tablo 24).

Diğer taraftan fark ödemesi kapsamına alınan ürünler içinde en az miktarda desteklenmesi kararlaştırılan ürün ise dane mısır olmuştur. Kilogram başına 4 kuruş destek sağlanan bu ürünü buğday, arpa, çavdar, yulaf ve hayvan yemi olarak kullanılan tritikale olmuştur.

Türkiye Tarım Havzaları	
1	Güney Marmara Havzası
2	Batı Karadeniz Havzası
3	Kuzey Batı Anadolu Havzası
4	Doğu Karadeniz Havzası
5	Karasu-Aras Havzası
6	Kuzey Marmara Havzası
7	Söğüt Havzası
8	Büyük Ağrı Havzası
9	Çoruh Havzası
10	Yukarı Fırat Havzası
11	Kıyı Ege Havzası
12	Van Gölü Havzası
13	Erciyes Havzası
14	Kaz Dağları Havzası
15	İç Ege Havzası
16	Gediz Havzası
17	Meriç Havzası
18	Yeşilırmak Havzası
19	Orta Karadeniz Havzası
20	Karacadağ Havzası
21	Zap Havzası
22	GAP Havzası
23	Batı GAP Havzası
24	Doğu Akdeniz Havzası
25	Kıyı Akdeniz Havzası
26	Ege Yayla Havzası
27	Orta Kızılırmak Havzası
28	Orta Anadolu Havzası
29	Fırat Havzası
30	Göller Havzası

Tablo 21: Türkiye Tarım Havzaları

Sıra	Türkiye Tarım Havzaları	Havzada Arazileri Yer alan İller
1	Güney Marmara Havzası	Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Yalova
2	Batı Karadeniz Havzası	Bartın, Düzce, İstanbul, Kastamonu, Kocaeli, Sakarya, Sinop, Zonguldak
3	Kuzey Batı Anadolu Havzası	Ankara, Bartın, Bolu, Çankırı, Karabük, Kastamonu, Zonguldak
4	Doğu Karadeniz Havzası	Artvin, Rize, Trabzon
5	Karasu-Aras Havzası	Ağrı, Ardahan, Erzurum, Kars
6	Kuzey Marmara Havzası	Çanakkale, Edirne, İstanbul, Tekirdağ
7	Söğüt Havzası	Ankara, Bilecik, Bolu, Bursa, Eskişehir, Kütahya
8	Büyük Ağrı Havzası	Ağrı, Iğdır, Kars
9	Çoruh Havzası	Ardahan, Artvin, Bayburt, Erzurum, Gümüşhane, Rize, Trabzon
10	Yukarı Fırat Havzası	Bayburt, Erzincan, Gümüşhane, Sivas, Tunceli
11	Kıyı Ege Havzası	Antalya, Aydın, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Muğla
12	Van Gölü Havzası	Ağrı, Bingöl, Bitlis, Erzurum, Muş, Tunceli, Van
13	Erciyes Havzası	Kayseri, Sivas, Yozgat
14	Kaz Dağları Havzası	Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Manisa
15	İç Ege Havzası	Afyonkarahisar, Balıkesir, Denizli, Eskişehir, Konya, Kütahya, Manisa, Uşak
16	Gediz Havzası	Aydın, Denizli, İzmir, Manisa
17	Meriç Havzası	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
18	Yeşilırmak Havzası	Amasya, Çankırı, Çorum, Giresun, Kastamonu, Ordu, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Yozgat
19	Orta Karadeniz Havzası	Giresun, Ordu, Samsun, Sinop
20	Karacadağ Havzası	Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şanlıurfa
21	Zap Havzası	Bitlis, Hakkâri, Siirt, Şırnak, Van
22	GAP Havzası	Adıyaman, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak
23	Batı GAP Havzası	Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis
24	Doğu Akdeniz Havzası	Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
25	Kıyı Akdeniz Havzası	Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Mersin, Osmaniye
26	Ege Yayla Havzası	Antalya, Aydın, Burdur, Denizli, Muğla
27	Orta Kızılırmak Havzası	Aksaray, Ankara, Çankırı, Çorum, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Yozgat
28	Orta Anadolu Havzası	Afyonkarahisar, Aksaray, Ankara, Eskişehir, Karaman, Konya, Niğde
29	Fırat Havzası	Adana, Adıyaman, Batman, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Kahramanmaraş, Kayseri, Malatya, Sivas
30	Göller Havzası	Antalya, Burdur, Isparta, Karaman, Konya, Mersin

Tablo 22: İl Topraklarının Varlığına Göre Türkiye Tarım Havzaları

ÜRÜN ADI	Fark Ödeme Desteği Verilecek Havzalar	Havza Sayısı (Adet)
Arpa	4. Hariç Bütün Havzalar	29
Buğday	Bütün Havzalar	30
Çeltik	1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 27	17
Çavdar	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30	26
Tritikale	1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 25, 26, 27, 28, 29, 30	22
Yulaf	1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 30	22
Kuru Fasulye	1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30	24
Mercimek	5, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30	19
Nohut	1, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30	24
Aspir	3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30	21
Yağlık Ayçiçeği	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30	26
Kanola	1, 2, 4, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30	21
Kütlü Pamuk	1, 11, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29	13
Soya Fasulyesi	1, 8, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 30	15
Dane Mısır	Bütün Havzalar	30
Zeytinyağı	1, 2, 6, 8, 11, 14, 15, 16, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30	16
Çay	4, 9, 19	3

Tablo 23: Fark Ödeme Desteği Verilen Ürünlerin Havzalara Göre Dağılımı

Sıra No	Desteğe Konu Ürünler	Destekleme Miktarı (Kırş/Kg)
1	Yağlık Zeytin	70
2	Kütlü pamuk (yurt içinde üretilen sertifikalı tohumları kullananlar)	65
3	Soya Fasulyesi	50
4	Aspir	45
5	Kanola	40
6	Yağlık Ayçiçeği	30
7	Kuru Fasulye, Nohut, Mercimek	20
8	Çay	12
9	Çeltik	10
10	Buğday	5
11	Arpa, Çavdar, Yulaf, Tritikale	5
12	Dane Mısır	4

Tablo 24: 2015 Yılında Fark Ödemesi Desteği Sağlanan Ürünler

Uygulamalar

1-Tarım havzalarında birinin coğrafi sınırlarını inceleyiniz.

Uygulama Soruları

1-Tarım Havzaları Modeli kapsamında desteklemelerin etkileri nelerdir?

2-Tarım Havzaları Modeli kapsamında en fazla fark ödemesi desteği sağlanan ürünler nelerdir, neden?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Türkiye’de 2009 yılından itibaren uygulanmaya başlanan tarım havzaları üretim ve destekleme modeli üzerinde durulmuştur. Bir yandan sahip olunan araziden maksimum verimin sağlanması, diğer taraftan üretim planlamasına yönelik desteklemelerin yapıldığı vurgulanmıştır.

Tarımsal destekleme politikalarının, tarım kesiminin gelir düzeyinin yükseltilmesi, üretim ve verimlilik artışı sağlanması, gıda güvencesinin sağlanması, doğal kaynakların dengeli kullanımının sağlanması, kırsal kalkınmanın sağlanması ve tarım sektörünün genel ekonomik hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi gibi amaçla ve hedeflerinin bulunduğu öğrenilmiştir.

Türkiye’nin sahip olduğu tarım potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi amacıyla ortaya konulan ve “ekolojik olarak benzer olan, Ülkenin idari yapılanmasına uygun, yönetilebilir büyüklükte, tarım ürünlerinin ekolojik ve ekonomik olarak en uygun yetiştirilebildiği bölgeler” olarak tanımlanabilecek olan tarım havzalarına uygun üretim yapılması yönelik tarım havzaları yönetmeliğinin çıkarıldığı, bu yönetmelikle 30 tarım havzasına ayrılan Türkiye’de belirlenen ürünlerde belirli ölçülerde destekleme yapılmaya başlandığı öğrenilmiştir.

Bölüm Soruları

Soru 1: Türkiye Tarım Havzaları fark ödeme desteği verilen ürünler bakımından aşağıdakilerden hangisi bütün havzalarda desteklenen tarımsal ürünlerden biridir?

- a- Yulaf
- b- Kuru Fasulye
- c- Kanola
- d- Dane Mısır
- e- Soya Fasulyesi

Soru 2: Türkiye Tarım Havzaları fark ödeme desteği verilen ürünler bakımından aşağıdakilerden hangisi en az sayıda havzada desteklenen tarımsal ürünlerden biridir?

- a- Çay
- b- Arpa
- c- Buğday
- d- Çeltik
- e- Çavdar

Soru 3: 2015 yılı için fark ödemesi desteği verilmesi kararlaştırılan ürünler kapsamında en yüksek miktarda fark ödemesi yapılan ürün aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Zeytin
- b- Soya Fasulyesi
- c- ÇAY
- d- Çeltik
- e- Nohut

Soru 4: 2015 yılı için fark ödemesi desteği verilmesi kararlaştırılan ürünler kapsamında en düşük miktarda fark ödemesi yapılan ürün aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Kanola
- b- Aspir
- c- Mısır
- d- Mercimek
- e- Pamuk

Soru 5: Aşağıdakilerden hangisi Türkiye Tarım Havzaları Modelinin hedeflerinden biri değildir?

- a- Tarım havzalarını belirlemek
- b- Sağlıklı tarım envanteri hazırlamak
- c- Hangi ürünün nerede ne kadar üretilbileceğini belirlemek
- d- Çiftçinin gelirini sınırlamak
- e- Geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak

Soru 6: Aşağıdakilerden hangisi Türkiye Tarım Havzaları Modelinde sıralanan öngörüler arasında yer almamaktadır?

- a- Arz talep dengesi sağlanacaktır
- b- Alımlardan doğan kamu finansman yükü azalacaktır
- c- Talep fazlası üretim yapılması mümkün olacaktır
- d- Üretim planlaması ile uluslararası rekabet gücü artacaktır
- e- Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde olası gelişmelerin önemli tarım ürünleri üzerine etkilerinin analizi yapılabilecektir

Soru 7: Aşağıdakilerden hangisi Tarım Havzaları Modelinde yer alan Tarım havzalarından biri değildir?

- a- Eğridir Gölü Havzası
- b- Çoruh Havzası
- c- Van Gölü Havzası
- d- Meriç Havzası
- e- Yeşilırmak Havzası

Soru 8: Aşağıdakilerden hangisi en fazla İlin topraklarını bünyesinde barındıran Tarım Havzalarından biridir?

- a- Doğu Karadeniz Havzası
- b- Büyük Ağrı Havzası
- c- Van Gölü Havzası
- d- Yeşilırmak Havzası
- e- Çoruh Havzası

Soru 9: Aşağıdakilerden hangisi en az İlin topraklarını bünyesinde barındıran Tarım Havzalarından biridir?

- a- Kuzey Marmara Havzası
- b- Çoruh Havzası
- c- Doğu Karadeniz Havzası
- d- Kıyı Ege Havzası
- e- Van Gölü Havzası

Soru 10: Tarım Havzaları Destekleme Modelinde 2015 yılında fark ödemesi kapsamına kg başına 12 kuruş desteklenen ürün aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Buğday
- b) Çay
- c) Mısır
- d) Aspir
- e) Kanola

Cevaplar

1)D 2)A 3)A 4)C 5)D 6)C 7)A 8)D 9)C 10B

KAYNAKÇA

- ABGS 2006a, “Avrupa Birliği Tarım Politikası” Avrupa Birliği Genel Sekreterliği)
<http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> 16.08.2006
- ABGS 2006b, “Türkiye-AB İlişkileri Tarihçesi” Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
www.abgs.gov.tr/indextr.html 16.08.2006
- AFETİNAN A.1972, “Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı-1933” Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara.
- AFETİNAN A. 1989, “Ziraatte Makine Meselesi” İzmir İktisat Kongresi Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara.
- AKALIN İ., 1983, “Toprak Bilgisi” Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın no: 878 Ankara
- AKDAĞ M., 1995, “Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 1243-1453” Cilt 1-2. Cem Yayınları. İstanbul
- AKSOY S. 1988, “AT ve Türkiye’de Karşılaştırmalı Tarım“ *Türkiye-AT İlişkileri Semineri*. TMO.Yay No. 4 Ankara
- AKTAN R. 1971, “Türkiye’de Toprak Reformu Çalışmaları“ *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt:XXVI No:3. Ankara
- AKTT., 2008, “Avrupa Birliği Tarım Politikası - Avrupa’da yenilenme ve Türkiye’ye etkisi” Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği <http://www.deltur.cec.eu.int> 20.10.2008
- AKURGAL E., 1995, “Anadolu Uygarlıkları” Net Yayınları. İstanbul
- ATİM, 2005, “Organik Tarım”, Ankara Tarım İl Müdürlüğü [www.ankara-tarim.gov.tr/diger/organik/](http://www.ankara-tarim.gov.tr/diger/organik/#) #. 12.01.2005
- AYSU A 2002, “1980-2002 Türkiye Tarımında Yapılanma (ma) - Tarladan Sofraya Tarım” Su Yayınları İstanbul
- AYTÜRE S. 2002, “Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliğine Girerken Türk Tarımı” *Tarım Bakanlığı Türktarım Dergisi* Sayı: 143 Ankara
- BAKIRCI M. 2005, "Türkiye’de Organik Tarımın Geleceği ve Türkiye Avrupa Birliği (AB) Tarım Müzakerelerine Etkisi" *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*. Sayı:13 İstanbul
- BAKIRCI M., 2006, “Avrupa Birliği Yeni Dönem Kırsal Kalkınma Politikası, Türkiye’nin Uyumu ve Yaratacağı Etkiler” *Türk Coğrafya Kurumu, Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı: 47, İstanbul (2006)
- BAKIRCI M., 2007, “Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar” Nobel Yayıncılık. Ankara
- BAYARTAN M., 2001, “Türkiye Ziraatında Su Kullanımıyla İlgili Yeni Bir Uygulama: Damla Sulama Sistemi” *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Dergisi* Sayı 9 İstanbul

- BAYLADI D., 1996, “*Uygarlıklar Kavşağı Anadolu*” Say Yayınları. İstanbul
- BULUT İ., 2006, “*Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*” Gündüz Eğitim ve Yayıncılık Ankara
- ÇAVDAR T. 2000, “Türkiye Tarım Ekonomisinin Cumhuriyet Boyunca Gelişimi 1946-1980 Dönemi” *Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu*. Ziraat Mühendisleri Odası Yayını Ankara
- ÇINAR Ö. 1988, “Ortak Tarım Politikasının Ana hatları ve Türk Tarım Politikasının OTP'na Uyum Sorunları” *Türkiye-AT İlişkileri Semineri* TMO.Yay No. 4 Ankara
- DARKOT B. 1943, “Memleketimizin Bazı Ziraat Problemleri” *Türk Coğrafya Dergisi* sayı:III-IV Ankara
- DELANEY C. 2001, (Çev: SOMUNCUOĞLU S. AKSU B.) “*Tohum ve Toprak*” İletişim Yayınları İstanbul
- DOĞANAY H., 2007, “*Ekonomik Coğrafya 3: Ziraat Coğrafyası*” Aktif Yayınevi-Ders Kitapları. İstanbul
- DPT 1962, 1. Beşyillik Kalkınma Planı 1963-1967 DPT Yayını Ankara
- DPT 1967, 2. Beşyillik Kalkınma Planı 1968-1972 DPT Yayını Ankara
- DPT 1972, 3. Beşyillik Kalkınma Planı 1973-1977 DPT Yayını Ankara
- DPT 1978, 4. Beşyillik Kalkınma Planı 1979-1983 DPT Yayını Ankara
- DPT 1984, 5. Beşyillik Kalkınma Planı 1985-1989 DPT Yayını Ankara
- DPT 1989, 6. Beşyillik Kalkınma Planı 1990-1994 DPT Yayını Ankara
- DPT 1994, “*Kırsal Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*” DPT Yayını Ankara
- DPT 1995, 7. Beşyillik Kalkınma Planı 1996-2000 DPT Yayını Ankara
- DPT 1999, “*Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa Orta ve Uzun Dönem Stratejileri*” DPT Yayını Ankara
- DPT 2000, “*Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*” DPT Yayını Ankara
- DPT 2000a, 8. Beşyillik Kalkınma Planı 2001-2005 DPT Yayını Ankara
- DPT 2006b, 9. Kalkınma Planı 2007-2013 DPT Yayını Ankara
- EMİROĞLU M.. 2002, Tarım Sanayi İlişkilerinde Gelişmeler. V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi [http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/5tk02/03 .pdf](http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/5tk02/03.pdf) 07.12.2006
- ERAKTAN G. 1988, “Ortak Tarım politikasının Oluşumu, OTP ve Türk Tarım Politikasının Temel Farklılıkları” *Türkiye-AT İlişkileri Semineri* TMO.Yayın No. 4 Ankara

- ERGİN G. EYİCİL Z. 2001, “Türkiye Tarımı 2000” Ziraat Mühendisleri Odası www.tmmobzmo.org.tr 11.02.2006
- ERİNÇ S., 1965, “Türkiye’de Toprak Çalışmaları ve Türkiye Toprak Coğrafyasının Ana Çizgileri” *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, sayı 15, İstanbul
- ERZEN A., 1992, “Doğu Anadolu ve Urartular” Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara
- EUROPEAN UNION 2004: Common Agricultural Policy: Beginnings to The Present Day
- FAO, 2008, “Major Food and Agricultural Commodities and Producers” *Food and Agriculture Organization* <http://www.fao.org/es/ess/top/topproduction.html?lang=en&country=223&year=2005> 18.09.2008
- GERAY C. 1966, “Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* C:XXI No:3 Ankara
- GİRGİN İ. 2000, “Kırsal Sanayi ve Kalkınma İlişkileri” *Tarım Bakanlığı Türktarım Dergisi* Sayı: 131 Ankara
- GÖNEY S. 1979, “Türkiye Ziraatının Coğrafi Esasları I” İstanbul Üniversitesi Yayını İstanbul
- GÖNEY S., 1986, “Sıcak Bölgelerde Ziraat Hayatı” İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 116 İstanbul
- GRIGG D., 1984, “An Introduction to Agricultural Geography” Hutchinson Press. London.
- GRIGG D.B., 1974, “The Agricultural Systems of the World. An Evolutionary Approach”. Cambridge University Press. London.
- GÜNEŞ T. 1988, “Topluluk ve Türkiye’de Tarım Sektörünün Karşılıklı Olarak İncelenmesi” *Türkiye-AT İlişkileri Semineri* TMO.Yayın No. 4 Ankara
- GÜRBÜZ M. 2006, “Türkiye İçin Tarım; Durum- Sorun ve Çözüm Arayışları” TEMA Vakfı Yayınları İstanbul
- ILBERY B., vd. 1997, “Agricultural Restructuring and Sustainability: A Geographical Perspective” CAB International Press. U.K.
- IRMAK Z. 1981 “Tarımda İşgücü ve İstihdam” 2. *Türkiye İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri* 2-7 Kasım 1981 İzmir
- İKV 2005, “Türkiye - AB İlişkileri Tarihçesi” www.ikv.org.tr/abtarihce.php 30.12.2005
- İKV 2006, “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası” <http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf> 07.12.2006
- İNAN İ.H. vd. 2002, Türkiye’de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi *V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi* <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/5tk02/> 03.pdf 07.12.2006

- İTO 1993, “*Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye*” İTO yayın No:1993-29 İstanbul
- İTO 2000, “*Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma*” İTO Yayın No:2000-52 İstanbul
- İTO 2001, “*Dünya’da ve Türkiye’de Ekolojik Tarım Ürünleri Üretimi ve İhracatı Geliştirme Olanakları*” İTO yayın No:2001-14. İstanbul
- KANSU Ş.A., 1991, “*İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler 1. Cilt*” Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara
- KARAOSMANOĞLU F., 2008, “*Biyomotorin ve Türkiye*” <http://www.biyomotorin-biodiesel.com/biomoto.html> 26.04.2008
- KASNAKOĞLU H. 1990, “*Bölgesel ve Genel Ekonomi Tarım Politikaları*” *Doğu Karadeniz Bölgesinde Tarımsal Üretim ve Verimlilik Sorunları Sempozyumu* Ankara
- KAZGAN G. 1988, “*2000 Yılında Türk Tarımı Biyoteknoloji ve GAP Ne Getirebilecek*” *Türkiye’de Tarımsal Yapılar 1923-2000* Yurt Yayınları No:18 Ankara
- KAZGAN G. 1999, “*1980’lerde Türk Tarımında Yapısal Değişim*” *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul
- KAZGAN G. 2003 “*Tarım ve Gelişme*” İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını İstanbul
- KOÇMAN A., 1993, “*Türkiye İklimi*” Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No: 72 İzmir.
- KOLARS J. 1971, “*Tarımda Değişim Sistemleri*” *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını İstanbul
- KOMİSYON 1954, “*Türkiye’de Zirai Makineleşme*” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın no. 39-21. Ankara
- KÖYMEN O., ÖZTÜRKCAN M. 1999, “*Türkiye’de Toprak Dağılımı Üstüne Bazı Notlar*” *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul
- KÖYMEN O. 1999, “*Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları*” *75 Yılda Köylerden Şehirlere* Tarih Vakfı Yayınları İstanbul
- KURUÇ B. 2000, “*Türkiye Tarım Ekonomisinin Cumhuriyet Boyunca Gelişimi 1923-1946 Dönemi*” *Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu*. Ziraat Mühendisleri Odası Yayını Ankara
- LINDNER R.P., 2000, (Çev. GÜNAY M.) “*Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*” İmge Kitabevi. Ankara
- MAISELS C.K. 1999, (Çev. ŞENEL A.) “*Uygarlığın Doğuşu: Yakındoğu’da Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma, Kentlere ve Devlete Geçiş*” İmge Kitabevi. Ankara
- MATER B., 1998, “*Toprak Coğrafyası*” Çantay Kitabevi. İstanbul

- OLHAN E. 2002, “Türk Tarım Politikasının AB Ortak Tarım Politikasına Uyumu” *Tarım Bakanlığı Türktarım Dergisi* Sayı: 143 Ankara
- ÖNDER İ. 1999, “Aşarın Kaldırılması ve Tarım Kesimine uygulanan Vergiler” *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul
- ÖZÇAĞLAR A., 1988, “Türkiye’deki Tarım Alanlarının Coğrafi Dağılışının Doğal Çevreye İlişkisi” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi*. Sayı. 11 Ankara
- ÖZKAYA T. vd. 2000, “Türkiye Tarım Ekonomisinin Cumhuriyet Boyunca Gelişimi 1980-2002 Dönemi” *Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu*. Ziraat Mühendisleri Odası Yayını Ankara
- ÖZKAYA T. vd. 2002, “Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarım Sektörüne Yönelik Desteklemeler” <http://www.agr.ege.edu.tr/~teder/Sonuz5.html> 07.12.2006
- SİLİER O. 1981, “Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi 1923-1938” Boğaziçi Üniversitesi Yayını İstanbul
- SOĞUK H. 2005, “Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri” [www.ikv.org.tr/arastirmalar /degerlendirmeler.html](http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler.html). 05.04.2005
- SYMONS L., 1972, “*Agricultural Geography*” G. Bell & Sons Ltd. Press. London
- TANOĞLU A. 1944, “Ziraatimizin Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* Sayı 4 İstanbul
- TANOĞLU A. 1945, “Türkiye’de Çiftçi Nüfus Yoğunluğu Meselesi” *Türk Coğrafya Dergisi* Yıl:3 Sayı:VII-VIII Ankara
- TANOĞLU A., 1947, “Türkiye’nin İrtifa Kuşakları” *Türk Coğrafya Dergisi* Sayı: 9-10. Ankara
- TANOĞLU A., 1964, “Türkiye’de Toprak” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* Cilt:XXIII. Sayı: 3-4. İstanbul.
- TANOĞLU A. 1968, *Ziraat Hayatı Cilt I*. İ.Ü. İstanbul Üniversitesi Yayını İstanbul
- TEKELİ İ. İLERİ S. 1999a, “Tarımsal Teknolojide İlk Gelişmeler: İlk Makineleşme” *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul
- TEKELİ İ. İLKİN S. 1988, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)” *Türkiye’de Tarımsal Yapılar 1923-2000* Yurt Yayınları No:18 Ankara
- TEZEL Y.S. 2002, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)* Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul
- TKİB, 2004, “*Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler*” II. Tarım Şurası II.Komisyon http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/8.komisyon_raporu.doc 06.11.2006
- TOPRAK Z. 1998, “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)” *Türkiye’de Tarımsal Yapılar 1923-2000* Yurt Yayınları No:18 Ankara

- TUNCEL M., 1960,” Türkiye Coğrafi Bölgelerinin Zirai Karakterleri” *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* Cilt 6 Sayı 11 İstanbul
- TUNCER B. 1960, “İktisadi Kalkınmamız Yönünden Ziraat Sektörünün Önemi” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt: XV Sayı:1 Ankara
- TUNÇDİLEK N. 1969 – “*Türkiye Eğim Haritası*” İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını. İstanbul
- TUNÇDİLEK N. 1985, *Türkiye’de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı* İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayın No:3 İstanbul
- TUNÇDİLEK N. 1986, “*Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi*” İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 4 İstanbul
- TÜMERTEKİN E. 1957, “*İktisadi Coğrafya: Kurak Bölgelerde Ziraat*” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No: 96 İstanbul.
- TÜMERTEKİN E. ÖZGÜÇ N. 1997, *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma* Çantay Kitabevi İstanbul
- TÜSİAD 1999, “*Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye*” TÜSİAD Yayını İstanbul
- TÜZEL Y. vd. 2008, “*Örtüaltı Yetiştiriciliğinde Gelişmeler*” www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/029_yukseltuzel.pdf 24.10.2008
- TZOB 2001, “*Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000*” TZOB Yayın No: 2004 Ankara
- WILLER H. ve YUSSEFI M., 2004, “*The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends*” International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). Bonn
- YAŞAR O., 1999,” Türkiye’de Nadas Alanlarını Azaltmada Doğal ve Beşeri Kaynakların Harekete Geçirilmesine Coğrafi Bir Bakış” *Türk Coğrafya Dergisi* Sayı 34 İstanbul
- YAŞAR O., 2003, “*Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayiler*” Çantay Yayınevi. İstanbul
- YAVUZ F. 1969, “*Memleketimizde Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması)*” TODAİ Enstitüsü Yayını Ankara
- ZİRAAT VEKALETİ 1938, “*Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*” Ziraat ve Köy Kalkınma Kongresi Yayını Ankara
- ZİRAAT VEKALETİ 1938a, “*Belgeler*” *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi A Serisi Takım 3*. Ziraat Vekaleti yayını Ankara